

ΧΡΥΣΗ ΠΕΛΕΚΙΔΗ
Καθηγητή Φιλοσοφικής Σχολής
Πανεπιστημίου Ίωαννίνων

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΩΣ ΤΗΝ ΑΝΟΔΟ ΣΤΟ ΘΡΟΝΟ ΤΟΥ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ ΓΟΝΑΤΑ
(404 – 276 π. Χ.)

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1988.

Λ, Ε
SF63 (2020C)

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000076521

938.08

Π.Ε.Π.

Handwritten marks and scribbles at the top right of the page.

ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΕΥΣΕΩΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΝΤΙΣΤΡΑΦΕΛΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΔΕΛΤΙΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
1984 - 1985 (Α. Β.)

ΠΡΩΤΟΒΟΛΟΝ

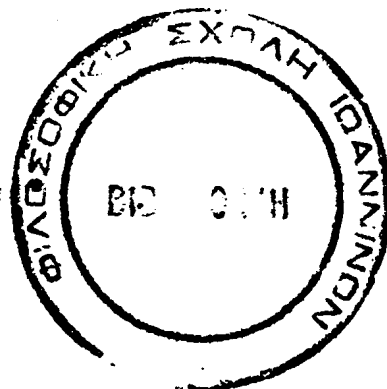

Αρ. Εισαγ. 134962

ΧΡΥΣΗ ΠΕΛΕΚΙΔΗ
Καθηγήτῃ Φιλοσοφικῆς Σχολῆς
Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΩΣ ΤΗΝ ΑΝΟΔΟ ΣΤΟ ΘΡΟΝΟ ΤΟΥ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ ΓΟΝΑΤΑ
(404 – 276 π. Χ.)

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1988

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Στό πρώτο τεύχος τῶν σημειώσεών μου ("Ἀρχαία ἑλληνική Ἱστορία - ἀπό τήν προϊστορική ἐποχή ὡς τίς παραμονές τῶν Περσικῶν πολέμων") ἐξέθεσα τίς βασικές ἀρχές πού ἀκολούθησα στή σύνταξη αὐτῆς τῆς σύντομης ἐπισκόπησης . Ἐκεῖ σημείωσα ὅτι ὁ κύριος σκοπός μου εἶναι "νά δοθῆ μιά πιστή γενικά εἰκόνα τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας καί νά προσφερθοῦν οἱ ἀπολύτως ἀπαραίτητες γνώσεις". Γι'αὐτό παραλείφθηκαν συνειδητά πολλά ἐνδιαφέροντα στοιχεία, πολλές οὐσιαστικές ἢ χαρακτηριστικές λεπτομέρειες καί ἔγινε μιά συστηματική προσπάθεια νά φανῆ κυρίως ἡ γενική ἐξέλιξη καί ἡ προσφορά τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων στόν πολιτισμό καί τήν πνευματική ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρωπότητας.

Προσθέτω ἐδῶ ὅτι θεωρῶ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τήν εἰσαγωγή στήν ἱστορική ἔρευνα μιᾶς ἐποχῆς καί σέ προβλήματα μεθοδολογίας τουλάχιστον μιά στοιχειώδη γνώση τοῦ ἱστορικοῦ πλαισίου, γνώση πού σήμερα, λιγώτερο ἀπό ἄλλοτε, δέν ἔχουν οἱ ἀπόφοιτοι τῶν Λυκείων μας. Ἄλλωστε ἡ ἐξειδίκευση στήν ἐπιστήμη καί -σέ μικρότερο ἀσφαλῶς βαθμό- ἡ γνώση τῆς λεπτομέρειας ἔχουν ἀξία μόνο, ὅταν ἐντάσσονται σέ μιά γενικώτερη ἐπιστημονική θεώρηση καί ὅταν ἀποτελοῦν συνειδητά γιά τόν ἐρευνητή συστατικό τμήμα ἑνός ὀργανικοῦ συνόλου. Καί τό μεμονωμένο γεγονός καί ἡ λεπτομέρεια δέν μποροῦν νά ἐρμηνευθοῦν ὀρθά, ἐάν δέν ἐνταχθοῦν στό ἱστορικό τους πλαίσιο.

Ἔτσι οἱ σύντομες αὐτές σημειώσεις μποροῦν νά θεωρηθοῦν μόνο σάν μιά ἀφειτηρία, ἕνα ἔναυσμα γιά παρά πέρα ἀτομική μελέτη.

Γιάννινα, Ἀπρίλιος 1986

Χ.Π.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΑΣΙΚΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

H. Bengtson, 'Ιστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος (μετάφραση Ἀ. Γαβρίλη ἀπὸ τὴν 4η ἔκδοση), Ἀθήνα 1979.

Botsford καὶ Robinson, Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Ἱστορία (μετάφραση Σ. Τσιτσώνη), Ἀθήνα 1977.

B. Bury - Russell Meiggs, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος (μετάφραση ἀπὸ τὴν 4η ἔκδοση σὲ τρεῖς τόμους), Ἀθήνα 1977.

U. Wilcken, Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Ἱστορία (μετάφραση Ἰω. Τουλουμάκου ἀπὸ τὴν 9η ἔκδοση), Ἀθήνα 1976.

ΜΕΓΑΛΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΣΥΝΘΕΣΕΙΣ

K. J. Beloch, Griechische Geschichte [φθάνει ὡς τὸ 217 π.Χ.], τόμοι I - IV [σὲ 8 τεύχη], 2η ἔκδ., Στρασβούργο-Βερολίνο, 1912-1927.

G. Busolt, Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaeroneia (ποὺ φθάνει ἕως ὡς τὸ 404 π.Χ.), τόμ. I-III [σὲ 4 τεύχη], 2η ἔκδ., Gotha, 1893-1904.

Cambridge Ancient History [CAH] ἀπὸ τοὺς I. B. Bury, S. A. Cook, F.E. Adcock καὶ M.P. Charlesworth, 12 τόμοι, 1924-1939 (ἔχουν ἤδη κυκλοφορήσει τεύχη τῆς 2ης ἔκδοσης).

G. Glotz, R. Cohen, P. Roussel, Histoire Grecque, τόμοι I-IV₁, Παρίσι, 1925-1938 (φθάνει ὡς τὸ 280) [ἑλληνικὴ μετάφραση Τ. Τσαβέα].

Ed. Meyer, Geschichte des Altertums [G.d.A.], τόμοι I-V (8 τεύχη), 1η ἔκδ., Στουτγάρδη, 1884-1902 (φθάνει ὡς τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.) - τελευταία ἔκδοση Στουτγάρδη, 1953-1958 μὲ ἐπιμέλεια τοῦ Hans Erich Stier.

Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους (τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν), τόμοι Α-ΣΤ (γραμμμένη ἀπὸ ὁμάδα ἱστορικῶν), Ἀθήνα 1971-1976.

ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Claire Préaux, Le Monde Hellenistique (323-146 av. J.-C.), τόμοι 1-2, Παρίσι 1978.

Ed. Will, Histoire Politique du Monde Hellenistique (323-30 av. J.-C.), 2η ἔκδ. τόμοι 1-2, Nancy, 1979-1982.

I. ΟΙ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΤΥΡΑΝΝΟΙ ΚΑΙ Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ (404-401)

1. Οί Σπαρτιάτες έγκαθιστούν όλιγαρχικά πολυτεύματα στίς έλληνικές πόλεις

Μετά τό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ Λύσανδρος επέβαλε τή σκληρή σπαρτιατική κυριαρχία στίς πόλεις τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, πόλεις πού παρέδωσε στή Σπάρτη ἡ νίκη τοῦ 404. Ὡστόσο ἡ Σπάρτη εἶχε διακηρύξει ὅτι διεξήγαγε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἀθήνας γιά τήν ἀπελευθέρωση αὐτῶν τῶν πόλεων ἀπό τόν ἀθηναϊκό ζυγό. Ὁ Λύσανδρος επέβαλε παντοῦ ὀλιγαρχικές κυβερνήσεις, πιστές στούς Σπαρτιάτες, καί ἐγκατέστησε Σπαρτιάτες στρατιωτικούς διοικητές ("ἀρμοστάι") καί φρουρές, καί ὑποστήριξαν αὐτές τίς ὀλιγαρχικές κυβερνήσεις ("δεκαρχίες", γιατί τίς ἀποτελοῦσαν συνήθως δέκα ἄνδρες-"δέκαρχοι"). Οἱ φρουρές αὐτές ἦταν ἀπαραίτητες, γιατί οἱ ὀλιγαρχικοί δέν εἶχαν λαϊκό ἔρεισμα. Σέ πολλές ἀπό αὐτές τίς πόλεις, πού ἦταν ὑποχρεωμένες νά πληρώνουν φόρο στή Σπάρτη, ὅπως πλήρωναν πρὶν ἀπό τό 404 στήν Ἀθήνα, τά καθεστῶτα διατηρήθηκαν μέ ἔξορίες, δημεύσεις περιουσιῶν, βασανιστήρια καί δολοφονίες.

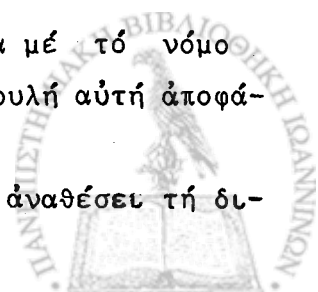
2. Οἱ Τριάκοντα τύραννοι στήν Ἀθήνα

Παρόμοιο ὑπῆρξε τό καθεστῶς πού ἐπιβλήθηκε στήν Ἀθήνα. Ἐκεῖ παρά τή μάταιη ἀντίσταση τῶν δημοκρατικῶν, πού ἦταν ἐξασθενημένοι, ὁ Λύσανδρος καί οἱ ὀλιγαρχικοί, ὀργανωμένοι σέ "ἐταίρειες" (μυστικές ὀργανώσεις), ἔδωσαν τήν ἐξουσία σέ μιά τυραννική ὀλιγαρχική κυβέρνηση τριάκοντα πολιτῶν, πού ἔχουν γίνει γνωστοί μέ τό ὄνομα Τριάκοντα τύραννοι. Οἱ Τριάκοντα τύραννοι ἦταν στή μεγάλη πλειοψηφία τους ἀφοσιωμένοι στή Σπάρτη· ὁ πλεό σημαντικός ἀνάμεσά τους ἦταν ὁ λαμπρός ποιητής καί συγγραφέας πολεμικῶν Κριτίας, πού ἦταν πάρα πολύ ὀξυδερκής καί εἶχε ἀδάμαστη ἐνεργητικότητα. Τό μετριοπαθές κόμμα εἶχε ἐπίσης ἕναν ἰκανό ἀντιπρόσωπο στήν κυβέρνηση τῶν Τριάκοντα, τόν εὐστροφο θηραμένη, πού τό 411 εἶχε πάρει μέρος καί στό ἀντιδημοκρατικό καθεστῶς τῶν 400 καί στήν πτώση τους.

Οἱ Τριάκοντα γιά νά κυβερνήσουν στηρίχθηκαν ἐπάνω σέ:

α) Μιά βουλή ἀπό πεντακόσια μέλη, πού δέν κληρώθηκε σύμφωνα μέ τό νόμο τῆς δημοκρατίας, ἀλλά διωρίστηκε ἀπό τοὺς τυράννους. Ἡ βουλή αὐτή ἀποφάσιζε καί δίκασε μέ τήν παρουσία τῶν τυράννων.

β) Μιά ἐπιτροπή δέκα ἀρχόντων (οἱ δέκα), στούς ὁποίους εἶχαν ἀναθέσει τή δι-

ούκηση τοῦ Πειραιᾶ.

γ) Τοὺς ἑνδεκα, κατώτερους ἄρχοντες πού εἶχαν τή φροντίδα τῶν θανατικῶν ἐκτελέσεων.

δ) Τριακόσιους μαστιγοφόρους.

Οἱ Τριάκοντα ἀρχικά ἐξόρισαν ἢ θανάτωσαν πολλοὺς δημοκρατικούς, πού συνήθως χαρακτηρίζαν δίκαια ἢ ἄδικα ὡς συκοφάντες. Κατάργησαν ἐπίσης τὰ ἡλιαστικά δικαστήρια καί τοὺς νόμους τοῦ Ἐφιάλτη, τοῦ Περικλή καί τοῦ Ἀρχεστράτου (462/1), πού περιώριζαν τίς ἐξουσίες τοῦ Ἀρείου Πάγου. Γρήγορα ὁμως τό ὀλιγαρχικό καθεστῶς καταδύωξε ἐπίσης πλουσίους καί εὐνόητους πολῖτες, πού ἀνήκαν στοὺς μετριοπαθεῖς δημοκρατικούς ἢ καί τοὺς μετριοπαθεῖς ἀριστοκρατικούς, ὅπως τόν Νικηράτο, τό γιό τοῦ Νικία, τόν Ἀρχίνο καί τόν Ἄνυτο. Ὁ Ἀρχίνος καί ὁ Ἄνυτος ἔφυγαν ἀπό τήν πόλη μαζί μέ τό θρασύβουλο, στρατηγό στήν ἐποχή τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Τότε οἱ Τριάκοντα καί οἱ Σπαρτιάτες (Λυσάνδρος) ἀποφάσισαν νά ἐξοντώσουν καί τόν Ἀλκιβιάδη, πού εἶχε καταφύγει στό Δασκύλειον, στήν αὐλή τοῦ σατράπη τῆς Φρυγίας Φαρναβάζου. Μέ τή βοήθεια τοῦ τελευταίου ὁ Ἀλκιβιάδης δολοφονήθηκε(1) τό καλοκαίρι ἢ τό φθινόπωρο τοῦ 404 στή Μέλισσα τῆς Βόρειας Φρυγίας(2), ἐνῶ πῆγαινε στή Σοῦσα νά συναντήσῃ τόν νέο βασιλέα Ἀρταξέρξη Β.

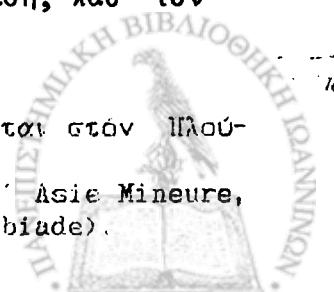
3. Ἡ ἀντίδραση τοῦ θηραμένη

Οἱ διωγμοί αὐτοῦ προκάλεσαν τή δυσαρέσκεια καί τίς διαμαρτυρίες τοῦ θηραμένη, πού κατέκρινε ἐπίσης τήν παρουσία τῆς πελοποννησιακῆς φρουρᾶς στήν Ἀκρόπολη καί τίς ἐκτελέσεις τῶν μετοίκων καί τίς δημεύσεις τῶν περιουσιῶν τους. Συγχρόνως ζητοῦσε τό πολύτευμα νά ἀποκτήσῃ κάποια λαϊκή βάση μέ τή συμμετοχή ἐνός μεγάλου ἀριθμοῦ πλουσιῶν πολιτῶν στήν κυβέρνηση τῆς πόλης. Οἱ Τριάκοντα, πού ἀνησύχησαν ἐξ αὐτίας τῆς γενικῆς δυσαρέσκειας, ὑποσχέθηκαν νά συντάξουν ἕναν κατάλογο 3.000 πολιτῶν, πού θά εἶχαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Φυσικά τόν κατάλογο αὐτό τόν κράτησαν μυστικό καί τόν ἀναθεώρησαν ἐπανειλημμένα μέ προσθήκες καί διαγραφές· ἰδιαίτερα διώχτηκαν ὅσοι ἔδειξαν κάποια ἀντίθεση πρὸς τό καθεστῶς τῶν 400 τοῦ 411. Οἱ τρεῖς χιλιάδες τοῦ καταλόγου εἶχαν δύο προνόμια: α) διατήρησαν τὰ ὄπλα τους, γιατί κρίθηκαν νομιμόφρονες ἢ ἀκίνδυνοι γιά τό καθεστῶς, καί β) δικάζονταν ἀπό τή βουλή καί ὄχι ἀπό τοὺς Τριάκοντα, ὅπως οἱ ὑπόλοιποι Ἀθηναῖοι, πού δέν ἀνήκαν σ' αὐτή τήν προνομιακή κατηγορία πολιτῶν.

Ἡ ἀντίδραση τοῦ θηραμένη δέν κάμφθηκε καί εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἐπιδείνωση τῶν τυραννικῶν μέτρων. Ὁ Κριτίας διέγραψε τόν θηραμένη ἀπό τόν κατάλογο τῶν τριῶν χιλιάδων πολιτῶν, ἀφαιρώντας ἔτσι ἀπό τή βουλή, πού ἦταν εὐνοϊκή πρὸς τόν θηραμένη, τό δικαίωμα νά τόν δικάσῃ, καί τόν θανάτωσε μέ ἀπόφαση τῶν Τριάκοντα (φθινόπωρο τοῦ 404).

1. Ἡ πληρέστερη διήγηση τῆς δολοφονίας τοῦ Ἀλκιβιάδη βρίσκεται στόν Πλούταρχο, Ἀλκιβιάδ. 39.

2. Γιά τήν ταύτιση τῆς Μέλισσας, βλ. L. Robert, A travers l'Asie Mineure, Παρίσι 1980, σσ. 257-307 (κεφ. X: Le lieu de la mort d Alcibiade).

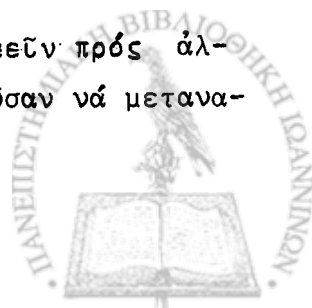

4. Ὁ Θρασύβουλος καὶ ἡ ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας

Μετά τὴν ἐκτέλεση τοῦ θηραμένου οἱ Τριάκοντα ἐνέτειναν τὴν τρομοκρατία τους: οἱ ἐξορίες καὶ οἱ δημεύσεις πῶλλαπλασιάστηκαν· στοὺς λίγους μῆνες πού κυβέρνησαν θανάτωσαν περισσότερους ἀπὸ 1.500 πολῖτες ('Αριστοτ. 'Αθην. Πολ. 35,4). Πλῆθος 'Αθηναίων πολιτικῶν προσφύγων κατέφυγαν στὴ θήβα καὶ σέ διάφορες πόλεις. Στὴ θήβα ἔγινε ἡ προετοιμασία τῆς ἐπιχειρήσεως πού κατέληξε στὴν πτώση τῶν Τριάκοντα. Οἱ θηβαῖοι βοήθησαν τοὺς φυγάδες καὶ τοὺς ἐξόριστους, γιατί ἀνησυχοῦσαν γιὰ τὴν ὑπερβολικὴ, ὑπέμετρη δύναμη, πού εἶχε ἀποκτήσει ἡ Σπάρτη.

Μέ ἀρχηγό τὸ θρασύβουλο καὶ ἄλλους δημοκρατικούς καὶ μετριοπαθεῖς (τῆς πολιτικῆς ἀποχρώσεως τοῦ θηραμένου) ἀρχηγούς σχηματίστηκε ἕνας στρατός πολιτικῶν προσφύγων, πού κατέλαβε τὸ φρούριο τῆς φυλῆς (στὴν Πάρνηθα) στὰ σύνορα τῆς 'Αττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας· ὁ στρατός αὐτός, πού μεγάλωνε συνεχῶς, προχώρησε σιγά-σιγά ἀπὸ τὴ φυλὴ καὶ ἔφθασε στὸν Πειραιᾶ· ἐκεῖ ἐπέκρουσε μιὰ ἐπίθεση τοῦ στρατοῦ τῶν Τριάκοντα. Ὁ Κριτίας σκοτώθηκε στὴ μάχη καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Τριάκοντα κατέφυγαν στὴν 'Ελευσίνα, ὅπου εἶχαν φονεύσει πάρα πολλοὺς δημοκρατικούς. Οἱ τρεῖς χιλιάδες πολῖτες τοῦ καταλόγου ἀντικατέστησαν τότε τοὺς Τριάκοντα τυράννους ἀπὸ μιὰ νέα κυβέρνηση δέκα ἀρχόντων μέ ἀποστολὴ νά διαπραγματευτῆ μέ τοὺς δημοκρατικούς τοῦ θρασυβούλου, πού κατεῖχαν τὸν Πειραιᾶ. Οἱ δέκα αὐτοῦ, παρά τὴν ἐντολὴ τῶν τριῶν χιλιάδων, ἀντιστάθηκαν ἀποφασιστικά στὸ δημοκρατικὸ στρατό. Ἄλλὰ οἱ δημοκρατικοί, πού στρατολόγησαν καὶ νέες δυνάμεις (πολίτες, μέτοικους καὶ δούλους) προχώρησαν ὡς τὰ τεῖχη τῆς 'Αθήνας. Οἱ δέκα τῆς πόλης καὶ οἱ Τριάκοντα τῆς 'Ελευσίνας ζήτησαν τὴ βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ὁ Λύσανδρος ἔσπευσε μέ στρατό νά τοὺς βοηθήσει. Ὁ ἀδελφός του Λύβυς ἀπέκλεισε μέ τὸ σπαρτιατικὸ στόλο τὸν Πειραιᾶ· ἀλλὰ ἡ κυβέρνηση τῆς Σπάρτης δέν συμφωνοῦσε μέ τὰ σχέδια τοῦ Λυσάνδρου: ἔκρινε ὅτι ἡ ὑποστήριξη τῶν 'Αθηναίων ὀλιγαρχικῶν θά εἶχε σάν φυσικὸ ἀποτέλεσμα νά ὠθήσει τοὺς δημοκρατικούς 'Αθηναίους στὴ συμμαχία μέ τὴ θήβα, πράγμα πού θά ἐνίσχυε τὴ θέση τῆς τελευταίας καὶ θά ἀδυνατίζε ἀντίστοιχα τὴ θέση τῆς Σπάρτης. Ἔτσι οἱ ἔφοροι ἀποφάσισαν νά στείλουν τὸ βασιλεῖα Πausanias μέ στρατό στὴν 'Αττικὴ καὶ νά θέσουν τὸ Λύσανδρο κάτω ἀπὸ τὴς διαταγές του. Ὁ Πausanias ἔπεισε τοὺς δημοκρατικούς τοῦ Πειραιᾶ καὶ τὴν πλειοψηφία τῶν τριῶν χιλιάδων νά κλείσουν μιὰ συμφωνία συνδιαλλαγῆς καὶ συμφιλίωσης κάτω ἀπὸ τὴν ἐγγύηση τῆς Σπάρτης (φθινὸ ἔργο - Verträge 213).

Ἡ συμφωνία, ἐκτός ἀπὸ τὴ γενικὴ ἀμνηστία (μὴ μνησικακεῖν πρὸς ἀλλήλους), ὄριζε τὰ ἐπόμενα: ὅσοι 'Αθηναῖοι ἐπιθυμοῦσαν μποροῦσαν νά μετανα-

στεύσουν στην 'Ελευσίνα, διατηρώντας την περιουσία τους στην 'Αθήνα' τόσο οι 'Αθηναῖοι όσο και οι μετανάστες της 'Ελευσίνας θά ἔπρεπε νά καταβάλλουν φόρο στό ταμεῖο τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας (ἡ συνθήκη 'Αθήνας καί Σπάρτης τοῦ 404 διατηροῦσε τήν ἰσχύ τῆς)· στή γενική ἀμνηστία δέν συμπεριλαμβάνονταν οἱ Τριάκοντα, οἱ Δέκα, οἱ Δέκα ἄρχοντες τοῦ Πειραιᾶ καί οἱ Ἐνδεκα· ἀλλά καί αὐτοί θά μπορούσαν νά συμπεριληφθοῦν, ἐάν ἔδιναν λόγο γιά τίς πράξεις τους ἐνώπιον τοῦ ἀρμόδιου δικαστηρίου καί ἀθώνονταν. Οἱ δύο κυβερνήσεις (δηλ. ἡ δημοκρατική κυβέρνηση τῆς 'Αθήνας καί ἡ κυβέρνηση τῶν Τριάκοντα τῆς 'Ελευσίνας) ὄφειλαν ἡ κάθε μιά νά πληρώσει τά πολεμικά της δάνεια.

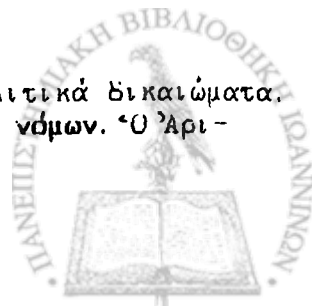
Πολλοί ἀπό τίς τρεῖς χιλιάδες δέν ἠσύχασαν. μέ αὐτή τή. συμφιλῶση καί ἦταν ἔτοιμοι νά μεταναστεύσουν στην 'Ελευσίνα μέσα στην προθεσμία πού πρόβλεπε ἡ συμφωνία. 'Αλλά ὁ 'Αρχένο, πού ἀντιπροσώπευε τήν πολιτική ἀπόχρωση τοῦ θηραμένη, περιώρισε τό χρόνο τῆς προθεσμίας καί ἀνάγκασε ἔτσι πολλούς ἀπό αὐτούς νά μείνουν στην 'Αθήνα' μετά τό 401/400, οἱ περισσότεροι μετανάστες πείστηκαν νά ἐπιστρέψουν στην πόλη μετά τό φόνο τῶν Τριάκοντα στην 'Ελευσίνα.

5. Τό νέο δημοκρατικό πολίτευμα. 'Η ἀναθεώρηση τῶν νόμων

Μερικές σπάνιες ἀπόπειρες παραβιάσεως τῆς ἀμνηστίας ἀποδοκιμάστηκαν ἢ τιμωρήθηκαν ἰδιαίτερα ἀπό τόν 'Αρχένο, τό θρασύβουλο καί τόν "Αυτο. Οἱ προνομιοῦχες τάξεις διατήρησαν τίς περιουσίες τους καί οἱ ἐξόριστοι καί οἱ πρόσφυγες τῆς ἐποχῆς τῶν Τριάκοντα δέν ἀνέκτησαν ὅλα ὅσα τοὺς ἀφαίρεσε ἡ τυραννία. 'Η 'Αθήνα ἐξῶφλησε μάλιστα τά ἐξωτερικά δάνεια τῶν ὀλιγαρχικῶν. Οἱ τρεῖς χιλιάδες πολῖτες τοῦ καταλόγου διατήρησαν τά πολιτικά τους δικαιώματα· πολλοί μάλιστα ἀπό αὐτούς πέτυχαν διάφορα ἀξιώματα (ἀρχαί). 'Επί πλεον γιά νά κερλοριστῆ ἡ δύναμη τῆς ἐκκλησίας, ἀποφασίστηκε ὅτι κανένα ψήφισμα τῆς βουλῆς ἢ τῆς ἐκκλησίας δέν θά εἶχε μεγαλύτερη δύναμη ἀπό νόμο (ψήφισμα δέ μηδέν μήτε βουλῆς μήτε δήμου νόμου κυριώτερον εἶναι, 'Ανδοκ. Περύ τῶν Μυστηρίων, 87)· ἀποφασίστηκε ἐπίσης ὅτι μετά τήν ἀναθεώρηση τῆς νομοθεσίας ἡ βουλή τοῦ 'Αρείου Πάγου θά εἶχε τήν ἐπίβλεψη γιά τήν πιστή ἐφαρμογή τῆς νομοθεσίας ἀπό τοὺς ἄρχοντες (ἐπειδάν δέ τεθῶσιν οἱ νόμοι, ἐπιμελεῖσθω ἡ βουλή ἢ ἐξ 'Αρείου Πάγου τῶν νόμων, ὅπως ἂν αἱ ἀρχαί τοῖς κειμένους νόμοις χρῶνται, 'Ανδοκ. Περύ Μυστηρ., 84). Στην ἀναθεώρηση αὐτή τό μεγαλύτερο ρόλο ἔπαιξε μιά εὐδελκή ἐπιτροπή μέ πρόεδρο τόν "ἀντιγραφέα" Νικόμαχο"¹(2)

1. Vertraege 211.

2. 'Ο Νικόμαχος ἦταν γιός δημόσιου βούλου πού ἀπέκτησε πολιτικά δικαιώματα. Τό 410 μετά τήν πτώση τῶν τετρακασίων ἔγινε ἀναγραφεὺς τῶν νόμων. 'Ο 'Αρι-

6. Ο νόμος για τὰ πολιτικά δικαιώματα

Μέσα στό πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἀναθεωρήσεως θά ἔπρεπε νά ψηφισθῆ ἕνας νέος νόμος πού θά καθόριζε ποιού θά εἶχαν πολιτικά δικαιώματα καί θά συμμετεῖχαν στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου. Ἐνας περιορισμός τοῦ σώματος τῶν πολιτῶν στούς πλοῦ εὐπορους θά εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα μιὰ ἐκκλησία τοῦ δήμου συντηρητικῶν τάσεων· ἀντίθετα μιὰ διεύρυνση τοῦ σώματος τῶν πολιτῶν μέ τή πολιτογράφηση ξένων, μετοίκων καί ἀπελεύθερων θά δημιουργοῦσε μιὰ πλοῦ ριζοσπαστική ἐκκλησία.

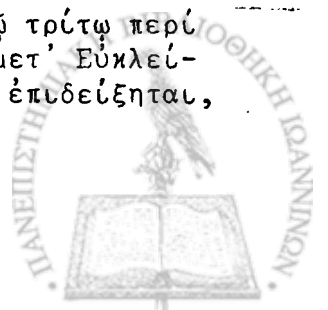
Τήν πρώτη τάση ἐκφράζει ἡ πρόταση τοῦ φορμισίου, θηραμενικοῦ πού εἶχε ἐπιστρέψει στήν Ἀθήνα μαζί με τόν θρασύβουλο (Λυσ. 34.2), νά περιορισθοῦν τὰ πολιτικά δικαιώματα μόνο στούς Ἀθηναίους πού εἶχαν κτηματική περιουσία. Ὑπολογίζεται ὅτι ἔτσι θά ἔχαναν τὰ δικαιώματά τους 5.000 πολίτες. Ἡ πρόταση ὁμως αὐτή συνάντησε γενικά ἀντίδραση καί ἀπορρίφθηκε (Διονυσ. Ἀλικ. Λυσ. 32)

Ἀντίθετα ὁ Ἀριστοφῶν ὁ Ἀζηλιεύς¹ πρότεινε τήν ἀνανέωση τοῦ νόμου τοῦ Περικλή τοῦ 451/0, πού ὄριζε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες ἔπρεπε νά ἔχουν πατέρα καί μητέρα Ἀθηναίους². Ἀλλά μέ ψήφισμα τοῦ Νικομένη ἀποφασίστηκε νά μήν ἔχη ὁ νόμος αὐτός ἀναδρομική ἰσχὺ καί νά ἐφαρμοσθῆ μόνο γιά τούς Ἀθηναίους πού θά γεννιοῦνταν μετά τό ἔτος τοῦ ἄρχοντος Εὐκλείδη³. Ἐτσι ἡ νέα ἀθηναϊκή δημοκρατία τοῦ 404, συνέχισε τήν παλιά ἀθηναϊκή παράδοση τοῦ μέτρου.

Φυσικά τὰ ψηφίσματα πού παρεῖχαν πολιτικά δικαιώματα στούς Πλαταιεῖς ὡς ἀνταμοιβή γιά τή στάση τους στόν Πελοποννησιακό πόλεμο καί στούς Σαμίους - "ὅσοι μετά τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων ἐγένοντο"-, πού εἶχαν ἀνακληθῆ ἀπό τούς Τριάκοντα, ἀνέκτησαν τήν ἰσχὺ τους, γιατί ἦταν παλαιές ὑποχρεώσεις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ δήμου (Γιά τούς Πλαταιεῖς βλέπε, Glotz, Histoire Grecque, 2, σ.233, σημ. 21' γιά τούς Σαμίους βλ. τὰ ψηφίσματα : M.N.Tod, A Selection ..., ἀρ. 96 καί 97).

στοφάνης τόν κατηγορεῖ στούς Βατραχούς τό 405. Βοήθησε στή δίκη κατά τοῦ κλεοφώντος. Ἐξορίστηκε ἐπί τῶν Τριάκοντα. Τό 403 ἀνέλαβε ξανά ἀντιγραφεὺς. Τό 399/98 κατηγορηθῆκε γιά παραβίαση τοῦ χρόνου τῆς ἀρχῆς του [Λυσίας, 30= Κατά Νικομάχου - Ἀρποκρατίων, λ. ἐπιβολή].

1. Ὁ Ἀριστοφῶν Ἀζηλιεύς ὑπῆρξε πολιτικός χωρὶς σταθερό πρόγραμμα, πού ἔζησε περίπου ἑκατὸ χρόνια (438-338 - Σχολ. Αἰσχ. I,64) καί ἀθώωθηκε 75 φορές ἀπό καταγγελία γιά παρανόμες προτάσεις (Αἰσχ. 3,194 : γραφάς παρανόμων πέφευγεν ἑβδομήκοντα πέντε). Ὁ Ἀριστοφῶν προσέφερε τίς ὑπηρεσίες του στήν ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας τό 403, τό 463/2 ὑπῆρξε στρατηγός, κατηγορήσε κατά τόν συμμαχικό πόλεμο τόν Ἰφικράτη καί τόν Τιμόθεο καί ὑπῆρξε ἀργότερα ἀντίπαλος τοῦ Ὑπερείδη (βλ. J.Kirchner, Prosopographia Attica, 2108).
2. Ἀθήναιος XIII 577b : Ἀριστοφῶν ὁ ῥήτωρ νόμον εἰσενεγκῶν ἐπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος, ὅς ἂν μή ἐξ ἀστῆς γένηται νόθον εἶναι.
3. Σχολ. Αἰσχίνης, Κατά Τιμάρχου, 39. Εὐμηλος ὁ Περιπατητικὸς ἐν τῷ τρίτῳ περὶ ἀρχαίας κωμωδίας φησὶ Νικομένη τινὰ ψήφισμα θέσθαι μηδένα τῶν μετ' Εὐκλείδην ἄρχοντα μετέχειν τῆς πόλεως, ἂν μή ἄμφω τούς γονέας ἀστούς ἐπιδείξεται, τούς δέ πρό Εὐκλείδου ἀνεξετάστως ἀφεῖσθαι.

7. Τιμές και ανταμοιβές στους αγωνιστές έναντι της τυραννίας.

Τό ψήφισμα του θρασυβούλου, πού ψήφισε η έκκλησία άμέσως μετά την άποκατάσταση της δημοκρατίας και προτού κληρωθῆ ἡ νέα δημοκρατική βουλή, ἔδινε πολιτικά δικαιώματα στους μετοίκους και δούλους, πού πολέμησαν μαζί μέ τούς δημοκρατικούς ἢ τούς βοήθησαν στίς ἐπιχειρήσεις τους έναντι των Τριάκοντα. Ὁ κύριος σκοπός του ἦταν ἡ ανταμοιβή των ὑπερασπιστῶν της δημοκρατίας, τό ψήφισμα ὡστόσο ἀλλοίωσε τή σύνθεση του πολιτικοῦ σώματος ἀνάλογα μέ τόν ἀριθμό των δικαιούχων και τόν ἀριθμό αὐτό δέν τόν γνωρίζουμε.

Τότε ὁ Ἄρχινος μέ μιá γραφὴ παρανόμων (μήνυση γιά παρανομία) ἐπέ-
τυχε νά τό ἀκυρώσει τό δικαστήριο των ἡλιαστῶν ὡς παράνομο (ἢ παράδοση ἀ-
ναφέρει ὅτι ἡ ἀκύρωση ἔγινε γιατί τό ψήφισμα εἶχε ψηφιστῆ ἀπο τὴν ἐκκλησία ἰ-
χωρίς προβούλευμα (= καταφατική εἰσήγηση της βουλῆς), ἐπειδὴ δέν λει-
τουργοῦσε ἀκόμη ἡ βουλή και νά καταδικαστῆ ὁ θρασυβουλος γιά τὴν πρόταση
αὐτοῦ τοῦ ψηφίσματος στό συμβολικό πρόστιμο της μιᾶς δραχμῆς.

Οἱ ἠθικές και ὑλικές ἀμοιβές πού πρότεινε ὁ θρασυβουλος συμφωνοῦ-
σαν μέ τό πνεῦμα της ἐποχῆς· πράγματι τότε ἡ πόλη ἀπένευμε τιμητικές δια-
κρίσεις και ἀμοιβές σέ πολλές κατηγορίες δικαιούχων:

1ο Κήδευσε μέ δημόσια ἔξοδα τούς πολίτες, μετοίκους και ξένους πού ἔπεσαν πολεμώντας μαζί μέ τούς δημοκρατικούς στόν Πειραιᾶ(1).

2ο Μέ ψήφισμα τοῦ Ἄρχινου στεφάνωσε μέ στεφάνι ἀπό φύλλα ἐλιάς τούς πολίτες (ἴσως περίπου ἑκατό) πού "ἐπὶ φυλῇ ἐπολιορκήθησαν, ὅτε Λακεδαιμόνιοι και σὶ τριάκοντα προσέβαλλον" και κατέβαλε τὴ δαπάνη γιά νά χαραχθοῦν ἐπάνω σέ μαρμάρινη ἀναθηματική στήλη τὰ ὀνόματά τους και ἐπίγραμμα και γιά νά τελεστῆ θυσία(2).

3ο Μέ ψήφισμα τοῦ Θεοζοτίδη ἔξομοίωσε τούς γνήσιους γιούς των Ἀθηναίων "ὅποσοι... ἀπέθανον βίαιῳ θανάτῳ ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ βοηθοῦντες τῇ Δημοκρατίᾳ" μέ τούς "ὄρφανούς πολέμου" (πρβλ. Ἄριστ., Ἀθην. Πολιτ. 24,3) και ὅρισε ὅτι ἔπρεπε νά τους καταβάλλεται ἕνας ὀβολός κάθε μέρα ὡς τὴν ἐνηλικίωση τους(3).

1. Ὁ Λυσίας (Ἐπιτάφ. 66) ἀναφέρει τίς τιμές πού δόθηκαν στους μή πολίτες, ἀλλά ἡ φράση μέ τὴν ὁποία συνοβεύει αὐτό τό "προνόμιο" ἔχειν αὐτοῦς τόν ἅπαντα χρόνον τὰς αὐτάς τιμὰς τοῖς ἀστοῖς" μας ἐπιτρέπει νά εἰμα-
στε βέβαιοι ὅτι οἱ ἴδιες ἀκριβῶς τιμές δόθηκαν και στους πολίτες.

2. Αἴσχ., Κατὰ Κτησιφ. 187-190. Κομμάτια της στήλης πού βρέθηκαν στήν Ἀθήνα Δημοσιεύθηκαν ἀπό τόν Α. Ε. Raubitschek, Hesperia 10, 1941, 284-295.

3. R. Stroud, Hesperia 40, 1971, 280-301, Theozotides and the Athenians Orphans. Ὁ Λυσίας προσέβαλε ἀνεπιτυχῶς τό ψήφισμα ὡς παράνομο, γιατί ἔδινε αὐτό τό δικαίωμα μόνο στους γιούς των Ἀθηναίων και ἀπέκλειε τούς γιούς των μετοίκων και των ξένων πού πέθαναν γιά τὴν ἀποκατάσταση της Δημο-
κρατίας (Λυσίας ἀπόσπασμα VI - ἐκδ. L. Gernet-M. Bizos).

Ἄλλά καί τό κενό πού δημιουργήθηκε ἀπό τήν ἀκύρωση τοῦ ψηφίσματος τοῦ θρασυβούλου φαίνεται ὅτι καλύφθηκε: μιᾶ στήλῃ⁴ πού βρέθηκε ἐπάνω στήν Ἀκρόπολη (τό 1884) περιέχει ἕνα ψήφισμα (σέ ἀποσπασματική κατάσταση), πού τιμᾶ καί ἀνταμείβει τρεῖς τοῦλάχιστον κατηγορίες ἀγωνιστῶν κατά τῆς τυραννίας, καί τά ὀνόματα τους (κατά κατηγορίες καί φυλές). Οἱ κατηγορίες αὐτές εἶναι: α) ὅσοι "συγκατήλθον ἀπό φυλῆς, 2) ὅσοι "συνεμάχησαν τήν μάχην τήν Μουνιχίασιν" καί 3) ὅσοι "παρέμειναν τῷ ἐμ Πειραιεῦ δήμῳ". Τό ψήφισμα φαίνεται ὅτι παρεῖχε τά πολιτικά δικαιώματα στήν πρώτη κατηγορία καί ἰσοτέλεια στίς δύο ἄλλες. Ὡστόσο τίποτα δέν εἶναι ἀπολύτως βέβαλο, γιατί ἡ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀποκατάστασή του.

Τό ψήφισμα, πού ἔχει προκαλέσει πολλές μελέτες καί πολλές ἀπόπειρες ἀποκαταστάσεως, ἀπέβλεπε νά ἐπανορθώσῃ τήν ἀδικία πού προκάλεσε ἡ ἀκύρωση τοῦ ψηφίσματος τοῦ θρασυβούλου, νά ἀποκαταστήσῃ ἠθικά καί νά προαγάγῃ πολιτικά τούς μετοίκους, ξένους καί δούλους πού πῆραν μέρος στόν ἀγῶνα κατά τῶν Τριάκοντα.

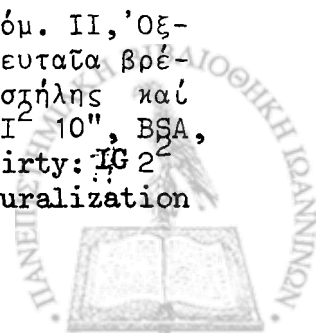
Στήν κατάσταση πού σώζεται ἀφήνει πολλά προβλήματα ἄλυτα :

Ἡ περίπτωση νά πρόκειται γιά τό ἀρχικό ψήφισμα τοῦ θρασυβούλου πού ἀκυρώθηκε, πρέπει κανονικά νά ἀποκλείεται, γιατί φαίνεται ὅτι λειτουργοῦσε ἡ βουλή, ὅταν ἀποφασίστηκε. Δέν εἶναι πάντως βέβαιη ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος καί ἐπομένως καί ἡ χρονολόγησή του : ἡ πιθανώτερη ἀποκατάσταση εἶναι τοῦ ἄρχοντος Ἐθνεναίτου -401/0. Ἐπίσης δέν εἶναι γνωστό ποῖός εἶναι ὁ εἰσηγητής τοῦ ψηφίσματος : ἔχει προταθῆ ἡ ἀποκατάσταση ὡς εἰσηγητῆ τοῦ Ἀρχίνου (Wilhelm, Tod) καί τοῦ θρασυβούλου (Osborne) καμιά ὅμως πρόταση δέν εἶναι δυνατόν νά ἀποδειχθῆ. Παλαιότερα ὑπέθεταν ὅτι ἡ στήλη περιεῖχε 80-300 ὀνόματα δικαιοῦχων, σήμερα ὅμως ὑπολογίζουν ἕνα πολύ μεγαλύτερο ἀριθμό (1.000 ὁ Osborne καί 1.200 περίπου ὁ Krenz).

8. Τό πολιτικό ἔτος. Ἡ εἰσαγωγή τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου.

Τέλος ἐκτός ἀπό τό νόμογιᾶ τά πολιτικά δικαιώματα, τό ἔτος τοῦ ἄρχοντος Εὐκλείδη (403/2) χαρακτηρίζεται καί ἀπό δύο ἄλλες σημαντικές μεταρρυθμίσεις, φαίνεται ὅτι τότε γιά πρώτη φορά ταυτίστηκε ὀριστικά στήν Ἀθήνα τό ἐπίσημο θρησκευτικό ἔτος μέ τό πολιτικό ἔτος. Ἐπίσης τότε ὁ Ἀρχίνος εἰσήγαγε τή χρήση τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου, ἀντικαθιστώντας τό παλιό ἄττικό ἀλφάβητο : "τούς δέ Ἀθηναίους ἔπεισε χρῆσθαι τοῖς τῶν Ἰώνων γράμμασιν Ἀρχῖνος ἐπ' ἄρχοντος Εὐκλείδου" (Θεόπομπος, F Gr H 115 F 155) .

1. M. N. Tod, A Selection of Greek Historical Inscriptions, τόμ. II, Ὁξφόρδη 1948, ἀρ. 100 ὅπου καί ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία. Τελευταῖα βρέθηκαν νέα κομμάτια καί προτάθηκαν νέες ἀποκαταστάσεις τῆς στήλης καί τοῦ ψηφίσματος: Daphne Hereward "New Fragments of IG II² 10", BSA, 47, 1952, σσ. 102-117· P. Krenz, "Foreigners against the Thirty: IG 2² 10 again", Phoenix 34, 1980, σσ. 298-306· M. J. Osborne, Naturalization in Athens I, Βρυξέλλες 1981, 22. 37-41.

II. Η ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΗ ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΩΣ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΑΛΚΙΔΑ (404-386)

1. Οι δυσχέρειες των Σπαρτιατών στην Πελοπόννησο και την Ελλάδα

Οι Σπαρτιάτες είχαν άνεχθη αυτές τις ακρότητες. Πολλοί Σπαρτιάτες τρόμαζαν απ' αυτή τη μεγάλη αυτοκρατορία που είχαν κληρονομήσει από την Αθήνα. Οι άρμοστες τους ήταν άνικανοί να προσελκύσουν τη συμπάθεια των πληθυσμών. Πολλές πόλεις επαναστατούσαν έναντι των ολιγαρχικών πολιτευμάτων που τους είχαν επιβάλει. Η Σπάρτη, χερσαία δύναμη, δέν ακολουθοῦσε τό Λύσανδρο στά μεγάλα του σχέδια για τή δημιουργία μιᾶς αυτοκρατορίας. Ὁ Λύσανδρος τό ἀντιλήφθηκε καί ἀπουσίασε ἀπό τή Σπάρτη μερικούς μήνες. Η Σπάρτη προτιμοῦσε νά περιορίση, ὅπως ἄλλοτε, τή δράση της στήν Πελοπόννησο, ὅπου ἀντιμετώπιζε προβλήματα: ἡ Ἡλιδα, παλαιά σύμμαχος τῆς Ἀθήνας, πού 20 χρόνια τώρα ἔδειχνε πάντα τή δυσαρέσκεία της πρὸς τή Σπάρτη, ἀναγκάστηκε, ὕστερα ἀπό ἐκστρατεία τοῦ βασιλέως Ἄγιδος, νά ἐπανεέλθη στήν Πελοποννησιακή συμμαχία (401).

2. Ἡ Σπάρτη καί ἡ Κύρου Ἀνάβαση

Ἀλλά ἡ Σπάρτη ἀναγκάστηκε παρά τή θέλησή της νά παίξει ρόλο στή Μ. Ἀσία. Μέ τό θάνατο τοῦ βασιλέως Δαρείου Β' (425-404) ξέσπασαν ταραχές στό Περσικό κράτος. Ἐνῶ ἐτοιμαζόταν νά ἀποστατήση ἡ Αἴγυπτος, ὁ δευτερότοκος γιός του Κῦρος, σατράπης τῆς Λυδίας, ἦλθε σέ ἀνοικτή ρήξη μέ τόν Τισσαφέρνη, σατράπη τῆς Ἰωνίας (πού εἶχε ξαναγίνει περσική), καί στρατολόγησε μέ εὐκολία 13.000 περίπου Ἕλληνες μισθοφόρους. Τό σχέδιό του ἦταν νά ἐκστρατεύση στά Σοῦσα, γιά νά ἐκθρονίσῃ τόν ἀδελφό του Ἀρταξέρξη Β' (405-358) ἡ Σπάρτη δέν μποροῦσε νά ξεχάσῃ τή βοήθεια πού τῆς εἶχε δώσει ὁ Κῦρος καί τοῦ ἔστειλε 700 ὀπλίτες καί 35 τριήρεις. Οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι νίκησαν στά Κούναξα, κοντά στή Βαβυλώνα, τά παραταγμένα ἀπέναντί τους στρατεύματα τοῦ Ἀρταξέρξη (401). Ἀλλά ὁ Κῦρος σκοτώθηκε στή μάχη καί τά ἄσιατικά στρατεύματά του παραδόθηκαν στο βασιλέα οἱ Ἕλληνες στρατηγοί, πού πῆγαν νά διαπραγματευτοῦν στό στρατόπεδο τοῦ Τισσαφέρνη, δολοφονήθηκαν καί ὁ ἑλληνικός στρατός βρέθηκε χωρίς ἀρχηγούς μπροστά σ' ἕναν πολύ ἀνώτερό του στρατό, μέσα σέ μιᾶ ἐχθρική χώρα καί σέ ἀπόσταση 1.000 χιλιομέτρων ἀπό τή θάλασσα. Νέοι στρατηγοί ἐκλέχτηκαν -ἀνάμεσά τους ἦταν καί ὁ Ἀθηναῖος Ξενοφῶν- πού ἀνασύνταξαν τοὺς ἀποθαρρημένους Ἕλληνες, ὀργάνωσαν ἕνα σῶμα τοξοτῶν, ἀκοντιστῶν καί μιᾶ ἕλη ἵπικου καί ὁδήγησαν, μέσα ἀπό τήν Ἀρμενέα,

μιά άρρωκή ύποχώρηση πού τούς έφερε στην Τραπεζούντα, στον Εύξεινο Πόντο, παρά τό δυνατό χειμώνα καί τόν έχθρικό πληθυσμό. Έτσι ένας μικρός στρατός χάρη στην πειθαρχία του καί στό πνεύμα πρωτοβουλίας του Έλληνα όπλίτη μό-
 ρεσε νά διασχίση όλο τό κράτος του βασιλέως. Βέβαια οί άπώλειες ήταν μεγά-
 λες: από τούς 13,000 περίπου Έλληνες μισθοφόρους σώθηκαν μόνο 8.600. Ή έκ-
 στρατεία όμως αύτή έδειξε την άδυναμία του Περσικού κράτους καί άσφαλώς, έ-
 ξήντα χρόνια άργότερα, αποτέλεσε παράδειγμα για την έκστρατεία του Μεγάλου
 Άλεξάνδρου.

3. Ο Άγησίλαος στην Μικρά Άσία

Άμέσως μετά τό θάνατο του Κύρου ό Τισσαφέρνης έπιχείρησε νά άνακτή-
 ση την Ίωνία, πού ό έπαναστάτης του είχε άφαιρέσει. Οί έλληνικές πόλεις
 άρνήθηκαν νά δεχτούν τς φρουρές του καί ζήτησαν τή βοήθεια της Σπάρτης.
 Ή κυβέρνηση της Σπάρτης δέν έπιθυμούσε νά άναμεχθῆ στις μικρασιατικές ύπο-
 θέσεις, αλλά γνώριζε ότι ή φήμη της έξαρτιόταν από την ύποστήριξη πού θά έ-
 δινε στό μικρασιατικό Έλληνισμό, άφού όλοι πίστευαν ότι ή Σπάρτη, πού εζ-
 χε άντικαταστήσει την Άθήνα, ωφείλε νά υπερασπίσει παντού την έλευθερία των
 Έλλήνων. Άπέφυγε όμως νά στείλει στην Μ. Άσία πολίτες μέ πλήρη δικαιώματα:
 έστειλε 4.000 στρατιώτες από την Πελοποννησιακή συμμαχία καί 1.000 νέους
 πολίτες (εζλωτες άπελευθερωμένους = νεοδαμώδεις). Τό σπαρτιατικό στρατό έν-
 ύσχυσαν τά στρατεύματα των Ίωνικών πόλεων καί όσοι σώθηκαν από τούς μισθο-
 φόρους του Κύρου. Οί Σπαρτιάτες άρχηγοί, ό Θύβρων καί άργότερα ό Δερκυλί-
δας, πού τούς διοικούσαν, έλευθέρωσαν σχεδόν όλες τς έλληνικές πόλεις της
 άκτής της Μ. Άσίας. Τό 397 ό Τισσαφέρνης πρότεινε ειρήνη: οί έλληνικές πό-
 λεις θά έμεναν έλεύθερες, αλλά θά άποσύρονταν οί σπαρτιατικές φρουρές πού
 μόλις είχαν εγκατασταθῆ. Κατά τς διαπραγματεύσεις οί Σπαρτιάτες πληροφο-
 ρήθηκαν ότι ό Τισσαφέρνης έκανε μεγάλες πολεμικές προετοιμασίες καί άναγκά-
 στηκαν νά στείλουν στην Άσία μιá σημαντική ένύσχυση -8.000 στρατιώτες μέ
 άρχηγό τό βασιλέα Άγησίλαο (400-361), πού μόλις είχε διαδεχθῆ τόν Άγι
 (427-400). Ποτέ ως τότε έλληνική πόλη δέν είχε στείλει έναν τόσο μεγάλο
 στρατό στην χώρα του Μεγάλου Βασιλέως. Ο Άγησίλαος γρήγορα άναδείχθηκε ό
 μεγαλύτερος στρατηγός της έποχής του. Άλλά του έλειπαν δύο βασικά όπλα: τό
ίππικό (πού τό άναπλήρωσε όπως μπορούσε καλύτερα, στρατολογώντας ένα μικρό
 σωμα επί τόπου) καί οί πολιορκητικές μηχανές. Τά έτη 396 καί 395 γέμισαν
 από ένδοξες έκστρατείες στην Φρυγία, άργότερα στην Λυδία (όπου ό Άγησίλαος
 κατέστρεψε έμπρός από τά τεύχη των Σάρδεων τό στρατό του Τισσαφέρνη), ξανά
 στην Φρυγία καί τέλος στην Παφλαγονία. Οί λαμπρές νίκες του έπιβεβαίωσαν τά
 διδάγματα της "καθόδου των Μυρίων". Ή Περσία δέν διέθετε πεζικό ίκανό νά
 άντιταχθῆ στό έλληνικό πεζικό καί ένας μικρός έλληνικός στρατός μπορούσε

νά βρῆ στή χώρα τρόφιμα καί χρήματα γιά τούς μισθοφόρους του. Ἄλλά τό ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν νικηφόρων ἐκστρατειῶν ἦταν μηδαμινό. Οἱ περσικές φρουρές ἔμεναν ἄθικτες μέσα στίς ἀκροπόλεις τους, ὅπου κατέφευγαν μετά τήν ἦτα τους. Ποτέ τό ἱππικό τοῦ Ἀγησιλάου δέν μπόρεσε νά ἐκμεταλλευτῆ τίς ἐπιτυχίες τοῦ περσικοῦ. Ὑστερα ἀπό κάθε ἐκστρατεία οἱ σατράπες τῆς Λυδίας καί τῆς Φρυγίας ἔκαναν ἀνακωχή, γιά νά ἀνασυντάξουν τό στρατό τους. Ἄλλωστε σοβαρά γεγονότα ἀνάγκασαν τόν Ἀγησίλαο νά ἐπιστρέψῃ στήν Ἑλλάδα.

4. Ἀντισπαρτιατική κίνηση στήν Ἑλλάδα. Κόνων

Ὁ συνασπισμός πού σχηματίστηκε ἐναντίον τῆς Ἀθήνας δέν ἔζησε πολύ καιρό μετά τή νίκη. Ἡ Βοιωτία, πού εἶχε, μετά τή Σπάρτη, τό καλύτερο περσικό στήν Ἑλλάδα, καί ἡ Κόρινθος, πού ὁ στόλος της εἶχε συντελέσει πολύ στή νίκη ἐναντίον τῆς Ἀθήνας, εἶχαν μετανοιώσει πού εἶχαν βοηθήσει γιά νά ἀντικατασταθῆ ἡ ἀθηναϊκή ἡγεμονία μέ τή σπαρτιατική. Ἐξ ἄλλου τό δημοκρατικό κόμμα πού κυβερνοῦσε ξανά τήν Ἀθήνα ὑπέφερε ἀπό τήν ἀδυναμία τῆς πόλης του, πού εἶχε χάσει τήν αὐτοκρατορία της καί τό στόλο της. Ὁ στόλος αὐτός ἐπί 80 χρόνια εἶχε ἐξασφαλίσαι τόν ἐπισιτισμό, τόν πλοῦτο καί τή δύναμη τῆς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι πίστεψαν ὅτι εἶχε ἔρθει ἡ ὥρα γιά νά ξαναποκτήσουν στόλο. Οἱ ἐκστρατεῖες τοῦ Ἀγησιλάου εἶχαν δείξει στόν Πέρση βασιλέα ὅτι δέν εἶχε στρατό ἱκανό νά νικήσῃ στήν ξηρά τή Σπάρτη. Μποροῦσε ὅμως νά ἀφαιρέσῃ ἀπό τή Σπάρτη τήν κυριαρχία τοῦ Αἰγαίου, πού τῆς ἐπέτρεπε νά μεταφέρει ἐνισχύσεις στή Μ. Ἀσία. Οἱ Πέρσες κατασκεύασαν στόλο στά ναυπηγεῖα τῆς Φοινίκης καί ἀνέθεσαν τήν ἀρχηγία του στόν Ἀθηναῖο στρατηγό Κόνωνα, πού τό 405 δέν ἐπέστρεψε στήν πατρίδα του μετά τήν καταστροφή στούς Αἰγός ποταμούς καί ζοῦσε στήν αὐλή τοῦ Εὐαγόρα, βασιλέως τῆς Σαλαμίνας τῆς Κύπρου.

Ὁ Εὐαγόρας Α' (±435-374/3), γιός τοῦ Νικοκλή, φιλοδοξοῦσε νά συνενώσῃ κάτω ἀπό τήν ἐξουσία του ὅλη τήν Κύπρο, ὅπου οἱ Σημιτικές πόλεις ἀντιστέκονταν στόν Ἑλληνισμό, καί νά γίνῃ σατράπης κάτω ἀπό τήν ὀνομαστική ἐπικυριαρχία τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας. Κατά τή μυθική παράδοση ἡ οικογένειά του καταγόταν ἀπό τόν μυθικό ἥρωα τῆς ἀττικῆς Σαλαμίνας Τεῦκρο, τόν ἀδελφό τοῦ Αἴαντα. Ἐπειδή ὁ Τεῦκρος δέν ἐκδικήθηκε τό θάνατο τοῦ Αἴαντα, ὁ πατέρας τους Τελαμώνας δέν τόν δέχθηκε κατά τήν ἐπιστροφή του στή Σαλαμίνα. Γιν' αὐτό ἔφυγε στήν Κύπρο, ὅπου ἔδρασε τή Σαλαμίνα. Οἱ ἀπόγονοί του, οἱ Τευκρίδες, βασίλευσαν ἐκεῖ πολλούς αἰῶνες. Στά μέσα τοῦ 5ου αἰ. οἱ Φοίνικες κατέλαβαν τή Σαλαμίνα, ἀλλά ὁ Αβδεμων ἀπό τό Κίτιο βολοφόνησε τόν τελευταῖο Φοίνικα βασιλέα, ἔγινε τύραννος τῆς Σαλαμίνας καί σχεδίαζε νά φονεύσῃ καί τόν Εὐαγόρα, γιατί εἶχε δικαιώματα στό θρόνο. Ὁ Εὐαγόρας κατέφυγε στήν Κιλικία, ἀπ' ὅπου τό 411 ἐπέστρεψε στή Σαλαμίνα μαζί μέ μία ομάδα συνωμοτῶν, φόνεψε τόν

— τύραννο, κατέλαβε τήν ἐξουσία, ὀχύρωσε τή Σαλαμίνα καί τό λιμάνι της μέ τείχη καί ἐνίσχυσε τό ἑλληνικό στοιχείο μέ τήν προσέλκυση φυγάδων Ἴσοκρ. 9 [Εὐαγόρας], 47, 50 κε., 67).

Ὁ Εὐαγόρας ἀναβείχθηκε μέγας μεταρρυθμιστής : ὀργάνωσε τό ἐμπόριο, ἐνίσχυσε τό ναυτικό καί ἐπανέφερε τά ἑλληνικά ἦθη καί ἔθιμα πού εἶχαν ἀτονίσει στά χρόνια τῆς Περσικῆς κυριαρχίας. Ἐπέτυχε νά ἀναγνωρισθῆ ἀπὸ τόν Πέρση Βασιλέα καί ἀνενόχλητος πιά ἀπὸ τοὺς Πέρσες ἐπέξετεινε τήν ἐξουσία του στό μεγαλύτερο μέρος τῆς Κύπρου. Ἦδη γύρω στό 410 εἶχε δεῖξει τά φιλοαθηναϊκά του αἰσθήματα καί οἱ Ἀθηναῖοι τόν εἶχαν ἀνταμείψει μέ τήν ἀπονομή Δικαιωμάτων Ἀθηναίου πολίτη (IG I, 3η ἐκδ., 113. Δημοσθ. 12 ΠΕπιστολή Φιλίππου], 10. Ἴσοκρ., 9 [Εὐαγόρας], 54).

Τό 405 κατέφυγε κοντά του ὁ Κόνων μέ ὀκτώ Ἀθηναϊκές τριήρεις πού ξέφυγαν ἀπὸ τήν καταστροφή στοὺς Αἰγὸς Ποταμούς. Ὁ Κόνων, μέ τή μεσολάβηση τοῦ Εὐαγόρα, ἦρθε τότε σέ συνενόηση μέ τόν βασιλέα τῆς Περσίας καί κατέστησε τήν Κυπρο βάση γιά τήν προετοιμασία τοῦ Περσικοῦ στόλου μέ τόν ὁποῖο πολέμησε καί νίκησε τό Σπαρτιατικό στόλο στή ναυμαχία τῆς Κνίδου τόν Αὐγούστο τοῦ 394. Στή ναυμαχία αὕτη ὁ Εὐαγόρας διοικοῦσε τά κυπριακά πλοῖα. Τό φθινόπωρο τοῦ ἐπόμενου χρόνου ὁ Εὐαγόρας συνόδευσε τόν Κόνωνα στήν Ἀθήνα, ὅπου ἔγινε δεκτός μέ ἐνθουσιασμό, τιμήθηκε μέ στέφανο καί μέ τιμητική θέση (προεδρία) σέ ὅλους τοὺς ἀγῶνες τῆς πόλης ὁ ἴδιος καί οἱ ἀπόγονοί του (IG II, 2η ἐκδ., 20 = Tod, 109) καί ὁ ἀνδριάντας του τοποθετήθηκε κοντά στή Βασιλείο στοά στήν Ἀγορά (Ἴσοκρ., 9 [Εὐαγόρας], 57. Πausan. 1, 3, 1) (Γιά τήν μεταγενέστερη δράση τοῦ Εὐαγόρα βλπ. παρακάτω, σελ. 31).

Ἦδη τό 396 ὁ Κόνων μέ 50 τριήρεις ἐμφανίστηκε στή Ρόδο, ἔδωξε τή σπαρτιατική φρουρά, ἀποκατέστησε τή δημοκρατία καί ἐξασφάλισε ἔτσι μιὰ ἐξαιρετική βάση γιά τίς μελλοντικές του ἐπιχειρήσεις.

5. Βουωτικός καί Κορινθιακός πόλεμος - Μάχη Ἀλιάρτου - θάνατος Λυσάνδρου

Τό χειμώνα τοῦ 396/5 οἱ Ρόδιοι Δωριεὺς καί Τιμοκράτης, ἀπεσταλμένοι τῶν Περσῶν, μέ ἀφθονο χρυσάφι (τό Περσικό χρυσάφι ἔπαιζε σημαντικό ρόλο στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις μετά τό 412) ἦρθαν στήν Κόρινθο, τό Ἄργος, τήν Ἀθήνα καί τή Θήβα, ὅπου τό δημοκρατικό κόμμα εἶχε ἀναλάβει τήν κυβέρνηση λίγο μετά τό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅπως δείχνει τό γεγονός ὅτι οἱ Θηβαῖοι ὑποστήριξαν ἤδη τό 404/3 τή δημοκρατική κίνηση τοῦ θρασυβούλου ἐναντίον τῶν Τριάκοντα τυράννων. Οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Περσῶν ἐνισχύοντας οἰκονομικά τίς πόλεις καί ἐξαγοράζοντας ἕως συνειδήσεις ἐπέτυχαν νά ἐκμεταλλευθοῦν τή γενική δυσἀρέσκεια πού ἐπικρατοῦσε ἐναντίον τῆς Σπάρτης.

Ὁ Δωριεὺς, γιός τοῦ Ὀλυμπιονίκη Διαγόρα, Ὀλυμπιονίκης, Ἴσθμιονίκης, Νεμελιονίκης καί Πυθιονίκης πολλές φορές καί ὁ ἕδιος, ἦταν γνωστός γιά τή δράση του ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων: τό 411 ὑποκίνησε τήν ἀποστασία τῆς Ρόδου ἀπὸ τήν Ἀθηναϊκή συμμαχία, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στό συνολικισμό τῆς Ρόδου καί πολέμησε μαζί μέ τοὺς Σπαρτιάτες ναυάρχους Ἀστύοχο καί Μίνδαρο στόν ἰωνικό πόλεμο. Τώρα, τό φθινόπωρο τοῦ 396, ἔρχεται στήν Πελοπόννησο, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Τισσαφέρη γιά νά ὑποκινήσῃ

έξέγερση τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, συλλαμβάνεται ὁμως ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες καὶ θανατώνεται (Παυσ. VI, 7, 6). Ἀλλὰ ὁ Τιμοκράτης ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Φαρναβάζου ἐπέτυχε τὸ ἴδιο ἔτος νὰ παρασύρῃ ἐναντίον τῆς Σπάρτης τὶς κυριώτερες ἑλληνικὲς πόλεις, μοιράζοντας κάπου πενήντα τάλαντα (300.000 ἀττικὲς δραχμὲς).

Ἡ Σπάρτη, ἐνήμερη αὐτῶν τῶν κινήσεων, εἶχε ἐξοπλίσει ἓνα στόλο ἑκατὸ περίπου πλοίων, δὲν ἄρχισε ὁμως τὶς ἐχθροπραξίες, γιατί ἤθελε νὰ ἀποφύγῃ ἓνα διμέτωπο πόλεμο. Ἀλλὰ τὴν ἀνοιξη τοῦ 395 οἱ Θηβαῖοι ὑποστήριξαν τοὺς Λοκρούς σὲ τοπικὸ πόλεμο μὲ τοὺς Φωκεῖς, συμμάχους τῆς Σπάρτης καὶ ἦρθαν σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς Σπαρτιάτες. Τότε ἡ Σπάρτη ἔστειλε δύο στρατοὺς ἐναντίον τῶν Θηβαίων μὲ ἀρχηγούς τὸ βασιλέα Παυσανία καὶ τὸ Λύσανδρο. Ὁ Λύσανδρος νικῆθηκε καὶ σκοτώθηκε ἐμπρὸς στὰ τεῖχη τῆς Ἀλιάρτου (395). Ὁ Παυσανίας μόνος ἀπέναντι στοὺς Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Ἀθηναίους συνῆψε ἀνακωχὴ καὶ ἐπέτυχε ἔτσι νὰ ἀποχωρήσῃ ἀνενόχλητος ἀπὸ τῆ Βοιωτία.

Ἦδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου Σπάρτης καὶ Θήβας οἱ Θηβαῖοι μὲ πρεσβεῖα τοὺς στὴν Ἀθήνα εἶχαν ζητήσῃ νὰ τεθῆ ἓνα τέλος στὴν παλαιὰ ἐχθρότητα μεταξὺ τῶν δύο πόλεων καὶ νὰ τοὺς δώσουν οἱ Ἀθηναῖοι στρατιωτικὴ βοήθεια. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀνταποκρίθηκαν στὴ θηβαϊκὴ πρόταση, παρά τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν εἶχε τεῖχη καὶ στόλο.¹ Ἡ τολμηρὴ αὐτὴ πολιτικὴ ἐπέτυχε. Τώρα μετὰ τὴν σπαρτιατικὴ ἦττα στὴν Ἀλιάρτο σχηματίστηκε ἓνας μεγάλος συνασπισμὸς πού περιλάμβανε τὴ Θήβα, τὴν Ἀθήνα, τὴν Κόρινθο καὶ τὸ Ἄργος.²

6. Ἀνάκληση Ἀγησίλαου Βοιωτικὸς καὶ Κορινθιακὸς πόλεμος.

Μάχες Νεμεάδας Χαράδρας καὶ Κορωνείας.

Ὁ Ἀγησίλαος ἀνακλήθηκε στὴν Ἑλλάδα. Ἄφησε στὴν Μικρὰ Ἀσίαν μόνον 4000 ἄνδρες. Στὸ μεταξύ οἱ Σπαρτιάτες συγκέντρωσαν στὸν Ἴσθμό 15000 ἄνδρες περίπου πού νίκησαν ἓνα συμμαχικὸ στρατὸ μὲ περισσότερους ἀπὸ 25000 ἄνδρες στὴν πεδιάδα μεταξὺ Κορίνθου καὶ Σικυώνας, στὶς ὄχθες τῆς Νεμεάδας χαράδρας [=Κουτσιμόδι] (Ἰούλιος 394) (3). Ἡ μάχη ὑπῆρξε ἡ μεγαλύτερη πού εἶχε γίνῃ ὡς τότε μεταξὺ δύο ἑλληνικῶν στρατῶν, ἀλλὰ οἱ Σπαρτιάτες δὲν ἐκμεταλλεύτηκαν τὴ νίκη τους" (Beloch, III, 1, σ. 72).

Λίγο ἀργότερα, μερικὲς μέρες μετὰ τὶς 14 Ἀυγούστου 394 (4), ὁ Ἀγησίλα-

1. Verträge, 233.

2. Verträge, 225.

3. Ξενοφ. Ἑλλ. 4, 2, 13-14. Διοδ. 14, 83, 1 κέ. Σώζονται ἐπιγραφές ἀπὸ τον Κεραικὸ γιὰ τοὺς Ἀθηναίους ἱππεῖς πού ἔπασαν στὸν Κορινθιακὸ πόλεμο (Tod, 104 καὶ 105 : ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Δεξιλέω). Οἱ βυναμειοὶ τῶν συμμάχων ἦταν: 6000 Ἀθηναῖοι μὲ ἀρχηγὸ τὸν Θρασύβουλο, 7000 Ἀργεῖοι, 5000 Βοιωτοί, 3000 Κορίνθιοι, 3000 Εὐβοεῖς, 1450 ἱππεῖς καὶ πολλοὶ ψιλοί.

4. Ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα (Ἑλλ. 4, 3, 10) ἡ ναυμαχία τῆς Κνίδου ἐγίνε λίγες μέρες νωρίτερα ἀπὸ τὴ μερικὴ ἐκλειψη ἡλίου τῆς 14ης Αὐγούστου τοῦ 394, ἡ μάχη τῆς Κορωνείας λίγες μέρες ἀργότερα.

ας, πού εἶχε διασχίσει τή Θράκη, τή Μακεδονία καί τή Θεσσαλία, νίκησε τούς Βοιωτούς στήν Κορώνεια τῆς Βοιωτίας, ἀλλά ἀναγκάστηκε νά ἐκκενώσῃ τή Βοιωτία.

7. Παιμαχία Κνίδου. Ἡ Αθήνα ἀνοικοδομεῖ τά Μακρά Τείχη.

Λίγες μέρες πρὶν ἀπό τή μάχη τῆς Κορωνείας, στίς ἀρχές Αὐγούστου(2), ὁ σπαρτιατικός στόλος εἶχε νικηθῆ κοντά στήν Κνίδα ἀπό τόν στόλο τοῦ Μεγάλου βασιλέως (κυπριακό καί φοινικικό), πού βιοικουσαν ὁ Ἀθηναῖος Κόνων καί ὁ Πέρσης σατράπης Φαρνάβαζος, καί εἶχε χάσει 50 πλοῖα καί τὸ ναυάρχο τοῦ Πείσανδρο. Μετά τή νίκη αὐτῇ ὁ περσικός στόλος ἐπλευσε στό Ἄιγαῖο καί ῥυθῆθησε τίς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (ἐκτός ἀπό τόν Ἑλλήσποντο) καί τῶν Κυκλάδων νά διώξουν τούς ἀρμοστές καί τίς σπαρτιατικές φρουρές. Ὁ στόλος συμπλήρωσε τή δράση του μέ ἐπιδρομή στίς ἀκτές τῆς Πελοποννήσου, ἀπόβαση στή Λακωνία καί θριαμβευτική ἐπιστροφή τοῦ Κόνωνος στήν Ἀθήνα, ὅπου ἀνοικοδόμησε τά Μακρά τείχη μέ περσικά χρήματα (393). Ἡ ἀνοικοδόμησις αὐτῆ ἀποτελοῦσε μιά νέα παραβίασις τῆς συνθηκῆς τοῦ 404. Ἦδη ἡ Ἀθήνα ἀρχίζε νά ξανασηματίσῃ τή συμμαχία της, ἀνέκτησε τίς κληρουχίες τῆς Δήμνου καί τῆς Ἄνδρου καί ἐκλείσει συμμαχίες μέ πολλές πόλεις πού ἀνῆκαν ἄλλοτε στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία.

8. Διαπραγματεύσεις Σπάρτης καί Περσίας. Θανάτωσις τοῦ Τισσαφέρνη καί τέλος τοῦ Κόνωνος.

Ἡ θέσις τῆς Σπάρτης ἦταν ἰδιαίτερα ἐπισημῆς. Στήν ξηρά δέν εἶχε καμιά ἔπιτυχία. Στόν Ἰσθμό τῆς Κορίνθου ὁ Σπαρτιατικός στρατός πολεμοῦσε μέ τά τμήματα τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Ἰφικράτη. Τά ἑλαφρά ὅπλα σμένα στρατεύματα του (κυρίως μισθοφόροι πελταστές) μέ τίς ἐπιδρομές τους ἔφθαναν ὡς τήν Ἀρκαδία καί αἰφνιδίαζαν τούς Σπαρτιάτες. Ἡ Κόρινθος παρά τήν προδοσία τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας παρά λίγο νά ἔχανε τὸ λιμάνι τοῦ Λεχαιῶν, ἔμεινε πιστή στήν ἀντισπαρτιατική συμμαχία καί δεχόταν τήν ἔνωσίν της μέ τὸ Ἄργος. Στή θάλασσα ἡ Σπάρτη δέν διέθετε πιά στόλο καί δέν εἶχε τή δυνατότητα νά κατασκευάσῃ καινούργιο.

Ἡ Περσία χρησιμοποιοῦσε τώρα ἐναντίον τῆς Σπάρτης τὸ χρυσάφι μέ τὸ ὅποιο τήν εἶχε βοηθήσει στόν Πελοποννησιακὸ πόλεμο. Ἔτσι ἡ Σπάρτη ἀναγκάστηκε νά διαπραγματευθῇ μέ τήν Περσία, πού ἡ πολιτικὴ της ἦταν ἀναποφάσιστη ἐξ

αίτίας τῶν συγκρούσεων ἀνάμεσα στους σατράπες τῆς Μ. Ἀσίας, ἰδιαίτερα ἀνάμεσα στὸν Φαρνάβαζο καὶ τὸν Τισσαφέρνη. Μετὰ τὴν ἐκστρατεῖα τοῦ Ἀγησιλάου, ὁ Τισσαφέρνης θανατώθηκε μετὰ τὴν κατηγορία ὅτι ^(τελὴ 392 π.Χ.) διηύθυνε τὴν ἐπιχειρήσεις χωρὶς ἀποφασιστικὴν ἰσχύα. Ἡ Σπάρτη ἔστειλε τότε στὸν διάδοχό του Τιρύβαζο τὸν Ἀντιαλκίδα¹ ὡς πρεσβευτὴ, πού συναντήθηκε σὺν Σάρδεϊς μετὰ τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Ἐνας Πέρσης σατράπης ἔγινε τότε κριτὴς τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδας. Ἡ Σπάρτη πρότεινε εἰρήνη παραχωρῶντας στὸν βασιλέα τὴν ἐλληνικὴν πόλιν τῆς Μ. Ἀσίας ὅλες οἱ πόλεις τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδας θὰ ἔμεναν ἐλεύθερες καὶ αὐτόνομες, πράγμα πού θὰ ἀνάγκασε τὴν Ἀθήνα νὰ παρατηθῆ ἀπὸ τὴν ναυτικὴν συμμαχίαν πρὸς σχηματίζουσα, τὸ Ἄργος καὶ τὴν Κόρινθο νὰ γίνουν δύο κράτη καὶ τὴν Θήβαν νὰ χάσῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς στή Βοιωτία. Οἱ τρεῖς πόλεις ἀρνήθησαν. Ἀλλὰ ἡ Σπάρτη πέτυχε σ' αὐτὴν τὴν διαπραγματεύσει (392) νὰ καταστήσῃ ὑποπτο στὸν Τιρύβαζο τὸν Κόνωνα, πού τὸν φυλάκισε σὺν Σάρδεϊς. Ὁ Κόνων μετὰ δυσκολίαν κατόρθωσε νὰ δραπετεύσῃ καὶ κατέφυγε εἰς τὴν αὐλήν τοῦ φίλου του Εὐαγόρα τῆς Κύπρου, ὅπου πέθανε (389).

Ἀλλὰ ἡ ἐξαφάνισή του δὲν σταμάτησε τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων. Μετὰ τὸ αἰσθηματὸς τῆς ἀσφαλείας πού τῆς ἔδιναν τὰ ἀνοικοδομημένα Μακρὰ τεῖχη, ἡ Ἀθήνα προσπαθοῦσε νὰ δημιουργήσῃ ἕνα νέον στόλον. Ἦδη τὸ 389 ἔστειλε ἕνα στόλον ἀπὸ 40 πλοῖα εἰς τὸ Βόρειον Αἰγαῖον, ἀποκατέστησε σὲ αὐτὴν τὴν περιοχὴν τὴν παρουσίαν τῆς καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν στενῶν, ὅπου ἐπέβαλε ξανά τὰ διόδια τῶν 5% (εἰκοστή), ἐξασφάλισε τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τὸν Εὐξεινον Πόντον καὶ τὴν σιτοπαραγωγικὰς χώρας.

Στὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἄξιλοι καὶ ἐπινοητικοὶ στρατηγοί, ὁ Ἰφικράτης καὶ ὁ Χαβρίας, χρησιμοποίησαν μετὰ ἐπιτυχίαν τὴν νέαν πολεμικὴν τακτικὴν. Ἦδη τὸ 390 ὁ Ἰφικράτης ἐκμηδένισε κοντὰ εἰς τὴν Κόρινθον ἕνα σπαρτιατικὸν τάγμα. Τὸ 388 νίκησε εἰς τὴν Θρακικὴν χερσόνησον τὸν Σπαρτιάτην ἀρμοστήν Ἀναξίβιον. Στὴν Μ. Ἀσίαν ὁ Στρούθας, σατράπης τῆς Ἰωνίας, νίκησε τὸ 391 τὸ σπαρτιατικὸν στρατὸν (8.000 ἄνδρες μετὰ ἀρχηγὸν τὸν Θύβρωναν). Οἱ Ἀθηναῖοι νόμισαν ὅτι μποροῦσαν νὰ ἐπιστρέφουν εἰς τὴν παλιὰν πολιτικὴν, νὰ ἀπαλλά-

1. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς γενικὰ εἰπὺν τὸν τύπον Ἀντιαλκίδας, ἀλλὰ ὁ κώδικας Β τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος 5,1,36, οἱ ἐπιγραφαὶ (IG V, 1,93, στ.15 καὶ 212, στ.6) φέρουν τὸν ἑρῶς δωρικὸν τύπον Ἀντιαλκίδας.

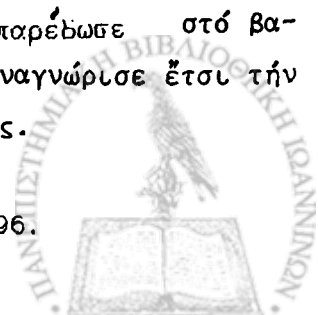
γοῦν δηλ. ἀπό τήν περσική κηδεμονία καί νά ὑπερασπίσουν τόν Ἑλληνισμό τῆς Μ. Ἀσίας ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ἡ στιγμή φαίνεται κατάλληλη. Ὁ Εὐαγόρας τῆς Κύπρου φοβήθηκε μιά περσική ἐκστρατεία στήν Κύπρο καί ζήτησε βοήθεια ἀπό τήν Ἀθήνα¹, πού τοῦ ἔστειλε τόν Χαβρία μέ ἕνα σῶμα ἐλαφροῦ πεζικοῦ. Αὐτό προκάλεσε ἀνοικτή ρήξη τῆς Ἀθήνας μέ τήν Περσία. Ἐτσι ὁ Τιρίβαζος ὑποστήριξε δραστήρια τό Σπαρτιάτη ναύαρχο Ἀντιαλκίδα. Συγχρόνως ὁ Ἀντιαλκίδας δέχτηκε ἐνισχύσεις ἀπό τίς Συρακοῦσες (σάν ἀνταπόδοση τῆς σπαρτιατικῆς βοήθειας τοῦ 413). Τό 387 ὄχθόντα σπαρτιατικά πλοῦα φρουροῦσαν τόν Ἑλλήσποντο καί ἡ Ἀθήνα ἀπειλήθηκε πάλι στό πιό ἀδύνατο σημεῖο τῆς ἐπίσης ἕνας σπαρτιατικός στόλος, μέ βάση τήν Αὔγινα, ἔκανε ἐπιδρομές ἀπό τό 389 στίς ἀκτές τῆς Ἀττικῆς² μιά φορά μάλιστα μπήκε μέσα στό λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ. Τέλος ἡ παράταση τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐπέβαλε τή διατήρηση τοῦ ἔκτακτου πολεμικοῦ φόρου, τῆς εἰσφορᾶς, πού οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ἀπρόθυμοι νά καταβάλουν. Ἡ γενική δυσαρέσκεια τῶν Ἀθηναίων ἐκδηλώθηκε μέ δύκες ἐναντίον τῶν ἀρχηγῶν τοῦ φιλοπόλεμου κόμματος.²

9. Ἡ εἰρήνη τοῦ Ἀντιαλκίδα (386).

Ἐτσι, ὅταν τό χειμῶνα τοῦ 387/6 ὁ Τιρίβαζος προσκάλεσε ξανά τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἑλληνικῶν πόλεων στίς Σάρδεις, Ἀθηναῖοι, Σπαρτιάτες, Θηβαῖοι καί Ἀργεῖοι ἀνταποκρίθηκαν ἀμέσως στήν πρόσκλησή του. Οἱ προτάσεις τοῦ σατράπη ἦταν οἱ ἕδρες μέ τίς προτάσεις τοῦ Ἀντιαλκίδα, μέ τή διαφορά ὅτι ἡ Ἀθήνα θά διατηροῦσε τίς καλές κληρουχίες τῆς Ἴμβρου, τῆς Λήμνου καί τῆς Σκύρου. Αὐτή τή φορά οἱ ἑλληνικές πόλεις, πού ἦταν ἐξαντλημένες ἀπό τόν πόλεμο, δέχτηκαν. Ἡ συμφωνία καθιέρωνε τή διάλυση τῆς συμπολιτείας Ἀργους καί Κορίνθου καί τῆς Βοιωτικῆς συμμαχίας. Ἐτσι ἡ θήβα ξαναγινόταν μιά μικρή ἀπομονωμένη πόλη στή Βοιωτία. Ἡ Ἀθήνα, ἀντίθετα, μέ ἀνοικοδομημένα τά Μακρά τείχη, μέ ἀναγεννημένο τό στόλο τῆς, μέ ἀνακτημένα τά τρία νησιά, ἤλπιζε καλύτερες μέρες. Ἡ ἀρχή τῆς αὐτονομίας, δηλ. τό δικαίωμα καί τῆς πιό μικρῆς πόλης νά διοικεῖται χωρὶς ἐπεμβάσεις τῶν μεγάλων πόλεων καί νά ὀρίζη μόνη τῆς τήν τύχη τῆς, εὐνοοῦσε ἰδιαίτερα τή Σπάρτη, γιατί ἐπέβαλε τήν κατάργηση ὅλων τῶν ἀντιπάλων τῆς συμμαχιῶν. Ἀλλά τό κύρος τῆς Σπάρτης δέν αὐξήθηκε μέσα στά δεκαπέντε τελευταῖα χρόνια. Ἀντίθετα ἡ Σπάρτη ἀπέτυχε νά πραγματοποιήσῃ τήν ἐνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Οἱ στρατηγοὶ τῆς ἐξάντλησαν τή δραστηριότητά τους σέ λαμπρές, ἀλλά ἄγουες καί καταστρεπτικές ἐκστρατεῖες, πού θύμιζαν τίς χειρότερες μέρες τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τέλος, γιά δεύτερη φορά, ἡ Σπάρτη παρέβωσε στό βασιλέα τῶν Περσῶν τίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καί ἀναγνώρισε ἔτσι τήν κατώτερη θέση τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπέναντι στό Περσικό κράτος.

1. Vertraege, 234.

2. Glotz, III, σ. 96.

III. Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΚΑΙ Η ΘΗΒΑΪΚΗ ΗΓΕΜΟΝΙΑ (378-362)

1. Ἡ κατάσταση στή Σπάρτη μετά τήν Εἰρήνη τοῦ βασιλέως (386)

Ἡ εἰρήνη τοῦ 386, ἡ "εἰρήνη τοῦ βασιλέως", ὅπως τήν ὠνόμαζαν ἤδη οἱ σύγχρονοί της, ἐπιβλήθηκε ἀπό ἕναν ξένο ἡγεμόνα, πού ἐλάχιστα γνῶριζε τήν τότε κατάσταση στήν Ἑλλάδα, καθιέρωνε ἕνα ἐκτός πραγματικότητας καθεστώς, πού ἐπιδίωκε νά διατηρήσῃ τήν ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, μιᾶς πόλης σέ παρακμή. Ὁ ἀριθμός τῶν πολιτῶν τῆς Σπάρτης μίκραινε διαρκῶς· ὁ Ξενοφῶν, προκατελημμένος θαυμαστής τῶν θεσμῶν της, διαπίστωσε τήν ὀλιγανθρωπία της· στά Λεϋκτρα, ὅπου ἀγωνίστηκαν 35 ἡλικίες (κλάσεις), ἡ Σπάρτη μπόρεσε νά παρατάξῃ μόνον 700 πολῖτες μέ πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Ὁ ἀριθμός τῶν ὁμοίων ἐλαττωνόταν διαρκῶς, γιατί ἡ οἰκονομική ἐξέλιξη, πιά δυνατή ἀπό τήν ἀρχαϊκή της νομοθεσία, ὑποχρέωνε πολλούς Σπαρτιάτες νά πουλοῦν τοὺς κλήρους, πού δέν ἐπαρκοῦσαν γιά τή συντήρησή τους. Ἦδη ἀπό τόν 4ο αἰῶνα ἡ γῆ συγκεντρώθηκε στά χέρια μιᾶς ὀλιγάριθμης τάξης γαιοκτημόνων καί τό φαινόμενο αὐτό προοιῶνιζε τό ἀγροτικό πρόβλημα τοῦ ἐπόμενου αἰῶνα. Κάτω ἀπό τήν κυβέρνηση αὐτῶν τῶν γαιοκτημόνων, οἱ Σπαρτιάτες πού ἔχασαν τοὺς κλήρους τους ἀπέτελεσαν μιᾶ νέα κατηγορία κατωτέρων πολιτῶν, τοὺς "ὑπομείονες" πού γρήγορα συμμερίστηκαν τίς δυσχερεῖς τῶν εἰλώτων καί τῶν περίοικων.

Τό 396, ἡ συνωμοσία τοῦ νεαροῦ εἰλωτα Κινάδωνος, πού ἀνακαλύφτηκε τυχαῖα, τρομοκράτησε τοὺς ἄρχοντες τῆς Σπάρτης γιά τά ἄγρια μύση πού ἀποκάλυπτε. Μέσα στήν ἴδια τήν κυβέρνηση, οἱ συγκρούσεις μεταξύ ἐφόρων καί βασιλέων εὐνοοῦσαν τήν ἀπειθαρχία τῶν στρατηγῶν, πού, βέβαιοι ὅτι θά ὑποστηρίζονταν ἀπό ἕνα κόμμα, ἀναλάμβαναν πρωτοβουλίες μέ καταστρεπτικά ἀποτελέσματα (ὅπως π.χ. ἡ κατάληψη τῆς Καδμείας ἀπό τόν Φοιβίδα). Ὡς τότε ἱκανοὶ στρατηγοὶ εἶχαν ἀποκρῦψει αὐτή τήν παρακμή· ἀλλά τό 380, ὁ Βρασίδης, ὁ Γύλιππος, ὁ Λύσανδρος δέν ζοῦσαν πιά· ὁ Ἀγησίλαος ἦταν γέρος καί τό τολμηρό του πνεῦμα, πού τόν εἶχε κάνει ὑποπτο στή συντηρητική κυβέρνηση τῶν γαιοκτημόνων τῆς πόλης του, δέν τόν βοήθησε νά ἐπινοήσῃ καμιά καινούργια πολεμική μέθοδο. Ἐμενε ὁπαδός τῆς παλιᾶς τακτικῆς τῶν μετωπικῶν ἐπιθέσεων πού διενεργοῦσε μιᾶ μάζα πεζικοῦ, ἡ ὁποία ἐπιδίωκε νά ὑπερφαλαγγίση τόν ἀντίπαλο στό δεξιό κέρασ, πράγμα πολύ φυσικό γιά στρατεύματα πού κρατοῦν τήν ἀσπίδα μέ τό ἀριστερό χέρι (ἡ ὑπερφαλάγγιση αὐτή ἦταν ὁ μόνος δυνατός ἐλιγμός). Ἄλλοῦ, στήν Ἀθήνα ἰδιαίτερα, στρατηγοὶ ἱκανοὶ, διάδοχοι τοῦ Δημοσθένη, ὁ Χαβρίας

καί ὁ Ἴφικράτης, ἐγκαινιάζαν μέ ἐπιτυχία μιὰ πιά εὐέλκκη τακτική. Ἔτσι καί ἡ ὑλική δύναμη τῆς Σπάρτης ἦταν ἀπατηλή καί τό ἠθικό της κύρος ἦταν μειωμένο.

2. Σπαρτιατικές ἐπεμβάσεις στήν Πελοπόννησο, Χαλκιδική καί Θήβα.

Ἀπελευθέρωση τῆς Θήβας

Ὡστόσο ἡ Σπάρτη δέν σκόπευε νά μεταβάλλῃ τίποτε στήν πολιτική της. Τήν ἐπομένη τῆς εἰρήνης τοῦ 386, γιά νά προλάβῃ μιὰ ἀποστασία τῆς Μαντινείας, σπαρτιατικός στρατός εἰσέβαλε στήν Ἀρκαδία, κατέλαβε τήν πόλη καί ἀνάγκασε τοὺς κατοίκους της νά σκορπιστοῦν στίς πέντε κῶμες ("διολικισμός"), ἀπό τίς ὁποῖες εἶχε συγκεντρωθῆ ὁ πληθυσμός γιά νά γίνῃ ὁ συνολικισμός τῆς πόλης. Στά σύνορα τῆς Ἀργολίδας λακεδαιμονική φρουρά ἐγκαταστάθηκε στόν Φλειοῦντα. Στή Βόρεια Ἑλλάδα ἡ Σπάρτη ὑποστήριξε τόν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀμύντα Γ' ἐναντίον τῶν ἰωνικῶν πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς, κατέλαβε τήν Ὀλυμπο καί διέλυσε τή Χαλκιδική συμμαχία (379). Ἡ ἀρχή τῆς αὐτονομίας χρησίμευε ὡς πρόσχημα σ' αὐτή τήν πολιτική τῆς διαλύσεως τῶν συμμαχιῶν.

Τό 382 σπαρτιατικός στρατός μέ ἀρχηγό τόν Φοιβίδα κατέλαβε αἰφνιδίως τήν Καδμεία, τήν ἀκρόπολη τῆς Θήβας, χάρις στήν προδοσία τοῦ βοιωτάρχη Λεοντιάδη. Ὁ ἀρχηγός τῶν θηβαίων δημοκρατικῶν Ἴσμηνίας θανατώθηκε ὕστερα ἀπό παρωδία δίκης, πού ἔγινε στή Σπάρτη. Τριακόσιοι θηβαῖοι κατέφυγαν στήν Ἀθήνα, ὅπου χάρις στήν ἀνάμνηση τῶν γεγονότων τοῦ 403 βρῆκαν καλή ὑποδοχή. Δέν εἶναι βέβαιο ἂν ἡ σπαρτιατική κυβέρνηση ἦταν ὑπεύθυνη γι' αὐτόν τόν αἰφνιδιασμό, ἀλλά εἶναι βέβαιο ὅτι, ἀφοῦ πέτυχε ἡ ἐπιχείρηση, οἱ Σπαρτιάτες διατήρησαν φρουρά στήν Καδμεία. Τρία χρόνια ἀργότερα, τό 379, ἐπτά ἐξόριστοι μέ ἀρχηγούς τόν Μέλωνα καί τόν Πελοπίδα μπῆκαν στή Θήβα ἕνα βράδυ τοῦ χειμῶνα, δολοφόνησαν τοὺς ἄρχοντες καί ἔδωξαν τή σπαρτιατική φρουρά. Σπαρτιατικός στρατός, πού στάλθηκε στήν Βοιωτία, ἔκαμε μιὰ μάταιη ἐπίδειξη δυνάμεως καί ἀποσύρθηκε, ἀφοῦ ἄφησε στίς θεσπιές ἕνα ἰσχυρό ἀπόσπασμα μέ ἀρχηγό τόν Σφοδρία.

3. Ἡ ὕδρευση τῆς δεύτερης Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας (378 π.Χ.).

Ὡς τότε ἡ Ἀθήνα ἔμενε οὐδέτερη. Δέν εἶναι βέβαιο ὅτι ὑποστήριξε ἐπίσημα τήν ἐπιχείρηση τοῦ Πελοπίδα. Ἀλλά τό 378 ὁ Σφοδρίας πῆρε τήν πρωτοβουλία νά βαδίσῃ ἐναντίον τοῦ Πειραιᾶ. Οἱ Ἀθηναῖοι τόν σταμάτησαν στήν Ἐλευσίνα καί, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀποφάσισαν νά κλείσουν ἀμυν-

τική συμμαχία με τή Θήβα. Ο Ἀγησίλαος ἀπέτυχε δύο φορές (378 καί 377) νά καταβάλῃ τούς θηβαίους, πού ὀχύρωσαν πρόχειρα τήν πόλιν τους καί δέχθηκαν ἀθηναϊκή στρατιωτική βοήθεια (μέ ἀρχηγό τόν Χαβρία). Τό 376, ὁ βασιλεύς Κλεόμβροτος, πού ἀντικατέστησε τόν ἄρρωστο Ἀγησίλαο, δέν μπόρεσε νά εἰσβάλλῃ στή Βοιωτία. Ἡ Ἀθήνα ἐπωφελήθηκε ἀπό τή ρήξη μέ τή Σπάρτη γιά νά δημιουργήσῃ μεγάλο πολεμικό στόλο, πράγμα πού τῆς ἀπαγόρευε ἡ "εἰρήνη τοῦ Ἀντιαλικίδα" τοῦ 386. Ὁ στόλος τῆς ἐνισχύθηκε ἀπό τήν ἄνοιξη τοῦ 378 σχηματίστηκε μιά νέα ἀντισπαρτιατική συμμαχία, πού εἶχε κέντρο τήν Ἀθήνα. Ἀλλά μέ τήν πεύρα πού εἶχαν οἱ πολιτικοί τῆς Ἀθήνας δέν ἀκολούθησαν τήν ἡγεμονική πολιτική τοῦ Περικλῆ, ἀλλά τίς "συμπολιτειακές" ἀρχές τοῦ Ἀριστείδου.

Οἱ συμμαχικές πόλεις διατήρησαν τήν αὐτονομία τους· ἡ Ἀθήνα ἀνέλαβε τήν ὑποχρέωση νά μὴν ἐγκαταστήσῃ κληρουχίες, στρατιωτικές "ἀποικίες" Ἀθηναίων πολιτῶν, στό ἔδαφός τους (M.N.Tod, A Selection of Greek Historical Inscriptions, ἀρ. 123)· τό συμβούλιο (συνέδριο) τῶν συμμάχων, ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι δέν εἶχαν ἀντιπροσώπους, ρύθμιζε μαζί μέ τήν ἀθηναϊκή βουλή τὰ ζητήματα πού ἀφοροῦσαν τή συμμαχία· κανεῖς σύμμαχος δέν πλήρωνε φόρο.

Στήν ἕδρα τήν Ἀθήνα σημαντικές οἰκονομικές μεταρρυθμίσεις συνόδεψαν αὐτήν τήν ἀναγέννηση: ἡ εἰσπραξη τοῦ ἄμεσου φόρου (ἡ ὁποία ἦταν θεωρητικά πάντοτε ἐξαίρεση, ἀλλά πού στήν πράξη γινόταν ὀλοένα καί περισσότερο ἀπαραίτητη μετά τήν κατάργηση τοῦ συμμαχικοῦ φόρου) ρυθμίστηκε μέ βάση μιά νέα ἐκτίμηση τῶν ἰδιωτικῶν περιουσιῶν.

Οἱ περισσότερες πόλεις τῆς πρώτης Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας (ἐκτός βέβαια ἀπό τίς Μικρασιατικές πόλεις, πού ἡ εἰρήνη τοῦ 386 εἶχε παραδώσει στόν βασιλέα τῆς Περσίας) ἔγιναν μέλη τῆς νέας συμμαχίας. Τό 376, ὁ Χαβρίας τήν ἐδραίωσε νικῶντας κοντά στή Νάξο τό σπαρτιατικό στόλο· τό 375 προσχώρησαν στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία οἱ πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς καί τῶν ἀκτῶν τῆς Θράκης (μέ ἐξαίρεση τήν Ἀμφίπολη) καθώς καί ἡ Κέρκυρα, μετά ἀπό τίς ναυτικές ἐκστρατεῖες τοῦ Χαβρία στό Αἴγαῖο καί τοῦ Τιμοθέου, τοῦ γιοῦ τοῦ Κόνωνος, στό Ἰόνιο πέλαγος.

Ἡ Σπάρτη ἀναγκάστηκε νά παραδεχτῆ τήν ἀδυναμία τῆς· ζήτησε εἰρήνην καί ἡ Ἀθήνα ἦταν ἔτοιμη νά δεχτῆ, γιατί ἡ νέα ὀργάνωση τῆς συμμαχίας ἐπιβάρυνε τὰ οἰκονομικά τῆς μέ ὅλα τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου. Ἀλλά ἡ εἰρήνη πού ἔκλεισαν οἱ δύο πόλεις τό 375 καί πού ἀναγνώριζε τήν ὑπαρξη τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας δέν διήρκεσε πολύ. Ἡ Σπάρτη, πού εἶχε ἐγκαταλείψει τίς ἀξιώσεις τῆς στό Αἴγαῖο, δέν δεχόταν εὐκόλα νά ἀφήσῃ τήν κυριαρχία

του 'Ιονίου πελάγους, πού τῆς ἐξασφάλιζε τήν ἐπικοινωνία της μέ τίς-Συρακοῦσες. Ὄταν οἱ 'Αθηναῖοι ἐγκαταστάθηκαν στήν Κέρκυρα καί στή Ζάκυνθο, ἀπέναντι ἀπό τίς ἀκτές τῆς Ἡλίδος, οἱ Σπαρτιάτες ἔστειλαν στρατό καί στόλο· ὁ στρατός τους νικήθηκε ἀπό τοὺς Κερκυραίους, ὁ στόλος τους ἀποσύρθηκε, ὅταν ἀπειλήθηκε ἀπό τόν ἀθηναϊκό στόλο τοῦ 'Ιφικράτη. Ἡ ἀδυναμία τῆς Σπάρτης ἦταν φανερή. Ἡ πόλη αὐτή δέν ἀπειλοῦσε πιά τήν 'Αθήνα καί οἱ 'Αθηναῖοι πολιτικοί πού, ὅπως ὁ ρήτορας Καλλίστρατος, ἦταν ὡς τότε ὀπαδοί τοῦ πολέμου κατά τῆς Σπάρτης, κατάλαβαν ὅτι ἡ 'Αθήνα κινδύνευε ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῆς θηβαϊκῆς δυνάμεως.

4. Ἡ αὔξηση τῆς θηβαϊκῆς δυνάμεως. Τό συνέδριο τῆς Σπάρτης

Ἡ θήβα, ἀφοῦ ἐλευθερώθηκε ἀπό τή σπαρτιατική φρουρά, ἀποκατέστησε σχεδόν ἀθόρυβα τήν ἐξουσία της στίς γειτονικές πόλεις. Μετέβαλε τήν παλιά χαλαρή Βοιωτική συμμαχία σέ ὁμοσπονδιακό κράτος μέ πρωτεύουσα τήν Ἔδρα· ἐκεῖ εἶχε τήν ἔδρα της ἡ κυβέρνηση τῆς ὁμοσπονδίας (οἱ ἐπτά βοιωτάρχες). Ἐκεῖ συγκεντρωνόταν ἡ συνέλευση ὅλων τῶν πολιτῶν τῆς Βοιωτίας. Τό ἰσχυρό Βοιωτικό κράτος, πού εἶχε πολίτες σχεδόν ὅσους καί ἡ 'Αθήνα, τό ἀποτελοῦσαν κυρίως ἀγρότες ἀπό τοὺς ὁποίους στρατολογοῦσε ἕνα ἐμπειροπόλεμο πεζικό. Ἡ θήβα ἀσκοῦσε τήν πολιτική της χωρίς μέτρο. Οἱ Πλαταιές, πού ἐπανιδρύθηκαν ἀπό τή Σπάρτη τό 378, καταστράφηκαν ξανά ἀπό τοὺς θηβαίους (374/3 ἢ 373/2) καί ὁ πληθυσμός τους κατέφυγε γιά δεύτερη φορά στήν 'Αθήνα.

Ὁ ἀγώνας ἀνάμεσα στήν 'Αθήνα καί στή Σπάρτη ὠφελοῦσε μονάχα τή θήβα. Ἔτσι, ὅταν τό 371 ἕνα πανελλήνιο συνέδριο συνήλθε στή Σπάρτη, ἡ 'Αθήνα ἔστειλε πρόθυμα πρεσβεία. Οἱ πρεσβευτές της, μέ ἀρχηγό τόν Καλλίστρατο, καί ἡ σπαρτιατική κυβέρνηση γρήγορα συμφώνησαν: ἡ Σπάρτη διατηροῦσε τήν ἀρχηγία τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας πού εἶχε ἐπανιδρύσει. Ἀλλά, ὅταν ἦρθε ἡ στιγμή τοῦ ὄρκου, ὁ βοιωτάρχης Ἐπαμεινώνδας, ἀντιπρόσωπος τῆς θήβας, ἀξίωσε νά ὀρκιστῆ ὡς ἀντιπρόσωπος ὅλων τῶν Βοιωτῶν· αὐτό θά ἀποτελοῦσε τήν ἀναγνώριση τῆς Βοιωτικῆς συμμαχίας. Ἡ 'Αθήνα καί ἡ Σπάρτη ἀρνήθηκαν καί ἡ θήβα ἀποκλείστηκε ἀπό τή συνθήκη.

5. Ἡ μάχη τῶν Λεύκτρων (371 π.χ.) καί ἡ σημασία της.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας πού πῆρε μιά τόσο σοβαρή ἀπόφαση γιά τήν πόλη του δέν εἶχε ἀκόμα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο, παρά τήν ἡλικία του (ἦταν 40 ἐτῶν) καί τή μεγάλη ἠθική καί φιλοσοφική του μόρφωση, εἶχε ὅμως πλή-

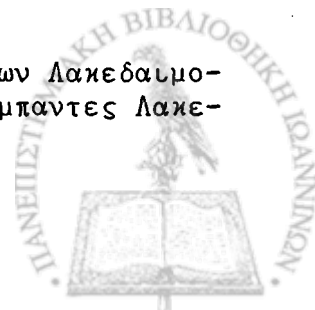

ρη επίγνωση της δυνάμεως της όμοσπονδίας πού αντιπροσώπευε. Μέ τό φύλο του τόν Πελοπίδα, Έναν από τούς συνωμότες τοῦ 379, καλό στρατιωτικό, πού πολλές φορές ἤδη εἶχε πολεμήσει έναντίον τῶν Σπαρτιατῶν, πρόβλεψε τίς ἐπιτυχίες πού θά εἶχε τό βοιωτικό πεζικό.

Ἡ μάχη πού ἔκρινε τόν ἀγώνα Σπάρτης καί Θήβας γιά τήν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας ἔγινε μόνο εἴκοσι ἡμέρες μετά τό τέλος τοῦ συνεδρίου τῆς Σπάρτης, τόν Ἰούλιο τοῦ 371 (5η Ἑκατομβαλιῶνος). Οἱ Σπαρτιάτες πίστευσαν ὅτι ἦταν σέ θέση νά ἐπιβάλλουν στούς Θηβαίους τήν ἀποδοχή τῆς εἰρήνης μέ στρατιωτικά μέτρα. Ἀπηύθυναν πρῶτα πρὸς τή Θήβα τελεσίγραφο νά ἀποδώσῃ στίς βοιωτικές πόλεις τήν αὐτονομία τους. Μετά τήν ἄρνηση τῆς Θήβας, διέταξαν τόν πελοποννησιακό στρατό, πού βρισκόταν στή Φωκίδα μέ ἀρχηγό τό βασιλέα Κλεόμβροτο, νά εἰσβάλλῃ στή Βοιωτία. [Ὁ Κλεόμβροτος ἐκτέλεσε μέ μεγάλη ἐπιτυχία τήν εἰσβολή, πρῶτο μέρος τοῦ σχεδίου του. Οἱ Θηβαῖοι περιμέναν ὅτι θά εἰσβάλλῃ ἀπό τό μεγάλο δρόμο, πού ὀδηγεῖ μέσα ἀπό τήν κοιλάδα τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ πρὸς τή λίμνη τῆς Κωπαΐδας, καί παρατάχθηκαν μέ σκοπό νά φράξουν αὐτό τό δρόμο. Ἀλλά ὁ Κλεόμβροτος εἰσέβαλε στή Βοιωτία ἀπό ἄλλο δρόμο] προχώρησε μέ τό στρατό του νότια τοῦ Ἐλικώνα ἀπό δύσκολα μονοπάτια, ἔφθασε στή Θίσβη καί στήν Κρεῦσι στόν Κορινθιακό κόλπο καί ἀπό ἐκεῖ στράφηκε πρὸς βορρᾶ καί προχώρησε ὡς τά Λεῦκτρα, σέ ἀπόσταση 11 χιλ. ἀπό τή Θήβα. Οἱ Θηβαῖοι, παρά τήν ἀριθμητική ὑπεροχή τῶν Πελοποννησίων, ἀποφάσισαν νά δώσουν μάχη ἐκεῖ, γιατί ἡ ὑποχώρησή τους στή Θήβα θά ἔδινε τό σύνθημα τῆς γενικῆς ἀποστασίας τῶν βοιωτικῶν πόλεων.]

Τό σπαρτιατικό στρατό ἀποτελοῦσαν 10.000 Πελοποννήσιοι, τό βοιωτικό 7.000 Βοιωτοί. Ἡ ἀριθμητική ὑπεροχή τῶν Πελοποννησίων ἔπρεπε νά εἶναι ἀποφασιστικός παράγοντας γιά τήν ἔκβαση τῆς μάχης, ἀλλά ἡ νέα τακτική πού ἐφάρμοσε ὁ Ἐπαμεινώνδας ἔδωσε τή νίκη στούς Θηβαίους. Στήν πεδιάδα τῶν Λεῦκτρων καταβλήθηκε ὀριστικά ἡ σπαρτιατική δύναμη· γιά πρώτη φορά ὁ σπαρτιατικός στρατός νικήθηκε σέ ἀνοικτό πεδίο καί ἡ ἥττα αὐτή ὑπῆρξε πύο καταστρεπτική καί ἀπό τήν παράδοση τῶν Σπαρτιατῶν στή Σφακτηρία (425), γιατί κλόνησε ἀνεπανόρθωτα τό κύρος τῆς Σπάρτης. Οἱ τεράστιες ἀπώλειες τῶν Λακεδαιμονίων εἶναι ἐνδεικτικές· ἀπό τούς 700 Σπαρτιάτες ὀπλίτες μέ πλήρη πολιτικά δικαιώματα (ὄμοίους) οἱ 400 ἔπεσαν στή μάχη (ποσοστό 57%).

Ὁ Ξενοφῶν (VI, 4, 15) ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι "τῶν συμπάντων Λακεδαιμονίων" οἱ νεκροί ἦταν κοντά στούς χίλιους· ἐφόσον οἱ "σύμπαντες Λακε-

δαιμόνιοι" σύμφωνα μέ όλες τίσ ένδειξεις ήταν 2.500 (στους όποιους περιλαμβάνονται καί οί 700 όμοιοι), τό ποσοστό τών άπωλειών τους θά είναι κάπου 40%, ένω ό μέσος όρος τών άπωλειών τών 1800 Λακεδαιμονίων θά ήταν περίπου 33%. Άλλά τό πρόβλημα δέν είναι τόσο άπλό, γιατί δέν είναι γνωστές οί άπώλειες τών Πελοποννησίων συμμαχών καί σύμφωνα μέ μερικούς νεώτερους ιστορικούς ό αριθμός τών 1.000 νεκρών άναφέρεται στό σύνολο του στρατού τής Πελοποννησιακής συμμαχίας. Όπως κι άν έχη τό πράγμα, είναι φανερό ότι τίσ μεγαλύτερες άπώλειες τίσ εζχαν οί Σπαρτιάτες όμοιοι, γιατί έναντίον τους στράφηκε ή κύρια επίθεση τών Βοιωτών.

Ή μάχη αύτή άποτελεϊ σταθμό τόσο στην πολιτική όσο καί στη στρατιωτική ιστορία τής Άρχαίας Έλλάδας. Άπό στρατιωτική άποψη ή νίκη του Έπαμεινώνδα δέν καθιερώνει μόνο την όριστική στρατιωτική παρακμή τής Σπάρτης καί αντίστοιχα τή θηβαϊκή στρατιωτική ύπεροχή στην Έλλάδα, αλλά έγκαινιάζει μιá νέα περίοδο στη στρατηγική μέ την είσαγωγή μιäs νέας τακτικής, τής τακτικής τής "λοξής φάλαγγας": ο Έπαμεινώνδας δηλ. τελειοποίησε την ίδιόμορφη τακτική τών Βοιωτών, που χρησιμοποίησαν στη μάχη του Δηλίου (424). Στη μάχη αύτή οί Βοιωτοί ένίσχυσαν ιδιαίτερα τή δεξιά πτέρυγα τής παρατάξεως τους (παρέταξαν τους όπλίτες σε βάθος 25 άνδρων) καί επίχειρησαν την κύρια επίθεση μέ αύτή την ένισχυμένη δεξιά πτέρυγα. Στα Λευκτρα ό Έπαμεινώνδας χώρισε την παράταξη του σε μιá δεξιά πτέρυγα, "άμυντική", καί μιá άριστερή πτέρυγα, "έπιθετική", στην όποία παρέταξε την κύρια δύναμη κρούσεως σε ένα σχεδόν τετράγωνο σχηματισμό μέ πλάτος 60 καί βάθος 50 άνδρων. Στο σχηματισμό αυτό ό Ίερός Λόχος, μέ άρχηγό τον Πελοπίδα, κατέλαβε την πρώτη θέση.

Στην αρχή τής μάχης ή δράση του βοιωτικού ίπλικού έμπόδισε τους Σπαρτιάτες νά άντιληφθουν την παράταξη τών Βοιωτών καί τό σχέδιο του Έπαμεινώνδα. Έτσι, ένω ή άμυντική δεξιά πτέρυγα τών Βοιωτών ύποχωρούσε άργά μέ τάξη καί παρέσυρε τους άπέναντί της Πελοποννησούς σε κάποια μικρή προέλαση, ή άριστερή έπιθετική πτέρυγά τους κατάφερε ένα συντριπτικό πλήγμα έναντίον τών άπέναντί της "όμοίων" Σπαρτιατών. Στη συμπλοκή αύτή φονεύθηκαν οί 400 Σπαρτιάτες, ό βασιλεύς Κλεόμβροτος καί ό Σφοδρίας, που μäs είναι γνωστός από την επίδρομή του έναντίον του Πειραιά.

Ο σπαρτιατικός στρατός νικημένος -ή άριστερή του πτέρυγα είχε μείνει πάντως άνέπαφη- ύποχώρησε στο όχυρωμένο στρατόπεδο στα ύψώματα. Οί Βοιωτοί δέν τόλμησαν νά συνεχίσουν την επίθεση. Οί Σπαρτιάτες όμως άναγνώρισαν την ήττα τους: δέν τόλμησαν νά δώσουν δεύτερη μάχη (οί άπώ-

λειές τους ήταν πολύ μεγάλες και οι σύμμαχοι δεν ήταν έτοιμοι να τους ακολουθήσουν), ζήτησαν από τους Βοιωτούς την παράδοση των νεκρών και πέτυχαν ανακωχή -μέ τη μεσολάβηση του συμμάχου των Βοιωτών 'Ιάσονος των Φερών- για να αναχωρήσουν με ασφάλεια από τη Βοιωτία.

Κατά τον U.Wilcken¹ το σχέδιο του 'Επαμεινώνδα προέβλεπε ότι η άριστερη πτέρυγα των Βοιωτών θα διενεργούσε, μετά τη διάλυση της απέναντί της παραταγμένης άριστερης πτέρυγας του έχθρου, μια εύρεια κυκλωτική κίνηση έναντι του όλοκλήρου του Πελοποννησιακού στρατού, αλλά ο 'Επαμεινώνδας δεν ολοκλήρωσε το σχέδιό του, γιατί έκρινε ότι η κυκλωτική κίνηση δεν ήταν απαραίτητη μετά τη συντριβή της δεξιάς πτέρυγας των Πελοποννησίων. Η εξήγηση αυτή του Wilcken είναι ελάχιστα πειστική, γιατί ο 'Επαμεινώνδας δεν είχε κανένα λόγο να περιορίσει την έκταση της νίκης του.

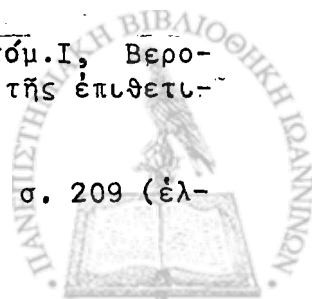
"Αλλωστε και ο Ξενοφών ('Ελληνικά 6, 4, 14 κ.έ.) στην περιγραφή της μάχης των Λεύκτρων δεν αναφέρει σχέδιο του 'Επαμεινώνδα για κύκλωση του έχθρου. "Ετσι φαίνεται πιθανώτερο ότι ο 'Επαμεινώνδας στα Λεύκτρα δεν είχε ακόμη συλλάβει στο σύνολό της την τακτική της λοξής φάλαγγας, μολονότι θα μπορούσε ίσως να υποστηριχθῆ ότι το έδαφος δεν του επέτρεπε την εκτέλεση της κυκλώσεως: γνωρίζουμε ότι οι νικημένοι Πελοποννήσιοι υποχώρησαν με σχετική τάξη παρά τις άπώλειές τους στο δχυρωμένο στρατόπεδο που ήταν επάνω σε ύψωμα.

"Όπως κι αν ἔχη τό πράγμα, η μάχη των Λεύκτρων είναι η πρώτη μεγάλη αλλαγή στην τακτική και προοιωνίζει τις μεγάλες νίκες του Φιλίππου και του Μεγάλου 'Αλεξάνδρου. Ο 'Επαμεινώνδας αναδείχτηκε με τη λοξή φάλαγγα ο μεγαλύτερος ανακαινιστής της τακτικής στην 'Αρχαία 'Ελλάδα. Τά νέα στοιχεία που εισήγαγε στην τακτική είναι τά επόμενα: α) η διαύρεση της παρατάξεώς του σε δύο ανεξάρτητες πτέρυγες, την επίθετική και την άμυντική, που ενεργούν όμως με συνεργασία συνδυασμένες επιχειρήσεις· β) η ενίσχυση της επίθετικής πτέρυγας -μέ παράταξη της δυνάμεως κρούσεως σε σχηματισμό με μεγάλο βάθος- σε σημείο που να είναι αναπόφευκτη η διάσπαση και η συντριβή του απέναντι έχθρικού στρατού και γ) η τοποθέτηση της επίθετικής πτέρυγας, δυνάμεως κρούσεως, στα άριστερά της παρατάξεως, πράγμα που στα Λεύκτρα αποτέλεσε αίφνιδιασμό: στο Δήλιο

οι Βοιωτοί είχαν τοποθετήσει τη δύναμη κρούσεως στη δεξιά πτέρυγα. "Αλλωστε, όπως είδαμε, πάντοτε ως τότε η προσπάθεια υπερφαλαγγίσεως του έχθρου γινόταν από τη δεξιά πτέρυγα, πράγμα πολύ φυσικό για στρατιώτες που κρατούσαν την άσπίδα με τό άριστερό χέρι.

¹Ο J.Kromayer, *Antike Schlachtfelder in Griechenland*, τόμ. I, Βερολίνο 1903, σελ. 76, εκφράζει την πιθανή άποψη ότι η έκλογή της επίθετι-

1. U. Wilcken, *Griechische Geschichte*, 9η έκδ., Μόναχο 1962, σ. 209 (έλληνική Μετάφραση 'Ιω. Τουλουμάκου, 'Αθήνα 1976, σ. 274).

κῆς πτέρυγας ἦταν ἐξαρτημένη ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς μάχης. Ἐάν ἔχη δύκιο, ὁ νεωτερισμὸς τοῦ Ἐπαμεινώνδα εἶναι ἀκόμη πρὸ ἐπαναστατικὸς.

Ἀπὸ πολιτικῆ ἀποψη ἡ μάχη τῶν Λεύκτρων προκάλεσε τὴ διάλυση τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας, μέ τὴν ὁποία ἡ Σπάρτη κατώρθωσε ἐπὶ δύο αἰῶνες νὰ κυριαρχῆ στὴν Πελοπόννησο καὶ στὴν Ἑλλάδα. Μετὰ τὰ Λεύκτρα ὅλες οἱ ἀπόπειρες τῆς Σπάρτης γιὰ νὰ ἀναβιώσῃ ἡ συμμαχία αὐτὴ ὑπῆρξαν τελεύως πρόσκαιρες καὶ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἡ διάλυση ἐπισημοποιήθηκε ἀμέσως μετὰ τὴ σπαρτιατικὴ ἥττα. Ὅταν ὁ Ἀρχίδαμος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀγησίλαου (πού ἀργότερα βασίλευσε ἀπὸ τὸ 361/0 ὡς τὸ 339/8), ἐπανεφέρει στὴ Σπάρτη τὸ νικημένο στρατό, οἱ περισσότερες πελοποννησιακὲς πόλεις προσχώρησαν στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς δέχτηκαν, μολονότι εἶχαν δυσ-αρεστηθῆ ἀπὸ τὴ θηβαϊκὴ νίκη. Στὴν Ἀρκαδία σχηματίστηκε ξανά ἡ Ἀρκαδικὴ ὁμοσπονδία, ἡ Μαντύνεια, πού εἶχε διαλυθῆ ("διολικισμὸς") ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες ἀμέσως μετὰ τὴν εἰρήνη τοῦ Ἀντιαλκίδα, συνοικίστηκε ξανά καὶ ἰδρύθηκε μιὰ νέα πόλη, ἡ Μεγάλῃ Πόλις ἢ Μεγαλόπολις, πού κτίσθηκε πολὺ βιαστικὰ μέσα σέ τέσσερα χρόνια καὶ χρησίμευσε ὡς πρωτεύουσα τῆς Ἀρκαδικῆς συμπολιτείας. Οἱ Σπαρτιάτες ἐπιχείρησαν νὰ ἀντιδράσουν: ἔστειλαν στρατό στὴ Μαντύνεια μέ ἀρχηγό τὸ βασιλέα Ἀγησίλαο· ἀλλὰ ὁ στρατός αὐτός ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία, προτοῦ ἔρθῃ ἡ θηβαϊκὴ ἐνίσχυση πού ζήτησαν οἱ Ἀρκάδες.

6. Ὁ Ἐπαμεινώνδας στὴν Πελοπόννησο (370 καὶ 369 π.Χ.).

Ἡ αἴτηση γιὰ βοήθεια τῶν Ἀρκάδων ἔδωσε στὸν Ἐπαμεινώνδα τὴν εὐκαιρία νὰ εἰσβάλῃ μέ τὸ βοιωτικὸ στρατό στὴ Λακωνία (370). Γιὰ πρώτη φορὰ "ὁὶ γυναῖκες τῆς Σπάρτης ἔβλεπαν τὸν καπνὸ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου". Δέν εἶναι γνωστὸ γιὰτί ὁ Ἐπαμεινώνδας δέν ἐπιχείρησε νὰ καταλάβῃ μιὰ μικρὴ πόλη χωρὶς τεύχη, πόλη πού ὅλη ἡ Ἑλλάδα φοβόταν τριάντα χρόνια νωρίτερα· δέν πέρασε τὸν Εὐρώτα, ἀλλὰ προχώρησε λεηλατώντας ὡς τὴ θάλασσα καὶ ἐπέστρεψε στὴν Ἀρκαδία, ἀπ' ὅπου πέρασε στὴ Μεσσηνία. Οἱ Μεσσηνιοὶ διατηροῦσαν ἀκόμα τίς ἀναμνήσεις τῆς παλιᾶς ἀνεξαρτησίας· ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς ξεσηκώθηκε κατὰ τῆς Σπάρτης, ἐκτός ἀπὸ τίς μικρὲς παραθαλάσσιες πόλεις. Ὅπως στὴν Ἀρκαδία, ἔτσι καὶ στὴ Μεσσηνία ἰδρύθηκε μιὰ πρωτεύουσα, ἡ Μεσσήνη, καὶ ὠχυρώθηκε μέ ἓνα ἰσχυρὸ τεῦχος.

Τὴν ἀνοιξη τοῦ 369 ὁ Ἐπαμεινώνδας πέρασε γιὰ δεύτερη φορὰ τὸν Ἴσθμό, παρὰ τὴν ἀντίσταση τοῦ σπαρτιατικοῦ καὶ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, κατέλαβε τὴ Σικυώνα, ἀλλὰ ἀπέτυχε νὰ καταλάβῃ τὴν Κόρινθο καὶ ἀποσύρθηκε,

γιατί φοβήθηκε τίς ένισχύσεις, πού έστειλε ό Διονύσιος Α', ό τύραννος τών Συρακουσών. Ή άποτυχία αύτης τής έκστρατείας δυσαρέστησε τούς Βοιωτούς. Στίς έκλογές του ΐδιου έτους δέν εξέλεξαν Βοιωτάρχες τόν Έπαμεινώνδα καί τόν Πελοπίδα. Οί Βοιωτοί ήταν κουρασμένοι από τόν πόλεμο καί άνησυχούσαν από τούς φόβους πού προκαλούσε στην Έλλάδα ή πολιτική τών άρχηγών τους. Ήδη ή Άθήνα είχε συμμαχήσει μέ τή Σπάρτη καί τίς Συρακούσες. Οί Άρκάδες, μέ άρχηγό τό Λυκομήδη, έπιθυμούσαν νά διατηρήσουν τήν άνεξαρτησία τους τόσο από τούς Βοιωτούς όσο καί από τή Σπάρτη, από τήν όποία άφαίρεσαν τό βόρειο μέρος τής Λακωνίας.

7. Οί Βοιωτοί στή Θεσσαλία καί τή Μακεδονία

Στή βόρεια Έλλάδα αντίθετα οί Βοιωτοί βρήκαν τά κράτη πío έτοιμα νά ύποταχθούν στίς φιλοδοξίες τους. Στή Θεσσαλία σχηματίστηκε αύτή τήν έποχή, από τόν τύραννο τών Φερών, τόν Ίάσονα, μιά μοναρχική κυβέρνηση πού, παρά τήν αντίδραση τών εύγενών γαιοκτημόνων καί τών Άλευαδών τής Λάρισας, άντικατέστησε τήν παλιά άριστοκρατική όμοσπονδία. Μέ τήν ύποστήριξη τής Σπάρτης ό πατέρας του Ίάσονος Λυκόφρων είχε επεκτείνει τήν έξουσία του σε πολλές πόλεις τής Θεσσαλίας· τό 372 ό Ίάσων ήταν κύριος όλόκληρης τής Θεσσαλίας, πού, μέ τό μεγάλο πληθυσμό της, τό γεωργικό της πλούτο καί τό ίππικό της, μπορούσε νά γίνη ένα από τά πío δυνατά κράτη τής Έλλάδας. Πρόδρομος τών βασιλέων τής Μακεδονίας, ό Ίάσων φαίνεται ότι σκέφτηκε σοβαρά νά ένωση κάτω από τήν έξουσία του όλόκληρη τήν Έλλάδα. Ή Ίσοκράτης είχε βρή στον Ίάσονα τόν ένσαρκωτή τής ιδέας τής ένώσεως όλων τών Έλλήνων (πανελλήνια ιδέα). Του άπέδωσαν ακόμα -χωρίς νά υπάρχουν άρκετές ένδείξεις- ένα μεγάλο σχέδιο εκστρατείας κατά τής Περσίας. Σύμμαχος τής θήβας, είχε στείλει στή Βοιωτία στρατεύματα, πού δέν πρόφτασαν νά πάρουν μέρος στή μάχη τών Λεύκτρων. Μετά τή μάχη, μεσολάβησε για τή σύναψη άνακωχής μεταξύ τών αντιπάλων μιά σύγκρουση ανάμεσα στον Ίάσονα καί τόν Έπαμεινώνδα . φαινόταν αναπόφευκτη, όταν δολοφονήθηκε από συνωμότες σε μιά έπιθεώρηση του στρατού του (370).

Ή άνεπιός του καί διάδοχός του Άλέξανδρος τών Φερών έγινε μισητός· οί εύγενείς επαναστάτησαν καί ζήτησαν τή βοήθεια τής θήβας έναντίον του τυράννου καί έναντίον του βασιλέως τής Μακεδονίας Άλεξάνδρου Β' (370-369/8), πού έκμεταλλεύτηκε τήν εύκαιρία για νά καταλάβη τή Λάρισα καί τήν Κραννώνα. Ή Πελοπίδας πήγε νά διαπραγματευτή στο στρατόπεδο του Άλεξάνδρου τών Φερών, αλλά ό Άλέξανδρος τόν συνέλαβε καί τόν κράτησε

ἄμνηρο. Οἱ θηβαῖοι ἀναγκάστηκαν νά ἐκστρατεύσουν στή Θεσσαλία. Στήν ἐκστρατεία διακρίθηκε ὁ Ἐπαμεινώνδας καί ἐπανεκλέχθηκε βουλευτάρχης τό ἐπόμενο ἔτος (367). Τότε μέ μιὰ νέα ἐκστρατεία στή Θεσσαλία ἐλευθέρωσε τόν Πελοπίδα, περιώρισε τήν ἐξουσία τοῦ Ἀλεξάνδρου στίς Φερές καί στή νότια Θεσσαλία καί ἀποκατέστησε τή Θεσσαλική ὁμοσπονδία.

Στή Μακεδονία, μετά τό θάνατο τοῦ Ἀμύντα Γ' καί τή δολοφονία τοῦ μεγαλύτερου γιοῦ του Ἀλεξάνδρου Β', ἡ βασιλομήτωρ Εὐρυδίκη, γιά νά καταπύξει τήν ἐπανάσταση ἑνός διεκδικητῆ τοῦ θρόνου, τοῦ Πτολεμαίου, καί γιά νά ἐξασφαλίσῃ τή διαδοχή στό δεύτερο γιό της, τόν Περδίκκα Γ', ἀπευθύνθηκε στόν Ἀθηναῖο στρατηγό Ἴφικράτη, πού διοικοῦσε τό 368 μιὰ μοῦρα στόλου στίς ἀκτές τῆς Θράκης. Ἀλλά ἡ θήβα δέν ἄφησε τή Μακεδονία νά περάσῃ στή σφαῖρα τῆς ἀθηναϊκῆς ἐπιρροῆς καί τῆς ἐπέβαλε τή συμμαχία της. Τότε οἱ θηβαῖοι πῆραν ἄμνηρο στή θήβα τόν τρίτο γιό τοῦ Ἀμύντα, τό Φίλιππο.

Β. Γ' ἐκστρατεία τοῦ Ἐπαμεινώνδα στήν Πελοπόννησο. (366). Συνέδριο εἰρήνης στά Σοῦσα. Ἡ ἀδυναμία τοῦ Περσικοῦ κράτους

Ἔτσι ὁ Ἐπαμεινώνδας μπόρεσε νά ἀναμιχθῇ στίς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδας. Ἡ Σπάρτη εἶχε ἀποκαταστήσει τή θέση της στήν Πελοπόννησο, ὅπου νίκησε τό 368 τά ἀρκαδικά στρατεύματα. Τό 366 ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσέβαλε στήν Ἀχαΐα (τρίτη ἐκστρατεία στήν Πελοπόννησο), τήν ὑπέταξε καί ἀντικατέστησε παντοῦ τίς ὀλιγαρχικές κυβερνήσεις μέ δημοκρατικές ἀφοσιωμένες στή θήβα· πρόσκαιρες ἀλλαγές, γιατί, ἀμέσως μετά τήν ἀναχώρηση τῶν βουλευτῶν, οἱ ἀριστοκρατικοί ξαναπῆραν τήν ἐξουσία καί προσχώρησαν πάλι στή Σπαρτιατική συμμαχία. Ἡ Σπάρτη πίστεψε τότε ὅτι ἔπρεπε νά ἐφαρμόσῃ τήν πολιτική πού τόσο τήν ὠφέλησε τά τελευταῖα πενήντα χρόνια καί νά ζητήσῃ τή βοήθεια τοῦ βασιλέα τῆς Περσίας. Ἔστειλε ξανά τόν Ἀντιαλκίδα στά Σοῦσα, ὅπου βρῦσκονταν ἐπίσης οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Ἀθήνας Τιμαγόρας καί Λέων καί ὁ πρεσβευτής τῆς θήβας Πελοπίδας. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ὑπενθύμισε στούς Πέρσες τή φιλοπερσική στάση τῆς θήβας στούς Μηδικούς πολέμους. Ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας πρότεινε στούς Ἕλληνες ὄρους εὐνοϊκοὺς γιά τοὺς θηβαίους: ἀνεξαρτησία τῆς Μεσσηνίας, ἑδαφικό περιορισμό τῆς ἀρκαδικῆς ὁμοσπονδίας (πού ἄρχισε νά γίνεται πάρα πολύ ἀνεξάρτητη ἀπέναντι στοὺς θηβαίους πού τή δημιούργησαν), ἐλευθερία τῆς Ἀμφιπόλεως, μείωση τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου (366).

Ἀλλά οἱ διαταγές τοῦ Πέρση μονάρχη δέν ἐντυπωσίαζαν πιά τοὺς Ἕλληνες. Τά γεγονότα τῶν εἴκοσι τελευταίων ἐτῶν εἶχαν δείξει τήν ἀδυναμία

της Περσίας.

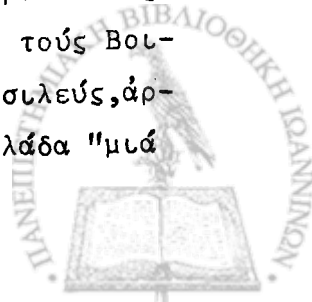
Μετά την ρήξη του Κώνωνος με τους Πέρσες (392) και το θάνατο του τελευταίου, ο Εὐαγόρας (για την παλαιότερη δράση του βλ. παραπάνω σελ. 15) επιχείρησε να γίνει ηγεμόνας της Κύπρου ανεξάρτητος από τον βασιλέα Ἀρταξέρξη. Τό 390/89 συμμάχησε με τόν Ἄκουρι τῆς Αἴγυπτου (Verträge 234) και με τὴν Ἀθήνα (Verträge 237), πού ἔστειλε στρατιωτική βοήθεια με ἀρχηγό τόν Χαβρία. Οἱ Πέρσες σατράπες διεξήγαγαν τόν πόλεμο χωρίς διάθεση ἐναντίον τοῦ Εὐαγόρα, ὁ ὁποῖος ἐπέτυχε νά ὑποτάξῃ σχεδόν ὅλοκληρη τὴν Κύπρο και τμήματα τῆς Κιλικίας και τῆς Φοινίκης με κέντρο τὴν Ἰύρο. Ἀλλά μετά τὴν εἰρήνη τοῦ Ἀντιαλκίδα (386), πού παραχωροῦσε ρητὰ τὴν Κύπρο στὸν Ἀρταξέρξη, οἱ Πέρσες ἐτοίμασαν μεγάλη ἐκστρατεία με τὴ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Περσικός στρατός ἀποβιβάστηκε στὴν Κύπρο τό 382, ἀλλά ὁ Εὐαγόρας ἐπέτυχε νά τὸν ἀποκλείσῃ με πειρατικά πλοῖα. Τόν ἐπόμενο χρόνο ὅμως νικήθηκε σέ ναυμαχία κοντὰ στό Κίτιο και πολιορκήθηκε στή Σαλαμίνα (Διοδ. 15, 3). Μολονότι δέν ἔλαβε τὴν Αἴγυπτιακή στρατιωτική βοήθεια πού περίμενε, ἐπέτυχε ὥστόσο ἐντιμους ὅρους εἰρήνης, στρέφοντας τὸν ἕνα Πέρση στρατηγό ἐναντίον τοῦ ἄλλου (Διοδ. 15, 9, 2). Μετά τὴν ὑποταγή του βασιλεύσε στή Σαλαμίνα για μερικά χρόνια κάτω ἀπὸ Περσική ἐπικυριαρχία ὡς ὅτου τό 374/3 ἔπεσε θύμα συνωμοσίας.

Στὴν Αἴγυπτο ἡ ἐπανάσταση τοῦ 404 κατέληξε στὴν ἴδρυση μιᾶς ἐθνικῆς δυναστείας (28 δυναστεία). Στὰ χρόνια τοῦ Φαραώ Νεκτανεβώ, πού διόρισε ὡς ἀρχηγό τοῦ στρατοῦ του τὸν Ἀθηναῖο στρατηγό Χαβρία, τό δέλτα τοῦ Νεῖλου μεταβλήθηκε σέ πραγματικό περιχαρακωμένο στρατόπεδο. Τό 373 οἱ Ἀθηναῖοι ἀνακάλεσαν τὸν Χαβρία, γιατί, μετά τὴν εἰρήνη τοῦ Ἀντιαλκίδα (386), δέν ἤθελαν νά ἔρθουν σέ ἀνοιχτή ρήξη με τὸν Πέρση βασιλέα. Ὅταν ἕνας μέγας Περσικός στρατός, με ἀρχηγό τὸν σατράπη Φαρναβαζο, κατευθύνθηκε ἀπὸ τὴ Συρία στὴν Αἴγυπτο, δέν μπόρεσε νά προχωρήσῃ πρὸ πέρα ἀπὸ τὸ Πηλοῦσιον, μολονότι διέθετε 12.000 Ἑλληνες μισθοφόρους με ἀρχηγό τὸν Ἀθηναῖο Ἰφικράτη.

Στὴ Μικρὰ Ἀσία οἱ σατράπες τῆς Καπαδοκίας και τοῦ Ἑλλησπόντου Δατάμης και Αριοβαρζάνης ἐπαναστάτησαν. Οἱ σατράπες τῆς Λυδίας και τῆς Καρίας, πού ἔμειναν πιστοὶ στό βασιλέα, μάταια ἐπιχείρησαν νά καταπνίξουν τὴν ἀνταρσία (366).

Οἱ Ἕλληνες ἀπεσταλμένοι πού, μολονότι γνώριζαν τὴν κατάσταση τῆς Περσίας, δέχτηκαν τοὺς βασιλικούς ὅρους ἀποδοκιμάστηκαν ἀπὸ τίς πόλεις τους: ὁ Ἀντιαλκίδας στὴν ἐπιστροφή του στή Σπάρτη αὐτοκτόνησε κάνοντας ἀπεργία πείνας και ὁ Τιμαγόρας καταδικάστηκε σέ θάνατο ἀπὸ ἀθηναϊκό δικαστήριο. Ὁ Λέων πέτυχε νά ἀθωωθῇ.

Λίγο ἀργότερα ἕνα συνέδριο πού συνήλθε στή θήβα δέν κατέληξε σέ συμφωνία, γιατί οἱ Ἀρκάδες δέν δέχτηκαν τὸν περιορισμό τοῦ ἐδάφους τους και ζήτησαν νά γίνῃ τό συνέδριο στὴν Πελοπόννησο. Καί ἀργότερα πολλές πόλεις με ἀρχηγό τὴν Κόρινθο, ὅταν προσκλήθηκαν με ἀπειλές ἀπὸ τοὺς Βοιωτοὺς ἀπεσταλμένους νά δεχτοῦν τίς συμφωνίες πού πρότεινε ὁ βασιλεὺς, ἀρνήθηκαν ἢ προσπάθεια τῆς θήβας νά ἐπιβάλλῃ και ἐκεῖνη στὴν Ἑλλάδα "μιά εἰρήνη τοῦ βασιλέως" ἀπέτυχε.

9. Ἀνταγωνισμός Ἀθῆνας καὶ Θήβας

Μ' ὄλα αὐτὰ ἡ Θήβα ἤθελε νὰ διατηρήσῃ στήν Ἑλλάδα τὸ κύρος ποῦ ἀπέκτησε στὸ πεδίο τῆς μάχης τῶν Λεύκτρων. Μόνο μιὰ πόλη, ἡ Ἀθήνα, μποροῦσε νὰ τὴν ἀνταγωνιστῆ. Τὸ 366 ἡ Θήβα ἐγκατέστησε φρουρά στὸν Ὠρωπὸ καὶ στέρησε ἔτσι τὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ σιτᾶρι τῆς Εὐβοίας. Κανεὶς σύμμαχος τῆς Ἀθῆνας -οὔτε ἡ Σπάρτη- δέν ἔδειξε διάθεση νὰ ἐπέμβῃ. Ἡ διαφορὰ γιὰ τὸν Ὠρωπὸ εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νὰ προσεγγίσουν ἡ Ἀθήνα καὶ ἡ Ἀρκαδικὴ ὀμόσπονδία. Ἀλλὰ ἡ Θήβα ἀπέκοψε τὴν ἐπικοινωνία τῶν δύο συμμάχων ἀπὸ τὸν Ἴσθμό· ἡ Κόρινθος ὑποχρεώθηκε νὰ διώξῃ τὰ ἀθηναϊκὰ φυλάκια, ποῦ εἶχε ἐγκαταστήσει ὁ Ἴφικράτης ἀπὸ τὸ 390, καὶ νὰ κλείσῃ συμμαχία μὲ τὴ Θήβα. Ἡ Σικυώνα, ὅπου μιὰ δυνατὴ προσωπικότητα, ὁ Εὐφρων, εἶχε ἀποκαταστήσει τὴν τυραννία, μιμῆθηκε τὸ παράδειγμά της. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ὅμως κατάλαβε ὅτι μονάχα στὴ θάλασσα ἦταν δυνατὸ νὰ νικηθῆ ἡ Ἀθήνα, ποῦ εἶχε ἀναλάβει ναυτικὴ δράση καὶ δέν ἔκρυβε τὸ σχέδιό της νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν παλιὰ ναυτικὴ αὐτοκρατορία. Τὸ 365 ὁ Τιμόθεος κατέλαβε τὴ Σάμο, ποῦ ἡ εἰρήνη τοῦ 386 εἶχε ἐκχωρήσει βασιλέα, καὶ ἐγκατέστησε 2.000 Ἀθηναίους κληρούχους. Μαζὶ μὲ τὸν Ἀγησίλαο ὑποστήριξε τὸν Ἀρλοβαρζάνη στὴ Μικρὰ Ἀσία· σάν ἀντάλλαγμα γιὰ τὴ βοήθεια ὁ ἐπαναστάτης σατράπης ἔδωσε στὴν Ἀθήνα τὴ Σηστό, στὴν εἴσοδο τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἀλλὰ ἡ Ἀθήνα δέν εἶχε ἀποκαταστήσει τὴν κυριαρχία της στὴ Χαλκιδικὴ καὶ στὰ ὄρυχεῖα τοῦ Παγγαίου. Ὁ Ἴφικράτης καὶ ἀργότερα ὁ Τιμόθεος ἀπέτυχαν νὰ ἀνακαταλάβουν τὴν Ἀμφίπολη, θέση-κλειδί τῆς πελοποννησιακῆς, ὑπέταξαν ὅμως πολλὰ πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς· μιὰ κληρουχία ἐγκαταστάθηκε στὴν Ποτεΐδαλα τὸ 361. Βλέποντας αὐτὴ τὴν πρόοδο τῆς Ἀθῆνας ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀποφάσισε νὰ ναυπηγήσῃ στόλο. Τὰ δάση τῆς Εὐβοίας, ποῦ πρόσφατα εἶχε ἀποσπάσει ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, τοῦ προμήθευαν ξυλεῖα, ἀλλὰ δέν τοῦ ἦταν εὐκόλο νὰ στρατολογήσῃ ναῦτες ἀπὸ τὸν ἀγροτικὸ πληθυσμὸ τῆς Βοιωτίας. Μ' ὄλα αὐτὰ τὸ 364 ὁ Ἐπαμεινώνδας κατῴρθωσε νὰ πλεύσῃ μὲ στόλο στὸν Ἑλλησπόντο καὶ νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τὸ Βυζάντιο, πλῆγμα πολὺ αἰσθητὸ, ἀλλὰ δέν ἀνέλαβε πρωτοβουλία ἐναντῖον τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου. Αὐτὴ ἡ πρώτη ἐπιχειρήσις ἔμελλε νὰ εἶναι καὶ ἡ τελευταία καὶ δέν θὰ γίνῃ πιά λόγος γιὰ βοιωτικὸ ναυτικὸ.

10. Θάνατος Πελοπίδα (364). Ὑποταγὴ Ἀλεξάνδρου τῶν Φερῶν (363)

Ἡ Θήβα ὥστόσο διατηροῦσε τὴν ὑπεροχὴ της στὴν ξηρὰ. Ἀλλὰ οἱ σύμμαχοί της εἶχαν ἐξαντληθῆ ἀπὸ τοὺς συνεχεῖς πολέμους. Μέσα στὴν Ἰβλία τὴ

Βοιωτία ο Ὀρχομενός ἀπειλοῦσε νά ἀποσπαστῆ ἀπό τήν ὀμοσπονδία. Οἱ Θηβαῖοι πολιορκήσαν, κατέλαβαν καί κατέστρεψαν τήν πόλη, φόνευσαν τοὺς ἄνδρες, καί πούλησαν δούλους τίς γυναῖκες καί τά παιδιά (363). Τό προηγούμενο ἔτος ὁ Πελοπίδας εἶχε ἀναλάβει τήν ἀρχηγία τῶν στρατευμάτων τῆς Θεσσαλικῆς ὀμοσπονδίας γιά νά ἐκμηδενύση τόν Ἀλέξανδρο τῶν Φερῶν, ἀλλά σκοτώθηκε στή μάχη στίς Κυνός Κεφαλές, παρά τήν ὑπεροχή τοῦ ἱππικοῦ τῶν συμμάχων (364). Ἡ φοβερὰ αὐτή ἀπώλεια γιά τή θῆβα ἀντισταθμίστηκε ἐν μέρει ἀπό τήν ὑποταγή τοῦ Ἀλεξάνδρου τῶν Φερῶν τό 363.

11. Ἀναγέννηση τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας. Οἱ Ἀρκάδες καταλαμβάνουν τήν Ὀλυμπία (364)

Στήν Πελοπόννησο ἡ κατάσταση ἦταν ἀρκετά ρευστή. Μέ τήν ὑποστήριξη τῶν ἐνισχύσεων τῶν Συρακουσίων οἱ Σπαρτιάτες ξαναπῆραν τή βόρεια Λακωνία, πού ἀποτελοῦσε μιὰ ἐπικίνδυνη βάση ἐπιχειρήσεων ἐναντίον τους, ὅσο τήν κατεῦχαν οἱ Ἀρκάδες. Οἱ Ἡλεῖοι ξέχασαν τά γεγονότα τοῦ 401 καί συμμάχησαν ξανά μέ τή Σπάρτη. Οἱ Ἀρκάδες βρέθηκαν ἔτσι ἀπό τρεῖς μερικές περιστοιχισμένοι ἀπό ἐχθρούς. Τό 365 οἱ Ἡλεῖοι πίστεψαν ὅτι ἦσαν σέ θέση νά εἰσβάλουν στήν Ἀρκαδία. Γρήγορα ὅμως δωάχτηκαν. Ὁ Ἀρκαδικός στρατός προχώρησε ὡς τήν καρδιά τῆς Ἡλίδας (παρά λόγο νά καταλάβῃ τήν Ἔδρα τήν Ἡλίδα) καί ἐγκατέστησε μιὰ μόνιμη φρουρά στό λόφο πού δεσπόζει στό ἱερό τῆς Ὀλυμπίας. Οἱ Ἀρκάδες πῆραν τή διοίκηση τοῦ ἱεροῦ. Ἕνας ἀντιπερὶσπασμός πού ἔκαμαν οἱ Σπαρτιάτες στήν περιτοχή τῆς Μεγαλόπολεως ἀπέτυχε. Τό ἐπόμενο ἔτος (364), ἐνῶ γιορτάζονταν οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες ὑπό τήν προεδρία τῶν Ἀρκάδων, οἱ Ἡλεῖοι εἰσέβαλαν ἀίφνυδιαστικά στό ἱερό, ἀλλά ἀπωθήθηκαν μετὰ ἀπό σκληρή μάχη.

Τό ἱερό τῆς Ὀλυμπίας ἦταν ἓνα ἀπό τά πλεονέκτημα τῆς Ἑλλάδας. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἀρκαδικοῦ στρατοῦ ὑπέκυψαν στόν πειρασμό νά πληρώσουν μέ τὰ πλούτη του τόν ὀμοσπονδιακό στρατό, πράγμα πού προκάλεσε καί στήν Ἔδρα τήν Ἀρκαδία ζωνή ἀγανάκτηση. Ἡ Μαντύνεια ἀμέσως καί τό ὀμοσπονδιακό συμβούλιο ἀργότερα ἀρνήθηκαν νά γίνουν συνένοχοι τῆς ἱεροσυλίας γιά νά ἐπανορθώσουν τήν ἱεροσυλία πρότειναν στοὺς Ἡλεῖους εἰρήνη καί τήν ἐπιστροφή τῆς Ὀλυμπίας. Συγχρόνως ὅμως οἱ ἄρχοντες, πού εἶχαν ἀναλάβει τήν εὐθύνη τῆς ἐπιδρομῆς, ζήτησαν τή βοήθεια τῆς θῆβας. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀρπαξε ἀμέσως αὐτό τό πρόσχημα ἐπεμβάσεως. Τό 362 συνέλαβε στήν Τεγέα τοὺς πρεσβευτῆς τῶν Ἀρκάδων καί τῶν Ἡλεῖων, πού θά διαπραγματεύονταν τήν

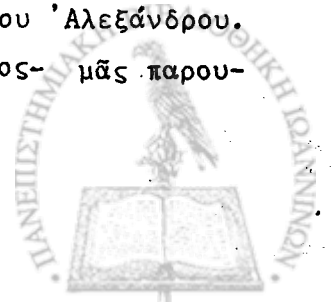
εἰρήνη. Αὐτή ἡ βάνουση ἐνέργεια συνένωσε ἐναντίον τῆς θήβας ὅλους τοὺς δυσαρεστημένους ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τῆς. Ἐνα μέρος τῶν πόλεων τῆς Ἀρκαδικῆς ὁμοσπονδίας πού διαλύθηκε, ἡ Ἥλιδα καὶ ἡ Ἀχαΐα, συνῆψαν ἀμυντικὴ συμμαχία, στὴν ὁποία προστέθηκε ἡ Σπάρτη. Ἔτσι ἀνασχηματίστηκε ἡ παλιὰ Πελοποννησιακὴ συμμαχία, χωρὶς σπαρτιατικὴ ἡγεμονία. Μὲ τὴ συμμαχία αὐτὴ συμμάχησε καὶ ἡ Ἀθήνα.

12. Τέταρτη ἐκστρατεία τοῦ Ἐπαμεινώνδα στὴν Πελοπόννησο. Μάχη τῆς Μαντινεύας (362)

Ἡ Ἀθήνα προσχώρησε στὴ συμμαχία αὐτή, ἀλλὰ ἡ ἔδρυσή της δέν ἐμπόδισε τὸν Ἐπαμεινώνδα νὰ περάσῃ τὸν Ἴσθμό στὶς ἀρχές τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 362. Εἰσέβαλε στὴν Πελοπόννησο καὶ παρά λίγο μὲ αἰφνιδιασμό νὰ καταλάβῃ τὴ Σπάρτη, ὅπου ὁ Ἀγησίλαος, πού εἶχε ἤδη ξεκινήσει γιὰ τὴν Ἀρκαδία μὲ τὸ στρατό του, ἐπέστρεψε ἐγκαίρως. Μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποτυχημένη ἐπιχείρηση, ὁ Ἐπαμεινώνδας γύρισε πρὸς Β. καὶ ἔστειλε κατὰ τῆς Μαντινεύας τὸ ἵππικὸ του, πού συγκρούστηκε μὲ τὸ ἀθηναϊκὸ ἵππικὸ, πράγμα πού ἔδωσε χρόνο στὸ συμμαχικὸ πεζικὸ νὰ προστρέξῃ. Μπροστὰ στὴ Μαντινεύα ἦταν ἀντιμέτωποι δύο στρατοὶ μὲ περισσότερους ἀπὸ 20.000 πολεμιστές ὁ καθένας. Ἡ τακτικὴ τῶν Λεύκτρων πέτυχε γιὰ δευτέρη φορά. Μετὰ ἀπὸ μιὰ συμπλοκὴ τοῦ ἵππικοῦ, τὸ βοιωτικὸ πεζικὸ, παραταγμένο σὲ βάθος, εἰσχώρησε μέσα στὴ σπαρτιατικὴ φάλαγγα. Ἀλλὰ ὁ Ἐπαμεινώνδας πληγώθηκε θανάσιμα σ' αὐτὴ τὴ μάχη· ὁ θάνατός του κλόνισε τὸ ἠθικὸ τοῦ στρατοῦ καὶ ἄλλαξε τὴν πορεία τῆς μάχης, πού, παρά τὶς μεγάλες ἀπώλειες, δέν ἦταν ἀποφασιστικὴ. Ἡ Βοιωτικὴ συμμαχία ἀναγκάστηκε νὰ δεχτῆ εἰρήνη χωρὶς κέρδη.

13. Τὸ τέλος τῆς Θηβαϊκῆς ἡγεμονίας

Αὐτὴ ἡ μάχη ἦταν τὸ τέλος τῶν ἐλπύδων τῆς θήβας. Ἀπέναντι στὴν Ἀθήνα κυρίαρχο τοῦ Αἰγαίου, στοὺς Πελοποννησίους ἐνωμένους γιὰ νὰ διώξουν τὸ βοιωτικὸ στρατό ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἡ Βοιωτικὴ συμμαχία ξανάγινε μιὰ μικρὴ ὁμοσπονδία ἀγροτῶν -χωρὶς τὸ μεγάλο ἀρχηγό της. Ὁ ἄνδρας πού ἐξασφάλισε στὴ θήβα τὴν ἡγεμονία ἐπὶ δέκα χρόνια ἦταν ἀναμφισβήτητα ἕνας μεγάλος στρατιωτικὸς· ἡ τακτικὴ τῆς λοξῆς φάλαγγας καὶ τῆς ἐπιθέσεως στὸ ἀδύνατο σημεῖο τοῦ ἐχθροῦ, ἡ πετυχημένη χρησιμοποίησις τοῦ ἵππικοῦ προαναγγέλλουν ἤδη τὴν τακτικὴ τοῦ Φιλίππου Β' καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ -ἰδιαίτερα ὁ Βοιωτὸς Πλούταρχος- μᾶς παρου-

σιάζουν τόν 'Επαμεινώνδα σάν φιλόσοφο πολιτικό. 'Ασφαλῶς ἡ εἰκόνα αὐτῆ εἶναι περισσότερο διδακτική καί ἠθικοπλαστική καί δέν ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στήν πραγματικότητα. 'Αλλά εἶναι δύσκολο νά θεωρήσουμε τόν 'Επαμεινώνδα -ὅπως τό ἔκαναν μερικές φορές- σάν τόν πῶς μεγάλο πολιτικό ἄνδρα ὁλόκληρης τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορίας. 'Ασφαλῶς διέλυσε τό φόβο τῆς Σπάρτης καί ἀπελευθέρωσε ἀπό τό ζυγό τῆς τοῦς πληθυσμούς τῆς Πελοποννήσου. 'Αλλά ἤθελε οἱ πόλεις πού ἔδρυσε ἢ ἐπανίδρυσε νά ἐξυπηρετοῦν τοῦς ἐγλωτιστικούς πολιτικούς σκοπούς τῆς θήβας, πού ἐπιδύωκε νά ἐξασφαλίσῃ τήν ἡγεμονία στήν 'Ελλάδα μέ τίς ἕδρες μεθόδους καταπιέσεως πού εἶχαν μεταχειριστῆ ἡ Σπάρτη καί ἡ 'Αθήνα. 'Η δεύτερη καταστροφή τῶν Πλαταιῶν, ἡ καταστροφή τοῦ 'Ορχομενοῦ, ἡ σύλληψη τῶν πρεσβευτῶν στήν Τεγέα καί ἡ λεηλασία τῆς Λακωνικῆς δείχνουν τήν πολιτική του. 'Ο 'Επαμεινώνδας δέν εἶχε συλλάβει τό σχέδιο τῆς ἰδρύσεως μιᾶς Πανελληνίας ὁμοσπονδίας πού θά περιλάμβανε ὅλα τά ἐλληνικά κράτη καί θά πραγματοποιοῦσε τήν Πανελλήνια ἰδέα τοῦ 'Ισοκράτη.

"Ἐτσι τό ἔργο του δέν ἔμελλε νά ζήσῃ μετά τό θάνατό του. Οἱ σύγχρονοί του διαπίστωσαν ὅτι ἡ βοιωτική ἡγεμονία εἶχε μοναδικό ἀποτέλεσμα νά μεγαλώσῃ τήν ἀταξία καί τό χάος στήν 'Ελλάδα: "ἀκρίσια δέ καί ταραχή ἔτι πλείων μετά τήν μάχην ἐγένετο ἢ πρόσθεν ἐν τῇ 'Ελλάδι" (Ξενοφ. 'Ελλην. 7,5,27). Αὐτή ἡ συνολική κρίση πού διατυπώνει ὁ Ξενοφῶν στό τέλος τῶν 'Ελληνικῶν του γιά τήν κατάσταση στήν 'Ελλάδα μετά τή μάχη τῆς Μαντινείας καί τό θάνατο τοῦ 'Επαμεινώνδα μένει πάντα ἡ καλύτερη ἐκτίμηση τῆς ἐποχῆς. 'Η 'Αθήνα, ἡ Σπάρτη καί ἡ θήβα ἀπέτυχαν διαδοχικά στήν προσπάθεια νά ἐπιβάλουν τήν κυριαρχία τους σέ ὅλες τίς πόλεις τῆς 'Ελλάδας. Στήν προσπάθεια αὐτή ἔμελλε τώρα νά πετύχῃ μιᾶ ἄλλη ἐλληνική δύναμη, ἡ Μακεδονία.

IV. ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΝΕΙΑΣ
ΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ
(362-359)

1. Ἡ κατάσταση στήν Ἑλλάδα μετά τή μάχη τῆς Μαντινείας

Κατά κάποιο τρόπο τά γεγονότα συμφωνοῦσαν μέ τίς ἰδέες πού ἐπι-
κρατοῦσαν μετά τό πρῶτο μισό τοῦ 4ου αἰώνα καί πού διατύπωναν οἱ συγ-
γραφεῖς τῆς ἐποχῆς. Σ' ὅλον τόν ἑλληνικό κόσμο δημιουργήθηκαν πολιτικοῦ
ὀργανισμοί πού ξεπερνοῦσαν τά στενά ὄρια τῆς παραδοσιακῆς πόλης-κράτους.
Ἀσφαλῶς ὑπῆρχαν ἀκόμα πόλεις πού δέν μπορούσαν νά σχηματίσουν γύρω
τους μιᾶ ὁμοσπονδία καί πού ἀρνοῦνταν νά ἐνταχθοῦν σέ μιᾶ ὁμοσπονδία.
Ἰδιαίτερα τό Ἄργος, πιστό στήν παλιά ἐγλωτιστική του πολιτική, προσπα-
θοῦσε πάντα νά ἐμποδίσει τό σχηματισμό μιᾶς συμμαχίας σάν τήν Πελοποννη-
σιακή, πού εἶχε ἄλλοτε σχηματίσει ἡ Σπάρτη ἔτσι ἔστειλε στή Μαντινεία
ἐνισχύσεις ἐναντίον τῶν Ἀρκάδων ἀλλά τό Ἄργος ἦταν μόνο τό κέντρο μιᾶς
μικρῆς περιοχῆς. Ἐπίσης τά λιμάνια τῆς περιοχῆς τοῦ Ἴσθμου, ἡ Σικυώνα, ἡ
Κόρινθος, τά Μέγαρα, ἀνεξαρτοποιήθηκαν συγὰ-σιγὰ ἀπό τή Σπάρτη καί ἔζησαν
μιᾶ ἀπομονωμένη ζωή. Ἀλλά παράλληλα μέ αὐτές τίς λίγες πόλεις, πού συ-
νέχριζαν τήν ξεπερασμένη ζωή τῆς μικρῆς αὐτόνομης πόλης-κράτους, δημιουρ-
γήθηκαν πολιτικά συστήματα πιό σημαντικά καί πιό περίπλοκα, πού προαναγ-
γέλλουν ἤδη τή δημιουργία τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.
Ἡ Σπαρτιατική συμμαχία, ἄν καί περιωρίστηκε μετά τή μάχη τῶν Λεύκτρων,
περιλάμβανε ἀκόμα τό ἕνα τέταρτο τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλά ἡ Ἀρκαδία,
(διαιρημένη σέ δύο κομμάτια τή στιγμή τῆς μάχης τῆς Μαντινείας), ἡ Μεσση-
νία καί ἡ Ἀχαΐα ἀπέτελεσαν ὁμοσπονδίες (κοινά), μέ ἰδιαίτερη ἡ κάθε μιᾶ
τους πολιτική, οἰκονομική καί στρατιωτική ὀργάνωση. Στήν Κεντρική Ἑλλάδα
ἡ Βοιωτική ὁμοσπονδία, καί μετά τό θάνατο τοῦ Ἐπαμεινώνδα, εἶχε πάντοτε
τό καλύτερο πεζικό τῆς Ἑλλάδας· στήν ὀρεινή Φωκίδα ἀναδείχτηκαν σύντο-
μα ἄξιλοι ἀρχηγοί. Ἡ Θεσσαλία, ἐκτός ἀπό ἕνα μικρό τμήμα της πού κατεῦ-
χαν οἱ τύραννοι τῶν Φερῶν, ἀποτελοῦσε μιᾶ μεγάλη ἀριστοκρατική ὁμοσπον-
δία, πού θά μπορούσε μέ καλύτερη ὀργάνωση καί ἡγεσία νά παίξει μεγάλο
ρόλο στίς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδας, γιατί διέθετε πολυάριθμο πληθυσμό
(1.000.000;) καί καλό ἵππικό· ἀλλά εἶχε ἀκινητοποιηθῆ ἀπό τίς ἔριδες
ἀνάμεσα στήν παλιά οἰκογένεια τῶν Ἀλευαδῶν καί στούς περήφανους καί αἰ-
μοχαρεῖς τυράννους τῶν Φερῶν, πού εἶχαν διαδεχθῆ τόν Ἰάσονα.

2. Ἡ δεύτερη Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία μετὰ τὸ 362 π.Χ.

Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς πολιτικούς ὀργανισμούς ὁ πλεὸ σημαντικός ἦταν ἡ Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, πού ἄρχισε νά σχηματίζεται ὑπομονετικά ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 4ου αἰώνα. Μετὰ τὴ μάχη τῆς Μαντινεύας (362) περιλάμβανε ὅλα τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, τὴν Εὐβοία, πού προσχώρησε ξανά τὸ 375, σημεῖα στῆ-
 ρίξεως στὴ Χαλκιδική, στὴ Θράκη καὶ στὴν Προποντίδα, στὴ Δύση τὴν Κεφαλλή-
 νία καὶ τὴν Κέρκυρα. Ἦταν ἡ παλιὰ Ἀθηναϊκὴ αὐτοκρατορία, χωρὶς τὶς πό-
 λεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸ Βυζάντιο καὶ τὴν Ἀμφύπολη. Βέβαια ἡ Ἀθήνα
 ἐναρμόνιζε μὲ ὑπομονὴ τὴν πολιτικὴ της μὲ τοὺς σατράπες τοῦ βασιλέως,
 γιὰτὶ νόμιζε πὺς δέν μπορούσε νά ζῆση χωρὶς τὰ λιμάνια τοῦ Βοσπόρου καὶ
 χωρὶς τὴν Ἀμφύπολη, πού ἐξουσίαζε τὴν περιοχὴ τοῦ Παγγαίου· τὸ 360 ἡ ἀπο-
 τυχία τοῦ Τιμοθέου στὴν Ἀμφύπολη δυσaráεστησε τὴν κοινὴ γνώμη καὶ προ-
 κάλεσε μιὰ σειρὰ ἀπὸ δόκες καὶ καταδόκες ἐναντίον τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν
 στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν, ὅπως π.χ. ἐναντίον τοῦ Καλλιστράτου, τοῦ ἀρχηγοῦ
 τῆς ἀντιθηβαϊκῆς πολιτικῆς τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἀλλὰ καὶ μέσα στὴν ἴδια
 τὴ συμμαχία ἐκδηλώθηκαν σημεῖα δυσaráεσκειας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἄρχισαν νά ξε-
 χνοῦν τὰ διδάγματα τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ
 ἔτσι ἡ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία ἔτεινε νά μεταβληθῆ ξανά σὲ Ἀθηναϊκὴ αὐτοκρα-
 τορία. Οἱ φόροι, πού ἄρχισαν νά ἐπιβάλλωνται σιγᾶ-σιγᾶ, ἀντικατέστησαν
 τὶς εἰσφορές· κληρουχίες στάλθηκαν ξανά στὴ Σάμο καὶ στὴν Ποτεΐδαλα· οἱ
 κάτοικοι μερικῶν νησιῶν ὑποτάχτηκαν ξανά στὴ δικαιοδοσία τῶν Ἀθηναϊκῶν
 δικαστηρίων· τὰ πολιτεῦματα τῶν πόλεων δέν ἦταν συχνὰ σεβαστά. Γρήγορα
 ὅμως ἡ πολιτικὴ αὐτὴ εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τὴν ἐξέγερση τῶν συμμάχων καὶ
 τὸ συμμαχικὸ πόλεμο.

3. Ὁ Μαύσσωλλος.

Ἐνῶ στὰ δυτικὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν Καρ-
 χηδονίων σχηματίστηκε ἡ στρατιωτικὴ μοναρχία τοῦ Διονυσίου τῶν Συρακου-
 σῶν καὶ τῶν διαδόχων του (βλ. παρακάτω κεφ. V), στὸ Ἀνατολικὸ Αἰγαῖο,
 στὴ Μ. Ἀσία, ὁ Ἐκάτομνος ἀπὸ τὰ Μύλασσα ἴδρυσε μιὰ ἡγεμονία, πού περι-
 λάμβανε σχεδόν ὅλη τὴν Καρία. Τελικὰ ὁ Ἐκάτομνος ἀναγνωρίστηκε ὡς σα-
 τράπης ἀπὸ τὸν Πέρση βασιλέα. Ἡ ἐξουσία τῶν Περσῶν βασιλέων ἀδυνατίεζε
 ὅλο καὶ περισσότερο στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Ἔτσι ὁ Ἀρταξέρξης, παρὰ
 τὰ στρατεύματα τῶν μισθοφόρων πού διοικοῦσαν οἱ καλύτεροι Ἕλληνες στρα-
 τηγοί, ὁ Ἴφικράτης καὶ ἀργότερα ὁ Τιμόθεος, δέν κατάρθωσε νά καταπνίξῃ
 τὴν Αἰγυπτιακὴ ἐπανάσταση καὶ μὲ δυσκολία ἀντιμετώπισε μιὰ ἐξέγερση τῶν

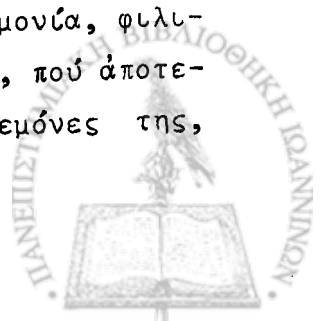

σατραπῶν τῆς Μ. Ἀσίας, πού ὑποστήριζε ἡ Σπάρτη (372-359). Ὁ Μαύσσωλος, ὁ γιός τοῦ Ἐκατόμνου, πού εἶχε πάρει μέρος γιά ἕνα διάστημα στήν ἐπανάσταση τῶν σατραπῶν, ἀλλά, ἐπειδή εἶχε ὑποταχτῆ ἐγκαίρως, εἶχε τήν ὑποστήριξη τοῦ βασιλέως, ἐπωφελήθηκε ἀπό τήν κατάσταση αὐτή καί μπόρεσε νά ἐπεκτείνῃ τό κράτος του πρός τήν Ἴωνία καί τή Λυκία. Πάρα πολύ ἐξελληνισμένος, παρά τό καρικό του ὄνομα καί παρά τήν ἡμιβάρβαρη φυσιογνωμία του, πού μᾶς διέσωσε ἕνα θαυμάσιο ἄγαλμά του, ἤθελε νά κάνῃ τήν Καρία ἕνα πολιτισμένο κράτος. Ἐπωφελήθηκε ἀπό τή δυσἀρέσκεια πού βασίλευε στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία, γιά νά τῆς ἀποσπάσῃ τά νησιά πού ἦταν κοντά στίς ἀκτές τῆς Καρίας, τή Χίο, τή Ρόδο καί τήν Κῶ. Ἡ Ἀλικαρνασσός ἔγινε τότε κάτω ἀπό τήν ἐξουσία του μιά ἐκσυγχρονισμένη πόλη μέ μεγάλο λιμάνι. Ὁ νέος βασιλεύς, ὁ Ἀρταξέρξης ὁ Ὡχος, πού ἀνέβηκε στό θρόνο τό 359/8, ἦταν φυσικό νά εὐνοῖ τήν πολιτική τοῦ δραστήριου σατράπη.

4. Ἡ Ἀθήνα στό Συμμαχικό πόλεμο

Ἡ Ἀθήνα ἔστειλε δύο ἰσχυρούς στόλους στό Αἴγαο, στή Χίο καί στό Βυζάντιο, πού εἶχε προσχωρήσει στούς ἐπαναστάτες. Μιά ἡττα τοῦ Ἴφικράτη καί τοῦ Τιμόθεου στή Χίο (359) προκάλεσε τήν ἀγανάκτηση τῆς κοινῆς γνώμης στήν Ἀθήνα. Ὁ Τιμόθεος παραπέμφθηκε σέ δίκη καί καταδικάστηκε στό τεράστιο πρόστιμο τῶν ἑκατό ταλάντων. Ἀλλά ὁ Χάρης πού διαδέχτηκε τούς δύο στρατηγούς δέν πέτυχε καλύτερα. Ἡ Ἀθήνα δοκίμασε τότε νά βοηθήσῃ ἄμεσα τήν ἐπανάσταση τοῦ σατράπη τῆς Φρυγίας Ἀρταβάζου ἐναντίον τοῦ Ἀρταξέρξη. Ἀλλά ὁ νέος βασιλεύς, πού εἶχε ἀποκαταστήσει τήν ἐξουσία του στό βασίλειό του, φονεύοντας πολλούς συγγενεῖς του καί δυνατοῦς εὐγενεῖς, ἦταν πολύ ἱκανός καί ἐνεργητικός· μόλις ὁ Χάρης ἀποβιβάστηκε στήν Ἀσία, πληροφορήθηκε ὅτι τεράστιες θαλάσσιες καί χερσαῖες δυνάμεις εἶχαν συγκεντρωθῆ στήν Κιλικία. Ἡ Ἀθήνα δέν σχεδίαζε νά ἐπιχειρήσῃ ἕνα μεγάλο πόλεμο ἐναντίον τῆς Περσίας. Ὁ Χάρης ἀνακλήθηκε. Συγχρόνως οἱ Ἀθηναῖοι παρατήθηκαν ἀπό τόν ἀγῶνα κατά τοῦ Μαυσσώλλου καί ἀναγνώρισαν τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ρόδου, τῆς Χίου καί τῆς Κῶ (355), πού εἶχαν ἤδη δεχτῆ καρικές φρουρές. Τήν ἴδια ἐποχή ἡ Μυτιλήνη καί ἡ Κέρκυρα ἀποστάτησαν ἀπό τήν Ἀθηναϊκή συμμαχία, πού περιωρίστηκε ἀνησυχητικά.

Ἐπί πλέον οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν στή θάλασσα τήν Καρία, πού εἶχε γίνῃ μεγάλη ναυτική δύναμη. Ἀντίθετα μιά ἡγεμονία, φιλική ἀπέναντι στήν Ἀθήνα, σχηματίστηκε στήν Ταυρική χερσόνησο, πού ἀποτελεῖ τήν εἴσοδο τῶν σιτοπαραγωγῶν περιοχῶν τῆς Σκυθίας. Οἱ ἡγεμόνες τῆς,

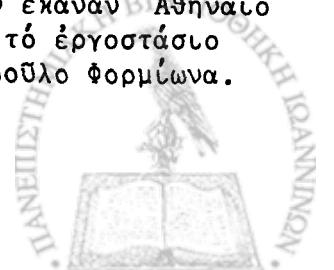

χάρη σέ μιὰ φιλελεύθερη ἐμπορική πολιτική ἐξαγωγῆς σιτηρῶν, εἶχαν ἀποκαταστήσει καλές σχέσεις μέ τήν Ἀθήνα, πού ἦταν ὁ καλύτερος πελάτης τους. Τό βασίλειο τοῦ Βοσπόρου, ἐξ ἴσου στρατιωτικό καί ἐμπορικό τόν 4ο αἰώνα, μέ βασιλεῦς τό Λεύκωνα καί τούς γιούς του Σπάρτακο καί Παρισάδη, ἐπεκτάθηκε ἀπό τόν Καύκασο ὡς τόν ποταμό Ντόν καί ἀποτελέσε ἔτσι μιὰ πραγματική πρόσβαση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στό Βορρά.

5. Ἡ μεταβολή τῶν συνθηκῶν ζωῆς ἐξ αἰτίας τῶν πολέμων.

Ἀπό τήν ἀρχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὡς τή μάχη τῆς Μαντινείας πέρασαν ἑβδομήντα χρόνια μέ συνεχεῖς καταστρεπτικούς πολέμους. Πόλεις καταστράφηκαν γῆρες μέ πλούσιες καλλιέργειες, ἡ Θεσσαλία, ἡ Βοιωτία, ἡ Λακωνία ἐρημώθηκαν, μερικές μάλιστα, ὅπως ἡ Ἀττική, πολλές φορές - πόλεις πλούσιες, ἡ Ἀθήνα, οἱ Συρακοῦσες, ἐξαντλήθηκαν οἰκονομικά, μεγάλες ἰδιωτικές περιουσίες ἐκμηδενίστηκαν ἢ μειώθηκαν ἀπό τίς λεηλασίες, τίς δήμευσεις ἢ τίς πολεμικές εἰσφορές· φθάνει νά σκεφτῆ κανεῖς μονάχα τίς δαπάνες τῆς τριηραρχίας, πού μερικοῦ πλούσιου Ἀθηναῖου ἔπρεπε νά πληρώνουν πολλά χρόνια συνεχῶς στά τέλη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἔτσι εἶναι ἐκπληκτικό ὅτι ὁ πλοῦτος τῆς Ἑλλάδας δέν ἐξαφανίστηκε ἀνεπανόρθωτα σέ αὐτά τά ὀλέθρια ἔτη. Βέβαια οἱ πόλεμοι τότε δέν ἦταν τόσο φονικοῦ ὅσο οἱ σημερινοί. Οἱ μάχες μπροστά στίς Συρακοῦσες καί ἡ ὑποχώρηση στοίχισαν στούς Ἀθηναίους καί τούς συμμάχους τους 20.000 ἄνδρες ἢ ναυμαχία τῶν Ἀργινουσῶν ἴσως 10.000 ἄνδρες καί στούς δύο στόλους. Ἀλλά συνήθως οἱ ἀπώλειες μιᾶς μάχης ἦταν πολύ μικρότερες ὁ ἀριθμός τῶν νεκρῶν δέν ξεπερνοῦσε συνήθως τίς 4.000. Ἐνας μέγας ἀριθμός γεννήσεων καί, στίς μεγάλες πόλεις, ἡ ἀστυφυλία ἀναπλήρωναν γρήγορα τίς ἀπώλειες. Ἡ Ἀττική, πού τόσο δοκιμάστηκε ἀπό τόν πόλεμο καί ἀπό τό λοιμό, γρήγορα ξαναβρῆκε ἀπό τά μέσα τοῦ 4^{ου} αἰώνα τόν πληθυσμό της τοῦ 431, μέ μικρότερη, εἶναι ἀλήθεια, ἀναλογία πολιτῶν. Μεγάλες περιουσίες σχηματίστηκαν ξανά: ἡ περιουσία τοῦ τραπεζίτη Πασίωνος¹ στήν Ἀθήνα ὑπολογίζεται σέ 50 τάλαντα

1. Ὁ Πασίων (γεννήθηκε πρὶν ἀπό τό 430 καί πέθανε τό 376) ἦταν ἀρχικά ἔμπιστος δοῦλος τῶν τραπεζιτῶν Ἀντισθένη καί Ἀρχεστράτου· μετά τήν ἀπελευθέρωσή του ἐξελίχθηκε σέ ἓνα ἀπό τούς μεγαλύτερους τραπεζίτες τῆς Ἀθήνας, μέ πελάτες πολλούς σημαντικούς Ἀθηναίους (ὅπως τόν στρατηγό Τιμόθεο, τόν γιό τοῦ Κόνωνος) καί ξένους ἀπό ὅλη τήν Ἑλλάδα, βιά τίς ὑπηρεσίες του πρός τήν πόλη τους οἱ Ἀθηναῖοι τόν ἔκαναν Ἀθηναῖο πολίτη (Δημοσθ. 46, 15.59, 2). Μετά τό 372 νοίκιασε τό ἐργοστάσιο ἀσπίδων πού εἶχε καί τήν τράπεζά του στόν παλιό του δοῦλο Φορμίωνα.

(=300.000 δρχ.)¹ και δέν είναι κατώτερη από τίς περιουσίες τῶν πλουσίων τοῦ 5^{ου} αἰώνα. Καί ἡ ἀγοραστική ἀξία τοῦ νομίσματος δέν μειώθηκε στόν πόλεμο ὅσο θά μπορούσε κανείς νά περιμένῃ ἀνάμεσα στά μέσα τοῦ 5ου αἰώνα καί στό πρῶτο τέταρτο τοῦ 4^{ου} αἰώνα, οἱ τιμές αὐξήθηκαν μόνο κατά 50% περίπου. Τά οἰκονομικά ὡστόσο τῶν πόλεων δέν ἀποκαταστάθηκαν τόσο εὐκόλα ὅσο οἱ περιουσίες τῶν ἰδιωτῶν. Γιά πολλές πόλεις ἀρχίζει αὐτή τήν ἐποχή μιά περίοδος οἰκονομικῆς στασιμότητας, ἄν ὄχι φτώχειας, πού διήρκεσε ὅσο καί ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ἀκόμη καί ἡ Ἀθήνα, μ' ὅλη τῆς τή ζωτικότητα, δέν είναι πιά ὁ τόπος ὅπου συγκεντρώνονται τά κεφάλαια ἀπό ὅλο τό Αἴγαῖο. Ὄταν ἀποκατέστησε τή ναυτική τῆς συμμαχία, ἀνάγκασε τοὺς πολῖτες τῆς νά ὑποβάλλωνται σέ βαριές καί συχνές φορολογίες ἐπί τῆς περιουσίας, καί τά οἰκονομικά ἦταν τό σπουδαιότερο πρόβλημα γιά τοὺς πολῖτες τῆς. Ἐξ ἄλλου ἡ τεράστια λεία πού ὁ Λύσανδρος ἔφερε μετά τήν ἦττα τῆς Ἀθήνας καί πού ἔκανε τή Σπάρτη, γιά ἀρκετό χρόνο, τήν πλοῦσια πόλη τῆς Ἑλλάδας δέν μετέβαλε σέ τύποτα τήν οἰκονομική ἀδρανεῖα τῶν Σπαρτιατῶν. Τό μόνο ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς συσσωρεύσεως νομισμάτων ἦταν ὅτι ἐπιταχύνθηκε ἡ συγκέντρωση τῶν κλήρων στά χέρια ἐνός μικροῦ ἀριθμοῦ πλουσίων Σπαρτιατῶν.

6. Ἡ μεταβολή τῶν ἀντιλήψεων γιά τήν ἠθική.

Οἱ ἠθικές συνέπειες αὐτῶν τῶν μακρόχρονων πολέμων ἦταν πλοῦ βαθεῖες ἀπό τά οἰκονομικά ἀποτελέσματα. Ἦταν πολύ φυσικό ὅτι οἱ Ἕλληνες προσπάθησαν νά ἀναθεωρήσουν τίς ἀρχές, γιά τίς ὁποῖες πολέμησαν τόσο πολύ χρόνο.

Οἱ πόλεμοι μεταξύ πόλεων, οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι μέσα στίς πόλεις (ὅπως στήν Κέρκυρα, στήν Ἀθήνα καί πλοῦ πρόσφατα στό Ἄργος, ὅπου 12.000 πολῖτες φονεύθηκαν (το 370) ἔδειχναν πόσο ἐσφαλμένες ἦταν αὐτές οἱ πλοῦ περιορισμένες ἢ πλοῦ ριζοσπαστικές δημοκρατικές ἀντιλήψεις. Ἀπό τό ἄλλο μέρος οἱ συνέπειες τῶν ἀναστατώσεων εἶχαν διευρύνει τόν πολιτικό ὀρίζοντα πολλῶν ἀνθρώπων. Χιλιάδες πολῖτες εἶχαν ἐξοριστη. Ἄλλοι, προπάντων στίς γεωργικές περιοχές τῆς Πελοποννήσου, στήν Ἀχαΐα, στήν Ἀρκαδία - ὅπου ἡ φτώχεια τῆς χώρας καί ἴσως μιά ἀρχαϊκή νομοθεσία στό κληρονομικό δίκαιο εὐνοοῦσαν τή μετανάστευση - γίνονταν μισθοφόροι βασιλέων καί τυράννων πού πλήρωναν καλά, στή Θεσσαλία, στήν Ἀσία, στήν Αἴγυπτο - ὅπου ὁ Ἀγησίλαος, γέρος πιά, θά τελείωνε ἀξιολύπητα τή ζωή του καί τή στρατιωτική του σταδιοδρομία ὡς ἀρχηγός μισθοφόρων - καί στή Σικελία. Συσπειρωμένοι γύρω ἀπό τοὺς ἀρχηγούς τους, πλοῦ εἶχαν τόν πόλεμο σάν ἐπάγγελμα, ἦταν

1. Κάπου 12.000 χρυσές ἀγγλικές λίρες, δηλ. 150 ἑκατομμύρια δρχ. τοῦ 1986, ἀλλά μέ ἑξαπλάσια ὡς ὀκταπλάσια ἀγοραστική ἀξία (δηλ. 1 δισεκατομμύριο σημερινές δραχμές).

στρατεύματα για πούλημα. Ἐξόριστοι ἢ μισθοφόροι, μέσα στήν ἀναγκαστική ἢ θεληματική ἐξορία τους,μποροῦσαν νά συγκρίνουν τούς νόμους τῶν πόλεων τους, πού θεωροῦσαν ὡς τότε τούς καλύτερους, μέ τούς νόμους ἄλλων πόλεων καί κρατῶν. Ἀπό τή μεριά τους, φιλόσοφοι, ἱστορικοί, συγγραφεῖς κάθε εἴδους ὑπέβαλλαν σέ κριτική τίς ἰδέες μέ τίς ὅποιες οἱ προηγούμενες γενιές εἶχαν ζυμωθῆ τόσο πολύ. Ἡ ἀναθεώρηση αὐτή συνεπαγόταν πολλούς κινδύνους.

V. ΟΙ ΣΥΡΑΚΟΥΣΕΣ ΚΑΙ Η ΚΑΡΧΗΔΩΝΑ (409-337)

1. Ἡ καρχηδονιακή ἀπειλή στή Σικελία (409-406)

Ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα γνώρισε μετὰ τόν Πελοποννησιακό πόλεμο καί ὡς τή μάχη τῆς Χαίρωνείας (404-338) μιᾶ περίοδο σχετικῆς παρακμῆς καί τύς συνεχεῖς ἀποτυχίες τῶν πόλεων στίς προσπάθειές τους νά ἐπιβάλλουν τήν ἡγεμονία τους, ὁ Ἑλληνισμός στή Δυτική Μεσόγειο πέρασε μιᾶ σειρά κρίσεων. Μετά τό νικηφόρο ἀγῶνα ἐναντίον τῆς Ἀθήνας, οἱ Σύρακοῦσες ἦταν ἐξαντλημένες σέ ἄνδρες καί σέ χρῆμα καί διχασμένες σέ δημοκρατικούς καί ὀλιγαρχικούς. Ἡ Καρχηδῶν βρῆκε τήν εὐκαιρία νά ἐπανορθώσῃ τήν ἥττα, πού πρῖν ἀπό 80 χρόνια εἶχε περιορίσει τό κράτος της στό βορειοδυτικό μέρος τῆς Σικελίας. Μιά σύγκρουση ἀνάμεσα στήν Ἐγεστα καί τόν Σελινοῦντα τῆς ἔδωσε τήν ἀφορμή νά ἐπέμβῃ: τό 409 ἕνας ἰσχυρός καρχηδονιακός στρατός, ἐνισχυμένος ἀπό Λίβυες καί Ἴβηρες μισθοφόρους, ἀποβιβάστηκε στό Λιλύβαλο καί κατέλαβε τόν Σελινοῦντα καί τήν Ἰμέρα.

Ἡ πτώση τῶν δύο πόλεων, πού ἀποτελοῦσαν τά προπύργια τοῦ Ἑλληνισμοῦ στό Νότο καί τό Βορρά τῆς Σικελίας, προξένησε ἀκόμη μεγαλύτερη ἐντύπωση στους Ἕλληνες τῆς Σικελίας καί τῆς Ἰταλίας, γιατί οἱ Καρχηδόνιοι δέν λυπήθηκαν οὔτε τοὺς ἄνδρες οὔτε τά πράγματα. Δέκαχιλιάδες ἄνδρες σφάχτηκαν στόν Σελινοῦντα, πού ποτέ δέν ἀνέλαβε ἀπό αὐτή τήν καταστροφή. Ἡ Ἰμέρα γκρεμίστηκε ἀπό τά θεμέλιά της.

Ἔτσι, ὅταν τό 406 μιᾶ νέα δύναμη τῶν Καρχηδονίων πολιορκῆσε τόν Ἀκράγαντα, οἱ Σύρακοῦσοι στρατηγοί τοὺς ἀντέταξαν 30.000 συμμάχους, δέν μπόρεσαν ὅμως νά λύσουν τήν πολιορκία καί πέτυχαν μονάχα, πρῖν καταληφθῆ ἡ πόλη, νά ἐξασφαλίσουν τήν ἐκκένωση τῶν κατοίκων της. Τό πλησίασμα τοῦ ἐχθροῦ δημιούργησε στίς Σύρακοῦσες νευρικότητα, πού εὐνοοῦσε τύς ἐπαναστατικές κινήσεις.

2. Ὁ Διονύσιος Α' τύραννος τῶν Σύρακουσῶν (406-367). Ἡ ἀνακωχή τοῦ 405.

Ἐνας νεαρός ἀξιωματικός, ὁ Διονύσιος, ἔπεισε τό λαό ὅτι οἱ στρατηγοί ἦταν ἀνίκανοι καί ἐπέτυχε νά τοῦ παραχωρηθοῦν ἕκτακτες ἐξουσίες, ἐπαναλαμβάνοντας τή σκηνοθεσία μιᾶς βολοφονικῆς ἀπάειρας, πού 150 χρόνια νωρίτερα εἶχε τόσο καλά πετύχει στήν περίπτωση τοῦ Πεισιστράτου. Μέ τήν ἡγεμονία τοῦ Διονυσίου ἐγκαταστάθηκε στό ναυπηγεῖο. Οἱ Σύρακοῦσες εἶχαν πάλι

τύραννο. Βέβαια ἡ ἀλλαγὴ τοῦ καθεστώτος δέν ἔδωσε ἄμεσα ἀποτελέσματα: ὄταν τὸ 405 οἱ Καρχηδόνιοι ξανάρχισαν τὴν ἐπιχειρήσειν στὴ Σικελία, ὁ Διονύσιος δέν μπόρεσε νὰ ἀπαλλάξη ἀπὸ τὴν πολιορκίαν τὴν πόλιν τῆς Γέλας, πού εἶχε τὴν τύχη τοῦ Ἀκράγαντος. Μονάχα ἡ πανώλης, πού ἀπὸ τὸν προηγούμενον χρόνον μάλιστα τὸν καρχηδονιακὸν στρατὸν, ἔσωσε τὴν Συρακοῦσιν ἀπὸ μιᾶς πολιορκίας μὲ ἀμφίβολη ἔκβαση καὶ ὁ Διονύσιος ὑπῆρξε πολὺ τυχερός, πού ἔκλεισε ἀνακωχῆ, πού ἄφηνε τοὺς Καρχηδονίους ὅλες τὴν κατακτήσειν τοὺς, καθιέρωνε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Σικελίας καὶ περιόριζε τὸ κράτος τῶν Συρακοῦσιν στὴν πόλιν τοὺς.

3. Ἡ ἐπιθεσις τοῦ Διονυπίου (400-398).

Ὁ Διονύσιος χρειάστηκε ἐπτά χρόνια γιὰ νὰ ἐπανορθώσῃ αὐτὴ τὴν ἀποτυχίαν. Ἦδη τὸ 405, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνακωχῆν, πέτυχε νὰ καταπνύσῃ μιᾶν ἀριστοκρατικὴν ἐπανάστασιν, πού ξεκίνησε ἀπὸ τὸ ἱππικὸν τοῦ. Τὸ 404 μιᾶν νεᾶν στρατιωτικὴν ἐξέγερσιν παρὰ λίγον νὰ πετύχῃ. Καὶ στίς δύο περιπτώσειν ὁ Διονύσιος ἐνήργησε μὲ ἀποφασιστικότηταν καὶ σύνεσιν καὶ ἡ ἐξουσίαν τοῦ ἐνισχύθηκε. Ταυτόχρονα προετοίμαζε τὸν πόλεμον καὶ ἐπιτάχυνε τὸν ἐξοπλισμόν: τὰ ναυπηγεῖα τοῦ κατασκεύασαν 200 πλοῖα. Ἐπιπελήθη ἀπὸ τὴν πεύραν τῆς πολιορκίας τοῦ 414 καὶ συνέδεσε τὴν Ἐπιπολῆς μὲ τὴν πόλιν μὲ δύο συνεχῆ τεύχη, πού ἔκαναν τὴν Συρακοῦσιν ἀπόρητον φρούρον. Τὸ 400 παραβίασε τὴν ἐκεχειρίαν καὶ κατέλαβε πολλὰς πόλεις τῆς Ἀνατολικῆς Σικελίας. Τὸ 398 πέτυχε νὰ κηρύξῃ ἡ ἐκκλησίαν τῶν Συρακοῦσιν τὸν πόλεμον. Ἡ ἀπόφασιν αὐτὴ ἀκολουθήθηκε ἀπὸ πραγματικὰ φοβερὴν σφαγὴν τῶν Καρχηδονίων ἐμπόρων. Συγχρόνως ὁ Διονύσιος καταλάμβανε τὴν Μοτύην, στὸ Β Δ. τμήμα τῆς νήσου, στὸ κέντρο τῶν ἐχθρικῶν κτήσεων.

4. Ἡ ἀντεπίθεσις τῶν Καρχηδονίων (397). Πολιορκίαν τῶν Συρακοῦσιν

Μονάχα τὸ 397 οἱ Καρχηδόνιοι, πού ἡ δράσιν τοὺς ἐμποδιζόταν ἀπὸ τὴν πανώλην, ἀποβίβασαν στὸ Πάνορμον (Παλέρμον) μεγάλον στρατὸν μισθοφόρων, πού τὸν ὑποστήριζε στόλος 250 πλοίων. Ὁ Διονύσιος ἐκκένωσε τότε τὴν Δυτικὴν Σικελίαν: στὰ νερά τῆς Κατάνης ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔχασε σὲ ναυμαχίαν 100 πλοῖα. ὁ καρχηδονιακὸς στρατὸς ἐγκαταστάθηκε ἐμπρὸς στὰ τεύχη τῶν Συρακοῦσιν καὶ ὁ στόλος τοὺς στὸ Μεγάλον Λιμένα. Οἱ καινούργιες ὀχυρώσειν ἔκαναν τὴν πολιορκίαν ἀκόμη πρὸς δύσκολη ἀπὸ ὅ,τι τὸ 415 καὶ οἱ Καρχηδόνιοι δέν εἶχαν καμιά ἐπιτυχίαν ὡς τὸ χειμῶνα. Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 396 οἱ πόλεις τῆς Πελοποννή-

σου ἔστειλαν στόλο γιά ἐνίσχυση. Ὁ καρχηδονιακός στρατός στά ἔλη τοῦ Ἀνάπου ἀποδεκατίστηκε ἀπό τόν πυρετό καί τήν πανώλη, πού μεταδόθηκαν στά πληρώματα. Μέ αἰφνυδιαστική ἐπίθεση στό Μεγάλο Λιμένα ὁ Διούσιος κατέστρεψε τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου. Ὁ Καρχηδόνιος στρατηγός Ἰμύλκων ἐπέστρεψε γρήγορα στήν Ἀφρική μέ τά λείψανα τοῦ στρατοῦ του.

Ἔτσι σώθηκαν οἱ Συρακοῦσες καί κυριάρχησαν ξανά στήν Ἀνατολική Σικελία. Τό 393, οἱ Καρχηδόνιοι ἔκαναν νέα ἐκστρατεία ὁ στόλος τους νικήθηκε καί ὁ στρατηγός τους Μάγων δέχτηκε συνθήκη, πού περιόριζε τίς Καρχηδονιακές κτήσεις στό Β. ἄκρο τῆς Σικελίας.

5. Τό κράτος τοῦ Διουσίου ἐπὶ τῆ Δ. Μεσόγειο. Ὁ Διούσιος στήν Ἰταλία

Ὅπως ὁ Γέλων μετά τή νίκη του στήν Ἰμέρα, ἔτσι καί ὁ Διούσιος ἐπωφελήθηκε ἀπό τή φήμη τῆς νίκης του καί σχημάτισε μιὰ αὐτοκρατορία στή Δυτική Μεσόγειο. Κύριος τῶν 3/4 τῆς Σικελίας ἤθελε νά ἐξασφαλιστῆ ἀπό τή μεριά τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰταλίας, οἱ ὁποῖοι κάτω ἀπό τή διπλή ἀπειλή τῶν Ἰταλικῶν λαῶν (Σαμνιτῶν καί Λουκανῶν) καί τοῦ Διουσίου εἶχαν σχηματίσει συμμαχία, γιά νά ἐξασφαλίσουν τήν ἀνεξαρτησία τους. Δύο ἐκστρατεῖες (390-388), ἀπό τίς ὁποῖες ἡ δεύτερη τελείωσε μέ τή νίκη τοῦ Ἐλεπόρου, ἐξασφάλισαν στό Διούσιο τήν κατοχή τοῦ νότιου ἄκρου τῆς χερσονήσου τοῦ Βρουτίου. Τό Ρήγιο ἀπομονωμένο παραδόθηκε. Ὁ Διούσιος ἐξουσίαζε ἐπίσης τό στενό τῆς Μεσσηνίας καί ἔδρυσε ἀποικίες στήν ἑλληρική ἀκτὴ καί ὡς τίς ἐκβολές τοῦ Πάδου. Ὁ στόλος τῶν Συρακουσῶν ἔκανε ἐπίδειξη στήν τυρρηνική ἀκτὴ καί ἐγκατέστησε ναύσταθμο στήν Κορσική.

6. Ὁ Διούσιος ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων

Ἀλλά ἡ Καρχηδονιακή ἀπειλή δέν εἶχε ἐξαφανιστῆ, ὅσο ἡ Καρχηδὼν κυριαρχοῦσε στή ΒΔ. Σικελία. Τό 380 ὁ Διούσιος πίστεψε ὅτι ἦταν ἀρκετὰ δυνατός γιά νά διώξη τοὺς Καρχηδονίους ὀλοκληρωτικά ἀπό τή ΒΔ. Σικελία. Ὅταν ἔμαθαν οἱ Καρχηδόνιοι τήν ἀποστασία τῶν πόλεων πού κατεῦχαν σύμφωνα μέ τή συνθήκη τοῦ 393, ἔστειλαν ἓνα στρατό στήν Ἰταλία καί ἓναν ἄλλο στή Σικελία. Μετά ἀπό πόλεμο πέντε ἐτῶν ὁ Διούσιος πέτυχε μεγάλη νίκη στή Δυτική Σικελία, στά Κάβαλα (375), καί ἀπαίτησε ἀπό τοὺς Καρχηδονίους νά ἐγκαταλείψουν ὀλοκληρωτικά τή νῆσο. Ἀλλά ἐνῶ διαρκοῦσαν οἱ διαπραγματεύσεις, οἱ Καρχηδόνιοι ἀνασυγκρότησαν τό στρατό τους καί νίκησαν μέ τή σειρά τους τό Διούσιο στό Κρόνιον. Οἱ διαπραγματεύσεις ξανάρ-

χισαν και ο Διονύσιος αναγκάστηκε άλλη μια φορά να παραιτηθῆ από τή Δυτική Σικελία, από τῆς θέρμες ὡς τόν ποταμό "Αλυκο. Τό 367 ἔκανε μιὰ τελευταία προσπάθεια και προχώρησε ὡς τό ὄρος "Ερυξ· αλλά απέτυχε ἐμπρός στό Λιλύβαλο, πού ἦταν τό κέντρο τῆς ἐχθρικής ἀντιστάσεως, και ἀναγκάστηκε να δεχτῆ ξανά τούς ὄρους τῆς εἰρήνης τοῦ 393.

7. Τό τέλος τοῦ Διονυσίου Α' (367 π.Χ.).

Μερικούς μήνες ἀργότερα ὁ Διονύσιος πέθανε σέ προχωρημένη ἡλικία. Δέν μπόρεσε βέβαια να ἀπελευθερώσῃ ὀλόκληρη τή νῆσο, αλλά κατώρθωσε να ἀποκαταστήσῃ τό ἐδαφικό καθεστῶς περίπου ὅπως ἦταν μετά τῆς νύκτες τοῦ Γέλωνος τό 479. Τά 3/4 τῆς Σικελίας, οἱ πῖο πλούσιες περιοχές τῆς, τά καλύτερα λιμάνια τῆς, οἱ πῖο μεγάλες πόλεις τῆς, ἀποδόθηκαν στόν Ἑλληνισμό. Καί ὁ Διονύσιος συνένωσε τούς Ἕλληνες στή Δύση σέ μιὰ αὐτοκρατορία πού εἶχε τουλάχιστον τή συνοχή, ἄν ὄχι και τήν ἔκταση, τῆς ἀθηναϊκῆς αὐτοκρατορίας, πού εἶχαν ἰδρύσει ἕναν αἰῶνα νωρύτερα στήν Ἀνατολική Μεσόγειο οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγού Ἀριστείδης και Κύμων.

8. Διονύσιος Β'. Δίων

Ἄλλά δυστυχῶς για τόν Ἑλληνισμό τῆς Δύσης ἡ κατάσταση αὐτή δέν ἐπρόκειτα να διατηρηθῆ μετά τό θάνατο τοῦ Διονυσίου τοῦ πρεσβύτερου.

Τό πέρασμα τῆς ἐξουσίας στό γιό του Διονύσιο τό νεώτερο ὑπῆρξε ὀμαλό, αλλά ὁ Διονύσιος ὁ Β' (367-357) δέν εἶχε οὔτε τά προτερήματα οὔτε τά ἐλαττώματα ἑνός ἡγέτη. Κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τοῦ θείου του, τοῦ Δίωνος, ἐπιχείρησε να ἐφαρμόσῃ στίς Συρακοῦσες τῆς πολιτικές ἰδέες τοῦ Πλάτωνος, πού προσκάλεσε στή Σικελία. Ἄλλά ὁ Διονύσιος ὑποπευθῆκε ὅτι ὁ Δίων ἐργαζόταν για λογαριασμό του, μέ τήν κρυφή ἐλπίδα να τόν ἀνατρέψῃ, και ἔδιωξε τόν Δίωνα και τόν Πλάτωνα στήν Ἀθήνα (360). Ἐκεῖ στήν Ἀκαδημία ὄργάνωσαν μιὰ συνωμοσία, πού ἀπέβλεπε στήν ἐπιστροφή τοῦ Δίωνος στίς Συρακοῦσες. Ἔτσι ὁ Δίων τό 357 ἀποβιβάστηκε στή Σικελία ἐπικεφαλῆς 3.000 μισθοφόρων. Μέ τή βοήθεια τῶν καρχηδονιακῶν φρουρῶν τῆς Δ. Σικελίας και μέ τήν ὑποστήριξη τῶν δημοκρατικῶν πόλεων, ὁ Δίων μπῆκε στίς Συρακοῦσες θριαμβευτής. Ὁ Διονύσιος πολιορκήθηκε στήν Ὀρτυγία, πού εἶχε ὀχυρώσει ὁ πατέρας του (456). Μιὰ νύκτα τοῦ Δίωνος μέσα στό λιμάνι τῶν Συρακοῦσων δυσκόλεψε ἀκόμη περισσότερο τή θέση τοῦ Διονυσίου, πού πέτυχε ὀμως να δραπετεύσῃ ἀπό τήν Ὀρτυγία και να καταφύγῃ στους Λοκρούς.

Ἄλλά ὅταν ὁ Δίων ἐδραιώθηκε στήν ἐξουσία μέ τῆς ἔδρες μεθόδους πού εἶχε μεταχειριστῆ ὁ Διονύσιος ὁ πρεσβύτερος, ἡ ἔδρα δημοκρατικῆ ἀντιπολίτευση πού ἀνέτρεψε τόν ἀνεψιό του Διονύσιο τόν Β' ἐπαναστάτησε ἐναντίον του. Τότε ἄρχισε μιὰ περίοδος ἀγώνων, πού τελείωσε μέ τή δολο-

φονία τοῦ Δίωνος καί τήν ἐπάνοδο τοῦ Διονυσίου τοῦ νεώτερου στίς Συρακοῦσες (354). Στή διάρκεια αὐτῶν τῶν ταραχῶν, ἡ ὁμοσπονδία πού ἰδρύθηκε ἀπό τόν Διονύσιο Α' διαλύθηκε καί οἱ Καρχηδόνιοι ἐπιχείρησαν μιὰ φορά ἀκόμη νά ἐπωφεληθοῦν ἀπό τίς ἐσωτερικές ταραχές.

9. Ὁ Τιμολέων στίς Συρακοῦσες (345-337)

Τό 345 οἱ Συρακοῦσες ζήτησαν βοήθεια ἀπό τήν Κόρινθο. Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Διονυσίου Β' τό 354 δέν τοῦς ἐξασφάλισε τήν εἰρήνη. Ἐνα κόμμα ἐχθρικό πρὸς τόν τύραννο εἶχε καταφύγει στούς Λεοντίνους, ἀπ' ὅπου ὑπολόγιζε νά ἐπιστρέψῃ στίς Συρακοῦσες μέ τή στρατιωτική βοήθεια τοῦ Ἰκέτα, παλιοῦ φίλου τοῦ Δίωνος. Ἡ Καρχηδών περίμενε τή στιγμή πού οἱ φιλονικίες αὐτές τῶν Ἑλλήνων θά τῆς ἐπέτρεπαν νά καταλάβῃ τήν πόλη πού ἐπωφθαλμοῦσε ἐδῶ καί 150 χρόνια καί νά κυριαρχήσῃ σέ ὁλόκληρη τή Σικελία. Τότε οἱ ἐχθροί τοῦ Διονυσίου ζήτησαν βοήθεια ἀπό τήν Κόρινθο, τή μητρόπολη τῶν Συρακουσῶν. Ἡ Κόρινθος ἔστειλε ἕνα μικρό στόλο μέ ἀρχηγό τόν Τιμολέοντα, ⁽⁴¹⁰⁻³³¹⁾ ἕναν ἀπό τοῦς πρὸ γνωστούς Κορινθίους ἀρχηγούς, πού εἶχε δείξει τό σεβασμό του πρὸς τό πολῦτευμα τῆς πόλης του ἀνατρέποντας γύρω στό 365 τόν ἀδελφό του Τιμοφάνη, πού κυβερνοῦσε τυραννικά τήν Κόρινθο. Ἀλλά ὁ Τιμολέων βρῆκε στή Σικελία μιὰ νέα κατάσταση ὁ Ἰκέτας εἶχε νικήσει τόν Διονύσιο Β', τόν πολιορκοῦσε μέσα στίς Συρακοῦσες καί εἶχε κλείσει εἰρήνη μέ τοῦς Καρχηδόνιους. Ὁ Τιμολέων τόν νίκησε καί τόν ἀνάγκασε νά συνάψῃ συνθήκη μαζί του καί νά τοῦ παραδώσῃ τήν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ του. Οἱ πόλεις τῆς Σικελίας τόν δέχτηκαν ὡς ἐλευθερωτή. Μέ τή βοήθεια νέων ἐνισχύσεων ὁ Τιμολέων κατέλαβε τίς Συρακοῦσες καί συνέλαβε αἰχμάλωτο τόν Διονύσιο (πού τελείωσε τή ζωή του ὡς ἰδιώτης). Ἐπίσης ὁ Τιμολέων νίκησε σέ ἀποφασιστική μάχη τοῦς Καρχηδόνιους, στίς ὄχθες τοῦ Κριμίσου (341). Μιὰ νέα προδοσία τοῦ Ἰκέτα ἀπέτυχε, χάρη στήν ἐπανάσταση τῶν στρατιωτῶν του. (Ὁ Ἰκέτας παραδόθηκε στόν Τιμολέοντα, πού διέταξε τήν ἐκτέλεσή του).

Ἡ Σικελία γινώρισε μετά τή νίκη τοῦ Τιμολέοντος μιὰ ἐποχή ἀκμῆς καί δυνάμεως παρόμοια μέ τίς ὥραϊες ἐποχές τοῦ Διονυσίου τοῦ Πρεσβυτέρου καί τοῦ Ἰέρωνος. Οἱ Καρχηδόνιοι περιορίστηκαν στό δυτικό ἄκρο τῆς νήσου καί ἡ ὁμοσπονδία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἀνασχηματίστηκε. Ὁ Τιμολέων μετά τή νίκη του παρατήθηκε ἀπό τίς δικτατορικές ἐξουσίες, ἀποκατέστησε τίς πολιτικές ἐλευθερίες καί ἔδωσε στίς Συρακοῦσες ἕνα ἰσορροπημένο συντηρητικό πολῦτευμα: περιόρισε τίς ἐξουσίες τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καί ἔδωσε μιὰ βουλή ἀπό 600 μέλη, πού ἔπρεπε νά ἔχουν κάποια περιουσία. Λίγο μετά τήν παραίτησή του ὁ Τιμολέων τελείωσε τή ζωή του σάν ἀπλός πολῦτης μέσα στήν πόλη πού εἶχε σώσει (337).

VI. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΦΙΛΙΠΠΟ Β΄

1. Ἡ Μακεδονία. Ἡ ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων

Τό πρὸ ἐκτεταμένο ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ κράτη ἦταν, μετὰ τῆ μάχη τῆς Μαντινείας, ἡ Μακεδονία μὲ ἔκταση 30.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα περίπου καὶ μὲ πληθυσμὸ ἴσως 500.000 κατοίκους. Οἱ Μακεδόνες πῆραν μὲ τὸ βασιλεῖα Φίλιππο ἡγετική θέση στὴν ἀρχαία ἱστορία καὶ πέτυχαν τὴν κοσμοκρατορία, χάρις στὴν κατάκτηση τοῦ Περσικοῦ κράτους ἀπὸ τὸν Μεγάλο Ἀλέξανδρο. Οἱ Μακεδόνες εἶναι ἕνας νέος λαός, χωρὶς ἱστορία, πού ὀφείλει τὴν ἄνοδό του στό μεγάλο του βασιλεῖα Φίλιππο τὸν Β΄. Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς συνήθισε τὸ λαό του, λαὸ φτωχῶν βοσκῶν καὶ γεωργῶν, στὴ μόνιμη ζωὴ, ὑπέταξε τοὺς πολεμικοὺς βάρβαρους γείτονες τοῦ Βορῶ, ἔδωσε στὴ χώρα του ἔξοδο στὴ θάλασσα καὶ τὴν ἄνοιξε στὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό.

Οἱ Ἕλληνες ὅμως θεωροῦσαν λίγο ἢ πολὺ τοὺς Μακεδόνες ὡς βαρβάρους (δηλ. ἀπολίτιστους, " μὴ μετέχοντας τῆς ἑλληνικῆς παιδείας " καὶ ὄχι βέβαια ἔθνικὰ ἀλλοφύλους) καὶ δέν τοὺς ἀναγνώρισαν ποτέ, οὔτε στὴν ἀκμὴ τῆς κοσμοκρατορίας τους, ὡς πολιτιστικὰ ἰσάξιους τους. Τὰ βάρβαρα ἔθιμα τῶν Μακεδόνων, οἱ διασκεδάσεις τους, ἡ πολιτικὴ τους ὀργάνωση (στὴν ὁποία ἡ βασιλεία μὲ δυσκολία ἐπιβαλλόταν σὲ μιὰ ἀριστοκρατία μεγάλων γαιοκτημόνων) ξένιζαν τὰ λεπτά γοῦστα καὶ τὸ δημοκρατικὸ φρόνημα τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.

Στὴν ἀρχαιότητα δὲν δημιουργήθηκε θέμα ἐθνικότητας τῶν Μακεδόνων ἀκριβῶς γιατί ἦταν Ἕλληνες ὕπῃρχε μόνο ἕνα αἰσθητὸ πολιτιστικὸ χάσμα ἀνάμεσά τους καὶ στοὺς ἄλλους Ἕλληνες. θέμα ἐθνικότητας δημιουργήθηκε μόνο στοὺς νεώτερους χρόνους ἀπὸ μερικοὺς ἱστορικοὺς, γιατί δέν ἐκτιμῆθηκε ὀρθά τὸ περιορισμένο γλωσσικὸ ὕλικό πού σώζεται. Ἀλλὰ γιὰ τὴ νεώτερη ἔρευνα τὸ ὕλικό τῶν λέξεων εἶναι ἀποφασιστικὸ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι οἱ Μακεδόνες ἦταν Ἕλληνες.

Ἀπὸ τῆ μακεδονικῆ διαλέκτο δέν σώζεται οὔτε μιὰ πρόταση. Σώζονται μόνο 153 λέξεις, τίς ὅποτες μπορεῖ νά βρῆ κανεὶς συγκεντρωμένες στό βιβλίό τοῦ Ἰ. Ν. Καλλέρη, *Les anciens Macedoniens*, I, Ἀθῆναι 1954· πάρα πολλές ἀπὸ αὐτές τίς λέξεις εἶναι καθαρὰ ἑλληνικές, ἀλλὰ ἔχουν στὴ μακεδονικῆ διαλέκτο μιὰ ἰδιαίτερη σημασία καὶ γι' αὐτὸ ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους λεξικογράφους.

Τὰ τοπωνύμια, τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν καὶ τὰ περισσότερα κύρια ὀνόματα

- Ιδιαίτερα τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων - εἶναι καθαρὰ ἑλληνικά. Ἔτσι οἱ νεότεροι ἱστορικοί, μὲ σπάνιες ἐξαιρέσεις, βέχτηκαν ἀπόλυτα δικαιολογημένα τὴν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων(1).

Οἱ Μακεδόνες εἴτε εἶναι φύλο βορειοδυτικό (ὅπως οἱ Ἑπειῶτες), πού συγγενεῦει μὲ τοὺς Δωριεῖς(2), εἴτε εἶναι μᾶλλον, ὅπως τείνουν νὰ δεχθοῦν σήμερα, αἰολικό-ἀχαικὸ φύλο, πού συγγενεῦει μὲ τοὺς Βόρειους Ἀχαιοὺς (Λιολεῖς), πού κατοικοῦσαν στὴ Θεσσαλία, πρὸ τοῦ ἐγκατασταθῆ ἐκεῖ τὸ βορειοδυτικό φύλο τῶν Θεσσαλῶν. Πάντως κατὰ τὸν O. Hoffmann(3), ἡ διάλεκτος τῶν Μακεδόνων εἶναι ἀδελφὴ διάλεκτος τῆς Θεσσαλικῆς.

Γιὰ τὴν ἱστορία εἶχε ἀποφασιστικὴ σημασία ὅτι μιὰ ἀπομόνωση πολλῶν αἰῶνων διαμόρφωσε τὴν ἑλληνικὴ φυλὴ τῶν Μακεδόνων στὴ χώρα πού πῆρε τὸ ὄνομά τους σὰν μιὰ ἰδιαίτερη ἐνότητα ἀπὸ ἄποψη κοινωνικῆ, πολιτιστικῆ καὶ ἀνθρωπολογικῆ καὶ μάλιστα σέ ὅλα τὰ οὐσιαστικὰ χαρακτηριστικὰ τους, χωρὶς ἐπίδραση τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Ἔτσι πῆρε τὴν ἰδιαίτερὴ του σφραγίδα ὁ χαρακτήρας τῶν Μακεδόνων. Οἱ γεμάτοι μῦθος λόγοι τοῦ Δημοσθένη, στό μεγάλο ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπικράτηση μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Φιλίππου, πάντα τόνιζαν ὑπερβολικά τὶς διαφορὲς ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας καὶ στοὺς Μακεδόνες.

2. Τὸ παλαιότερο Μακεδονικὸ κράτος

Τὸ Μακεδονικὸ κράτος, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζεται στὰ ἐπίσημα ἔγγραφα μὲ τὴν ὀνομασία "οἱ Μακεδόνες", ἦταν μιὰ ἔνωση μικρῶν ἡγεμονιῶν μὲ ἀρχηγὸ τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Ἡ ἄμεση κυριαρχία τῶν Μακεδόνων βασιλέων ἐκτεινόταν μόνο στὴν Κάτω Μακεδονία, δηλ. στὶς παραθαλάσσιες περιοχὲς τῆς Πιερίας, τῆς Ἠμαθίας καὶ τῆς Μυγδονίας. Ἀντίθετα ἡ Ἄνω Μακεδονία, (Λυγκηστὶς, Ὀρεστὶς, Τυμφαία), ἀπὸ τὴν ὁποία ξεκίνησαν οἱ Μακεδόνες γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Κάτω Μακεδονίας, εἶχε τοὺς δικούς της ἡγεμόνες, πού

1. Πρὸβλ. H. Bengtson, σσ. 280-281 : « ἡ πλειονότης τῶν νεώτερον ἱστορικῶν μὲ τὴν ἀξιοσημειωτὴ ὄρα ἐξαιρεση τοῦ Julius Kaerst (Geschichte des Hellenismus, I, 3η ἐκδ., 1927, σ. 154 κθ) παραδέχεται, πολὺ σφύα, τὴν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων : Συνήθως τοὺς κατατάσσουν στὴν ομάδα τῶν βορειοδυτικῶν Ἑλλήνων». Ἐπισκόπηση τοῦ προβλήματος ἀπὸ τὸν I. N. Καλλῆρη, Les Anciens Macédoniens I, Ἀθήνα, 1954, σ. 20 κθ. βιβλιογραφία στὸν Bengtson, σ. 281, σπ. 151.

2. Πρὸβλ. U. Wilcken, σ. 33 : « φαίνεται ὅλο καὶ πιὸ βέβαιον ὅτι οἱ Μακεδόνες ἦταν φύλο ἑλληνικὸ καὶ συγγενεῖς τῶν Δωριέων ».

3. O. Hoffmann, Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum, Göttingen (1906) καὶ RE XIV 1, 1928, σσ. 801 κθ. στὸ ἄρθρον Μακεδονία.

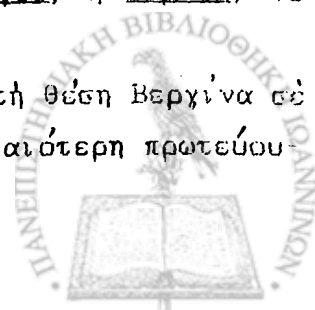
υποτάσσονταν στο βασιλέα μόνο όσο αισθάνονταν τη δύναμή του. Μολονότι είχε έξοδο στη θάλασσα, η Μακεδονία ήταν ένα τυπικά ήπειρωτικό κράτος. Τα σημαντικότερα λιμάνια της χώρας στις άκτες της Μακεδονίας, την Πύδνα και τη Μεθώνη, είχαν αποικίσει οι Ίωνες. Η οικονομία της Μακεδονίας ήταν καθαρά αγροτική. Σημαντικός ήταν ο πλοθος της σέ ξυλεία. Έπειδή προμήθευε ναυπηγήσιμη ξυλεία και πίσσα, η Μακεδονία ήταν, όπως μαρτυρεί ο σημαντικός αριθμός εμπορικών συνθηκών που διασώζονται, ένας πολύ επιθυμητός συνέταρος και σύμμαχος για τις ελληνικές ναυτικές πόλεις.

Η πατριαρχική βασιλεία των Μακεδόνων, που έχει χαρακτήρα κυρίως στρατιωτικό, ανάγεται στην πρώιμη εποχή της Μακεδονικής ιστορίας. Από τον 4ο αιώνα ο Μέγας Αλέξανδρος ήταν ως βασιλεύς ο ανώτατος αρχηγός του στρατού, ο ανώτατος ιερέας και ο ανώτατος δικαστής του λαού του. Στόν πόλεμο ο βασιλεύς στηριζόταν κυρίως στους εύγενεις, που έφεραν την τιμητική όνομασία των "εταίρων"¹ του βασιλέως. Από τους πρώιμους χρόνους κατάγεται επίσης ο θεσμός της μακεδονικής συνελεύσεως του στρατού, που την αποτελούσαν οι μάχιμοι άνδρες. Η συνέλευση αυτή επικύρωνε με έπυφημία τό νέο βασιλέα, αναλάμβανε επίσης τη ρύθμιση της διαδοχής του θρόνου, σε περίπτωση αμφισβητήσεων ή ταραχών, και αποτελούσε τό ανώτατο δικαστήριο σε δίκες έσχάτης προδοσίας. Η συνέλευση αυτή διατηρήθηκε σαν έπιβύωση στα ελληνιστικά κράτη με αλλαγμένη μορφή.

Η παλαιότερη ιστορία των Μακεδόνων βρίσκεται σχεδόν έλοκληρωτικά στο σκοτάδι. Στους παλαιότερους χρόνους κατοικούσαν τη Μακεδονία θρακοφρυγικά φύλα, αλλά στο τέλος της 2ης χιλιετίας, κατά τη μεγάλη ίλλυρική και εθρική μετανάστευση, τά φύλα αυτά διώχτηκαν από τη Μακεδονία και μετανάστευσαν στη θράκη και τη Μικρά Άσία. Τότε οι Μακεδόνες ήρθαν και κατέλαβαν την πρώτη κοιτίδα του Μακεδονικού κράτους στη Νότια Μακεδονία, την Έλιμεία ή Έλιμειτιδα και την Όρεσιδα στόν Άνω Άλιάκμονα κοντά στα θεσσαλικά σύνορα και ακόμη νοτιότερα την Ημαθία κοντά στη θάλασσα. Η πεδινή και εύφορη αυτή περιοχή έγινε γρήγορα τό κέντρο του βασιλείου της Μακεδονίας. Έτσι αύξήθηκε ο πληθυσμός και αναπτύχτηκαν σχετικά μεγάλες πόλεις: οι Αίγες, ή Βέρροια, τό Κίτιον και ή Έδεσσα.

Οι Αίγες (αρχαίος τύπος αί Αιγαί), που βρίσκονται στη θέση Βερχίνα σε απόσταση 12 χιλ. Νοτιοανατολικά της Βέρροιας, υπήρξαν ή παλαιότερη πρωτεύου-

1. Βλπ. για τους "εταίρους" παρακάτω, σελ. 54.

σα τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας(1). Ὁ Ἀρχέλαος (414/3-399) στά τέλη τοῦ 5ου αἰ. μετέφερε τὴν πρωτεύουσα ἀπὸ τὶς Αἰγές στὴν Πέλλα, πόλη ποὺ κατεῖχε μιὰ πιὸ κεντρικὴ θέση μέσα στὸ Μακεδονικὸ κράτος, ὅπως διαμορφώθηκε μετὰ τὶς προσαρτήσεις ἐδαφῶν τοῦ 5ου αἰώνα. Στὸ βασιλικὸ ὄμως νεκροταφεῖο τῶν Αἰγῶν θάβονταν πάντα οἱ βασιλεῖς, τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν τους καὶ ἴσως καὶ ἄλλοι Μακεδόνες εὐγενεῖς.

Ἀπὸ τὴ Νότια Μακεδονία οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς προχώρησαν βορειότερα καὶ κατέλαβαν τὴν Ἑσθραία.

3. Οἱ παλαιότεροι βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας

Ὁ πρῶτος γνωστός Μακεδόνας βασιλεὺς εἶναι ὁ Περδύκκας ὁ Α΄, ποὺ ἔως ἔζησε σὺς ἀρχές τοῦ 7ου αἰώνα. Ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα βρῖσκει βέβαια γιὰ πρώτη φορά στερεὸ ἔδαφος μέ τὸν πέμπτο διάδοχό του, τὸν Ἀμύντα τὸν Α΄, περὶ τοῦ σὸ τέλος τοῦ 6ου αἰώνα. Ὁ Ἀμύντας ὁ Α΄ προσέφερε ἄσυλο στὸν ἐξόριστο ἀπὸ τὴν Ἀθήνα Ἰππία στὸν Ἀνθεμοῦντα (Ἡρόδ. 5, 94). Τότε εἶχαν περάσει ἤδη οἱ Μακεδόνες τὸν Ἀξιό καὶ προχωροῦσαν ἀνατολικώτερα στὴν περὶ τὴν κάτω Στρυμόνος.

Ἡ δεσπόζουσα μορφή τῆς Μακεδονικῆς ἱστορίας τὸν 5ο αἰώνα εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Α΄, στὸν ὁποῖο οἱ μεταγενέστεροι ἔδωσαν τὸ ἐπώνυμο τοῦ Φιλέλληνας (βασίλευσε περὶ τοῦ ἀπὸ τὸ 495 ὡς τὸ 450-440 π.Χ.). Ὁ Ἡρόδοτος ἔχει ἰδιαίτερα φιλικὰ αἰσθήματα γι' αὐτόν, ποὺ ἔως ὠφείλονταν σὲ προσωπικὴ γνωριμία. (Ὅπως εἶχε προσκαλέσει στὴν αὐλή του ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Πίνδαρο, εἶναι πιθανὸ νὰ προσκάλεσε καὶ τὸν Ἡρόδοτο) ὁ Ἡρόδοτος ἐξαίρει ἐπανελημμένα τὴ δράση τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων σὲ Μηδικά, ἰδιαίτερα μάλιστα πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν. Ἀνεξάρτητα ὁμως ἀπὸ τὴν ἱστορικότητα τῶν διηγήσεων αὐτῶν τοῦ Ἡροδότου, πρέπει νὰ τονιστῆ ὅτι ὁ ἱστορικὸς μαρτυρεῖ ρητὰ γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Μακεδόνων, ὅταν βάζει στὸ στόμα του τὰ ἐπόμενα λόγια: "αὐτὸς τε γὰρ Ἕλληνας γένος εἰμὶ τῶρχαῖον, καὶ ἀντ' ἐλευθέρης δεδουλωμένην οὐκ ἂν ἐθέλοισι ὄραν τὴν Ἑλλάδα (9, 45). Ἡ μαρτυρία αὐτὴ εἶναι ἀποφασιστικὴ.

1. Σὲ σχετικὰ πρόσφατα τοποθετήσαν τὶς Αἰγές στὴν περὶ τὴν ἑσθραία τῆς Ἑσθραίας. Ὁ Ἡρόδοτος ὁ Ν. G. L. Hammond (A History of Macedonia, I, Οξφόρδη, 1972, σσ. 157-8 καὶ 435) ἔδειξε ὅτι οἱ Αἰγές δὲν ἦταν δυνατό νὰ βρισκῶνται πολὺ κοντὰ στὴν Ἑσθραία καὶ διατύπωσε τὴν ὑπόθεση ὅτι ταυτίζονταν μὲ τὴ σημερινὴ Βεργίνα. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ἢ ἐλάχιστη ἀμφιβολία ὅτι ὁ καθηγητὴς Κωνσταντῆς Ἀνδρόνικος, μὲ τὶς ἀνασκαφές στὸ βασιλικὸ νεκροταφεῖο τῆς Βεργίνας, εἶπε ὅσοις βρῆκε, μετὰ πολλῶν ἄλλων βασιλικῶν τάφων, τὸν τάφο τοῦ Φιλίππου Β' μὲ τὰ πολυτίμα εὐρήματά του (8 Νοεμβρίου 1977), ἀπέδειξε ὅτι στὴ Βεργίνα βρίσκονταν οἱ Αἰγές, ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας. Ἐκείνη τὴν ἡμέραν ἐπὶ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Βεργίνας ἔρχισαν πρὶν ἀπὸ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον ὁ καθηγητὴς Κωνσταντῆς Ἰωάννης. Πρὶν τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Βεργίνας καὶ τὰ εὐρήματά τους βλ. Κ. Ἀνδρόνικος, Βεργίνα. οἱ βασιλικὸί τάφοι καὶ οἱ ἄλλες ἀρχαιοθρησκείες, Ἀθήνα, 1984.

Ὁ Ἀλέξανδρος Α' ἐπιχείρησε ἐνσυνείδητα νά διαδώσῃ στό λαό του τόν πολιτισμό τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Μέ τό νά συνδέσῃ τή βασιλική μακεδονική οἰκογένεια τῶν Ἀργεαδῶν μέ τό Ἄργος ἀκολουθοῦσε τήν τάση τῶν Ἑλλήνων γιά ψευδογενεαλογικούς μύθους. Οἱ Ἑλλανοδίκες δέχτηκαν νά πάρῃ μέρος ὁ Ἀλέξανδρος σάν Ἕλληνας στούς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες (Ἡρόδ. 5,22).

Ἔτσι ἀναγνωρίστηκε ἡ ἑλληνικότητα τῆς μακεδονικῆς βασιλικῆς οἰκογένειας καί ἔγινε τό πρῶτο ἀποφασιστικό βῆμα γιά τήν προσέγγιση τῶν Μακεδόνων μέ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες.

4. Ὁ Ἀρχέλαος (414/3-400/399)

Τόν Ἀλέξανδρο Α' διαδέχθηκε ὁ Περδίκκας Β' (450/440-413), πού ἐπέτυχε νά κρατήσῃ τή χώρα του μακριά ἀπό τόν Ἀρχιδάμειο πόλεμο. Ὁ γιός του καί διάδοχός του Ἀρχέλαος Α' (414/3-400/399 π.Χ.) κατέστησε τή Μακεδονία ἀποφασιστικό παράγοντα στή Βόρεια Ἑλλάδα. Ὁ Θουκυδίδης θεωρεῖ τόν Ἀρχέλαο σάν τόν θεμελιωτή τῆς δυνάμεως τῆς Μακεδονίας: "...ὕστερον Ἀρχέλαος, ὁ Περδίκκου υἱός βασιλεὺς γενόμενος τά νῦν ὄντα ἐν τῇ χώρᾳ φιλοδόμησε καί ὁδοὺς εὐθείας ἔτεμε καί τάλλα διεκόσμησε τά κατὰ τόν πόλεμον, ἵππους καί ὄπλους καί τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ κρείσσοντι ἢ ξύμπαντες οἱ ἄλλοι βασιλεῖς ὀκτώ οἱ πρό αὐτοῦ γενόμενοι" (II, 100, 2).

Ὁ Ἀρχέλαος ὀργάνωσε τό Μακεδονικό κράτος καί τό μεγάλωσε. Ἀνέκτησε τήν Πύδνα καί ἀνάγκασε τοὺς ἡγεμόνες τῆς Ἄνω Μακεδονίας (δηλαδή τῆς Ἐλιμείας καί τῆς Ὀρεσιτίδος) νά ἀναγνωρίσουν τήν ἐπικυριαρχία του. Μετέφερε τήν πρωτεύουσά του ἀπὸ τῆς Αἰγῆς (=Βεργίνα) τῆν Πέλλα καί ἀναμύχθηκε στίς ἐσωτερικές ὑποθέσεις τῆς Θεσσαλίας (400/399 π.Χ.) μέ σκοπό νά τήν προσαρτήσῃ στό κράτος του. Τόν σκοπό αὐτό τοῦ Ἀρχελάου πραγματοποίησε ἀργότερα ὁ Φίλιππος Β' (344). Μέ τήν κατασκευὴ δρόμων (πρβλ. παραπάνω τό χωρίο τοῦ Θουκυδίδη) καί μέ μιὰ σειρά οἰκονομικῶν μέτρων (ὅπως ἡ εἰσαγωγή στή Μακεδονία τοῦ περσικοῦ νομισματικοῦ συστήματος) αὗξησε σημαντικά τόν πλοῦτο τῆς χώρας του. Οἱ ἐπιτυχίες αὐτές τοῦ Ἀρχελάου ὀφείλονται ἀσφαλῶς στήν ἱκανότητα πού ἔδειξε νά ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τήν πτώση τῆς Ἀθηναϊκῆς δυνάμεως, ἰδιαίτερα στό Βόρειο Αἶγατο, πτώση πού ἦταν συνέπεια τῆς ἀτυχοῦς τροπῆς γιά τήν Ἀθήνα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (καταστροφή στή Σικελία, ἦττα στοὺς Αἰγὸς ποταμούς).

Στόν 'Αρχέλαο πρέπει μάλλον νά αποδοθῆ ἡ ἀποφασιστική μεταρρύθμιση τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, πού δημιούργησε κοντά στό βαριά ὅπλισμένο σῶμα τῶν εὐγενῶν ἰπέων (πού ἔφεραν, ἀκόμα στήν ἐποχή τοῦ Μεγάλου 'Αλέξανδρου, τήν παλαιά ὄνομασία τῶν ἐταύρων, ὅπως οἱ Μυρμιδόνες τοῦ 'Αχιλλέα) τό μακεδονικό πεζικό, τή φάλαγγα, στήν ὁποία ὑπηρετοῦσε τό πλῆθος τῶν ἀγροτῶν μέ τό τιμητικό ὄνομα τῶν πεζεταύρων. Ἡ φάλαγγα αὐτή ἦταν σχηματισμός σέ πυκνές τάξεις ἀπό πεζοῦς ὅπλισμένους μέ σάρισες καί ἀναδείχθηκε ἀήττητη στά πεδία τῆς μάχης.

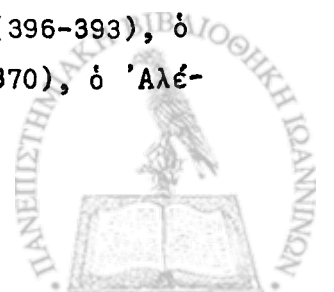
Γιά τή μεταρρύθμιση αὐτή πηγή μας εἶναι ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ 'Αναξιμένη τοῦ Λαμφακηνοῦ (F. Jacoby, F Gr Hist 72, F4), πού ἀποδίδει ρητά τή μεταρρύθμιση στόν 'Αλέξανδρο Α'. Ἐπειδή ὅμως δέν φαίνεται πιθανό ὅτι ἡ μεταρρύθμιση πραγματοποιήθηκε σέ τόσο παλαιά ἐποχή, οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ διορθώνοντας τό κείμενο τοῦ 'Αναξιμένη τήν ἀπέδωσαν στόν 'Αρχέλαο (U. Köhler) - ἄποψη πού ἀκολουθῶ - στόν 'Αλέξανδρο Β', στόν Φίλιππο Β' καί ἀκόμα στόν Μεγάλο 'Αλέξανδρο.

Μέσα στά πλαίσια αὐτῆς τῆς στρατιωτικῆς μεταρρυθμίσεως βρίσκεται ἐπίσης ἡ διαίρεση τῆς Κάτω Μακεδονίας σέ πολιτικές περιοχές: οἱ περιοχές πού ἦταν γύρω ἀπό ἓνα ἀστικό κέντρο ἀποτελοῦσαν συγχρόνως στρατολογικῆς περιοχές γιά τίς ἰδιαίτερες μονάδες.

Μεγάλη ἦταν ἡ φήμη τοῦ 'Αρχελάου ὡς προστάτη τῶν Μουσῶν: στή νέα πρωτεύουσά του, τήν Πέλλα, ἔζησαν πολλοὶ μεγάλοι καλλιτέχνες, ὁ ἐπικός ποιητής Χοιρύλος ὁ Σάμιος, ὁ μουσικός Τιμόθεος ὁ Μιλήσιος, ὁ τραγικός ποιητής 'Αγάθων ὁ 'Αθηναῖος. Ὁ Εὐρύκιδης ἔγραψε ἐκεῖ τίς "Βάκχες" καί ὕμνησε τόν γενναῖοδωρο προστάτη του στό δράμα του "'Αρχελάος", στό ὁποῖο παρουσίασε τήν ἱστορία τῆς ἰδρύσεως τῆς Μακεδονίας. Ὁ Ζεῦξις διακόσμησε τό βασιλικό ἀνάκτορο μέ τίς ζωγραφικῆς του συνθέσεις καί τοὺς πίνακές του καί ὁ Σωκράτης προσκλήθηκε στήν αὐλή του.

5. 'Από τό θάνατο τοῦ 'Αρχελάου ὡς τόν Φίλιππο (399-359)

'Ἐπὶ σαράντα ἔτη, ἀπό τό θάνατο τοῦ 'Αρχελάου (πού δολοφονήθηκε ὅπως ὁ παππούς του 'Αλέξανδρος Α') ὡς τήν ἀνάρρηση τοῦ Φιλίππου Β' (359), ἡ Μακεδονία βυθίστηκε σέ ταραχές καί δυναστικές ἐριδες: ἑννέα βασιλεῖς ἀνέβηκαν στό θρόνο τῆς: ὁ 'Ορέστης (399-396), ὁ 'Αέροπος (396-393), ὁ 'Αμύντας Β' καί ὁ Πausανίας (393-392), ὁ 'Αμύντας Γ' (393-370), ὁ 'Αλέ-

ξανδρος Β' (370-369/8), ο Πτολεμαῖος (369/8-365) καὶ ὁ Περδίκκας Γ' (365-359). Στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τους, πού γενικά ἦταν μικρῆς διάρκειας, κάθε ἐδαφικὴ πρόοδος ἦταν ἀδύνατη καὶ ἡ Μακεδονία ἔμεινε χωρὶς ἄμυνα.

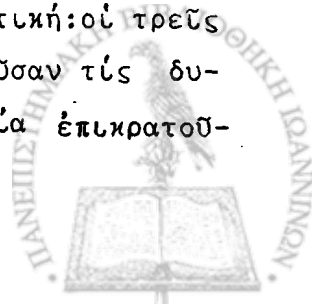
Στὰ ἀνατολικὰ σύνορα ἡ Μακεδονία βρῆκε μιὰ ἐπικίνδυνη ἀντίπαλο, τὴ Χαλκιδικὴ ὁμοσπονδία, πού εἶχε τότε μιὰ γρήγορη ἐπέκταση. Ἡ σπαρτιατικὴ ἐκστρατεία στὴ Βόρεια Ἑλλάδα στὰ ἔτη 382-379 π.Χ. ἔβγαλε τὸν Ἀμύντα Γ' ἀπὸ τὴν πολὺ δύσκολη θέση, στὴν ὁποία βρίσκονταν ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἐπεκτάσεως.

Στὴ Δύση οἱ Ἰλλυριοί, πάντα δραστήριοι, δημιουργοῦσαν πολλές φορές μεγάλα προβλήματα στὴ Μακεδονία μέ τὶς εἰσβολές τους: ἀπὸ τὸ 384 ἐξουσίαζαν ἓνα τμῆμα τοῦ βασιλείου καὶ ὁ Περδίκκας εἶχε πέσει σὲ μάχη τὸ 359 προσπαθώντας νὰ ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὸ ζυγὸ τους τὶς βόρειες ἐπαρχίες - τὴν περιοχή δηλ. τῶν λιμνῶν καὶ τοῦ Ἐρύγωνος (=Τσέρνας).

Μετά τὸ θάνατο τοῦ Περδίκκα, ἐπειδὴ ὁ γιὸς του Ἀμύντας ἦταν ἀκόμη ἀνήλικος, τρεῖς διεκδικητές, λίγο ἢ πολὺ συγγενεῖς τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας, πολέμησαν μέ τὸν κηδεμόνα του καὶ νόμιμο ἀντιβασιλέα Φύλιππο, καὶ οἱ τρεῖς μέ βοήθεια ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν: Ὁ Ἀργαῖος ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους - ὁ Ἀρχέλαος, μεγαλύτερος ἀδελφὸς τοῦ Περδίκκα, ἀπὸ τοὺς Παίονες - ὁ Πausανίας ἀπὸ τοὺς Θράκες. Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς ἀδυναμίας δέν φαίνονταν ὅτι θὰ τελείωνε γρήγορα.

Στὴν Ἑλλάδα γύρω στό 360 δύσκολα φαίνονταν ποιό σύστημα θὰ ἐπικρατοῦσε ἀπὸ τὶς διάφορες μορφές πολιτικῆς ὀργανώσεως πού ὑπῆρχαν. Ἡ ὁμοσπονδία, τῆς ὁποίας ἡ Δεύτερη Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία εἶναι τὸ πιὸ γνωστὸ παράδειγμα, ἦταν ἐκτεθειμένη σὲ δύο κινδύνους: εἴτε ἡ κεντρικὴ ἐξουσία νὰ χάσῃ τὴ δύναμή της (ὅπως π.χ. στὴν Ἀρκαδικὴ συμμαχία), εἴτε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴ θέληση της μέ τὴ χρῆση βίας καὶ νὰ μετατρέψῃ τὴν ὁμοσπονδία στό κράτος μιᾶς ἡγεμονικῆς πόλης (π.χ. Βοιωτικὴ συμπολιτεία) καὶ οἱ μοναρχίες - κληρονομικὲς βασιλεῖες ἢ τυραννίες - εἶχαν ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῆς προσωπικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἀυθαιρεσίας.

Ἡ γενικὴ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα ἦταν σχεδόν ἀπελπιστικὴ: οἱ τρεῖς μεγαλύτερες πόλεις, ἡ Ἀθήνα, ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Θήβα, ἐξαντλοῦσαν τὶς δυνάμεις τους σε στεῦρες καὶ μάταιες ἀντιπαραθέσεις· στὴ Θεσσαλία ἐπικρατοῦ-

σαν οἱ μισητοὶ τύραννοι τῶν φερῶν· στή Σικελία ξεστοῦσε ἀδελφοκτόνος ἐμφύλιος πόλεμος ἀνάμεσα στὸν Διονύσιο τὸν Νεώτερο καὶ τὸν θεῖο του Δίωνα· στή Μακεδονία, μέσα στή γενική σύγχυση τῶν ἀγῶνων τῶν διεκδικητῶν τοῦ θρόνου πού ὑποστήριζαν ξένες δυνάμεις, τὴν νομιμότητα ἐκπροσωποῦσε ὁ ἀνήλικος Ἀμύντας Δ' μέ κηδεμόνα τὸν θεῖο του Φίλιππο, νέο 23 χρονῶν. Τίποτα δέν ἐπέτρεπε τὴν πρόβλεψη ὅτι ἡ Ἑλλάδα, εἴκοσι πέντε χρόνια μετὰ τὴ μάχη τῆς Μαντινείας, θά γνώριζε τὴν ἐξουσία τοῦ ἐνός ἀνδρός.

VII. Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β΄ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ (359-336)

1. ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ.

Έργο του Φιλίππου της Μακεδονίας είναι ότι η Ελλάδα, που ήταν κομματιασμένη σε πόλεις και σε μικρά κράτη, συνενώθηκε μέσα στα είκοσι πέντε χρόνια μετά τη μάχη της Μαντινείας. Ο Φίλιππος ήταν από εκείνες τις προσωπικότητες που αλλάζουν το ρεύμα της ιστορίας. Το φυσικό του θάρρος και η δραστηριότητά του τον ανέδειξαν έναν από τους πιο ικανούς στρατηγούς της εποχής του· ήταν ο καλύτερος διπλωμάτης του καιρού του χάρη στην εύλογη επιμονή του και στην ικανότητά του να θέλγη ακόμα και τους εχθρούς του. Αλλά άσχετα από τις αρχικές φιλοδοξίες του, η πρώτη του φροντίδα ήταν να αποκαταστήσει την εξουσία του νεαρού βασιλέως 'Αμύντα Δ'. Στο έργο αυτό αφιερώθηκε με όλες του τις δυνάμεις. Πέτυχε να νικήσει το στρατό του 'Αργαίου, πλήρωσε τους Παίονες και τους Θράκες, για να εγκαταλείψουν τα έδαφη που είχαν καταλάβει και για να πάψουν να υποστηρίζουν τους διεκδικητές, τον 'Αρχέλαο και τον Παισανία. Με μάχη εκ παρατάξεως απήλλαξε την 'Ανω Μακεδονία από τους 'Ιλλυριούς· με την επιτυχία αυτή οι υποτελείς ηγέμονες αυτής της περιοχής επανήλθαν στην εξουσία του· η Μακεδονία ξαναβρήκε περίπου τα σύνορα της εποχής του 'Αρχελάου. Ο νεαρός βασιλεύς 'Αμύντας Δ', αμόρφωτος ή, τουλάχιστον, παραχώρησε τότε τη θέση του στο θεϊό του, που πήρε τον τίτλο του βασιλέως.

Ο Φίλιππος γνώριζε την Ελλάδα· όμηρος στη θήβα πολλά χρόνια είδε από κοντά το βολωτικό πεζικό και μπόρεσε να αντιληφθεί τη δύναμη και τις αδυναμίες του δημοσπονδιακού συστήματος. Δεν φαίνεται ωστόσο πολύ πιθανό ότι είχε συλλάβει το σχέδιο, από την ανάρρησή του στο θρόνο, να ενώσει όλη την Ελλάδα. Ένα τέτοιο σχέδιο θα ήταν μια φιλοδοξία υπέρμετρη από μέρους ενός νέου 25 ετών, που δύσκολα μπόρεσε να αποκαταστήσει την εξουσία του.

2. Ο Φίλιππος και η Αθήνα. Η κατάληψη της Αμφιπόλεως (357).

Ο Φίλιππος αφιέρωσε τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του στις προσπάθειές του να επεκτείνει το κράτος του προς το Αίγαίο, προς το Παγγαίο και τη Θράκη, περιμένοντας την ευκαιρία να καταλάβει τη Χαλκιδική. Αλλά το Παγγαίο, η Θράκη και η Χαλκιδική, που ήταν απαραίτητες στη ναυτική εξάπλωση της Μακεδονίας, ήταν ζωτικές περιοχές για την Αθήνα· ο Φίλιπ-

πος όμως δεν έπιθυμούσε να συγκρουσθή άμέσως με μία πόλη που είχε 350 τριήρεις. Για αυτό πολλά χρόνια ή συμπεριφορά του Φιλίππου άπέναντι στην Άθήνα ήταν περίπλοκη και άντιφατική, άλλοτε έπιθετική και άλλοτε έτοιμη για συμβιβασμούς και παραχωρήσεις. Τό 357 ο Φίλιππος κατέλαβε την Άμφίπολη, την πόλη που τόσο πολύ έπιθυμούσαν να ξαναποκτήσουν οι Άθηναίοι από τό 424. Ο Φίλιππος δήλωσε ότι θα την επέστρεφε στους Άθηναίους άνταλλάσσοντάς την με την Πύδνα που θα του έδινε έξοδο στη θάλασσα στην περιοχή του Όλύμπου. Τελικά μετά από άγονες διαπραγματεύσεις δεν έγινε αυτή ή άνταλλαγή. Ο Φίλιππος όμως πήρε και την Πύδνα, κράτησε και τις δύο πόλεις και κατέλαβε τους Κρηνίδες, που μετωνόμασε σε Φιλίππους, στο κέντρο της μεταλλοφόρου περιοχής του Στρυμόνος. Η Άθήνα τότε κήρυξε τον πόλεμο. Οι Άθηναίοι και ο Φίλιππος πολέμησαν χωρίς μεγάλη διάθεση και ίσως θα κατέληγαν σε κάποια συμφωνία, αν ο Φίλιππος δεν άναμιγνυόταν στις έλληνικές υποθέσεις.

3. Οι Φωκεΐς καταλαμβάνουν τό Δελφικό μαντείο. Γ' έιερός πόλεμος

Στήν κεντρική Ελλάδα είχε σχηματισθή αυτή περίπου την έποχή μια νέα δύναμη, ή όμοσπονδία των πόλεων της Φωκίδος. Μέσα στη χώρα της όμοσπονδίας υπήρχε ή πόλη των Δελφών, με τό Μαντείο της, που δεν προσχώρησε όμως στην όμοσπονδία. Οι Φωκεΐς πάντοτε δέχονταν δύσκολα ότι τό άμφικτυονικό συνέδριο διουκοϋσε τό Μαντείο των Δελφών και τους τεράστιους θησαυρούς που είχαν συσσωρευθή σ' αυτό από τά άφιερώματα των πιστών. Τό 356 οι Άμφικτύονες με πρόταση των θηβαίων επέβαλαν στους ήγέτες των Φωκέων ένα βαρύ χρηματικό πρόστιμο. Οι Φωκεΐς άρνήθηκαν να δεχτούν την άπόφαση αυτή των Άμφικτυόνων και, με άρχηγό τον Φιλόμηλο, κατέλαβαν τους Δελφούς. Τό κύρος του Μαντείου των Δελφών ήταν κάπως μειωμένο, γιατί τά τελευταία εκατόν πενήντα χρόνια είχε υποστηρίξει διαδοχικά όλους τους δυνατούς: τους Πέρσες, τους Άθηναίους, τους Σπαρτιάτες και πρόσφατα τους Βοιωτούς. Ήστόσο οι Έλληνες περιέβαλαν πάντα τό Μαντείο με άφοσύση και άσφαλώς ο Δημοσθένης, που τάχθηκε στη νέα σύγκρουση με τό μέρος των Φωκέων, είναι υπερβολικός, όταν μιλά για τή "σκιά των Δελφών".

Όπως πριν από όκτώ χρόνια οι Άρκάδες σφετερίστηκαν τους θησαυρούς του έιερου της Όλυμπίας, έτσι τώρα και οι Φωκεΐς λεηλάτησαν τους δελφικούς θησαυρούς. Οι θησαυροί αυτού ήταν άπαραίτητοι στους Φωκεΐς για να στρατολογήσουν μεγάλο μισθοφορικό στρατό, γιατί οι πόλεμοι τώρα γίνονταν με μισθοφόρους και μόνο όποιος είχε χρήματα μπορούσε να διαθέτη και στρατό. Έτσι με τά χρήματα του Μαντείου ο Φιλόμηλος σχημάτισε ένα μισθοφορικό στρατό 10.000 άνδρων.

Ἀμέσως μετά τήν κατάληψη τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν, τό ἀμφικτυονικό συνέδριο κήρυξε ἐναντίον τῶν Φωκέων τόν " Ἱερό πόλεμο ". Οἱ Ἕλληνες διχάστηκαν καί πάλι: οἱ Θηβαῖοι καί οἱ Θεσσαλοὶ τάχθηκαν μέ τό μέρος τῆς ἀμφικτυονίας, ἐνῶ οἱ ἐχθροὶ τῆς θήβας, Σπάρτη, Κόρινθος, Ἀθήνα, τάχθηκαν μέ τό μέρος τῶν Φωκέων. Ὁ Φιλόμηλος ὅμως νικηθήκε καί φονεύθηκε σέ μάχη, γιατί ὁ στρατός του, πού δέν ἦταν καλά γυμνασμένοι ἀκόμη, δέν μπόρεσε νά ἀντιμετωπίσῃ τό βουωτικό πεζικό καί τό θεσσαλικό ἵππικό. Οἱ διάδοχοί του ὅμως, ὁ Ὀνόμαρχος καί ὁ ἀδελφός του Φάυλλος, συνέχισαν τόν ἀγῶνα καί ἐνίσχυσαν τό στρατό τους. Ὁ Ὀνόμαρχος εἰσέβαλε στή Βουωτία καί ξανάκτισε τόν Ὀρχομενόν - πληγμά βαρύνει γιά τή θήβα πού δέν ἀντέδασε ἀμέσως, γιατί ἦταν ἀναμιγμένη σέ μία ἄτυχη ἐκστρατεία στή Μικρά Ἀσία.

Τά γεγονότα αὐτά τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας προκάλεσαν μιᾶ νέα ὄξυνση στήν παλιά ἀντίθεση τῶν τυράννων τῶν Φερῶν καί τῆς ὀλιγαρχικῆς θεσσαλικῆς ὁμοσπονδίας, στήν ὁποία δέσποζε ἡ οἰκογένεια τῶν Ἀλευαδῶν τῆς Λάρισας. Ὁ Λυκόφρων τῶν Φερῶν ζήτησε τή βοήθεια τοῦ Ὀνομάρχου, οἱ Ἀλευαδες κάλεσαν τό Φίλιππο.

4. Ἡ ἀνάμιξη τοῦ Φιλίππου στόν Γ' Ἱερό πόλεμο

Ὅσο ὁ Ἱερός πόλεμος ἀφοροῦσε μόνο τήν Κεντρική Ἑλλάδα κάτω ἀπό τίς θερμοπύλες, ὁ Φίλιππος δέν ἀναμύχτηκε σ' αὐτόν. Ἀλλά οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἐνδιαφέρονταν πάντα γιά τή Θεσσαλία, χώρα πλούσια σέ ἄνδρες, ἄλογα καί σιτηρά. Ἦδη ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρος Β' (370-369/8), ἀδελφός τοῦ Φιλίππου, εἶχε ἐπιχειρήσει χωρίς ἐπιτυχία νά προσαρτήσῃ τή Θεσσαλία στό βασίλειο τῆς Μακεδονίας. Τώρα ἡ διχόνοια τῶν Ἑλλήνων καί ἡ πρόσκληση τῶν Ἀλευαδῶν ἔδωσαν στό Φίλιππο τήν εὐκαιρία νά πραγματοποιήσῃ τό παλιό σχέδιο τοῦ ἀδελφοῦ του, νά προσαρτήσῃ δηλαδή τή Θεσσαλία.

Ὁ Φίλιππος ἀφοῦ κατέλαβε τή Μεθώνη ἐκστράτευσε στή Θεσσαλία, ὅπου νικηθήκε ὅμως ἀπό τό μισθοφορικό στρατό τοῦ Ὀνομάρχου σέ δύο μάχες (354). Ὁ στρατός τῶν Φωκέων ἦταν ὁ δυνατώτερος στήν Ἑλλάδα, ἀλλά ὁ Φίλιππος πέτυχε νά τόν νικήσῃ τό ἐπόμενο ἔτος (353) στή Νότια Θεσσαλία, στό Κρόκλιο ἢ Κροκωτό πεδίον, κοντά στίς Φερές μέ τήν ὑποστήριξη τοῦ Θεσ-

(1) Ὁ πόλεμος αὐτός ὀνομάζεται συνήθως " τρίτος Ἱερός πόλεμος ". Ὁ πρῶτος Ἱερός πόλεμος ἔγινε τό 600-590 ἐναντίον τῆς Κρίσσης, γιατί οἱ κάτοικοί της λήστευαν τοὺς πιστοὺς πού πήγαιναν στοὺς Δελφοὺς. Ὁ δεύτερος Ἱερός πόλεμος τοποθετεῖται τό 448 (μετά τή μάχη τῆς Κορωνείας) καί ὁ τρίτος τό 339 ἐναντίον τῶν Ἀμφισσέων (βλ. παρακ. σ. 69). Καί οἱ τέσσερις αὐτοὶ πόλεμοι κηρύχθηκαν ἀπό τό ἀμφικτυονικό συνέδριο γιά τήν προστασία τοῦ Δελφικοῦ Ἱεροῦ.

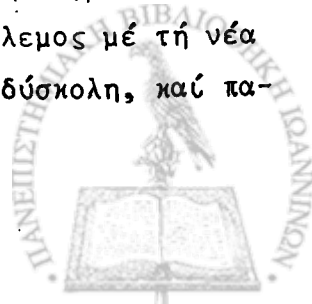
σαλικοῦ ἱππικοῦ. Στή μάχη, ὅπου ἐκτός ἀπό τοὺς Φωκεῦς νικήθηκε ἐπίσης καὶ ὁ στρατός τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν Λυκόφρονος, σκοτώθηκε ὁ Ὀνόμαρχος. Συνέπειες τῆς νίκης αὐτῆς ἦταν: ἡ παράδοση ἄνευ ὄρων τῶν Φερῶν, τὸ τέλος τῆς τυραννίας τοῦ Λυκόφρονος καὶ ἡ ἐνότητα τῆς Θεσσαλίας, πού ὑποτάχτηκε οὐσιαστικά στό Φίλιππο, πού ἐγκατέστησε μακεδονικὲς φρουρὲς στὶς Παγασεὲς καὶ σέ ὄχυρὲς θέσεις τῆς Μαγνησίας.

5. Ὁ Φίλιππος καὶ οἱ Ἕλληνες ἀντιμέτωποι στὶς Θερμοπύλες

Ὁ Φίλιππος βρέθηκε ἔτσι ἀναμειγμένος στὸν τρίτο Ἱερὸ πόλεμο. Γιὰ νὰ προλάβῃ τὸν Φάυλλο, πού ἀναδιωργάνωνε δραστήρια τὸ στρατό τῶν Φωκῶν μετὰ τὴν ἤττα τοῦσσιτό Κροκωτὸ πεδίο, καὶ γιὰ νὰ τοῦ δώσῃ ἓνα ἀποφασιστικό κτύπημα, ἐμφανίστηκε μπροστὰ στὶς Θερμοπύλες, μέ σκοπὸ νὰ τὶς καταλάβῃ αἰφνιδιαστικά καὶ νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Φωκίδος (353). Ἀλλὰ ὁ Φάυλλος ἀντιλήφθηκε ἐγκαίρως τὸν κίνδυνο καὶ ζήτησε ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες νὰ ἀναλάβουν τὴν ἀμυνα τῶν Θερμοπυλῶν. Ἡ ἔκκληση αὐτὴ τοῦ Φαῦλλου βρῆκε ἀπήχηση, γιατί ἡ νίκη τοῦ Φιλίππου στό Κροκωτὸ πεδίο δυνάμωσε τὶς ἀνησυχίες, πού προκαλοῦσε ἤδη στὴν Ἑλλάδα ἡ Μακεδονικὴ πολιτικὴ. Ἔτσι ὁ Φίλιππος βρῆκε τὶς Θερμοπύλες νὰ φρουροῦνται ἀπὸ τὸ στρατό τοῦ Φαῦλλου, ἀπὸ ἓναν ἀθηναϊκὸ στρατό μέ ἀρχηγό τὸ στρατηγὸ Ναυσικλῆ (5.000 ὀπλίτες) καὶ ἀπὸ στρατεύματα ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων (5.000). Ἡ Σπάρτη ἔστειλε μόνο 1.000 ἄνδρες, γιατί ἦταν ἀπασχολημένη σέ ἄτυχες ἐπιχειρήσεις, γιὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἡγετικὴ τῆς θέσῃ στὴν Πελοπόννησο, ὅπου προσπαθοῦσε, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ καταλάβῃ τὴ Μεγαλόπολη. Ὅπως τὴν ἐποχὴ τῶν Μηδικῶν πολέμων, ἔτσι καὶ τὸ 353 οἱ Ἕλληνες συμμάχησαν γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἰσβολὴ στὴν Ἑλλάδα κάτω ἀπὸ τὶς Θερμοπύλες. Ἡ Ἀθῆνα ἀνέλαβε τὴν ἡγεσία τῶν Ἑλλήνων, ἐνῶ ἡ θήβα εὐνοοῦσε τὸν Φίλιππο, πού πολεμοῦσε μέ τοὺς Φωκεῦς. Ἐμπρὸς στὴν ἀποφασιστικὴ ἀντίδραση τῶν Ἑλλήνων ὁ Φίλιππος, πού ἤξερε νὰ περιμένῃ τὴν κατάλληλη στιγμή, σταμάτησε στὶς Θερμοπύλες. Γιὰ τὴν ὥρα τοῦ ἦταν ἀρκετὸ ὅτι εἶχε κατακτήσει τὴ Θεσσαλία.

6. Ἡ Ἀθῆνα κάτω ἀπὸ τὴ συνετὴ διακυβέρνηση τοῦ Εὐβούλου

Ἡ Ἀθῆνα μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς στὸν πόλεμο κατὰ τοῦ Μαυσσώλλου ἀκολούθησε μιὰ πολιτικὴ περισυλλογὴς πού τῆς ἐπέτρεψε νὰ ἀποκτήσῃ νέες δυνάμεις. Τὴν πολιτικὴ αὐτὴ ὅμως δέν διηύθυναν πιά οἱ στρατηγοί. Αὐτοὶ περιωρίστηκαν τώρα στὴ διοίκηση τοῦ στρατοῦ, γιατί ὁ πόλεμος μέ τὴ νέα τακτικὴ καὶ μέ τὸ καινούργιο ὕλικό ἔγινε μιὰ τέχνη πρὸ δύσκολη, καὶ πα-

ραχώρησαν τή θέση τους σέ πολιτικούς, πού τά διοικητικά τους προσόντα καί οί ρητορικές τους ικανότητες τους άναδείκνυαν στήν κυβέρνηση τής πόλης. Ένα κόμμα άπό συνετούς καί μετριοπαθεύς πολιτικούς μέ άρχηγό τόν Εϋβουλο άναδιωργάνωνε τά έτοιμόρροπα οίκονομικά, άρχιζε έργα για τήν κατασκευή τοϋ μεγάλου ναυπηγείου στόν Πειραιά καί σχημάτιζε τό στόλο, πού τόν άποτελοϋσαν τό 353/2 350 τριήρεις -στόλο πρωτοφανή, πού ποτέ ώς τότε δέν εΐχαν άποκτήσει οί 'Αθηναΐοι.

Τό κόμμα τοϋ Εϋβούλου εΐχε άποφασίσει τήν άποστολή τοϋ 'Αθηναΐκοϋ στρατοϋ στίς Θερμοπύλες. Όπως εΐδαμε μπροστά στήν έπίδειξη τής δυνάμεως τών 'Αθηναίων, ό Φίλιππος ύποχώρησε στή Θεσσαλία. 'Αλλά ό Εϋβουλος δέν θέλησε νά έκμεταλλευτή τήν έπιτυχία του' ήταν άντίθετος σέ μιá πολιτική περιπετειών καί οί 'Αθηναΐοι δέν ώφελήθηκαν άπό αύτή τήν κατάσταση. 'Ο Εϋβουλος εΐχε έπιδοκιμάσει τό νεαρό Δημοσθένη, πού τό 354 μετρίασε τό ζήλο εκείνων πού, μέ πρόφαση τίς στρατιωτικές προετοιμασίες τοϋ βασιλέως τής Περσίας έναντίον τών έπαναστατημένων σατραπών, ήθελαν νά παρασύρουν τήν 'Αθήνα σέ ένα μεγάλο ναυτικό πόλεμο' φυσικά τό 351 ό Εϋβουλος άντιτάχτηκε στό Δημοσθένη, πού ζητοϋσε νά βοηθήσουν οί 'Αθηναΐοι τούς Ροδίους, πού έπαναστάτησαν έναντίον τής 'Αρτεμισίας, αδελφής καί χήρας τοϋ Μουσσώλλου, πού τόν εΐχε διαδεχθή. Πιθανώτατα ό Εϋβουλος ήλπιζε ότι ή 'Αθήνα θά μπορούσε νά συνεννοηθή καί νά ζήση ειρηνικά μέ τόν Φίλιππο. 'Αλλά ή έσορροπία ανάμεσα σ' αυτές τίς δύο δυνάμεις δέν ήταν δυνατό νά πραγματοποιηθή' ό βασιλεύς τής Μακεδονίας φανέρωνε άπό τότε ήδη τίς φιλοδοξίες του, πού ήταν άσυμβίβαστες μέ τά συμφέροντα πού εΐχε ή 'Αθήνα στό Βόρειο Αίγαίο. Κανείς 'Αθηναΐος πολιτικός δέν μπορούσε νά θυσιάση αύτά τά συμφέροντα. 'Εκτός άπό τή δυσαρέσκεια τών 'Αθηναίων, έπειδή ό Φίλιππος δέν τούς επέστρεφε τήν 'Αμφίπολη, ύπήρχαν καί άλλες προστριβές μεταξύ Φιλίππου καί 'Αθηναίων στή Θράκη, τίς όποτες ό Εϋβουλος δέν μπόρεσε νά έξομαλύνη.

7. 'Ο Φίλιππος στήν 'Ηπειρο, 'Ιλλυρία, Θράκη καί Χαλκιδική.

Τό 351 ό Φίλιππος, πού μετά τήν άποτυχία του στίς Θερμοπύλες εΐχε σταθεροποιήσει τίς κτήσεις του στή Δύση, ύποτάσσοντας τούς βασιλείς τής 'Ηπείρου καί τής 'Ιλλυρίας, στράφηκε ξανά έναντίον τής Θράκης καί επέβαλε τή συμμαχία του στόν βασιλέα τών 'Οδρυσών Θρακών Κερσοβλέπτη ή ένέργεια αύτή ήταν άπειλή κατά τής Σηστοϋ, πού ή 'Αθήνα μόλις εΐχε άνακαταλάβει, καί κατά τών κληρουχιών, πού εΐχαν στείλει οί 'Αθηναΐοι στή

Χερσόνησο. Τά γεγονότα τῆς Χαλκιδικῆς ἦταν ἀκόμα πιά σοβαρά. Ὑπῆρχε ἐκεῖ, στά σύνορα τῆς Μακεδονίας, μιά ὀλόκληρη περιοχή μέ δάση καί μέ πλούσιες πόλεις, πού παρακολουθοῦσαν μέ ἀνησυχία τήν πρόοδο τοῦ Φιλίππου. Ἡ Ὀλυθός, ἡ πιά δυνατή πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, εἶχε μετανιώσει γιατί εἶχε ἀποχωρήσει τό 371 ἀπό τήν Ἀθηναϊκή συμμαχία καί γιατί εἶχε συμμαχήσει τό 356 μέ τόν Φύλιππο. Ἔτσι ἀποφάσισε νά κλείση μέ τήν Ἀθήνα μιά ἀμυντική συμμαχία, πού θά τήν ἐξασφάλιζε καί θά ἔδινε στήν Ἀθήνα τήν Ἀμφίπολη. Τό 349 ὁ Φύλιππος εἰσέβαλε στή Χαλκιδική. Οἱ Ἀθηναῖοι ἄρχισαν νά ἐνισχύουν τούς Ὀλυθίους. Γιά νά παρεμποδίσουν αὐτή τήν ἐνέργειά τους νά πάρη ἀποφασιστική ἔκταση, ὁ Φύλιππος προκάλεσε μιά ἐπανάσταση τῶν πόλεων τῆς Εὐβοίας. Ἔτσι οἱ Ἀθηναῖοι δέν κατώρθωσαν νά ἐμποδίσουν τήν κατάληψη καί τήν καταστροφή τῆς Ὀλύθου καί τήν προσάρτηση τῶν πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς στό βασίλειο τῆς Μακεδονίας (348). Συγχρόνως ἀναγκάστηκαν ἄλλη μιά φορά νά ἀναγνωρίσουν τήν ἀνεξαρτησία τῆς Εὐβοίας, πού ἦταν ἀπαραίτητη γιά τόν ἐπισιτισμό τους, ἀφοῦ ἀπέτυχαν νά καταστεύουν τήν ἀποστασία της.

8. Πόλεμος Φιλίππου καί Ἀθήνας

Τά γεγονότα αὐτά καταδίκασαν τήν πολιτική πού ἀκολουθήθηκε ὡς τότε. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν δεύξει ἔλλειψη προνοητικότητας καί ἀποφασιστικότητας. Ἐνῶ στίς θερμοπύλες οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν παρατάξει 5.000 ἄνδρες, στή Χαλκιδική ἀντίθετα χρησιμοποίησαν τό σύστημα τῶν μικρῶν τμηματικῶν ἀποστολῶν: στήν ἀρχή ἔστειλαν 30 τριήρεις καί 2.000 ἄνδρες, ἀργότερα 28 τριήρεις καί 4.000 ἄνδρες, τέλος, πολύ ἀργά ὅμως, 17 τριήρεις καί 2.000 ἄνδρες. Ἀλλά τό σπουδαιότερο, οἱ Ἀθηναῖοι δέν ἀντιλήφθηκαν ὅτι κάτι εἶχε ἀλλάξει στήν Ἑλλάδα καί ὅτι, ἂν ἤθελαν νά σώσουν ὅ,τι ἔμενε ἀπό τή συμμαχία τους, δέν ἔπρεπε νά φοβοῦνται τή Σπάρτη καί τή Θήβα, ἀλλά τόν Φύλιππο. Γιά νά ἀγωνιστοῦν ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ νέου ἐχθροῦ, ἔπρεπε νά ξεχάσουν τίς ἀναμνήσεις τῶν Αἰγός Ποταμῶν καί τῆς Μαντινείας, νά συμπλιωθοῦν μέ τούς παλιούς ἐχθρούς τους καί νά σχηματίσουν ἐναντίον τοῦ Φιλίππου τήν ἔνωση ὄλων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλαν νά δώσουν τέλος στήν ἀμεριμνησία τῶν τελευταίων χρόνων. Ἡ χρησιμοποίηση τῶν μισθοφόρων τούς ἔκανε νά ξεχάσουν τήν ἀρχή ὅτι ὅλοι οἱ πολῖτες ὀφείλουν φόρο αἵματος στήν πατρίδα. Μισθοφόροι, στρατιῶτες καί ἀρχηγοί, ὅπως ὁ Εὐβοεὺς Χαρύδημος, ἀγωνίζονταν στή Θράκη καί στό Αἶγατο, γιά λογαριασμό τῶν Ἀθηναίων. Ἐξ ἄλλου ὁ πόλεμος μέ μισθοφόρους, πού φυσικά ἦταν πολυέξοδος, δέν ἐμπόδιζε, ὅπως

ἐπέβαλε ἡ κοινὴ λογικὴ, ἄλλες περιττές σπατάλες· συχνές γιορτές ἦταν καταστροφή γιὰ τὰ οἰκονομικά, προπάντων μέ τῆ συνήθεια, πού εἶχαν ἐδῶ καί μερικά χρόνια, νά μοιράζουσαν σέ ὄλους τοὺς Ἀθηναίους ἓνα ἐπίδομα (τὰ θεωρικά), πού ἔφτανε τὶς πέντε δραχμές τὸ ἄτομο. Μιά πιά αὐστηρὴ οἰκονομικὴ πολιτικὴ, ὁ σεβασμὸς τῶν στρατιωτικῶν παραδόσεων καί νόμων, ἡ λήθη τῆς παλιᾶς ἔχθρας μέ τῆ Σπάρτη καί τῆ Θήβα, ἡ συμμαχία μέ τοὺς ἄλλους Ἑλληνες εἶχαν γιὰ τὴν Ἀθήνα ζωτικὴ σημασία. Ἀλλά αὐτὴ ἡ ρεαλιστικὴ πολιτικὴ δέν ἄρεσε στοὺς Ἀθηναίους πού διατηροῦσαν τὶς προκαταλήψεις καί τὰ μίσση τους πού ἀγαποῦσαν τὶς ἀνέσεις τους καί ^{ποῦ} δέν ἐπιθυμοῦσαν, μετὰ τῆ διετῆ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία τῆς ἐφηβείας, νά ὑπηρετήσουν ξανά στρατιῶτες καί νά ἐκστρατεύουσιν ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς. Μιά μικρὴ ομάδα πατριωτῶν τολμοῦσε ὥστόσο νά διακηρύσσει αὐτὴ τὴν τολμηρὴ καί ἐλάχιστα δημοφιλεῖ πολιτικὴ· ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τους ἀντισταθμιζόταν ἀπὸ τῆ ρητορικὴ δεινότητα τῶν ἀρχηγῶν τους, τοῦ Ἑπερείδου (πού εἶχε ἤδη διακριθῆ στὴ δίκη κατὰ τοῦ Καλλιστράτου) καί τοῦ Δημοσθένου.

Ὁ τελευταῖος ἀνήκει, ὅπως τόσοι ἄλλοι μεγάλοι ἄνδρες τῆς Ἀθήνας, στὴ βιομηχανικὴ ἀστικὴ τάξη. Ὁ πατέρας του, μεγάλος ἐργοστασιάρχης ὄπλων, τοῦ εἶχε ἀφήσει μιὰ περιουσία, πού οἱ κηδεμόνες του τῆ διαχειρίστηκαν πολὺ ἄσχημα. Ἡ δίκη πού διεξήγαγε ἐναντίον τους, ὅταν ἐνηλικιώθηκε, καί πού ἀκολουθήθηκε ἀπὸ μερικὲς ἄλλες δίκες μέ ἀπήχηση εἶχε προσελκύσει ἤδη τὴν προσοχὴ τῆς κοινῆς γνώμης, προτοῦ ἡ ἐπέμβασή του στὶς ὑποθέσεις τῆς Ὀλύμπου τὸν κἀνει ἓνα ἀπὸ τοὺς πιά σημαντικοὺς πολιτικούς ἀρχηγούς. Νεώτεροι ἱστορικοὶ μύλησαν μέ περιφρόνηση γι' αὐτὸ τὸ κόμμα τῶν ρητόρων, γι' αὐτὴ τῆ δημοκρατία τῶν δικηγόρων· στὴν πραγματικότητά, μέ τῆ μόρφωσή τους, μέ τὸ κριτικὸ τους πνεῦμα καί τὸ πολιτικὸ τους θάρρος, ἀποτελοῦσαν μᾶλλον ἓνα κόμμα πνευματικῶν ἀνθρώπων, στὸ ὅποιο δέν μπορεῖ κανεὶς νά ἀρνηθῆ τὸν Ἀθηναϊκὸ πατριωτισμὸ καί τὴν ὀξυδέρκεια.

9. Ἡ φιλοκρατεῖος εἰρήνη (346)

Ἡ Ἀθήνα, σχεδόν ἀπομονωμένη καί ἀπροετοίμαστη ὑλικά καί ἠθικά γιὰ ἓνα σκληρὸ καί μακροχρόνιο ἀγῶνα, ἐπιθυμοῦσε νά θέσει τέρμα στὸν πολυδάπανο αὐτὸ πόλεμο.

Οἱ Φωκεῖς εἶχαν ἐξαντλήσει σχεδόν ὅλα τὰ χρήματα τοῦ Δελφικοῦ ἱεροῦ καί δέν μποροῦσαν πιά νά συντηρήσουν πολυἀριθμο μισθοφορικὸ στρατό.

Ἄλλωστε ἡ πολιτικὴ τῶν Φωκέων ἀρχηγῶν ἦταν γεμάτη ἀντιφάσεις: ἀφοῦ προσκάλεσαν τοὺς Ἀθηναίους στὶς θερμοπύλες, ἀποφάσισαν σχεδόν ἀμέσως νά τὶς ὑπερασπίσουν μόνοι τους. Ἀλλά καί ὁ Φίλιππος ἐπιθυμοῦσε τὴν εἰρήνη μέ τὴν Ἀθήνα, γιατί ἦταν πάντα ἡ πρώτη ναυτικὴ δύναμη τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἡ Ἀθηναϊκὴ ἐκκλησία τοῦ δήμου δέχτηκε εὐκόλα νά στείλῃ

πρεσβεία στον Φίλιππο, πού τήν αποτελούσαν ο Δημοσθένης, ο Φιλοκράτης, και ο Αίσχύνης.

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Αἰσχύνη, πού ἦταν ἄλλοτε πλούσια, εἶχε καταστραφῆ καί ὁ ἴδιος ἀναγκάστηκε νά ἀσκήσῃ πολλά ἐπαγγέλματα. Ἦταν χαρακτήρας εὐλύγιστος, γεμάτος γοητεία καί αὐτοπεποιθήση. Ἀλλά κι ἂν δέν πιστέψουμε ὅλα ὅσα διηγεῖται ὁ Δημοσθένης (μέ τόν ὁποῖο ὁ Αἰσχύνης διέκοψε τίς σχέσεις του ὀριστικά ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς πρεσβείας) γιά τά ἐλαττώματά του καί γιά τήν ἐξαγορά του ἀπό τόν Φίλιππο, πρέπει πάντως νά δεχτοῦμε ὅτι δέν εἶχε πολιτικό αἰσθητήριο. Ἡ πολιτική του προετοίμαζε τό θρίαμβο τοῦ Φιλίππου, ἐνῶ δέν ἦταν ἀπό ἐκείνους πού, ὅπως ὁ Ἴσοκράτης, ἐπιθυμοῦσαν τήν ἔνωση τῶν Ἑλλήνων ἀπό τοὺς Μακεδόνες. Τό 346 ὁ Αἰσχύνης, ὅπως καί πάρα πολλοί Ἀθηναῖοι, ὑπερεκτιμοῦσε τό θηβαῖκό κίνδυνο. Μέ αὐτές τίς ἰδέες πῆγε στήν αὐλή τοῦ Φιλίππου.

Ἡ ρητορική του ἱκανότητα τόν ἔκανε τό κύριο πρόσωπο τῆς πρεσβείας, γιατί ὁ Δημοσθένης ὑπῆρξε ἀδέξιλος μπροστά στον Φίλιππο. Τό σχέδιο συνθήκης εἰρήνης συντάχτηκε ἀπό τόν Φιλοκράτη, γι' αὐτό ἡ εἰρήνη ὠνομάστηκε "Φιλοκράτειος".

Τίς διαπραγματεύσεις πού ἀπέληξαν στή σύναψη τῆς εἰρήνης τοῦ Φιλοκράτη γνωρίζουμε ἀπό τοὺς λόγους "Περί παραπρεσβείας" (παραπρεσβεία=ἡ ἄπιστη, ἡ προδοτική πρεσβεία), πού ἐκφώνησαν τό 343 στό δικαστήριο ὁ Δημοσθένης γιά νά κατηγορήσῃ τόν Αἰσχύνη γιά προδοσία καί ὁ Αἰσχύνης γιά νά ἀπαντήσῃ στίς κατηγορίες. Ἡ εἰρήνη ἔγινε μέ ὄρο νά διατηρηθῆ τό ἐδαφικό καθεστῶς (status quo) πού ὑπῆρχε τῆ στιγμῆ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς συνθήκης, δηλ. τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ὀρκῶν συγχρόνως ἡ Μακεδονία καί ἡ Ἀθήνα μέ ἀμυντική συμμαχία ἐγγυόταν τά ἐδάφη τῶν δύο μερῶν ἀπό ἐπίθεση τρίτης δυνάμεως. Ἡ συμφωνία αὐτή σήμαινε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι παραιτοῦνταν ἀπό τίς διεκδικήσεις τους στήν Ἀμφίπολη καί στή Χαλκιδική.

Θά πρέπει νά σημειωθῆ, γιατί αὐτό θά ἔχη ἄμεσες συνέπειες, ὅτι τό ἀρχικό σχέδιο τῆς συνθήκης ἀπέκλειε ρητά τοὺς Φωκεῖς ἀπό τή συνθήκη. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀντιτάχτηκαν σέ αὐτή τή διατύπωση καί ὁ Φίλιππος ὑποχώρησε φαινομενικά, γιατί οἱ Φωκεῖς δέν ἀνῆκαν στη Β' Αθηναϊκή συμμαχία, καί ἔτσι τό γεγονός ὅτι δέν ἀποκλείονταν ρητά ἀπό τή συνθήκη οἱ Φωκεῖς δέν δέσμευε τόν Φίλιππο νά μὴν ἐπιτεθῆ ἐναντίον τους.

Ἐπρεπε ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι νά βιαστοῦν νά ἐπικυρώσουν τή συνθήκη, προτοῦ ὁ Φίλιππος ἔχει νέες ἐπιτυχίες στή Θράκη (ὅπου ὁ Κερσοβλέπτης ἀντιστεκόταν δύσκολα στίς νέες μακεδονικές ἐπιθέσεις) ἢ στή Φωκίδα.

Ἀλλά ἡ ἀθηναϊκή ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισε μέ δυσκολία καί καθυστέρηση

τή συνθήκη τοῦ Φιλοκράτη καὶ οἱ πρεσβευτές, πού ἔπρεπε νά δεχτοῦν τοὺς ὄρους τοῦ Φιλίππου, ἔφτασαν στήν Πέλλα μέ ἀδικαιολόγητη (σκόπιμη;) καθυστέρηση τριῶν ἐβδομάδων, ὅταν πιά τά τελευταῖα ὄχυρά τῆς Θράκης εἶχαν καταληφθῆ καὶ ὁ Κερσοβλέπτης εἶχε ὑποταχθῆ στή Μακεδονία. Ὁ Αἰσχίνης καὶ ὁ Φιλοκράτης δέχτηκαν νά ἀγνοήσουν τό καταστρεπτικό αὐτό γιά τήν Ἀθήνα γεγονός, χάρις στή φιλική ὑποδοχή τοῦ Φιλίππου καὶ τίς ἀπατηλές ὑποσχέσεις του γιά τήν Εὐβοία, τόν Ὠρωπό καὶ τίς Πλαταιές.

10. Καταστροφή τῆς Φωκίδας (346)

Ἀλλά καὶ ὁ γιός τοῦ Ὀνομάρχου Φάλαικος, πού βρισκόταν σέ ἀπελπιστική κατάσταση, συνθηκολόγησε μερικές μέρες μετά τή σύναψη τῆς εἰρήνης τοῦ Φιλοκράτη (346). Ὁ Φίλιππος ὑπῆρξε ἰδιαίτερα σκληρός πρὸς τοὺς Φωκεῖς: ἐρήμωσε τή χώρα τους, κατέστρεψε τίς πόλεις τους¹, ἐκτόπισε τοὺς κατοίκους της καὶ τοὺς ἐπέβαλε ἓνα τεράστιο πρόστιμο. Ὁ Φίλιππος ἔγινε κύριος τῶν θερμοπυλῶν, πῆρε τίς δύο φήφους τῶν Φωκέων στό Ἀμφικτυονικό συνέδριο, πού εἶχε ἀνακτήσει τή διοίκηση τοῦ δελφικοῦ ἱεροῦ καὶ διέθετε τώρα γιά νά ἐκτελῆ τίς ἀποφάσεις του τό στρατό τοῦ Φιλίππου. Αὐτό ἦταν τό τέλος τοῦ τρίτου ἱεροῦ πολέμου.

Ὁ Φίλιππος δέν εἶχε παραβιάσει τυπικά τήν εἰρήνη τοῦ Φιλοκράτη καὶ δέν εἶχε θύξει τό ἑδαφικό καθεστῶς πού ἐγγυόταν ἡ συνθήκη, ἀφοῦ ἡ Φωκίδα δέν περιλαμβανόταν στὰ ἔδαφη τῶν Ἀθηναίων ἢ στή Β' Ἀθηναϊκή συμμαχία. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου δέν ἀντέδρασε στὰ γεγονότα τῆς Φωκίδας καὶ τῆς Θράκης. Ὁ λαός ἦταν κουρασμένος ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ βαυκαλιζόταν μέ τίς ἀπατηλές ὑποσχέσεις τοῦ Φιλίππου γιά τήν Εὐβοία, τόν Ὠρωπό καὶ τίς Πλαταιές. Ἀλλά, καὶ ἂν ἀκόμα οἱ Ἀθηναῖοι ἀποφάσιζαν νά ἀντιδράσουν, ἡ κατάσταση ἦταν πολὺ δύσκολη. Μονάχα ἡ Βοιωτία, ἐχθρική πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, μεσολαβοῦσε ἀνάμεσα στήν Ἀττική καὶ τό στρατό τοῦ Φιλίππου. Ὁ ὕδιος ὁ Δημοσθένης ἀντιλήφθηκε πόσο ἐπικίνδυνη ἦταν ἡ κατάσταση καὶ σύστησε μετριοπάθεια, περιμένοντας μιὰ καλύτερη εὐκαιρία γιά δράση.

11. Νέα σχέδια τοῦ Φιλίππου

Ἴσως ἀπὸ αὐτή τή στιγμή ὁ Φίλιππος, γνωρίζοντας τή δύναμή του, τή δόξα πού τοῦ ἔδιναν οἱ νίκες του καὶ τή θέση του στή Δελφική Ἀμφικτυονία, συνέλαβε τό σχέδιο νά ἐπεκτείνῃ τήν ἡγεμονία του σέ ὁλόκληρη τήν Ἑλλάδα. Ἡ Μακεδονία ἦταν τό πλεονεκτήμα καὶ τό πλεονεχέστερο ἑδαφικό ἀπὸ τά ἡπειρωτικά κράτη τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Περιβαλλόταν ἀπὸ μιὰ ζώνη ὑπο-

1. Εἴκοσι πόλεις: Πausanias, 10,3,1 κέ.

τελών κρατών: τή Θράκη, τήν Ἠπειρο, ὅπου βασίλευε ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ νεαρός ἀδελφός τῆς Ὀλυμπιάδας, καί τή Θεσσαλία, πού ἦταν ὀργανωμένη σέ τέσσερεις ἐπαρχίες (τετραρχία) κάτω ἀπό τήν προστασία τῆς Μακεδονίας καί γνώριζε μέ τό νέο καθεστῶς της μιᾶ ἐσωτερική εἰρήνη πού δέν εἶχε γνωρῶσει ἐδῶ καί 60 χρόνια. Μιᾶ σειρά καλᾶ ὀργανωμένων συμμαχιῶν ἔκανε ἀκόμη ἰσχυρότερη τή θέση τῆς Μακεδονίας.

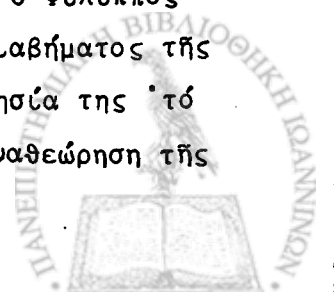
12. Συνθήκη Μακεδονίας καί Περσίας

Μέ τήν ὑποταγή τοῦ Κερσοβλέπτη, ὁ Φίλιππος εἶχε πλησιάσει ἰδιαίτερα τίς κτήσεις τοῦ Ἀρταξέρξη τοῦ Ἰου (359/8-338), πού ἦταν ἕνας γεύτονας ἀξιόλογος. Στήν ἀρχή τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρταξέρξη ἐθνικές ἐπανάστασεις εἶχαν ἀποσπάσει τή Φοινίκη καί τήν Κύπρο ἀπό τό Περσικό κράτος, πού εἶχε χάσει ἔτσι τούς καλύτερους ναυτικούς του. Ὁ Ἀρταξέρξης μέ τή βοήθεια τοῦ Ἰδριέως, τοῦ δυνάστη τῆς Καρίας (ἀδελφοῦ καί διαδόχου τῆς Ἀρτεμισίας), ἀνέκτησε πρῶτα τήν Κύπρο, ὕστερα, χάρις στίς ἐνισχύσεις πού τοῦ ἔστειλε ἡ θήβα καί τό Ἄργος, ἀνακατέλαβε τή Σιδῶνα καί ὀλόκληρη τή Φοινίκη. Τέλος ὑπέταξε τήν Αἴγυπτο, πού ἦταν ἀνεξάρτητη 60 χρόνια (ἀπό τό 404-343/2). Ἔτσι ἀποκατέστησε τό κράτος τοῦ Μεγάλου Δαρείου. Δέν εἶναι γνωστό ἂν ἤδη ὁ Φίλιππος αὐτή τήν ἐποχή εἶχε βλέψεις πάνω στό Περσικό κράτος. Πάντως δέν ἐπιδίωκε νά ἀποκτήσῃ τότε ἐχθρό ἕναν τόσο ἰσχυρό γείτονα. Ἔτσι οἱ δύο βασιλεῖς ἔκλεισαν, γύρω στό 345, συνθήκη συμμαχίας.

13. Φίλιππος καί Ἀθήνα ἀπό τό 346-340

Παράλληλα ὁ Φίλιππος ἐνδιαφερόταν γιά τήν Ἑλλάδα. Στήν Πελοπόννησο οἱ φόβοι πού ἐνέπνεε τό πνεῦμα ἀνταποδόσεως τῆς Σπάρτης ἔφεραν στή μακεδονική συμμαχία τή Μεσσήνη καί τή Μεγαλόπολη. Οἱ ὀλιγαρχικοί τῆς Ἡλίδος, τοῦ Ἰρεοῦ καί τῆς Ἐρέτριας στήν Εὐβοία, πού πῆραν τήν ἐξουσία ἀπό τότε πού τό νησί ἀποχώρησε ἀπό τήν Ἀθηναϊκή συμμαχία, ἀκολουθοῦσαν φιλομακεδονική πολιτική. Τέλος ἡ θήβα διατηροῦσε φιλικές σχέσεις μέ τόν νικητή τῶν Φωκέων, πού τήν εἶχε βοηθήσει στή Βοιωτία νά ἀποκαταστήσῃ τή θέση της, πού εἶχε κλονισθῆ ἀπό τόν Ἱερό πόλεμο.

Μόνο ἡ Ἀθήνα συνέχιζε νά ἀπορρίπτει τίς προτάσεις πού διαρκῶς τῆς ὑπέβαλλε ὁ Φίλιππος. Τήν ἐπομένη τῆς εἰρήνης τοῦ Φιλοκράτη ὁ Φίλιππος προκάλεσε ἀπόφαση τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου ἐναντίον διαβήματος τῆς Δήλου, πού, ὑποταγμένη στήν Ἀθήνα, ἀπαίτησε τήν ἀνεξαρτησία της τό 343 ἔστειλε στήν Ἀθήνα πρεσβεῖα νά διαπραγματευθῆ μιᾶ ἀναθεώρηση τῆς

σοῦθήκης τοῦ 346· τό 342 προσφέρθηκε νά δώση στους Ἀθηναίους τή νησίδα τῆς Ἀλοννήσου στό Αἶγαῖο, μιά φωλιά πειρατῶν, πού ὁ Ἰδιος εἶχε ἐκκαθαρίσει. Πρότεινε ἐπίσης νά ρυθμιστῆ μέ διαιτησίᾳ ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στους κληρούχους τῆς Χερσονήσου καί στους κατοίκους τῆς Καρδίας, πού ἦταν πόλη ὑποτελής τῆς Μακεδονίας.

Ὅλες αὐτές οἱ προσπάθειές του συνάντησαν ἐμπόδιο τήν ἀδιαλλαξία τοῦ πατριωτικοῦ κόμματος, πού εἶχε ἀρχηγό τό Δημοσθένη. Ὁ μέγανος ρήτορας, πού πίστευε ὅτι ἡ πολιτική τῆς ἰσορροπίας τοῦ Εὐβούλου ἦταν ἀπραγματοποιήτη, ἤθελε νά ἐτοιμαστῆ ἡ Ἀθήνα γιά τόν ἀγῶνα καί ζητοῦσε πρῶτα ἀπ' ὄλα δραστήρια μέτρα ἐναντίον ἐκείνων πού μέσα στήν Ἀθήνα δέν συμμερίζονταν τίς ἀντιλήψεις του (ὅπως ζητοῦν συχνά ἔκτακτα μέτρα ἐναντίον τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐχθροῦ ὅσοι πιστεύουν ὅτι ἡ πατρίδα βρίσκεται σέ κίνδυνο). Δίκες ἔγιναν τότε ἐναντίον τῶν ὑπευθύνων τῆς εἰρήνης τοῦ 346: τοῦ Φιλοκράτη, πού ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψῃ τήν Ἀθήνα χωρίς νά περιμένῃ τήν καταδίκη του, καί τοῦ Αἰσχίνῃ, πού ἀθώωθηκε μέ πολύ μικρή πλειοψηφία(1). Τό κόμμα τῶν εἰρηνοφίλων ἄρχισε νά ἀνησυχῆ καί ἀνάμεσα στους Ἀθηναίους μεγάλωνε ὁ φόβος γιά προδότες καί γιά κατασκόπους.

Ταυτόχρονα ὁ Δημοσθένης ζητοῦσε νά ἀποφασίσουν οἱ Ἀθηναῖοι νά ἐκστρατεύουν καί νά πολεμοῦν οἱ Ἰδιοί -καί ὄχι οἱ μισθοφόροι τους, νά δαπανοῦν χρήματα γιά τή ναυπήγηση καί τή συντήρηση τοῦ στόλου τους, νά μειώσουν καί νά καταργήσουν τίς περιττές δαπάνες -κυρίως τά θεωρικά.

Ἀσφαλῶς τά μέτρα αὐτά δέν ἦταν ἀρκετά. Ἔπρεπε νά συμπληρώνωνται μέ μιά δραστήρια καί συνετή ἐξωτερική πολιτική. Μέ πνεῦμα πολύ ρεαλιστικό, χωρίς νά ἀφήνῃ νά παρασύρεται ἀπό τά συναισθήματα καί ἀπό τίς παραδόσεις, ὁ Δημοσθένης ἤθελε νά μεταβάλλῃ ριζικά τήν ἀθηναϊκή πολιτική τῶν συμμαχιῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔπρεπε στήν Πελοπόννησο νά ἐγκαταλείψουν τήν πολιτική πού ἐπιδίωκε τήν ἰσορροπία ἀνάμεσα στή Σπάρτη καί τοῦς ἀντιπάλους της καί πού γι' αὐτό ὑποστήριζε ἄλλοτε τό ἕνα μέρος καί ἄλλοτε τό ἄλλο. Ἔπρεπε ἐπίσης νά συμφιλιωθοῦν μέ τή θῆβα καί, τέλος, παρά τήν ἀποστρέφῃ τῆς κοινῆς γνώμης, νά ἐπιδιώξουν τή συμμαχία τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν ὅσο δραστήριος κι ἄν ἦταν ὁ Ἀρταξέρξης ὁ Ἰσχυρός, δέν ἀπειλοῦσε γιά τήν ὥρα τίς ἐλληνικές ἐλευθερίες. Μιά διπλωματική περιοδεία τοῦ Δημοσθένῃ στήν Πελοπόννησο εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά συμμαχήσῃ ἡ Ἀθήνα μέ τίς μεγαλύτερες πελοποννησιακές πόλεις. Ἀντίθετα, μιά πρεσβεία πού στάλθηκε στήν Περσία ἐπέστρεψε ἄπρακτη. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Δημοσθένῃ δέν ἔπαψαν ποτέ ὕστερα ἀπό αὐτό νά παρουσιάζουν τόν Δημοσθένη σάν πράκτορα τοῦ Πέρση βα-

(1) Τότε ἐκφωνήθηκαν οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένῃ καί τοῦ Αἰσχίνῃ "Περὶ Παραπρεσβείας", γιά τοῦς ὁποίους ἔγινε παραπάνω λόγος, σ. 64.

σιλέως. Ἡ συμμαχία ὥστος μέ τή θήβα, τῆς ὁποίας ὁ Δημοσθένης ἦταν "πρόξενος", πραγματοποιήθηκε παρά πολύ ἄργά (τό 339/8, μόνο τίς παραμονές τῆς Χαιρωνείας) κάτω ἀπό τήν ἄμεση ἀπειλή τοῦ Φιλίππου.

"Ἐτσι, ἐφ' ὅσον οἱ διαθέσεις τῆς Βοιωτίας ἔμεναν ἀβέβαιες, οἱ ἐχθροπραξίες τῶν Ἀθηναίων μέ τόν Φίλιππο ἔπρεπε νά διεξάγονται σέ σημεῖα ἀπομακρυσμένα. Ὁ πόλεμος στήν Κεντρική Ἑλλάδα θά εἶχε σύντομα ὡς συνέπεια τήν εἰσβολή στήν Ἀττική καί οἱ Ἀθηναῖοι γνώριζαν τί σήμαινε αὐτό. Ἦδη τό 342 ἀθηναϊκό ἀπόσπασμα στάλθηκε στήν Ἀμβρακία ("Ἄρτα)καί ἐμπόδισε τόν Φίλιππο νά καταλάβη αὐτή τήν πόλη (γιά λογαριασμό τοῦ γυναικαδέλφου του, βασιλέως τῆς Ἡπείρου). Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀθηναϊκῆς ἐνέργειας ἦταν ὅτι ἡ Κόρινθος, μητρόπολη τῆς Ἀμβρακίας, καί ἡ Κέρκυρα προσχώρησαν στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία. Στά βόρεια τοῦ Αἰγαίου οἱ ζωτικές ἀνάγκες τῆς Ἀθήνας καί οἱ φιλοδοξίες τοῦ Φιλίππου δημιουργοῦσαν αἰτίες συγκρούσεως. Τό 342 ὁ Φίλιππος ἐκθρόνισε τόν Κερσοβλέπτη, πού ἔδειχνε πνεῦμα ἀνεξαρτησίας καί προσήρτησε τό βασίλειό του στή Μακεδονία. Ἡ προσάρτηση αὐτή ἀποτελοῦσε ἀπειλή γιά τό Βυζάντιο πού μετάνοιωσε τότε γιά τήν ἀποχώρησή του ἀπό τήν Ἀθηναϊκή συμμαχία. Στή Χερσόνησο τό στρατιωτικό σῶμα, πού προστάτευε τίς ἀθηναϊκές ἐγκαταστάσεις, εἶχε ἀρχηγό τό Διοπεύθη, δραστήριο καί ἱκανό στρατιωτικό, ὁ ὁποῖος συντηροῦσε τό στρατό του ἀπό τή χώρα πού ἦταν ὑποταγμένη στό Φίλιππο καί δέν δίσταζε νά ἐπιτεθῆ κατά τῶν ὑποτελῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας. Στά ἔτη 341 καί 340 ἡ Ἀθήνα σημείωσε μεγάλες στρατιωτικές ἐπιτυχίες: στήν Εὐβοία οἱ τύραννοι τῶν πόλεων, φίλοι τοῦ Φιλίππου, διώχτηκαν ἢ ὑποτάχτηκαν καί ὀλόκληρο τό νησί προσχώρησε ξανά στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία. Ἡ ἐπιθετική ἐράση ἰ. τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου, ἐνισχυμένου μέ νησιωτικά πληρώματα, ἀνάγκασε τόν Φίλιππο νά λύσῃ τήν πάλιορκία τοῦ Βυζαντίου. Ἀπό τό ἕνα ἄκρο τῆς Ἑλλάδας ὡς τό ἄλλο ἐπιβεβαιωνόταν ἡ ἐπιτυχία τῆς πολιτικῆς τοῦ Δημοσθένη, ὅπως τήν εἶχε ἐκθέσει μέ συναρπαστικά λόγια στόν Γ' Φίλιππο. Μετά τήν ἐπιχείρηση τοῦ Βυζαντίου (340) ὁ πόλεμος κηρύχθηκε ἐπίσημα κατά τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας καί ἡ Ἀθήνα ἀνέλαβε τήν ἀρχηγία μιᾶς ἐκτεταμένης συμμαχίας. Μέσα στήν πόλη ἡ πολιτική δύναμη τοῦ Δημοσθένη ἦταν τεράστια ὡς γενικός ἐπόπτης τοῦ ναυτικοῦ κατῶρθωσε χωρίς συζητήσεις νά πραγματοποιήσῃ μιᾶ ἀναδιοργάνωση τῆς ναυτικῆς ἡγεσίας καί, ἀκόμη, νά χρησιμοποιοῦν γιά τίς πολεμικές δαπάνες τά θεωρικά, τά χρήματα πού ὡς τότε προωρίζονταν γιά τίς γιορτές.

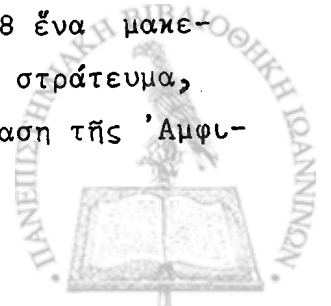
14. Δ' 'Ιερός πόλεμος. Οί Μακεδόνες κατάλαμβάνουν τήν 'Ελάτεια.

'Αλλά ή στάση τῆς θήβας ἦταν δυνατό νά δημιουργήσῃ περιπλοκές καί κινδύνους. Καί αὐτό ἔγινε στους Δελφούς, πού ἦταν κέντρο δολοπλοκιῶν. Τό 340 στό 'Αμφικτυονικό συνέδριο διαδόθηκε ὅτι οἱ 'Αμφισσεῦς μέ τήν παρακίνηση τῶν θηβαίων ἤθελαν νά εἰσηγηθοῦν μιά πρόταση ἐχθρική πρὸς τοὺς 'Αθηναίους. 'Η διαφορά γιά τό συμφέρον τῆς 'Ελλάδας ἔπρεπε νά λυθῆ εἰρηνικά. 'Αλλά ὁ Αἰσχίνης, "ἀπεσταλμένος" τῆς 'Αθήνας καί πιθανώτατα πράκτορας τοῦ Φιλίππου στό 'Αμφικτυονικό συνέδριο, ἀντί νά ἐπιδιώξῃ συμβιβασμό κατάγγειλε τύς παραβιάσεις τῶν 'Αμφισσέων, πού καλλιεργοῦσαν ἐκτάσεις ἀφιερωμένες στό θεό 'Απόλλωνα. Πέτυχε ἔτσι νά ἐξεγείρῃ τοὺς 'Αμφικτύονες ἐναντίον τῶν 'Αμφισσέων. Μιά ἐκστρατεία ὀργανωμένη ἀπό τοὺς Δελφούς εἶχε οὐκτρό τέλος καί ἡ 'Αμφικτυονία ἀποφάσισε νέα ἐκστρατεία γιά τόν ἐπόμενο χρόνο καί ἀνέθεσε τήν ἀρχηγία τῆς τό καλοκαίρι τοῦ 339 στόν Φίλιππο, πού μόλις εἶχε ἐπιστρέφει ἀπό μιά ἐπιχειρήσῃ στήν περιοχή τοῦ Δούναβη. Ἔτσι ἄρχισε ἕνας νέος ἱερός πόλεμος, ὁ τέταρτος. Ὁ τρίτος εἶχε φέρει τόν Φίλιππο στυς θερμοπύλες. Προβλέποντας ἕνα παρόμοιο γεγονός οἱ θηβαῖοι ἀνησύχησαν καί κατέλαβαν τή Νύκαια, τό κυριώτερο ὄχυρό τῆς διαβάσεως. Ἦταν ἡσυχοί ἔτσι, ὅταν τό Νοέμβριο τοῦ 339 ἔμαθαν ξαφνικά ὅτι ὁ Φίλιππος, παρακάμπτοντας τή θηβαϊκή φρουρά τῆς Νύκαιας, κατέλαβε τήν 'Ελάτεια, πού πίσω ἀπό τά περάσματα τῆς Οὔτης δέσποζε στό δρόμο τῆς βοιωτικῆς πεδιάδας.

Σέ ἕνα πολύ γνωστό χωρίο τοῦ Περὶ Στεφάνου λόγου του (169 κ. ἐ.) ὁ Δημοσθένης περιέγραψε τήν ἐντύπωση πού προξένησε ἡ εἶδηση στήν 'Αθήνα. Ἡ εἶδηση αὐτή εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά πραγματοποιηθῆ αὐτό πού ἔπρεπε νά εἶχε γίνεῖ δέκα χρόνια νωρύτερα, δηλ. ἡ συμμαχία τῆς 'Αθήνας καί τῆς θήβας. Ἡ πολιτική τοῦ Δημοσθένη πέτυχε τόν κύριο ἀντικειμενικό σκοπό τῆς, ἀλλά πολύ ἀργά. Ὁ πόλεμος μέσα στήν Κεντρική 'Ελλάδα ἦταν πιά ἀναπόφευκτος.

15. Ἡ μάχη τῆς Χαίρωνείας (338)

Οἱ σύμμαχοι μπόρεσαν νά συγκεντρώσουν στρατό 40.000 ἀνδρῶν : ἕνα ἀπόσπασμα κάλυψε τήν 'Αμφισσα, ἐνῶ τό μεγαλύτερο μέρος παρατάχτηκε ἐμπρός ἀπό τήν 'Ελάτεια, στά βοιωτικά σύνορα. Οἱ ἐπιχειρήσεις τό χειμῶνα ὑπῆρξαν δυσμενεῖς γιά τόν Φίλιππο. 'Αλλά τήν ἀνοιξη τοῦ 338 ἕνα μακεδονικό τμήμα εἰσέβαλε στή Λοκρίδα, κατέστρεψε τό συμμαχικό στράτευμα, κατέλαβε τήν 'Αμφισσα καί τήν τιμῶρησε σύμφωνα μέ τήν ἀπόφαση τῆς 'Αμφι-

κτυονίας. Ὁ κύριος ὄγκος τοῦ στρατοῦ τοῦ Φιλίππου παραβίασε τὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας. Μετά ἀπό πολλές ἀλλαγές θέσεων τῶν δύο ἀντιπάλων διεξήχθηκε ἡ ἀποφασιστική μάχη στό τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 338, στήν πεδιάδα τοῦ βοιωτικοῦ Κηφισοῦ κοντά στή Χαλρώνεια. Καί ἐδῶ ἐφήρμοσε ὁ Φίλιππος τή "λοξή φάλαγγα". Ἀνέθεσε αὐτή τή φορά τήν ἀριστερή πτέρυγα τῆς ἐπιθέσεως στόν δεκαοκτάρχρονο γιό του Ἀλέξανδρο, ἐνῶ ὁ ἕδρος διοικοῦσε τή δεξιὰ πτέρυγα. Ἔτσι ὁ Ἀλέξανδρος καθωδήγησε τήν ἀποφασιστική ἔφοδο τοῦ ἱππικοῦ ἐναντίον τοῦ ἱεροῦ λόχου τῶν θηβαίων, ἐνῶ ὁ Φίλιππος συγκράτησε τοὺς Ἀθηναίους μέ μιὰ προσποιητή ὑποχώρηση. Μετά ἀπό γενναία ἄμυνα οἱ σύμμαχοι νικήθηκαν ὀλοκληρωτικά. Πιστοῦ στόν ὄρκο τους, οἱ ἄνδρες τοῦ θηβαϊκοῦ ἱεροῦ λόχου ἔπесαν ὅλοι, ἀπό τόν ἀρχηγό τους Θεαγένη ὡς τόν τελευταῖο ὀπλίτη. Οἱ θηβαῖοι ἔθαψαν τοὺς Ἱερολοχίτες σ' ἕναν κοινό τάφο, πάνω στόν ὁποῖο ἔστησαν τόν Λέοντα τῆς Χαλρωνείας, γιά νά θυμίσει τή θυσία τους. Ὁ τάφος περιεῖχε τὰ ὀστά 250 νεκρῶν. Ἀσφαλῶς δέν ἦταν αὐτές οἱ σιιολικές ἀπώλειές τους. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν χίλιους νεκρούς καί δύο χιλιάδες αἰχμαλώτους. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέδωσε ἀργότερα στήν Ἀθήνα τὰ ὀστά τῶν νεκρῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι τίμησαν τή μνήμη τους μέ τό ἐπόμενο ἐπίγραμμα, πού χάραξαν στόν τάφο τους στόν Κεραμεικό:

Ἦν χρόνε, παντοίων θνητοῖς πανεπίσκοπε δαῖμον,
 ἄγγελος ἡμετέρων πᾶσι γενοῦ παθέων,
 ὡς ἱεράν σφίσειν πειρώμενοι Ἑλλάδα χώραν
 Βοιωτῶν κλεινοῖς θνήσκομεν ἐν δαπέδοις. (Tod, 176)

16. Οἱ συνέπειες τῆς μάχης τῆς Χαλρωνείας. Ἡ εἰρήνη μέ τήν Ἀθήνα

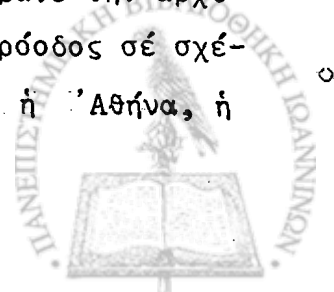
Στή μάχη αὐτή ὁ Φίλιππος, ἀντίθετα ἀπό τή συνήθειά του, δέν ἐπιχείρησε καμιὰ καταδίωξη, ἀλλά ἀρκέστηκε στήν ἀνύψωση Τροπαίου, γιὰτί εἶχε τό σχέδιο νά συμφιλιωθῆ σέ περίπτωση νύκης μέ τόν ἠττημένο ἐχθρό (δηλ. ἐφάρμοζε τήν ἀρχή τοῦ Von Clausewitz ὅτι "ὁ πόλεμος εἶναι συνέχεια τῆς πολιτικῆς μέ ἄλλα μέσα"). Ὁ Φίλιππος βέβαια τιμώρησε τοὺς θηβαίους γιά τήν ἀποστασία τους ἢ πόλη τους δέχτηκε μακεδονική φρουρά στήν Καδμεία καί συγκατατέθηκε στήν ἀπελευθέρωση τῶν Πλαταιῶν καί τοῦ Ὀρχομενοῦ. Ἀντίθετα ὁ Φίλιππος ὑπῆρξε ἰδιαίτερα συμφιλιωτικός ἀέναντι στήν Ἀθήνα, πού εἶχε τό στόλο της ἀνέπαφο καί ἀπό τήν πρώτη στιγμή πῆρε τὰ ἀπαραίτητα μέτρα γιά νά ἀντιμετωπίσει μιὰ πολιορκία. Οἱ γέροντες θυμοῦνταν ὁμως ἀκόμα τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τά Μακρά Τεῦχη, πού δέν εἶχαν ἐπιδιωρθωθῆ ὕστερα ἀπό τή βιαστική ἀνακατασκευή τους

του 393, δέν μπορούσαν νά άντισταθοῦν στίς σύγχρονες πολιορκητικές μηχανές. Ὁ στρατηγός Φωκίων, ἕνας ἀπό τούς καλύτερους στρατιωτικούς τῆς Ἀθήνας, πού ἀπό πολύ καιρό εἶχε δεχτῆ τήν ἰδέα μιᾶς συνεννοήσεως μέ τόν Φίλιππο, ὠθοῦσε πρὸς τίς διαπραγματεύσεις· τίς διευκόλυνε ἄλλωστε ὁ ἕδιος ὁ Φίλιππος πού δέν ἤθελε ἕως, ὕστερα ἀπό τήν ἀποτυχία του στό Βυζάντιο, νά ἐπιχειρήσῃ μιᾶ νέα πολιορκία. Ἔστειλε ἔτσι στήν Ἀθήνα τόν Δημάδη, ἕναν ἀπό τούς αἰχμαλώτους τῆς Χαίρωνείας, ρήτορα ἱκανό, πού θεωροῦσε ἄσκοπη μιᾶ παρατεταμένη ἄμυνα. Ἐνῶ ἀπουσίαζε ὁ Δημοσθένης, πού ἦταν σέ ἀποστολή γιά τόν ἐπισιτισμό τῆς πόλης, πέτυχε νά δεχτῆ ἡ ἐκκλησία ὄρους συνολικά εὐνοϊκούς. Ἡ Ἀθήνα διατηροῦσε τήν ἐλευθερία της, τά ἐδάφη της, τή Σαλαμίνα, τίς κληρουχίες της (Σάμος, Ἴμβρος, Λῆμος, Σκύρος) καί τή διοίκηση τοῦ Δηλιακοῦ ἱεροῦ. Ἀνέκτησε ἐπίσης τόν Ἦρωπό, πού ὁ Φίλιππος ἀφαίρεσε ἀπό τούς Θηβαίους. Ἀλλά ἡ Ἀθηναϊκή συμμαχία διαλυόταν αὐτή τή φορά ὀριστικά, γιὰτί δέν εἶχε θέση στό εὐρύ σχέδιο, πού ὁ Φίλιππος θά πραγματοποιοῦσε μέ εὐκολία μετά τήν καταστροφή τοῦ βοιωτικοῦ στρατοῦ καί τήν ἐξουδετέρωση τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου. Γιά πάντα ἐπίσης ἔχανε ἡ Ἀθήνα τά ζωτικά στηρίγματα τῶν Δαρδανελλίων καί τοῦ Βοσπόρου, πού τῆς ἐξασφάλιζαν τήν οἰκονομική της ἀνεξαρτησία.

17. Τό συνέδριο τῆς Κορίνθου καί ἡ Ἑλληνική συμμαχία

Ὁ Φίλιππος ἔγινε θριαμβευτικά δεκτός στήν Πελοπόννησο, ὅπου συνάντησε μονάχα τήν ἐχθρική ψυχρότητα τῆς Σπάρτης. Αὐτή ἀπό πεῦσμα καί ἀπό ἔλλειψη διορατικότητας δέν εἶχε πολεμήσει στό πλευρό τῶν θηβαίων καί τῶν Ἀθηναίων στή Χαίρωνεια, ἀλλά ἀναγκάστηκε νά ὑποταχτῆ καί νά περιοριστῆ στή Λακωνία. Στό τέλος τοῦ φθινοπώρου τοῦ 338, ὁ Φίλιππος προσκάλεσε στήν Κόρινθο ἀντιπροσώπους ἀπό ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα, ἰδιακήρυξε τήν κοινὴν εἰρήνην τοῦς Ἑλλησι καί τούς ἀνακοίνωσε τή νέα τάξη τῶν πραγμάτων πού σκόπευε νά ἐπιβάλλῃ: ὅλες οἱ πόλεις, ὅλα τά κράτη τῆς Ἑλλάδας διατηροῦσαν τήν ἐλευθερία καί τήν αὐτονομία τους· ἰδιαίτερα μέτρα εἶχαν ληφθῆ γιά νά ἀποφευχθῆ κάθε πολιτική ἢ οἰκονομική ἐπανάσταση. Ὅλα τά κράτη, συμφιλωμένα μέσα σέ μιᾶ γενική εἰρήνη, ἀποτελοῦσαν μιᾶ ἐκτεταμένη συμμαχία, τό συμβούλιο τῆς ὁποίας ἔπρεπε νά συνέρχεται στήν Κόρινθο. Ὁ συνασπισμός αὐτός συνδέθηκε μέ συνθήκη συμμαχίας μέ τή Μακεδονία, πού ὁ βασιλεὺς της ἀναλάμβανε τήν ἀρχιστρατηγία στόν πόλεμο. Ὑπῆρχε σ' αὐτή τήν ὀργάνωση μιᾶ πρόοδος σέ σχέση μέ τίς μορφές ὀργανώσεως πού εἶχαν διαδοχικά ἐπιβάλλει ἡ Ἀθήνα, ἡ

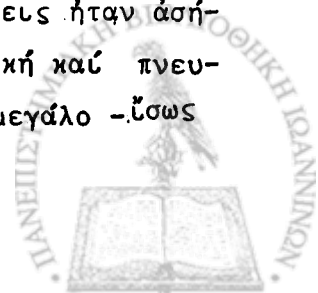

Σπάρτη καὶ ἡ Θήβα. Ἡ ἐσωτερικὴ σταθερότητα τῶν κρατῶν ἐξασφαλιζόταν ἢ ἀνεξαρτησίᾳ τους φαίνονταν σεβαστῆ κανένας φόρος δέν προβλεπόταν. Ἐπειδὴ δεχόταν πολιτικούς ὀργανισμούς, ὅπως οἱ νέες ὀμοσπονδίες τῆς Πελοποννήσου (Ἄρκαδία, Μεσσηνία), φαίνονταν ὅτι ἀποτελοῦσε σταθμὸ στήν πορεία γιὰ ἓνα ὀμοσπονδιακὸ σύστημα πρὸ εὐκαμπτο. Συχνὰ κατακρίνεται τὸ δημοκρατικὸ καὶ πατριωτικὸ κόμμα τῆς Ἀθήνας, γιατί ἐπιβράδυνε τὴ γέννηση αὐτοῦ τοῦ ἀναπόφευκτου καὶ εὐεργετικοῦ συστήματος.

18. Οἱ συνέπειες τῆς κοινῆς εἰρήνης καὶ τῆς συμμαχίας τῆς Κορίνθου

Εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ πῆ κανεὶς ὅτι τὸ σύστημα ἦταν ἀναπόφευκτο. Πρέπει ὡστόσο νὰ καταλάβῃ πόσο τερατώδες ἦταν γιὰ ἓναν Ἕλληνα τοῦ 4ου αἰῶνα ἡ συνένωση τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία μιᾶς ἀρχαϊκῆς καὶ ὄχι τόσο ἐξελιγμένης μοναρχίας. Εἶναι ἀμφίβολο πάντως ὅτι ἡ μάχη τῆς Χαιρωνείας σημείωσε γιὰ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχὴ μιᾶς περιόδου εἰρήνης καὶ εὐημερίας. Στὴν πραγματικότητα ὁ Φίλιππος ἐπέβαλε στήν Ἑλλάδα τὴ μακεδονικὴ ἡγεμονία μὲ πολλὴ διπλωματικὴ καὶ μὲ πολὺ ἥπιους ὁρους. Ἡ κατάργηση τῆς Ἀθηναϊκῆς ὀμοσπονδίας καὶ τῆς Βοιωτικῆς συμμαχίας, οἱ μακεδονικὲς φρουρὲς πού ἐγκαταστάθηκαν στὰ ζωτικὰ σημεῖα, στή Χαλκίδα, στή Θήβα, στήν Κορίνθο καὶ στήν Ἀμβρακία, μιλοῦν ἀρκετὰ καθαρά. Οἱ σπᾶνιες ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Κορίνθου θὰ ἐπικυρώνουν τίς ἀποφάσεις τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας. Ἀσφαλῶς ἡ πολιτικὴ τοῦ Φιλίππου εἶχε τεράστιες συνέπειες, πού ὀφείλονται ὅμως κατὰ μεγάλο μέρος στό γεγονός ὅτι δύο μεγαλοφυεῖς στρατηγοὶ καὶ ὀργανωτῆς, ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, βασίλευσαν ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλο στή Μακεδονία.

Τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ ἀφωροῦσαν βέβαια κυρίως τὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἀνατολή. Ἡ Κεντρικὴ Ἑλλάδα, ἡ Ἑλλάδα δηλ. κάτω ἀπὸ τίς θερμοπύλες, ὠφελήθηκε λιγώτερο, γιατί ἡ Κορινθιακὴ συμμαχία πού τῆς ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὸν Φίλιππο ἦταν ἀρκετὰ ἀσταθῆς. Ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου ξαναπαρουσιάστηκε ὁ τοπικισμὸς καὶ οἱ ἔριδες, πού ἔγιναν τότε πρὸ περιπλοκῆς μὲ τίς συγκρούσεις πού δημιούργησαν οἱ ἀνταγωνισμοὶ καὶ οἱ ραδιοουργίες τῶν διαδόχων. Ἐξ ἄλλου ἡ μακεδονικὴ κυριαρχία ἐξασθένισε αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴ ὀρμὴ πού εἶχε μεταβάλλει τίς μικρὲς ἑλληνικὲς πόλεις ἐπὶ δύο αἰῶνες σὲ μεγάλες ἠθικὲς δυνάμεις. Σὲ σύγκριση μὲ τὰ μεγάλα ἐκτεταμένα ἑλληνιστικὰ κράτη πού σχηματίστηκαν, οἱ ἑλληνικὲς πόλεις ἦταν ἀσημαντὲς κρατικὲς μονάδες, πού δέν εἶχαν δικὴ τους οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ, μὲ ἐξαίρεση τὴν Ἀθήνα, πού ἔμεινε πάντα ἓνα μεγάλο -ἕως

τό μεγαλύτερο- πνευματικό κέντρο ὄχι μονάχα τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀλλά γενικά τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἡ μάχη τῆς Χαιρωνείας εἶναι τό τέλος μιᾶς περιόδου. Ἡ ἐκπληκτική διάδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, πού εἶναι συνέπεια τῆς, δέν πρέπει νά μᾶς κἀνη νά ξεχάσουμε ὅτι μετά τή Χαιρώνεια ἐξαφανίστηκε αὐτή ἡ πρώτη μορφή τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ περιορισμένη ἀναμφισβήτητα, ἀλλά τόσο τέλεια, πού εἶχε γιά βάση μικρές πόλεις, ἐλεύθερες καί πλούσιες.

VIII. Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ (336-323)

1. Τά σχέδια του Φιλίππου έναντίον της Περσίας

Ὁ Φίλιππος μετά τήν ὑποταγή τῆς Ἑλλάδας ἐτοίμαζε μιὰ μεγάλη ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Περσίας. Ἀπό τό φθινόπωρο τοῦ 338 μεταξύ τῶν ἄρῶν πού εἶχε θέσει ὁ Φίλιππος στό συνέδριο τῆς Κορίνθου ἦταν ἡ ἀπαγορευση γιά τοὺς πολῖτες τῶν πόλεων τῆς συμμαχίας νά ὑπηρετοῦν ὡς μισθοφόροι σέ ξένα κράτη. Ὁ ὄρος αὐτός φανερά ἀφωροῦσε τήν Περσία, ὅπου οἱ μισθοφόροι, πού προέρχονταν ἀπ' ὅλη τήν Ἑλλάδα, ἀποτελοῦσαν ἐδῶ καί μισό αἰῶνα τά καλύτερα στρατεύματα τοῦ βασιλέως καί τῶν σατραπῶν. Ἀπό τήν ἀνοιξη τοῦ 337 ὁ Φίλιππος εἶχε στείλει στήν ἀσιατική ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου ἓνα σῶμα 10.000 ἀνδρῶν, μέ ἀρχηγό τόν Παρμενῶνα, τόν καλύτερό του στρατηγό. Τά γεγονότα πού ἀκολούθησαν μᾶς εἶναι τόσο πολὺ γνωστά, ὥστε στό τέλος τά θεωροῦμε σάν ἀναπόφευκτα καί δέν διερωτώμαστε ποιούς λόγους εἶχε ὁ Φίλιππος, μόλις εἰρήνευσε τήν Ἑλλάδα, νά θέλῃ νά ἐπιτεθῆ ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορίας πού παρέμεινε, ἀπό τήν ἀποψη τῶν οἰκονομικῶν καί ναυτικῶν πόρων, ἡ πιὸ μεγάλη δύναμη τοῦ Μεσογειακοῦ κόσμου. Συχνά γίνεται λόγος γιά ἰκανοποίηση, πού ἔπρεπε νά δοθῆ στό ἔθνικό αἴσθημα τῶν Ἑλλήνων μέ τήν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ κληρονομικοῦ ἐχθροῦ. Δέν πρέπει ὅμως νά μεγαλώνουμε τὴ σημασία αὐτοῦ τοῦ παράγοντος. Αὐτό τό ἔθνικό αἴσθημα εἶχε διατυπωθῆ σέ μερικές προπαγανδιστικές πραγματεῖες τοῦ Ἰσοκράτη καί ἴσως εἶχε υἱοθετηθῆ ἀπὸ μιὰ μειονότητα πνευματικῶν ἀνθρώπων· ἀλλὰ ἡ ἰδέα μιᾶς πανελληνίας ἐκστρατείας κατὰ τῆς Περσίας δέν ἦταν ἰδιαίτερα ἀγαπητὴ στόν ἑλληνικό κόσμο. Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις, στό σύνολό τους, ἔδειξαν πολὺ λίγη προθυμία νά λάβουν μέρος στήν ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Χαρακτηριστικό εἶναι τό γεγονός ὅτι μερικές πόλεις ὑποδουλωμένες στοὺς Πέρσες πρόβαλαν ἄμυνα στόν Μ. Ἀλέξανδρο, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε κανονικά νά τόν θεωροῦν ὡς τόν ἐλευθερωτὴ τους.

Στὴν πραγματικότητα ἡ Περσία ἦταν γιά τόν Φίλιππο ἓνας ἐπικίνδυνος γείτονας. Οἱ νύκτες τοῦ Φιλίππου ἐναντίον τοῦ Κερσοβλέπτου καί τῶν Ἀθηναίων (νύκτες πού εἶχαν σάν ἀποτέλεσμα τήν ὑποταγή τοῦ Βυζαντίου) τοῦ ἐξασφάλισαν τήν Εὐρωπαϊκὴ ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου καί τοῦ Βοσπόρου. Ὅσο ὅμως ἡ ἀσιατικὴ ἀκτὴ ἦταν ὑποταγμένη σέ ἓνα σατράπη τοῦ βασιλέως, ἡ κατοχὴ τῶν Στενῶν, ἡ ὁποία ἔδινε στὴ Μακεδονία τήν κυριαρχία τοῦ Αἰγαίου (μετὰ ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τῆς Ἀθήνας), ἦταν μόνο θεωρητικὴ.

Ἄλλωστε ἡ Περσία ἀπὸ 80 χρόνια ἔπαιζε στὶς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδας

Ένα συχνά μυστικό, πάντοτε όμως σημαντικό, ρόλο χάρη στο χρυσό της και ο Φίλιππος δεν μπορούσε να ξεχάσει ούτε τη βοήθεια που έστειλε ο σατράπης της Φρυγίας στην Πέρση (340), για να τον αναγκάσει να λύσει την πολιορκία της, προτού πολιορκήσει το Βυζάντιο, ούτε τα διαβήματα των Αθηναίων στην αύλη του Βασιλέως. Ήταν φανερό ότι η ηγεμονία της Μακεδονίας στην Ελλάδα δεν μπορούσε να σταθεροποιηθεί, όσο η Περσία αναμειγνυόταν στις ελληνικές υποθέσεις. Για να εξουδετερώσει αυτή τη γέφυρα, που αποτελούσε η Μ. Ασία ανάμεσα στην Κεντρική Ασία και την Ελλάδα, ο Φίλιππος αποφάσισε την κατάληψη της Μ. Ασίας. Δεν γνωρίζουμε ως ποῦ σκόπευε να προχωρήσει σ' αυτή την επιχείρηση. Όπωςδήποτε δεν φαίνεται πιθανό ότι ο Φίλιππος μπορούσε να έχει προβλέψει την κατάκτηση ολόκληρου του Περσικού κράτους, δηλ. τη συνέχεια που έδωσε ο Μέγας Αλέξανδρος στο σχέδιό του της κατάληψης της Μ. Ασίας. Όπως κι αν έχει το πράγμα, δεν πρόκειτο να ζήσει για να δει ούτε καν την αρχή της επιχειρήσεως.

2. Η κατάσταση μετά τη δολοφονία του Φιλίππου, η αντίδραση των Ελλήνων και οι κεραυνοβόλες ενέργειες του Αλεξάνδρου

Η Ελλάδα, που μόλις είχε δεχθεί την ηγεμονία του, θά γνώριζε τα ελαττώματα της μοναρχικής εξουσίας. Μεγάλες διαφωνίες συντάραζαν τη βασιλική οικογένεια. Η κύρια αιτία ήταν η κακή διαγωγή του Φιλίππου. Η γυναίκα του, η φιλόδοξη και όρμητική Όλυμπιάδα, που με δυσκολία ανεχόταν τις άλλες γυναίκες και τα νόθα παιδιά του βασιλέως, δεν δέχτηκε το γάμο του το 338 με την Κλεοπάτρα, μία Μακεδόνισσα από ευγενή οικογένεια. Έφυγε από τη Μακεδονία με το γιό της Αλέξανδρο, που κινδύνευσε να χάσει τη διαδοχή του θρόνου, αλλά γύρισε το 336 για τους γάμους, που είχε προετοιμάσει με τη διπλωματία του ο Φίλιππος, της κόρης τους Κλεοπάτρας με τον αδελφό της Όλυμπιάδας, το βασιλέα της Ηπείρου Αλέξανδρο. Στις γιορτές αυτού του γάμου ο Φίλιππος δολοφονήθηκε στις Αίγες (Αύγουστος 336) σε ηλικία 47 ετών, από ένα νεαρό ευγενή, τον Πausανία. Δεν αποκλείεται η Όλυμπιάδα και ο Αλέξανδρος να ήταν οι ήθελικοί αυτούργου της δολοφονίας.

Πάντως η έξαφάνιση του νικητή της Χαίρωνείας ανακίνησε όλα τα προβλήματα. Στη Μακεδονία ο Αλέξανδρος βέβαια με σειρά εκτελέσεων αποθάρρυνε κάθε σκέψη για επανάσταση· αλλά στην Ελλάδα η Θεσσαλία, η Βοιωτία και η Πελοπόννησος άρχισαν να κινούνται.

Κέντρο τῆς κινήσεως ἦταν φυσικά ἡ Ἀθήνα. Ἡ καταστροφή τῆς Χαιρωνείας δέν εἶχε καθόλου μειώσει τή δύναμη τοῦ πατριωτικοῦ κόμματος. Τήν ἤττα ἀκολούθησε ἄλλη μιὰ προσπάθεια ἀνορθώσεως, πού τή διηύθυναν ὁ Δημοσθένης καί οἱ φίλοι του· τά Μακρά τεύχη ἐπιδιωρθώθηκαν γιά νά ἀντέχουν στίς νέες πολιορκητικές μηχανές· τά ἐξαντλημένα οἰκονομικά ἀναδιοργανώθηκαν ἀπό τό ρήτορα Λυκοῦργο, αὐστηρό καί συνετό διαχειριστή· οἱ ἐργασίες γιά ἕνα μεγάλο ναυπηγεῖο στόν Πειραιᾶ προχώρησαν. Ὅλη αὐτή ἡ δραστηριότητα ἀπέβλεπε βέβαια σέ μιὰ ἀνταπόδοση. Ἦδη πρὶν ἀπό τή δολοφονία τοῦ Φιλίππου, οἱ Ἀθηναῖοι τό Μάρτιο-Ἀπρίλιο τοῦ 336, πῆραν μέτρα γιά τήν προστασία τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Μέ πρόταση τοῦ Εὐκράτη¹, ἐνός ἀπό τοὺς ἀρχηγούς τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος, οἱ νομοθέτες ψήφισαν νόμο ἐναντίον τῆς τυραννίας². Εἶναι φανερό ὅτι ὁ νόμος αὐτός στρεφόταν ἐναντίον τῶν δραστηριοτήτων τοῦ φιλομακεδονικοῦ κόμματος πού ἀπέβλεπε σέ μιὰ ἀλλαγὴ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Μέ τό θάνατο τοῦ Φιλίππου οἱ Ἀθηναῖοι πίστεψαν ὅτι βρῆκαν τήν εὐκαιρία γιά νά ἐπιχειρήσουν νά κερδίσουν ὅ,τι ἔχασαν στή μάχη τῆς Χαιρωνείας. Ἐκαναν ὅμως τό λάθος νά μή λογαριάσουν σοβαρά τόν Ἀλέξανδρο, πού γνώριζαν ὡστόσο τή λαμπρή του δράση στή Χαιρώνεια. Ὁ Δημοσθένης μιλοῦσε γιά τόν ἀνόητο νέο τῆς Πέλλας. Γρήγορα ἡ πραγματικότητα τόν διέφευσε.

Πρὶν ἀπό τό τέλος τοῦ 336 ὁ Ἀλέξανδρος εἰσέβαλε στή Θεσσαλία, πέτυχε νά τοῦ ξαναδώσει ἡ Ἀμφικτυονία τίς δύο ψήφους πού εἶχε ἡ Μακεδονία στό Ἀμφικτυονικό συνέδριο, πέρασε τή Βοιωτία καί ἀπό ἐκεῖ πῆγε στήν Κόρινθο, ὅπου τό συνέδριο τῶν συμμάχων τοῦ ἔδωσε χωρίς συζήτηση τό ἀξίωμα τοῦ ἀρχιστρατήγου (στρατηγοῦ αυτοκράτορος) τῆς συμμαχίας.

3. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου στό Βορρᾶ. Καταστροφή τῶν Θηβῶν

Δέν εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος στήν ἀρχὴ σκέφτηκε νά πραγματοποιήσῃ τό ἀσιατικό σχέδιο τοῦ πατέρα του. Ἐκεῖνη τήν ὥρα ἔβλεπε τόν κίνδυνο ἀπό τή μεριά τῶν βαρβάρων τοῦ Βορρᾶ καί ἀφιέρωσε τό πρῶτο τμήμα τοῦ 335 σέ μιὰ στρατιωτική ἐκστρατεία ὡς τό Δούναβη. Μέ μιὰ δεύτερη ἐκστρατεία ὑπέταξε τήν ἐπίσης ἐπαναστατημένη Ἰλλυρία. Ἀλλά ἐνῶ πολεμοῦσε στό Βορρᾶ διαδόθηκε στήν Ἑλλάδα ἡ εὔδηση τοῦ θανάτου του. Ἀμέσως ἄρχισε ἡ ἀναταραχὴ. Οἱ Θηβαῖοι ἐπαναστάτησαν καί πολιορκήσαν τή μακεδονικὴ φρουρά, τήν ἐγκαταστημένη στήν Καδμεία. Γιά δεύτερη φορά οἱ Ἕλληνες γνώρισαν τήν κεραυνοβόλα στρατηγική τοῦ νεαροῦ βασιλέως. Ἐνῶ ἀκόμα πίστευαν ὅτι ἦταν στήν Ἰλλυρία, τότε εἶδαν ξαφνικά νά ἐμφανίζεται στή Βοιωτία. Οἱ Θηβαῖοι, πού βρέθηκαν ἀνάμεσα στό στρατό τοῦ Ἀλεξάνδρου καί στή μακεδονικὴ φρουρά τῆς Καδμείας, ἐξουτῶθηκαν ὕστερα ἀπό φοβερὲς ὁδομαχίες. Ἡ πόλη γκρεμίστηκε ἀπό τὰ θεμέλιά της καί ὁ πληθυσμός της πούληθηκε καί διασκορπίστηκε. Ἡ καταστροφὴ αὐτὴ τῆς ἀρχαίας πόλης, μιᾶς ἀπό τίς πιὸ σημαντικές τῆς Ἑλλάδας, πού μόλις πρὶν ἀπό εἴκοσι χρόνια ἦταν ἡ πρώτη στρατιωτικὴ δύναμη, κατατρόμαξε τοὺς Ἕλληνες. Κάθε ἐπιθυμία γιά ἀντίσταση ἐξαφανίστηκε. Ἡ Ἀθήνα ἦ-

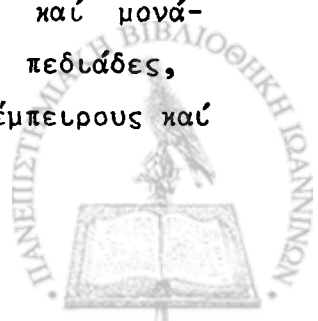
1. Γιά τόν Εὐκράτη Ἀριστοτίμου Πειραιέα βλ. Σ.Β.Κουγέα, Νέα Ἑστία, 1952, σσ. 836-839 καί παρακ. σ. 103,

2. Ὁ νόμος κατὰ τῆς τυραννίας ἔχει δημοσιευτῆ ἀπὸ τόν B.D.Meritt, Hesperia, 21, 1952, σ. 355, ἀρ. 5.

ταν πολύ τυχερή· υποτάχτηκε θυσιάζοντας μόνο τούς στρατηγούς Χάρη και Χαρίδημο, πού ἔφυγαν ἀπό τήν πόλη. Ἡ περσική ὑποκίνηση ἦταν φανερή σέ αὐτή τή δεύτερη ἐξέγερση. Ὁ βασιλεύς τῆς Περσίας εἶχε στείλει στήν Ἑλλάδα ἀπεσταλμένους καί χρήματα. Λέγεται ὅτι στήν Ἀθήνα ὁ Δημοσθένης εἶχε δεχτῆ 300 τάλαντα, γιά νά τά χρησιμοποίησῃ, ὅπως συνέφερε καλύτερα ἐπὶ Πέρση βασιλέα. Ἐπειδή ἡ Ἑλλάδα δέν θά ἔμενε ἡσυχῆ, ὅσο θά ἐπικοινωνοῦσε ἐλεύθερα μέ τήν Περσία, γι' αὐτό ἔπρεπε νά ἐφαρμοστῆ τό σχέδιο τοῦ Φιλίππου τῆς κατακτήσεως τῆς Μ. Ἀσίας. Τό σῶμα κατοχῆς, πού εἶχε στείλει ὁ Φίλιππος πρὶν ἀπό δύο χρόνια στή Μ. Ἀσία, εἶχε περιοριστῆ στήν Τρωάδα, ὅπου ἀμυνόταν μέ δυσκολία ἐναντίον ἀνωτέρων δυνάμεων. Ὅμως ἡ παρουσία του θά διευκόλυνε τήν ἐκστρατεία, πού ὁ Ἀλέξανδρος προετοίμασε μέσα στό χειμῶνα τοῦ 335. Τήν ἀνοιξη τοῦ 334, ἀφοῦ ἀνέθεσε τήν ἀντιβασιλεία τῆς Μακεδονίας στόν Ἀντίπατρο, ἕνα πολύ πιστό στρατηγό τοῦ Φιλίππου, πέρασε τόν Ἑλλήσποντο καί ἀποβιβάστηκε στήν Τρωάδα.

4. Ἡ κατάσταση τῆς Περσίας

Ἡ αὐτοκρατορία ἦταν πάντα ἕνα μωσαϊκό λαῖν, ὅπως στήν ἐποχή τοῦ Ξέρξη. Ἡ κεντρική ἐξουσία γινόταν ὀλοένα λιγώτερο αἰσθητή. Οἱ σατράπες εἶχαν ἀπαλλαγῆ ἀπό τήν ἐπιτήρηση τῶν βασιλικῶν ἐπιθεωρητῶν καί ἐδειχναν συχνά διαθέσεις ἀνεξαρτησίας, πού ἔφταναν μερικές φορές ὡς τήν ἀνοικτή ἀνταρσία. Ἀσφαλῶς δέν ὑπῆρχε κανένας πατριωτισμός μέσα σ' αὐτό τό μεγάλο κράτος μέ ἐξαίρεση στίς ὀρεινές ἐπαρχίες, ἀπό τίς ὀποῦες πρὶν ἀπό τρεῖς αἰῶνες δημιουργήθηκε μέ κατακτήσεις. Ἀνάμεσα στίς ναυτικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καί τῆς Συρίας, πού ἀγωνίστηκαν γιά τήν ἀνεξαρτησία τους καί ὄχι ἀπό νομιμοφροσύνη πρὸς τούς Πέρσες βασιλεῦς, καί στό Ἰράν ὁ Ἀλέξανδρος δέν συνάντησε καμιᾶ ἀντίσταση ἀπό μέρος τῶν πληθυσμῶν. Μετά τό θάνατό του ἐπίσης καμιᾶ ἐπανάσταση δέν ἔγινε μέσα σ' αὐτή τήν αὐτοκρατορία, πού μόλις εἶχε κατακτηθῆ. Ἀλλά ὁ ὀρυκτός πλοῦτος καί οἱ φόροι, πού πλήρωναν πολλές δεκάδες ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, εἶχαν σχηματίσει τεράστιους θησαυρούς σέ νομίσματα καί σέ πολύτιμα μέταλλα. Ὁ φοιλικικός στόλος διατηροῦσε τή φήμη του καί τή δύναμή του. Τέλος ἡ αὐτοκρατορία διέθετε στρατιωτική δύναμη ἀριθμητικά τεράστια, γενικά λίγο ἀξιόμαχη, ἀλλά πού περιλάμβανε καί μονάδες ἔμπειρες: καλό ἵππικό, πού θά πολεμοῦσε στίς ἀσιατικές πεδιάδες, καί ἕνα μικρό ἰσχυρό πεζικό ἀπό Ἑλληνες μισθοφόρους μέ ἔμπειρους καί ἱκανούς ἀρχηγούς.

Ἄλλά, ὅπως τό Περσικό κράτος, ἔτσι καί ὁ περσικός στρατός ἦταν χωρίς ἡγεσία. Ἕλληνες ἀρχηγοί, ἀπό τοὺς ὁποίους μερικοὺ ἦταν ἄνδρες ἀξιόλογοι - ὅπως ὁ Μέμνων ὁ Ρόδιος, πού εἶχε πετύχει νά περιορίσει στήν παραθαλάσσια ζώνη τό στρατό τοῦ Παρμενίωνα-, περιωρίζονταν στή διούκηση τῶν ἐλληνικῶν τμημάτων καί ἦταν ὑποταγμένοι στοὺς σατράπες, πού δέν εἶχαν γενικά στρατηγικές ἱκανότητες. Καμιὰ προσπάθεια δέν ἔγινε γιά μιὰ ὀργανική ἐνοποίηση αὐτῶν τῶν πολυεθνῶν δυνάμεων, σάν αὐτή πού ἐπιχείρησε ἀργότερα νά πραγματοποιήσει ὁ Ἀλέξανδρος. Αὐτός ὁ ἑτερόκλητος στρατός εἶχε ὡς ἀνώτατο ἀρχηγό τόν Πέρση βασιλέα. Ὁ Ἀρταξέρξης ὁ ὦχος (359/8-338) εἶχε δολοφονηθῆ μετὰ τή μάχη τῆς Χαίρωνείας ἀπό τόν ὑπουργό του, τόν εὐνοῦχο Βαγῶα, ὁ ὁποῖος δολοφόνησε καί τόν Ἄρση (338-336), γιό καί διάδοχο τοῦ Ἀρταξέρξη, καί ἀνέβασε στό θρόνο τόν Δαρεῖο Γ' τόν Κοδομαννό (336-330), μακρινό συγγενῆ τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας, πού ἀμέσως φρόντισε νά ἀπαλλαγῆ ἀπό τόν ἄθλιο Βαγῶα. Ἡ εἰκόνα τοῦ Δαρείου τοῦ Γ' ὠραιοποιήθηκε χάρι στή συμπάθεια πού δείχνεται συχνά γιά τοὺς ἄτυχους ἡγέτες. Ἦταν ἔσως θαρραλέος στρατιώτης μέ κάποια στρατηγική ἱκανότητα, ὅπως δείχνει ἡ δράση του πρὶν ἀπό τή μάχη στήν Ἴσσο, ἀλλά δέν εἶχε συνεχῆ δράση καί τήν ἱκανότητα νά προβλέπῃ τό μεγαλύτερό του λάθος ἦταν ὅτι ὑποτίμησε τόν ἀντίπαλό του.

5. Ἡ προσωπικότητα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου

Μιὰ γενική κρίση γιά τόν Ἀλέξανδρο εἶναι δύσκολη. Ὁ μῦθος του, πού σχηματίστηκε ὅσο ζοῦσε, δείχνει ἄνθρωπο μέ ὀρμητικό χαρακτήρα, μεγαλόφυχες πράξεις καί βίαιους θυμούς· τά γεγονότα μᾶς φανερώνουν μιὰ περισσότερο ἰσορροπημένη προσωπικότητα, ἀλλά ἀρκετά σύνθετη· ἀκόμα καί σήμερα, ἀνάλογα πρὸς τίς τάσεις τους, οἱ ἱστορικοὺ προσπαθοῦν νά τονίσουν ἄλλοτε τό μεγάλο στρατηλάτη μέ τίς μεγαλόφουες ἀποφάσεις καί ἄλλοτε τό συνετό πολιτικό, πού προσπαθεῖ νά συνενώσῃ καί νά συγχωνεύσῃ τήν Εὐρώπη καί τήν Ἀσία. Μέ αὐτή τή συγχώνευση ἤθελε νά δημιουργήσῃ ἕνα καινούργιο κόσμο. Οἱ στρατηγικές του ἱκανότητες εἶναι ἀναμφισβήτητες· δέν εἶναι σοβαρή ἡ προσπάθεια νά ἀποδοθοῦν σέ ἕνα ἀπό τοὺς στρατηγούς του, ὅπως π.χ. στόν Παρμενίωνα, οἱ μεγαλύτερές του νύκες. Ἐπίσης δέν εἶναι δυνατό νά ἀμφισβητηθοῦν οὔτε τό προσωπικό κύρος τοῦ Ἀλεξάνδρου, πού στηριζόταν στό θάρρος του, οὔτε ἡ γοητεία πού ἀσκοῦσε σέ ἄτομα καί σέ πλήθη, οὔτε τό ταχύ του βλέμμα πάνω στό ἔδαφος, πού τοῦ ἐπέτρεπε νά διαλέξῃ τό κατάλληλο σημεῖο γιά μιὰ αἰφνίδια ἐπίθεση.

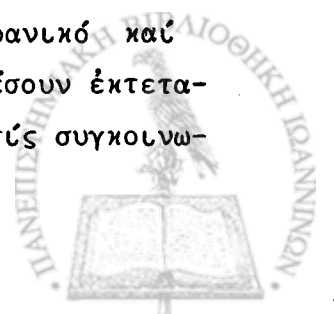
Ἡ ὀρθή κρίση του τοῦ ἐπέτρεπε νά περιστοιχίζεται ἀπό καλοὺς ἀξιωματικούς. Ὅσοι ἦταν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγές του τὸν ὑπηρετοῦσαν μὲ προθυμία καὶ ἀφοσίωση. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς, ὁ Ἀντίγονος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος, ὁ Εὐμένης, ὅταν ἔμειναν μόνοι, ἀποδείχτηκαν ἱκανοὶ στρατηγοὶ καὶ πολιτικοί.

6. Οἱ δυνάμεις τοῦ Ἀλεξάνδρου

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐκστράτευσε μὲ 40.000 ἄνδρες περίπου, πού ἦταν λίγοι σέ σύγκριση μὲ τὶς δυνάμεις πού διέθετε ἡ Περσία. Ποτέ ὡστόσο ἑλληνικὸς στρατὸς τόσο σημαντικὸς δέν εἶχε περάσει ὡς τότε στὴ Μ. Ἀσία. Ἐνα μεγαλοφυές σύστημα ἐνισχύσεων μὲ ἐφεδρεῖες, πού στέλνονταν κανονικά ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, διατήρησε ἐπὶ ἕνδεκα χρόνια τὶς δυνάμεις σχεδὸν σταθερές, παρά τὰ κενὰ πού δημιουργοῦσαν οἱ ἀπώλειες, οἱ ἀρρώστιες, οἱ ἀδειες καὶ οἱ φρουρές πού ἀφήνονταν στὰ στρατηγικὰ σημεῖα τοῦ νέου κράτους. 12.000 Μακεδόνες ἀποτελοῦσαν τὸν πυρήνα τοῦ πεζικοῦ, πού συμπληρωνόταν ἀπὸ 7.000 ἄνδρες ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς Κορινθιακῆς συμμαχίας, ἀπὸ 5.000 μισθοφόρους καὶ ἀπὸ 8.000 θράκες τοξότες. Ἐπὶ πλεόν ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε ὅ,τι ἔλειπε ἀπὸ τὸν Ἀγησίλαο: ἱππεῖς περισσότερους ἀπὸ 5.000 (ἀπὸ τοὺς ὁποίους 1.800 ἦταν Μακεδόνες, τὸ ἄνθος τῶν εὐγενῶν τοῦ βασιλείου)· ἐπίσης ἕνα σῶμα μηχανικῶν ἔμπειρων νά κατασκευάζουν πολιορκητικὰς μηχανὰς ἱκανὰς νά καταλάβουν κάθε φρούριο. Ὑψηλὸ ἠθικὸ ἐπικρατοῦσε στὸ στρατό, ὅπου οἱ ἀρχηγοὶ ζοῦσαν καντὰ τοὺς στρατιῶτες τους. Τὸ ἀδύνατο σημεῖο στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦταν τὸ ναυτικὸ, πού τὸ ἀποτελοῦσαν 160 μονάχα πλοῖα ἄνλισης ἀξίας. Ἡ Ἀθήνα, δυσαρεστημένη, ἔδωσε μονάχα 20 τριήρεις· ὁ στόλος αὐτὸς ἦταν πολὺ μικρὸς σέ σύγκριση μὲ τὸν στόλο πού μποροῦσαν νά ἐτοιμάσουν τὰ φοινικικὰ ναυπηγεῖα. Ἐτσι στὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐκστρατείας του, ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν ἀναγκασμένος νά μὴν ὑπολογίσει στὸ ναυτικὸ του.

7. Οἱ πρῶτες ἐπιχειρήσεις στὴ Μ. Ἀσία

Στὴν εὐδση τῆς ἀποβάσεώς του οἱ σατράπες τῆς Μ. Ἀσίας μὲ τὰ στρατεύματά τους ἐνώθησαν μὲ τὶς ἑλληνικὰς μισθοφορικὰς δυνάμεις τοῦ Μέμνονος τοῦ Ροδίου. Ὁ Ἕλληνας στρατηγὸς συμβούλευε στὸ πολεμικὸ συμβούλιο τοὺς Πέρσες σατράπες νά μὴ δώσουν τὴ μάχη στὸ Γρανικὸ καὶ νά ἐκκενώσουν ἕνα μεγάλο τμῆμα τῆς Μ. Ἀσίας, ἀφοῦ προκαλέσουν ἐκτεταμένες καταστροφές, γιὰ νά δυσκολεύσουν τὸν ἐπισιτισμὸ καὶ τὶς συγκοινων-

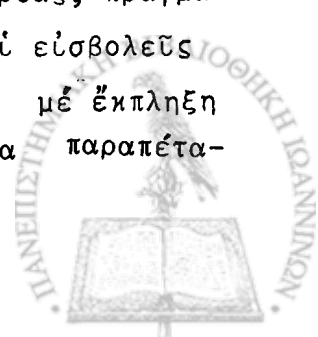
νύες τῶν Μακεδόνων, πού θά τοὺς ἄφηναν νά προχωρήσουν χωρὶς σοβαρὴ ἀντί-
 σταση στό ἐσωτερικὸ τῆς Μ. Ἀσίας, συμβούλευσε δηλ. τοὺς Πέρσες νά
 ἐφαρμόσουν τὴν τακτικὴ τῆς καμένης γῆς¹, τακτικὴ μέ τὴν ὁποία ἀντιμετώ-
 πισαν οἱ Ρῶσοι τὴν εἰσβολὴ τοῦ Ναπολέοντος. Οἱ σατράπες ὅμως εἶχαν ἐμ-
 πιστοσύνη στό ἱππικὸ τους, ἀποφάσισαν νά δώσουν μάχη καὶ ἐγκαταστάθηκαν
 στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Γρανικοῦ. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιτέθηκε ἐναντίον τοῦ ἐ-
 χθροῦ, πέρασε πολεμώντας τὸν ποταμὸ καὶ συνέτριψε τὸν ἀντίπαλό του. Γιά
 πρώτη φορά τὸ περσικὸ ἱππικὸ, παρὰ τὴ θαρραλέα ἀντίστασή του, νικῆθηκε
 σὲ μάχη. Ἡ νίκη τοῦ Ἀλεξάνδρου στό Γρανικό, πού κερδίσθηκε μέ ἐλάχι-
 στες ἀπώλειες, εἶχε τεράστια ἀπήχηση στὴν Εὐρώπη καὶ στὴ Μ. Ἀσία. Πολ-
 λές ἐλληνικὲς πόλεις ἄνοιξαν τὶς πύλες τους καὶ ἐγκατέστησαν δημοκρατι-
 κές κυβερνήσεις. Ὁ Ἀλέξανδρος ὥστόσο συνάντησε ἀντίσταση, ἰδιαίτερα στὴ
Μίλητο καὶ στὴν Ἀλικαρνασσό, πού τὴν ὑπεράσπιζε ὁ Μέμνων. Ἡ
 μιά μετὰ τὴν ἄλλη ὅμως οἱ δύο αὐτὲς πόλεις καταλήφθηκαν μέ ἔφοδο. Μόνο
 ἡ ἀκρόπολη τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἔμεινε στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ κατάσταση στὴ θάλασσα ἦταν λιγώτερο εὐνοϊκὴ. Ἡ ἀρχηγία τοῦ περ-
 σικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος εἶχε συνεργαστῆ στὴν ἀμυνα τῆς Μιλήτου καὶ τῆς
 Ἀλικαρνασσοῦ, ὅπου εἶχε δυσκολέψει ἰδιαίτερα τὴν πολιορκία τῆς, δόθηκε
 τὴν ἀνοιξη τοῦ 333 στὸν Μέμνονα, πού ἦταν ἐπίσης ἔμπειρος ναύαρχος.
 Μέ τὴν ἐπιθετικὴ του δράση ὑπέταξε πάλι τὴ Χίο στό βασιλεῖα τῆς Περσίας.
 Ὁ Μέμνων πέθανε ἐνῶ πολιορκοῦσε τὴ Μυτιλήνη. Οἱ διάδοχοί του Αὐτο-
 φραδάτης καὶ Φαρνάβαζος δέν μπόρεσαν νά καταστρέφουν τὸν ἐλληνικὸ στό-
 λο, ἀνακατέλαβαν ὅμως τὴ Μυτιλήνη, τὴν Τένεδο, τὴ Μίλητο καὶ τὴν Ἀλι-
 καρνασσό καὶ ἔστειλαν μιά μοίρα στόλου στό Αἰγαῖο.

8. Ἡ μάχη τῆς Ἴσσοῦ

Ὁ Ἀλέξανδρος στράφηκε πρὸς Βορρᾶ καὶ κατέλαβε τὸ Γόρδιο, ὅπου
 διαχειύμασε περιμένοντας ἐνισχύσεις. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀναχώρησε τὴν ἀνοιξη τοῦ
 333 γιὰ νά συναντήσῃ τὸ νέο περσικὸ στρατό, πού ὁ Δαρεῦος εἶχε συγ-
 κεντρώσει στὴ Μεσοποταμία καὶ τὸν εἶχε ὀδηγήσει στὴ Βόρεια Συρία. Στό
 τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ ὁ Ἀλέξανδρος, πού εἶχε ἀναγκαστῆ νά μείνῃ στὴν
 Ταρσό ἐξ αἰτίας μιᾶς σοβαρῆς ἀσθένειας, παραβίασε, στό βάθος τοῦ κόλ-
 που τῆς Ἀλεξανδρέττας, τὶς πύλες τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Συρίας, πραγμα-
 τικὲς θερμοπύλες, ἀπὸ ὅπου ἐπὶ 25 αἰῶνες περνοῦσαν ὅλοι οἱ εἰσβολεῦς
 πού ἦλθαν ἀπὸ τὸ Βορρᾶ, ὅπως καὶ ἀπὸ τὸ Νότο. Τότε ἔμαθε μέ ἔκπληξη
 ὅτι ὁ Δαρεῦος, πού οἱ κινήσεις του εἶχαν ἀποκρυφτῆ ἀπὸ ἕνα παραπέτα-

1. Ἀρριαν. Ἀναβ. 1, 12, 3.

σμα Ἰππικου, εἶχε ἐγκατασταθῆ στά μετόπισθεν του. Ὁ ἔλιγμός αὐτός ἔφερνε τόν Ἀλέξανδρο σέ κρίσιμη θέση. Μέ μιὰ ἐσπευσμένη πορεία ὠδήγησε τό στρατό του πίσω, μπροστά στό στρατό τοῦ Δαρείου, πού δέν τόν περίμενε τόσο γρήγορα καί ἀναγκάστηκε νά δεχτῆ τή μάχη στήν πεδιάδα τῆς Ἴσσοῦ. Ἡ στενή τοποθεσία ἀνάμεσα στούς βράχους τοῦ Ἀμανοῦ ποταμοῦ καί στή θάλασσα δέν ἐπέτρεπε στόν Πέρση βασιλέα νά ἐκμεταλλευτῆ τήν ἀριθμητική ὑπεροχή του. Καί σ' αὐτή τή μάχη ἡ ὀρμητική ἐπίθεση τοῦ Ἰππικου πού διηύθυνε ὁ Ἀλέξανδρος στή δεξιὰ πτέρυγα ἔδωσε τή νίκη, παρά τήν ἰσχυρή ἀντίσταση πού ἀντιμετώπισε ἡ ἀριστερή πτέρυγα, τήν ὁποία διοικοῦσε ὁ Παρμενίων. Ἡ μάχη τελείωσε μέ τή γενική διάλυση τοῦ περσικοῦ στρατοῦ. Ὁ Δαρεῖος ἐγκατέλειψε στρατόπεδο καί οἰκογένεια καί κατέφυγε στή Βαβυλώνα, ἀπό ὅπου ἔστειλε στόν Ἀλέξανδρο προτάσεις διανομῆς τοῦ κράτους του καί συμμαχίας.

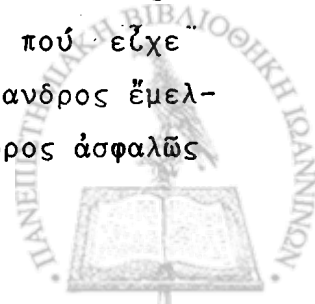
9. Ὁ Ἀλέξανδρος στή Φοινίκη καί τήν Αἴγυπτο

Ἦταν ὁμως πολύ ἀργά. Ὁ Ἀλέξανδρος θεωροῦσε τόν ἑαυτό του, ἀπό ἐδῶ καί ἐξῆς, ὡς τό μόνο βασιλέα τῆς Ἀσίας. Ὡστόσο μετά τήν Ἴσσο ὁ Ἀλέξανδρος δέν βιάστηκε ἐναντίον τῶν Ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Περσικοῦ κράτους. Ὁ περσικός στρατός ἐξακολούθησε νά εἶναι ἐπικίνδυνος καί ἡ παρουσία τοῦ περσικοῦ στόλου στήν Αἴγυπτο ἀναπτέρωνε τίς ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἀλέξανδρος δέν μποροῦσε νά καταστρέψῃ τόν περσικό στόλο μέ ναυμαχία, μποροῦσε ὁμως νά ὑποτάξῃ τή βάση του, τή Φοινίκη, τῆς ὁποίας τίς πύλες τοῦ ἄνοιγε ἡ νίκη του στήν Ἴσσο. Τά λιμάνια τῆς ὑποτάχτηκαν τό ἕνα μετά τό ἄλλο. Ἡ Τύρος ὁμως καί ἡ Γάζα παραδόθηκαν μετά ἀπό πολιορκία, ὅπου καί τά δύο μέρη ἔδειξαν ὅλο τους τό θάρρος καί τήν ἐφευρετικότητα στήν κατασκευή πολιορκητικῶν μηχανῶν. Μετά τήν ὑποταγή τῶν λιμένων, τά συριακά καί κυπριακά πληρώματα ἐγκατέλειψαν τό ναύαρχο Αὐτοφραδάτη, πού περιωρίστηκε σέ ἕνα μικρό στόλο. Ὁ μακεδονικός στόλος ἀνακατέλαβε τότε ὅλες τίς πόλεις πού εἶχαν κατακτήσει οἱ Πέρσες τό προηγούμενο ἔτος. Τόν ἴδιο χρόνο ἡ προσπάθεια τοῦ Δαρείου νά ἀπειλήσῃ στή Μ. Ἀσία τά μετόπισθεν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀπέτυχε χάρη στίς ἐνέργειες τοῦ Ἀντιγόνου, τόν ὁποῖο ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε ἀφήσει στή Φρυγία ὡς ἀρχηγό μικροῦ ἀποσπάσματος. Ἔτσι ἡ Ἀνατολική Μεσόγειος ἔγινε μακεδονική λίμνη. Ἐμενε μονάχα ἡ Αἴγυπτος, ὅπου ὁ Ἀλέξανδρος, ὕστερα ἀπό τό καθεστῶς τῆς τρομακρατίας, πού ἐπέβαλε ἐκεῖ ὁ Ἀρταξέρξης ὁ ὦχος (342-332), ἔγινε δεκτός ὡς ἐλευθερωτής. Ὁ Ἀλέξανδρος γνώριζε ὅτι ὁ Δαρεῖος δέν μποροῦσε νά σχηματίσῃ νέο στρατό πρὶν

ἀπό πολλούς μήνες καί ἡ περιέργειά του, γεμάτη πάθος - πού ἀποτελεῖ βασικό χαρακτηριστικό τοῦ Ἀλεξάνδρου -, τόν κράτησε ἕνα ὀλόκληρο χειμώνα σ' αὐτή τή χώρα μέ τόν ἀρχαῖο πολιτισμό, ὅπου εἶχε πολλά νά μάθη.

10. Ἡ μάχη τῶν Γαυγαμήλων καί ἡ κατάληψη τῶν πρωτευουσῶν. Δολοφονία τοῦ Δαρεῖου

Τήν ἀνοιξη τοῦ 332 βάρδισε ξανά γιά νά συναντήσῃ τόν Δαρεῖο, ὁ ὁποῖος ἤθελε νά τόν παρασύρῃ μακριά ἀπό τίς μεσογειακές βάσεις του καί τόν περίμενε στή Βαβυλωνία. Οἱ δύο στρατοῦ συναντήθηκαν κοντά στό χωριό Γαυγάμηλα, πού ἀπέχει μιά μέρα πορεία ἀπό τήν πόλη Ἄρβηλα. Ὁ Δαρεῖος εἶχε ἐγκαταστήσει τίς βοηθητικές ὑπηρεσίες τοῦ στρατοῦ του σέ μιά πεδιάδα. Ἔτσι αὐτή τή φορά ἔπρεπε νά ἐπωφεληθῇ ἀπό τήν ἀριθμητική ὑπεροχή του, πού οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ ἀσφαλῶς μεγάλωσαν, ἀλλά πού πρέπει νά ἦταν τεράστια. Ἡ μάχη αὐτή στήν πραγματικότητα ἦταν ἀγῶνας ἀνάμεσα στήν Εὐρώπη καί τήν Ἀσία. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν μπροστά τους τά στρατεύματα τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας, δρεπανηφόρα ἄρματα -κληρονομιά τῆς Ἀσσυρίας- καί ἰνδικούς ἐλέφαντες πού τοὺς ἔβλεπαν γιά πρώτη φορά. Μέ μιά ἐπιτυχῆ ὁμως χρησιμοποίηση τῶν ἐφεδρειῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, χάρη στήν ὀρμή τῶν ἐπιθέσεων τοῦ ἱππικοῦ, στήν ἀκρίβεια ἐλιγμοῦ τῆς φάλαγγας, καί παρόλο πού σέ μιά κρίσιμη στιγμή ἕνα ρῆγμα δημιουργήθηκε στίς ἑλληνικές γραμμές, ἡ μάχη τελεύσῃ μέ τή διάλυση καί τήν ἐξόντωση τοῦ περσικοῦ στρατοῦ (1η Ὀκτωβρίου 331). Ἄνοιγε ἔτσι στόν Ἀλέξανδρο ὁ δρόμος γιά τή Βαβυλώνα καί τά Σοῦσα, ὅπου μπῆκε χωρίς μάχη. Εἶχε ὡστόσο τήν ὀρθή ἀντίληψη ὅτι ἡ νίκη του δέν θά ἦταν πλήρης στά μάτια τῶν Ἀσιατῶν, παρά μονάχα ὅταν θά ἦταν κύριος τῆς καρδιάς τοῦ βασιλείου καί θά αἰχμαλώτιζε τόν Δαρεῖο. Παρά τήν ἀντίσταση τῶν ὄρεινῶν φυλῶν, πέρασε τίς διαβάσεις -δύσκολες ἀκόμα καί γιά τοὺς σημερινούς ταξιδιδῶτες - πού ὀδηγοῦν ἀπό τήν πεδιάδα τῆς Μεσοποταμίας στό Ἰρρανικό ὑψίπεδο. Μποροῦσε πιά νά μπῆ χωρίς δυσκολία στίς βασιλικές πόλεις, στήν Περσέπολη, πού ἔκαψε -σύμβολο τῆς καταρρέουσας τῆς δυναστείας- καί στά Ἐκβάτανα, τήν παλιά πρωτεύουσα τῶν Μήδων. Μιά παράφορη **καταδίωξη** τοῦ ἐπέτρεψε νά φθάσῃ, πρὸ πέρα ἀπό τό στενό τῶν Κασπιανῶν Πυλῶν, τόν Δαρεῖο πού ἔφυγε πρὸς τήν Ἀνατολή καί δολοφονήθηκε ἀπό τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Βήσσου, σατράπη τῆς Βακτριανῆς (ἢ Βακτρίας), πού εἶχε ἤδη ἀνακηρυχθῆ βασιλεὺς πρὶν ἀπό τή δολοφονία, ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος ἔμελλε νά τόν συλλάβῃ. Ἡ δολοφονία αὐτή, τήν ὁποία ὁ Ἀλέξανδρος ἀσφαλῶς

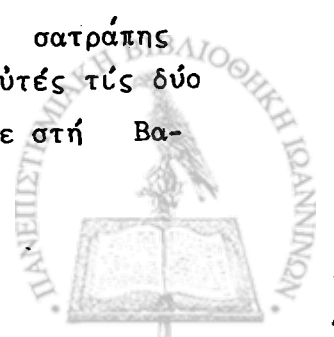
δέν ἐπιθυμοῦσε, ἀπλοποιούσε πάντως τὴν κατάσταση καὶ ἔκαμε τὸν Ἀλέξανδρο τὸ μόνο νόμιμο κυρίαρχο τοῦ κράτους.

11. Ὁ ἀντίκτυπος τῶν νικῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ πόλεμος μετὰ τὴν Σπάρτη (331).

Ὁ ἀντίκτυπος εἰς τὴν Ἑλλάδα αὐτῶν τῶν πρωτοφανῶν γεγονότων, πού τὰ διέδιδαν οἱ στρατιῶτες τῆς συμμαχίας τῆς Κορίνθου, τοὺς ὁποίους ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε εἰς πατρίδας τοὺς μετὰ τὴν εἴσοδό του εἰς τὰ Ἐκβάτανα, ἦταν τεράστιος. Μόνο ἡ Σπάρτη, γιὰ μιὰ φορά ἀκόμα, δέν κατάλαβε τὴν σημασίαν αὐτῶν· δέν εἶχε προσχωρήσει εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς Κορίνθου καὶ εἶχε διατηρήσει μιὰ φεύτικη αὐτονομίαν, πού ἀπὸ εὐμένεια ὁ Φίλιππος δέν θέλησε νὰ τῆς ἀφαιρήσει, καὶ ἔτσι δέν πῆρε καθόλου μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ βασιλεὺς Ἰάγρις I (339/8-331), πού δέν κινήθηκε, ὅταν ὁ περσικὸς στόλος τοῦ Αὐτοφραβάτη ἦταν εἰς τὰς Κυκλάδας, πίστεψε ὅτι ἦλθε ἡ στιγμή νὰ δράσῃ, τώρα πού ὁ Ἀλέξανδρος βρισκόταν εἰς τὸ βάθος τῆς Ἀσίας· προσπάθησε νὰ προσαρτήσῃ τὴν Κρήτην καὶ ἐξώντισε τὸ μακεδονικὸν σῶμα κατοχῆς πού φρουροῦσε εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ δέν ὑπολόγισε τὸν στόλον τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὸν ἀντιβασιλέα Ἀντίπατρον, πού ἔφθασε εἰς τὴν Πελοπόννησον μετὰ 40.000 ἄνδρας. Ὁ Ἰάγρις νικηθῆναι καὶ σκοτώθηκε μπροστὰ ἀπὸ τὴν Μεγαλόπολιν (331). Ἡ Ἑλλάς δέν ἔμελλε πιά νὰ κινήσῃ ὡς τὸ θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ὅποιος ἔμενε ἀδιαφιλονίκητος κύριος ἑνὸς κράτους πού ἐκκλινόυσε ἀπὸ τὴν Κέρκυραν καὶ ἔφθανε εἰς τὴν Κασπίαν θάλασσαν.

12. Ἡ κατάκτησις τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν (331-327 π.Χ.)

Δέν εἶχαν ἀκόμη κατακτηθῆναι οἱ ἀνατολικαὶ ἐπαρχίαι τοῦ Περσικοῦ βασιλείου. Οἱ ὄρειναι περὶ τὰς ἐξουδετερωθῆσαν τοὺς καλύτερους στρατιῶτας εἰς τὸν Δαρεῖον· ἐκεῖ εἶχαν καταφύγει πολλοὶ σατράπεις πού δέν εἶχαν ὑποταχθῆναι, ὅπως ὁ Βήσσης, ὁ δολοφόνος τοῦ Δαρείου, πού εἶχε ἀναγνωρισθῆναι βασιλεὺς μετὰ τὸ ὄνομα Ἀρταξέρξης καὶ προσπαθοῦσε νὰ ὀργανώσῃ σοβαρὴν ἀντίστασιν. Ἔτσι ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ εἰρήνευσε τὴν Ὑρκανίαν, εἰς τὰ νότια τῆς Κασπίας θάλασσης, κατευθύνθηκε πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ γρήγορα ἄλλαξε πορεία καὶ στράφηκε πρὸς τὰ νότια, γιὰ τὴν ἡμετέραν καταλάβαν τὴν Βακτριανήν, νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν ἀπειλήν πού ἀποτελοῦσαν εἰς τὰ ἀριστερὰ τοῦ οἱ νότιαι ἐπαρχίαι, ἡ Ἀρεΐα καὶ ἡ Δραγγιανή, ὅπου ὁ σατράπης Βαρσαέντης προετοίμαζε ἐπανάστασιν. Ἀφοῦ ὑπέταξε εὐκόλως αὐτὴν εἰς δύο ἐπαρχίας, ὁ Ἀλέξανδρος γύρῃ πρὸς τὸ Βορρᾶ καὶ εἰσχώρησε εἰς τὴν Βα-

κτριανή ('Αφγανιστάν) στην καρδιά του χειμώνα. 'Ο Βήσσοσ ξέφυγε στά βόρεια. Τήν άνοιξη του 329 περνώντας τούς φοβερούς αχένες του Παροπάμισου ('Ινδουκούσ) μπήκε χωρίς μάχη στά Βάκτρα. Κοντά σ' αυτή τήν πόλη ό Πτολεμαΐος συνέλαβε αιχμάλωτο τόν Βήσσο, πού τόν έγκατέλειφαν οί υπήκοοί του. 'Ο 'Αλέξανδρος προήδρευσε σέ ένα δικαστήριο πού καταδίκασε τόν προδότη σατράπη πού είχε συνωμοτήσει έναντίον του Δαρείου καί είχε άνακηρυχτή βασιλεύς μέ τό όνομα 'Αρταξέρξης. 'Η ποιηή υπήρξε ή ίδια πού επέβαλλαν οί Πέρσες βασιλείς στους προδότες: έκοφαν τή μύτη καί τά αύτιά του Βήσσου καί τόν έκτέλεσαν στά 'Εκβάτανα (πιθανώτατα μέ σταύρωση).

Μετά τήν κατάληψη τών Βάκτρων, ό 'Αλέξανδρος προχώρησε προς τά βόρεια καί κατέλαβε τή Σαμαρκάνδη. φαίνεται ότι δέν είχε τότε τήν πρόθεση νά ξεπεράση σέ αυτή τή διεύθυνση τά όρια τής αυτοκρατορίας του Κύρου. Μέ μιá έπίδρομή πέρα από τόν 'Ιαξάρτη (Σίρ-Ντάρια) περιωρίστηκε νά έπιβάλη στους νομάδες του Τουρκεστάν τό σεβασμό τών συνόρων. Τά έτη 329 καί 328 άπασχολήθηκε μέ τήν καταστολή σοβαρών έπαναστάσεων τών όρεινών κατοίκων του 'Αφγανιστάν καί μέ τήν ειρήνευση τής Βακτριανής καί τής Σογδιανής. Στην όργάνωση αυτών τών έπαρχιών έδωσε ό 'Αλέξανδρος μεγάλη σημασία, τόσο για νά ασφαλίση τίς άνατολικές έπαρχίες όσο καί για νά κυριαρχήση σέ αυτό τό σταυροδρόμι τής Κεντρικής 'Ασίας, τό οποιο διαφιλονίκησαν οί κατακτητές όλων τών έποχών.

13. 'Ο 'Αλέξανδρος στις 'Ινδίες (327-326).

'Ο Δαρείος ^Α είχε κατακτήσει προς τά τέλη του 6ου αιώνα τήν 'Ανω κοιλάδα του 'Ινδοϋ, πού άποτελοϋσε τόν προμαχώνα τών άνατολικών συνόρων. 'Ο 'Αλέξανδρος ήταν κύριος ήδη τών ύψηπέδων τών παραποτάμων του 'Ινδοϋ. 'Η κατάκτηση τών 'Ινδιών έμελλε νά διευκολυνθή από τήν πολιτική άποσύνθεση καί τίς έθνικές άντιζηλίες πού επικρατοϋσαν. Αυτή ή κατάσταση επέτρεψε στον 'Αλέξανδρο νά συνάψη ήδη από πολλούς μήνες σχέσεις μέ τούς βασιλείς τής Πενταποταμίας (Πεντζάπ). 'Η κάθοδος προς τόν 'Ινδό, πού έπιχειρήσε ό 'Αλέξανδρος τό 327 μέσα από τήν πεδιάδα του Κωφήνος (Καμπούλ), δυσκολεύτηκε από τήν άντίσταση τών όρεινών φυλών τής βόρειας όχθης, όπου έπρεπε νά καταλάβη τά σπουδαιότερα όχυρά. Τήν άνοιξη του 326 ό 'Αλέξανδρος εισέβαλε στην Πενταποταμία. 'Ο βασιλεύς Ταξίλης του έπιφύλαξε θερμή ύποδοχή. 'Αντίθετα ή διάβαση του πλημμυρισμένου από τίς βροχές του φθινοπώρου 'Υδάσπη (Γελάν), τήν όποιá υπεράσπιζαν ό

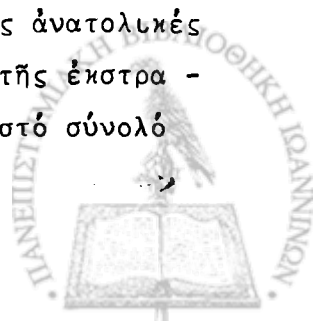
στρατός καί οί ἐλέφαντες τοῦ βασιλέως Πύρου, ὑπῆρξε μιᾶ ἀπό τίς πιά δύσκολες ἐπιχειρήσεις καί ἕνα ἀπό τά ὠραιότερα πολεμικά κατορθώματα τῆς ἐκστρατείας. Ἡ Πενταποταμία ὁλόκληρη εἰρήνευσε μετά τήν ὑποταγή τοῦ Πύρου καί τῶν ἐλεύθερων Ἰνδῶν (τῆς χώρας τῶν Σύχ, οἱ ὁποῖοι τόσο χρόνο ἀντέταξαν στούς Ἕλληνας ἰσχυρή ἀντίσταση). Ὁ Ἀλέξανδρος δέν προχώρησε πιά πέρα. Δέν εἶναι ὡστόσο τελείως βέβαιο ὅτι σταμάτησε, ὅπως τό θέλει ἡ παράδοση, ἐξ αἰτίας τῶν διαμαρτυριῶν τῶν ἐξαντλημένων στρατιωτῶν του. Στήν πραγματικότητα δέν εἶχε κανένα λόγο νά ἐπιχειρήσῃ τό δύσκολο πέρασμα τῆς ἐρήμου τοῦ θάρ, πού θά τόν ἔφερνε στόν Γάγγη, καί εἶχε πάρει, φαίνεται, ἀπό τήν ἄφιξή του στήν κοιλάδα τοῦ Ἰνδοῦ, τά κατάλληλα μέτρα γιά τήν ἐπιστροφή.

14. Ἡ ἐπιστροφή ἀπό τίς Ἰνδίες

Αὕτη ἡ ἐπιστροφή θά γινόταν ἀπό τόν Ἰνδὸ καί τόν Περσικό κόλπο. Συγχρόνως ὁ Ἀλέξανδρος θά ἔδειχνε στούς παραποτάμιους λαούς τή δύναμη τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ καί θά μελετοῦσε τήν ἐπικοινωνία ἀπό τή θάλασσα ἀνάμεσα σέ αὐτές τίς περιφέρειες, πού μόλις εἶχαν καταληφθῆ, καί στίς κεντρικές περιοχές τοῦ κράτους. Ἦδη στό τέλος τοῦ βου αἰ. ἕνας μικρός στόλος μέ ἀρχηγό τόν Ἕλληνα Σκύλακα τόν Καρυανδέα εἶχε ἐκτελέσει τό ἴδιον ταξίδι μέ διαταγή τοῦ Μεγάλου Δαρείου. Ἡ κἀθοδος τοῦ Ἰνδοῦ καθυστέρησε ἀπό τήν ἀντίσταση μερικῶν πληθυσμῶν πού κατοικοῦσαν κοντά στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ· ὁ Ἀλέξανδρος πληγώθηκε μάλιστα σοβαρά, ὅταν προσέβαλε τό φρούριο τῶν Μαλλῶν· ἀπό τό ἄλλο μέρος, ὅταν ὁ στόλος ἔφθασε στό Δέλτα τοῦ Ἰνδοῦ, οἱ καλύρροιες τῶν ἐτησίων (Μουσσώνων) παρά λίγο νά προκαλέσουν καταστροφή. Ἔτσι, ἐνῶ ἀναχώρησε ἀπό τήν Πενταποταμία (Πεντζάπ) στό τέλος τοῦ 326, ἔφθασε στή θάλασσα μόλις τό καλοκαίρι τοῦ 325. Ὁ στόλος μέ ἀρχηγό τόν Κρητικό Νέαρχο ἔφθασε ὡς τό βάθος τοῦ Περσικοῦ κόλπου παραπλέοντας τήν ἀκτῆ, ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος γύριζε πίσω ἀπό τή Γεδρωσία καί τήν Καρμανία διασχίζοντας τίς ἔρημες περιοχές, πού ἡ διάβασή τους θεωρεῖται σάν ἕνα ἀπό τά πιά ἐπίπονα ἐπεισόδια τῆς ἐκστρατείας. Τήν ἀνοιξη τοῦ 324 ὁ Ἀλέξανδρος βρισκόταν στά Σοῦσα.

15. Ἀπολογισμός τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου

Μέσα σέ ἐπτὰ χρόνια (331-326) ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε συμπληρώσει τήν κατάκτηση τοῦ Περσικοῦ κράτους, εἶχε δηλ. κατακτήσει τίς ἀνατολικές ἐπαρχίες καί τίς Ἰνδίες. Ἔτσι φαίνεται σαφέστερα ὁ σκοπός τῆς ἐκστρατείας του, πού ἦταν νά κατακτήσῃ τήν Περσική αὐτοκρατορία στό σύνολό της, νά ὑποτάξῃ τὰ τελευταῖα κέντρα ἀντιστάσεως

καί νά προετοιμάση τό μέλλον. Πρέπει νά παρατηρηθῆ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δέν ἐπιχείρησε νά ξεπεράσῃ στό Βορρᾶ καί στήν Ἀνατολή τά ὄρια τοῦ κράτους τῶν Ἀχαιμενιδῶν (μέ μοναδική ἐξαίρεση στίς Ἰνδίες τήν κατάκτηση τῆς Πενταποταμίας). Βέβαια στήν περίπτωση τοῦ Ἀλεξάνδρου μεγάλο ἔπαιξε ἡ ψυχροσύνησός του, ψυχροσύνησος ἐξερευνητῆ καί ἀποικιστῆ πού αἰσθανόταν τήν ἔλξη τῶν χωρῶν τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, τῶν μυθικῶν χωρῶν τῶν γυπῶν, τῶν πολύτιμων μετάλλων καί τοῦ μεταξιοῦ. Επίσης πρέπει συχνά νά ἀντιμετώπιζε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος τήν ἰδέα τῆς δημιουργίας ἑνός παγκόσμιου οἰκομενικοῦ κράτους πού νά περιλαμβάνῃ ὁλόκληρη τήν οἰκουμένη.

Μετά τήν μακεδονική κατάκτηση ἡ Περσική αὐτοκρατορία διατήρησε συνολικά τήν παλιά της ὀργάνωση ὡς τίς πύ ἀπομακρυσμένες ἐπαρχίες της.

Οἱ διοικητικές θέσεις δόθηκαν, ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις, εἴτε σέ Μακεδόνες εἴτε σέ ντόπιους, συχνά στούς ἴδιους ἀκριβῶς στούς ὁπούς εἶχε ἀναθέσει τή διοίκηση ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας. Μόνο ὁ βασιλεὺς Πῶρος διατήρησε τήν κυριαρχία τοῦ βασιλείου του κάτω ἀπό μακεδονική προστασία. Στρατιωτικοί καί οἰκονομικοί ἀντιπρόσωποι τοῦ βασιλέως ἀντιπροσώπευαν κοντά στούς σατράπες τή δύναμη τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, πού ὁ Ἀλέξανδρος ἀσκοῦσε ὡς ὁ νόμιμος διάδοχος τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή ἔχουν σημασία ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ὁ Ἀλέξανδρος ἀντιμετώπισε τόν Βῆσσο (βλ. παραπ. σ. 85) ἡ ἀνατολική ἐνδυσμασία πού φόρεσε καί ἡ περσική ἐθιμοτυπία πού εἰσήγαγε στήν αὐλή του ἀπό τό 330.

16. Ἡ πολιτική τῆς συμφιλίωσης Ἑλλήνων καί βαρβάρων

Ἀλλά ὁ Ἀλέξανδρος δέν ξέχασε ποτέ ὅτι ἦταν κυρίως βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας καί ὅτι σάν ἀρχηγός ἑνός ἑλληνομακεδονικοῦ στρατοῦ εἶχε ὑπὸ τῆ ἀσιατικό τμήμα τοῦ κράτους του. Ἡ ἐκστρατεία αὐτή δέν μαρτυροῦσε μόνο τή μεγαλοφυΐα τοῦ ἀρχηγοῦ, ἀλλά καί τή δύναμη ἐξαπλώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Κατά τήν κατάκτηση ὁ Ἀλέξανδρος συνέλαβε τήν ἰδέα νά κἀνη τοὺς Ἕλληνες, αὐτή τήν προκισμένη μέ τόση ζωτικότητα φυλή, τό προζύμι πού θά ἀνανέωνε τόν ἀρχαῖο ἀνατολικό κόσμο.

Προσπάθησε νά τήν πραγματοποιήσῃ στήν ἀρχή μέ μιὰ στρατιωτική συγχώνευση. Ὁ Ἀλέξανδρος ὄχι μόνο χρησιμοποίησε στό στρατό του περσικές μονάδες, ἀλλά καί συνέλαβε τό σχέδιο νά τίς ἐνσωματώσῃ στή φάλαγγα, μέσα στήν ὁποία στό ἐξῆς Μακεδόνες ἀξιωματικοί πλαισίωναν δώδεκα γραμμές ἐλαφρά πλισμένων Ἀσιατῶν. Αὐτή ἡ μεταρρύθμιση συμπληρῶνεται ἴσως ὄχι μόνο συμβολικά μέ τοὺς γάμους ἀνάμεσα σέ Ἕλληνες ἀξιωματικούς καί σέ ἀνατολίτισσες, τοὺς

όποιους ό 'Αλέξανδρος ένθάρρυνε. 'Ο ΰδιος έδωσε τό παράδειγμα μέ τό γάμο του μέ τή Ρωξάνη, κόρη άρχοντα τής Βακτριανής. Σ' αύτή τή στρατιωτική μεταρρύθμιση άντιστοιχοϋσε, από άποψη διοικητική, ή ΰδρυση έλληνικων άποικιων προορισμένων νά αποτελέσουν σταθμούς στή νέα αύτοκρατορία καί ΰδιαύτερα στίς άνατολικές έπαρχίες, ως πυρήνες 'Ελληνισμού. (Οι κληροχίες τής 'Αθηναϊκής αύτοκρατορίας ΰσως νά χρησίμευσαν σάν πρότυπο.) Μιά έλληνική φρουρά φρουροϋσε ένα στρατηγικό σημείο καί τήν άγορά τής περιοχής. Πολλές από αυτές τίς άποικίες μαρτυροϋν, μέ τή μεταγενέστερη ανάπτυξη τους, τήν όξυδέρκεια τοϋ κατακτητή για τήν έκλογή τής τοποθεσίας. Στήν καρδιά τής 'Ασίας, στό σημερινό 'Αφγανιστάν, δύο 'Αλεξάνδρειες, ή 'Αλεξάνδρεια 'Αρεία (Herat= Χεράτη) καί ή 'Αλεξάνδρεια τών 'Αραχωτών (Kandahar=Κανδαχάρη), είναι ακόμη σήμερα μεγάλα σταυροδρόμια παραβανιων. 'Επίσης ως σήμερα άκμάζει καί ή 'Αλεξάνδρεια - Χοντζένδη κοντά στόν Σίρ-Ντάρια. 'Η ξακουστή 'Αλεξάνδρεια τής Αιγύπτου μισό αιώνα μετά τήν ΰδρυσή της είχε γίνει ή πιο μεγάλη άποθήκη έμπορευμάτων τής 'Ανατολικής Μεσογείου. 'Ασφαλώς τά μεγάλα του σχέδια, τά όποια δέν γνωρίζουμε στίς λεπτομέρειές τους έξ αίτίας τής ανεπάρκειας τών πηγών μας, δέν ήταν χωρίς άδυναμίες καί άντιφάσεις: οι νεώτεροι ιστορικοί εύκολα τίς βρίσκουν καί τίς σημειώνουν. Πρέπει όμως νά τά βλέπουμε σάν μεγάλα σχέδια πού έγιναν μέσα σε μία μοναδική έκστρατεία από έναν άνθρωπο πού πέθανε 33 χρονων καί νά μήν ξεχνοϋμε ότι αυτό πού διατηρήθηκε στάθηκε άρκετό για νά αλλάξει τήν τύχη τοϋ αρχαίου κόσμου.

17. 'Η άντίδραση τών Μακεδόνων στήν πολιτική τής συγχωνεύσεως.

Θάνατος τοϋ 'Αλεξάνδρου

Αύτή ή πολιτική τής συγχωνεύσεως συνάντησε άντίσταση. Οί Μακεδόνες στρατιωτικοί, εύγενείς καί χωρικοί, πού είχαν συνείδηση τοϋ ρόλου πού έπαιξαν στήν κατάκτηση, έβλεπαν μέ πολύ φθόνο τούς Πέρσες συνεργάτες τοϋ 'Αλεξάνδρου νά έχουν τήν ΰδια μέ αυτούς θέση στό στρατό καί τό βασιλέα τους νά μιμῆται τούς τρόπους τοϋ νικημένου άντιπάλου του. 'Από έδω προήλθε μία σειρά συνωμοσιων καί έπαναστάσεων. 'Ενῶ καταδίωκε τόν Βήσσο ('Οκτ. 330) ό 'Αλέξανδρος αναγκάστηκε νά έκτελέσει πολλούς ανώτερους αξιωματικούς του, ανάμεσα στους όποιους τόν φιλώτα καί τόν πατέρα του, τόν καλύτερο στρατηγό του, τόν Παρμενίωνα. Τό 328 ό 'Αλέξανδρος σκότωσε μετά από βίαιη συζήτηση τόν Κλεϋτο, τόν καλύτερό του φίλο. Τό 327 αποκαλύφτηκε ή συνωμοσία τών νέων εύγενων (βασιλικων παιδων), πού έγινε

γνωστή στους πνευματικούς κύκλους από τή θαρραλέα στάση τοῦ φιλοσόφου Καλλισθένη, τόν ὅποιο σκότωσε ἐπίσης ὁ Ἄλέξανδρος. Τέλος τό 324, μετά τήν ἐπάνοδό του στή Μεσοποταμία, μιά πραγματική στάση ξέσπασε, ὅταν ὁ Ἄλέξανδρος ἀνάγγειλε τό σχέδιό του νά στείλῃ πίσω στή Μακεδονία τίς πύο παλιές ἡλικίες τοῦ στρατοῦ του. Ὅλα αὐτά τά δυσάρεστα γεγονότα δείχνουν τήν ἀντίδραση πού προκαλοῦσαν τά σχέδια τοῦ Ἄλεξάνδρου στό ἀμεσώτερό του περιβάλλον. Εἶχε συλλάβει ὡστόσο, ἄν πιστέψουμε στήν παράδοση, καί ἄλλα πύο μεγάλα σχέδια καί στή Βαβυλώνα, πού θεωροῦσε ὡς πρωτεύουσα τοῦ κράτους του, εἶχε ἀρχίσει μεγάλες προετοιμασίες γιά μιά ἐκστρατεία στήν Ἀραβία, ὅταν ξαφνικά πέθανε ἀπό λοιμώδη ἀρρώστια, πού τόν βρῆκε ἐξαντλημένο ἐξ αἰτίας μιᾶς ἐντατικῆς ζωῆς σ' ἕνα ἀνθυγιεινό κλίμα (Ἰούλιος 323).

ΙΧ. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ 4ου ΑΙΩΝΑ ΩΣ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

1. Ἡ διάδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ

Μέσα στὸν 4ο αἰῶνα ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διαδόθηκε ἀκόμη περισσό-
τερο. Ὁχι μόνον γιὰ τὸν ἕβδομο τὸν ἑλληνικὸ λαὸ εὐρύτεροι κύκλοι ἐπιδίω-
καν ἀνώτερη παιδεία χάρις τῆς κίνησι τῶν σοφιστῶν, ἀλλὰ ἐπίσης γιὰ τὴν ἄρ-
χιση νὰ γίνετα ἀίσητή ἤδη μιὰ προσπάθεια διαδόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολι-
τισμοῦ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Αὐτὴ ἡ προσπάθεια παρατηρεῖ-
ται ἤδη προτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος ἀνοίξη μὲ τὴς κατακτήσεις του τὸ δρόμο τοῦ
ἐξελληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ διάδοσις αὐτὴ γίνεται ἀίσητή πρὶν ἀπὸ τὸν
Μεγάλον Ἀλέξανδρον τόσο στὴ Δύση, στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Καρχηδόνα ὅσο καὶ
στὴν Ἀνατολή, στὴς αὐλὰς μερικῶν σατραπῶν καὶ ἡγεμόνων, ὅπως τοῦ Μαυσσώλ-
λου τῆς Καρίας (δυναστεύει ἀπὸ τὸ 377 περὶπου ὡς τὸ 353), πού προσκαλοῦν
στὴς αὐλὰς τοὺς καλλιτέχνες καὶ στοχαστὰς καὶ πού δίκαια θεωροῦνται σὰν
πρόδρομοι τῶν ἡγεμόνων τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἀκόμη καὶ στὸ βόρειο
περιφερειακὸ Ἑλληνισμὸ, στὴ Μακεδονία, προσπάθησε ἤδη ὁ Φίλιππος (359-
336), ὅπως νωρίτερα καὶ ὁ Ἀρχέλαος (413-399), νὰ διαδώσῃ στὴν ἑλληνικὴ
αὐτὴ χώρα τὸν ἄττικὸ πολιτισμὸ. Τὸ γεγονὸς ὅτι κάλεσε τὸν Ἀριστοτέλη
γιὰ τὴν παιδείαν τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου εἶναι πολὺ ἐνδεικτικὸ αὐτῆς τῆς
τάσεως. Βέβαια εἶναι δυνατὸ νὰ ἔχουν συντελέσει στὴν πρόσκλησιν τοῦ Ἀρι-
στοτέλη καὶ πολιτικὰς ὑστερόβουλας σκέψεις, ἐξ αἰτίας τῶν σχέσεών του μὲ
τὸν Ἑρμίαν τὸν Ἀταρνέα. Γιὰ τὴν ἀμέσως μετὰ τὴ μάχη τῆς Χαίρωνείας ὁ Φί-
λιππος, πού ἐτοίμαζε μὲ κάθε μυστικότητά τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Περσῶν,
ἔκλεισε συμφωνία μὲ τὸν Ἑρμίαν, τὸν τύραννον τοῦ Ἀταρνέως καὶ φίλον τοῦ
Ἀριστοτέλη - συμφωνία πού θὰ τοῦ ἐξασφάλιζε ἕνα προγεφύρωμα στὴν Ἀσία.

Ἡ διάδοσις αὐτὴ τοῦ ἑλληνικοῦ τρόπου ζωῆς (ἠθῶν καὶ ἐθίμων, πολιτι-
σμοῦ καὶ παιδείας) ὀδήγησε στὸν ἐξελληνισμὸ μερικῶν "βαρβάρων" μὲ ἀποτέ-
λεσμα νὰ ὑποχωρήσῃ κάπως ἡ παλιὰ ἀντίθεση Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πού ὡ-
στόσο παρέμενε ζωηρὴ ἰδιαίτερα στὴν πανελλήνιον κίνησιν γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἔ-
νωσιν.

Ἀλλὰ ὅταν, τὸ 380, ὁ Ἰσοκράτης λέει στὸν Παναηγυρικὸν του: "Τόσο πο-
λὺ εἶναι ἀνώτερη ἡ πόλις μας (= ἡ Ἀθήνα) στὴ σκέψιν καὶ στὸ λόγον ἀπὸ τοὺς
ἄλλους ἀνθρώπους, ὥστε οἱ μαθητὰς τῆς ἔχουν γίνεαι δάσκαλοι τῶν ἄλλων καὶ
ἔχει ἐπιτύχει ὥστε τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων νὰ μὴ φαίνεται πιά ὅτι εἶναι δι-
ακριτικὸ τῆς φυλῆς, ἀλλὰ τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ὥστε νὰ ὀνομάζων-

Ψται Ἕλληνες ὅσοι μετέχουν τῆς παιδείας μας, παρά ὅσοι μετέχουν τῆς κοινῆς (ἑλληνικῆς) καταγωγῆς", εἶναι φανερό ὅτι δέν ἤθελε μέ τά λόγια αὐτά νά συμπεριλάβη στούς Ἕλληνες τούς ἐξελληνισμένους βαρβάρους (ὅπως ἔχει ὑποστηριχθῆ συχνά), ἀλλά μάλλον θεωροῦσε πραγματικούς Ἕλληνες μόνο ὅσους εἶχαν ἀττική παιδεία. Γιά τόν Ἴσοκράτη οἱ βάρβαροι ἰδιαίτερα οἱ Πέρσες μένουν πάντοτε οἱ "φυσικοί" ἐχθροί τῶν Ἑλλήνων (Πανηγ. 158, Παναθ. 163). Καί αὐτό πού ὑποστηρίζει ὁ Ἴσοκράτης γιά τήν πρωτεύουσα θέση τῆς Ἀθήνας, δέν εἶναι ὑπερβολή: ἡ Ἀθήνα, παρά τήν πολιτική της παρακμή, παρέμενε ἡ πνευματική πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἰδιαίτερα μάλιστα στή φιλοσοφία καί τή ρητορική.

Σχετικά μέ τούς βαρβάρους τήν ἀντίθετη ἄποψη ὑποστήριξε ἤδη τόν 5ο αἰ. ὁ Σοφιστής Ἀντιφῶν (480-411) πού μέ βάση τό φυσικό δίκαιο δίδασκε τήν ἰσότητα τῶν Ἑλλήνων καί τῶν βαρβάρων καί τήν ἰδέα τῆς ἐνότητας τοῦ ἀνθρώπινου γένους. (βλ. Ph. Merlan, *Classical Philology*, 45, 1950, σ. 161 κ.έ.).

2. Σοφιστική - Ρητορική

Στόν ἐπιστημονικό τομέα ἀναπτύσσονται παράλληλα αὐτόν τόν αἰῶνα πολλά ρεύματα, πού, ὅπως εἶναι φυσικό, ἐπιδροῦν τό ἕνα ἐπάνω στό ἄλλο. Ἀπό τό ἕνα μέρος συνεχίζεται ἡ σοφιστική. Μερικοῦ σημαντικοῦ ἐκπρόσωπού της, ὅπως ὁ Γοργίας καί ὁ Θρασύμαχος, ἔζησαν καί ἔδρασαν καί σ' αὐτόν τόν αἰῶνα καί εἶχαν συνεχιστές τούς μαθητές τους. Πόσο ζωντανή ἦταν ἀκόμη αὐτή ἡ κίνηση τῶν σοφιστῶν τό δείχνει ἴσως πολύ καθαρά ἡ ἐμπαθῆς πολεμική τοῦ Πλάτωνος. Ἐπίσης παρατηρεῖται πολύ μεγάλη ἐπίδραση τῆς σοφιστικῆς ἐπάνω στή ρητορική, ὅπως φαίνεται ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ πλοῦς διασημος ἀντιπρόσωπός της, ὁ Ἴσοκράτης (436-338), ἦταν μαθητής τοῦ Γοργία. Ἀκόμη ζοῦσαν τότε στήν Ἀθήνα σπουδαῖοι ρήτορες, πού ἀνέπτυξαν τό δικανικό καί συμβουλευτικό λόγο καί τοῦ ἔδωσαν τήν τελειότερή του μορφή, ὁ Λυσίας (440;-360;), ὁ Δημοσθένης (384-322), ὁ Αἰσχίνης (390;-330;), ὁ Ὑπερέδης (389-322), ὁ Δημάδης (380±-319) καί ἄλλοι. Τά ὀνόματα αὐτά δείχνουν ὅτι ἡ τέχνη τοῦ λόγου ἔφθασε μέσα στόν 4ο αἰῶνα στό ὑψηλότερο σημεῖο τῆς

1. Ἴσοκρ. Πανηγ. 50: "τοσοῦτον δ' ἀπολέλοιπεν ἡ πόλις ἡμῶν περί τό φρονεῖν καί λέγειν τούς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταί τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγονάσιν, καί τό τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεπούνηκεν μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλά τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καί μάλλον Ἕλληνας καλεῖσθαι τοῦ τῆς παιδείας τῆς ἡμετέρας ἢ τούς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας!" Γιά τήν ὀρθή ἐρμηνεία αὐτοῦ τοῦ χωρίου βλ. "J. Jüthner, *Hellenen und Barbaren. Aus der Geschichte des Nationalbewusstseins (Das Erbe der Alten, VII)*, Λιψία 1923, σ. 34 κ.έ.

ἀκμῆς της.

3. Οἱ ἐπιστήμες.

Ἐν τῆς ἐπιστήμης κυριαρχεῖ αὐτὸν τὸν αἰῶνα ἡ ἀναστροφή τῆς τοῦ ἀριστοτέλους Δημοκρίτου (+460-365), τοῦ μεγάλου σοφοῦ μὲ τὴν καθολικὴν γέφυρα, καὶ ἐπιμελετοῦσε μόνον προβλήματα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, διὰ καὶ πρακτικὰ ἀποκτῆς, ἀκολουθώντας τὸ αἴτημα τῆς ἐποχῆς του.

Οἱ θετικὲς ἐπιστήμες ἀναπτύχθηκαν καὶ ἐπὶ τὴν Κόινω Ἰταλία ἀπὸ τὴ σχολὴ τοῦ Βυθαγόρα, ποῦ, μὲ διευθυντὴ τὸν Ἀρχύτα τὸν Ταραντῖνο (ἀκμάσει ἐπὶ πρῶτο μιστὸ τοῦ 4ου αἰ.), ἀπέκτησε καινούργια ἀκτινοβολία. Ἰδιαίτερα ἀναπτύχθηκαν ἐκεῖ τὰ Μαθηματικὰ καὶ ἡ Ἀστρονομία. Ὁ Ἀρχύτας βρῆκε, μεταξύ ἄλλων, τὴ λύση τοῦ προβλήματος τοῦ διπλασιασμοῦ τοῦ κύβου καὶ ἔθεσε τὰ θεμέλια τῆς μηχανικῆς.

Ἡ παλιὰ πυθαγόρεια διδαχὴ γιὰ τὴ σφαιρικότητα τῆς γῆς ἔγινε δεκτὴ ἀκόμη καὶ ἐπὶ τὴν δημοκρατικὴν Ἑλλάδα καὶ διευκόλυνε τὴν πρόοδο τῆς γεωγραφίας. Τότε ἔγιναν οἱ πρῶτες ἀπόπειρες μετρήσεως τῆς περιμέτρου τῆς γῆς. Ἀντίθετα ἡ νέα πυθαγόρεια διδαχὴ γιὰ τὴν περιστροφὴν τῆς γῆς γύρω ἀπὸ τὸν ἄξονα της, ἐπὶ μιᾶ ἐποχῇ ποῦ πίστευαν ὅτι ἡ γῆ ἦταν τὸ κέντρο τοῦ κόσμου, βρῆκε περιορισμένη ἀποδοχή, ὅπως ἀπὸ τὸν Πλάτωνα (Τίμαιος, 40b) καὶ ἀπὸ τὸ μαθητὴ του Ἰπποκρίδη τὸν Περικεῖο (390-310 π.χ.). Τὰ ἀποσπάσματα ποῦ σώζονται ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ τελευταίου ἐπιτρέπουν τὸ βέβαιον συμπέρασμα ὅτι διατύπωσε μιᾶ θεωρίαν γιὰ ἓνα ἡλιοκεντρικὸ σύστημα τοῦ κόσμου.

Ἀντίθετα ὁ Κύβος ὁ Κνίδιος (408-355) ἔνεσε ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους μαθηματικούς καὶ ἀστρονόμους τῆς ἐποχῆς, θεμελιωτὴς τῆς ἀναλυτικῆς μεθόδου καὶ ἱδρυτὴς ἐπὶ Κύριον μιᾶς σημαντικῆς σχολῆς - ἀπέκρουσε τὴ διδαχὴν τῆς περιστροφῆς τῆς γῆς γύρω ἀπὸ τὸν ἄξονά της.

Ἡ ἰατρικὴ ἐπίσημη συνέχισε τὴν πρόδο τῆς. Παράλληλα μὲ τὴν σχολὴν τοῦ Ἰπποκράτη ἐπὶ Κῆ, ποῦ χρησιμοποιοῦσε κυρίως τὴν θεραπευτικὴν θεωρίαν καὶ μέθοδο τοῦ ἱδρυτῆ της, ἡ σχολὴ τῆς Κνίδου διατύπωσε νέες θεωρίαις μὲ βάση τὰς νεώτερες παρατηρήσεις.

4. Ἡ ἱστοριογραφία

Ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα ἐπὶ τὴν ἑστέρας τὸ μεγάλο πρότυπον τοῦ Θουκυδίδη. Αὐτὸ ἰδιαίτερα ἰσχύει γιὰ τὴς συνέχειαι τοῦ ἔργου τοῦ Θουκυδίδη, ποῦ ἐπιχείρησαν ὁ Ξενοφῶν (426;-355;), ὁ Κράτικος καὶ ὁ Θεόπομπος (378-300;). Τὸ μόνον ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἔργα, τὰ Ἑλληνικὰ τοῦ Ξενοφῶντος, ποῦ σώθηκε καὶ

πού περιλαμβάνει τήν ἱστορία ἀπό τό τέλος τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδη ὡς τή μάχη τῆς Μαντινείας (411-362) δέν βρίσκεται στό ὕφος τῆς 'Αναβάσεως, πού ὁ ἴδιος συγγραφέας συνέγραψε νωρίτερα.

Χάρη στά 'Ελληνικά του γνωρίζουμε τήν ἱστορία μισοῦ αἰώνα. Τό ἔργο του αὐτό εἶναι γεμάτο μέ λεπτομερεῖς καί ἀξιόπιστες πληροφορίες γιά γεγονότα καί πρόσωπα. Δυστυχῶς οἱ χρονολογίες του δέν εἶναι πάντα ἀπόλυτα ἀσφαλεῖς· πολλές ἀπό τίς πηγές τῶν πληροφοριῶν του εἶναι ὑποπτες ἢ ἀνεπαρκεῖς· παραλείπει σημαντικά γεγονότα, ὅπως τήν ἵδρυση τῆς Β' Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. Ἐπίσης παραλείφει φανερώγει ἡ σύγκριση τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος μέ τά 'Ελληνικά τῆς Ὁξυρ, ὕγχου. Ὁ Ξενοφῶν γράφει τήν ἱστορία συχνά μεροληπτικά, ἀνάλογα μέ τίς συμπάθειες καί τίς ἀντιπάθειές του γιά πρόσωπα καί πράγματα· ἰδιαίτερα ἄδικος εἶναι ἀέναντι στή θῆβα, τή μεγάλη ἀντίπαλο τῆς Σπάρτης. Ὡστόσο δέν πρέπει νά καταδικαστῆ συνολικά τό ἔργο του, γιατί ὁ ὀλιγαρχικός αὐτός συγγραφέας (ἔχει ἐκφραστῆ μάλιστα ἡ ὑπόψια ὅτι ὑπηρετήσε στό ἱππικό τῶν Τριάκοντα τυράνων τό 404/3) ἐπαινεῖ τοὺς ἀρχηγούς τῶν δημοκρατικοῦ κόμματος, μετά τήν ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας καί ψέγει τά ἐγκλήματα τῶν Τριάκοντα. Μολονότι φίλος τοῦ βασιλέως Ἀγησιλάου καί τῶν Σπαρτιατῶν, συχνά κατακρίνει τή βάνουση πολιτική τῆς Σπάρτης.

Ὁ Ἀθηναῖος Κράτιππος καί ὁ Θεόπομπος ὁ Χῖος συνέχισαν ἐπίσης τήν ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη. Ἀπό τά ἱστορικά τους ἔργα, πού κι αὐτά τιτλοφοροῦνται 'Ελληνικά (ὑπάρχουν πάντως ἀμφιβολίες γιά τόν τίτλο τοῦ ἔργου τοῦ Κρατίππου), σώζονται μόνο λίγα ἀποσπάσματα. (βλ. F. Jacoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker*, Θεόπομπος, Nr. 115 καί Κράτιππος, Nr. 64).

Γιά τόν Κράτιππο δέν ὑπάρχει ὁμοφωνία οὔτε γιά τήν ἐποχή πού ἔζησε (θεωρεῖται ἀπό πολλούς ὡς συγγραφέας τῆς ὕστερης ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἀπό ἄλλους ὅτι ἔζησε λίγο μετά τό Θουκυδίδη) οὔτε γιά τή χρονική περίοδο πού περιλαμβάνει τό ἔργο του (ἀπό τό 411 ὡς τή ναυμαχία τῆς Κνίδου-394- ἢ τήν εἰρήνη τοῦ Ἀντιαλικίδα -386). Τά ἀποσπάσματα τοῦ Κρατίππου δείχνουν ὅτι εἶχε ἀπλό ὕφος καί ἡ διήγησή του, αὐστηρά ἀντικειμενική, δέν περιεῖχε δημηγορίες.

Τά 'Ελληνικά τοῦ Θεοπόμπου τοῦ Χίου, μαθητῆ τοῦ Ἰσοκράτη, σταματοῦσαν στή ναυμαχία τῆς Κνίδου (411-394). Ἄλλο ἱστορικό του ἔργο ἦταν τά Φιλιππικά σέ 58 βιβλία, ἀπό τό 362 (τέλος τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος) ὡς τό 336 (θάνατος Φιλίππου). Σώζονται μόνο ἀποσπάσματα αὐτοῦ τοῦ ἔργου, μολονότι εἶχε σωθῆ τό μεγαλύτερο μέρος του (53 βιβλία) ὡς τήν ἐποχή τοῦ Φωτίου πού τά διάβασε τόν 9ο αἰώνα μ.Χ. Ἀπό τά σωζόμενα ἀποσπάσματά του φαίνεται ὅτι συχνά μεροληπεῖ ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Γιά τά 'Ελληνικά τῆς Ὁξυρ, ὕγχου, πού πολύτιμα ἀποσπάσματά τους βρέθηκαν σέ πάπυρο, γίνεται ἀκόμη συζήτηση εἰάν ἀνήκουν στόν Θεόπομπο, στόν Κράτιππο ἢ σέ κάποιον ἄλλο ἱστορικό. Τό σύγγραμμα αὐτό, ὅσο εἶναι δυνατό νά συγκριθῆ μέ τά 'Ελληνικά τοῦ Ξενοφῶντος, εἶναι πολύ ἀνώτερό τους, τουλάχιστο γιά τήν ἀκρίβειά του. Δυστυχῶς ἔχει χαθῆ ἐπίσης (ἐκτός ἀπό ἀποσπάσματα) τό πολύ σημαντικό ἔργο πού ἔγραψε, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ Θουκυδίδη, ὁ Σικελιώτης Φύλιστος (430-356;), πολιτικός καί φίλος τοῦ Διονυσίου τοῦ Πρεσβυτέρου. Τά Σικελικά του σέ δεκατρία βιβλία σταματοῦν στό 363/2 καί συνεχίστηκαν ὡς τό

θάνατο του Τιμολέοντος (336) από τον Ἀθήνα τον Συρακούσιο. Τό ἔργο του ὑπῆρξε ἡ πηγή ὅσων ἔγραψαν ἱστορία τῆς Σικελίας, ἰδιαίτερα τοῦ Τιμαίου τοῦ Ταυρομενίτη (356-260). Ἀλλά τό ἔργο τοῦ τελευταίου ἐπέσυρε τίς ὀρθές κριτικές παρατηρήσεις τοῦ Πολυβίου (XII 25 b-28). Ἀντίθετα ἀπό τόν Φύλιστο, ὁ Ἐφορος ἀπό τήν Κύμη (363-300), πού ἔγραψε μιᾶ καθολική Ἑλληνική ἱστορία ἀπό τήν κἀθοδο τῶν Ἡρακλειδῶν (1104;) ὡς τό 340, συχνά σέ στενή ἐξάρτηση μέ ἓνα ἀπό τά πρότυπα πού εἶχε ἐμπρός του κάθε φορά, ἦταν ἓνας ρήτορας πού εἶχε μικρή κατανόηση γιά τά πολιτικά καί στρατιωτικά γεγονότα.

Ἀπό τό ἄλλο μέρος ἀνθίσε ἡ τοπική ἱστορία ἔτσι στήν Ἀθήνα, σάν συνεχιστές τοῦ Ἑλλανίκου, συνέταξαν οἱ Ἀθιδογράφοι τίς διηγήσεις τους, πού εἶχαν τόσο μεγάλη ἀξία καί πού δυστυχῶς μᾶς σώζονται μόνο σέ ἀποσπάσματα: οἱ πιό γνωστοί αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι ὁ Κλείδημος, ὁ Φανόδημος, ὁ Δῆμων καί ὁ Ἀνδροτίων. δέν γνωρίζομε πολλά πράγματα ἀπό τή δράση καί τό ἔργο τους· πάντως ὁ Κλείδημος στεφανώθηκε ἀπό τοὺς Ἀθηναίους, γιάτί ἔγραψε γύρω στά 375-360 τήν πρώτη ἱστορία τῆς πόλης τους (Ἀτθίς). Ὁ πιό γνωστός ἀπό τοὺς Ἀθιδογράφους, ὁ Ἀνδροτίων, ἔπαιξε ἐνεργό ρόλο στήν οἰκονομική καί διπλωματική ζωή τῆς Ἀθήνας ἐπί σαράντα ὁλόκληρα χρόνια ἡ Ἀτθίδα του, πού τήν ἔγραψε ἐξόριστος στά Μέγαρα, ἔφθανε τουλάχιστον ὡς τήν εἰρήνη τοῦ Φιλοκράτη (346) καί φαίνεται ὅτι χρησίμευσε σάν πηγή στόν Ἀριστοτέλη γιά τή συγγραφή τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας. Ἀντιπρόσωπος τῆς ἰωνικῆς μυθιστορηματικῆς ἱστοριογραφίας ἦταν ὁ Κτησίας ὁ Κνίδιος, πού ἔζησε πολλά χρόνια στήν Περσική αὐλή σάν προσωπικός γιατρός τοῦ Ἀρταξέρξη Β' καί ἔγραψε ἀργότερα (γύρω στά 390) Περσικά σέ 23 βιβλία (ἱστορία τῶν Ἀσσυρίων καί τῶν Περσῶν), πού ἔχουν ἓνα τυπικά ἀνατολικό χρῶμα, ἀλλά τά ἔχουν ἀποτελέσει στό μεγαλύτερο μέρος τους παλαιούς ἰωνικοὺς μύθους καί προσωπικές ἐπινοήσεις τοῦ συγγραφέα.

5. Ἡ σωκρατική φιλοσοφία

Παράλληλα μέ τή σοφιστική καί τίς ἐπιστῆμες ἀναπτύσσεται καί ἡ σωκρατική φιλοσοφία. Ὁ μαρτυρικός θάνατος τοῦ Σωκράτη, μέ τόν ὁποῖο ἀρχίζει ὁ νέος αἰώνας (399), προκάλεσε μιᾶ μεγάλη λογοτεχνική παραγωγή γιά τή ζωή καί τή διδασκαλία του, ἐνῶ ὁ ἴδιος δέν εἶχε ἀφήσει κανένα γραπτό ἔργο. Ἀνάμεσα στίς σχολές πού ἔδρυσαν οἱ μαθητές του ἀπέκτησαν αὐτόνομη σημασία ἡ σχολή τοῦ Ἀντισθένη (444;-365;), πού δίδασκε τή λιτότητα στό γυμνάσιο τοῦ Κυνοσάργους στήν Ἀθήνα, ἀπό τό ὁποῖο ὀνομάστηκε Κυνική σχολή, ὅπως καί ἡ Κυρηναϊκή σχολή τοῦ Ἀριστίππου, τοῦ κῆρυκα τοῦ ἡδονισμοῦ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀντισθένη ξεκινᾷ ἀπό τήν ἐπόμενη ἀρχή: οἱ καθαρά θεωρητικές ἔρευνες δέν ὀδηγοῦν σέ ἀποτέλεσμα· κάθε ὄν ἔχει τήν ἀτομικότητά του, πού δηλώνεται ἀπό μιᾶ λέξη καί μόνο ἀπό αὐτή. Κάθε προσπάθεια γιά νά καθοριστῇ αὐτή ἡ ἀτομικότητα ἔχει σάν μόνο ἀποτέλεσμα νά πετύχη παραλληλισμούς πού βρίσκονται σέ πλήρη ἀντίφαση μέ τήν πραγματικότητα. Μέ τή θεωρία του αὐτή ὁ Ἀντισθένης βρίσκεται σέ ἀντίθεση καί ἀπορρίπτει τή θεωρία τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος, πού ἀποτελεῖ τή βάση τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ἀλλά ἄν θεωρῇ μάταιη καί περιττή τή θεωρητική ἔρευνα, δέχεται ἀντίθετα σάν εὐεργετική καί χρήσιμη τήν ἀναζήτηση τῆς ἀρετῆς, πού τήν ἐξαρτᾷ ἀπό τή λογική καί τή θέληση. Κατά τόν Ἀντισθένη ἡ ἀρετή εἶναι πρό πάντων ἡ ἀπόλυτη αὐτοκυριαρχία, ἡ ὀλοκληρωτική ἀδιαφορία γιά τά δῆθεν ἀγαθά τῆς ἡδονῆς, τοῦ πλούτου καί τῆς φήμης, στά ὅποια οἱ τρελλοί, δηλ. οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι, ἀποδίδουν ὑπερβολική ἀξία. Περιφρονώντας αὐτό τό "μάταιο καπνό" οἱ σοφοί βρίσκουν τήν ἀρετή, πού γεννιέται ἀπό μιᾶ μακρόχρονη καί ἐπίμονη ἄσκηση, τήν πηγὴ τῆς ἀνώτερης εὐτυχίας.

Κατά τόν Ἀντισθένη οἱ ἔννοιες τῆς εὐτυχίας καί τῆς δυστυχίας εἶναι τελείως ὑποκειμενικές· γιά νά εἶναι κανείς εὐτυχῆς εἶναι ἀρκετό νά μειώση στό ἐλάχιστο τίς ὑλικές ἀνάγκες τῆς ζωῆς. Ἡ φυσική καί ἡ ὑγιεινὴ ζωὴ εἶναι ἡ ζωὴ τῶν ζώων καί τῶν ἀγρίων καί δέν εἶναι πολὺ εὐκολο νά ἐξασφαλίσῃ κανείς, ὅπως ἐκεῖνοι, τήν τροφή, τό νερό καί τόν ὕπνο. Ὁ σοφός πρέπει νά ἀδιαφορῇ γιά τίς γνῶμες τῶν ἄλλων. Οἱ κοινωνικές διακρίσεις βασίζονται σέ καθαρές προκαταλήψεις. Ἡ ἀγάπη γιά τήν πατρίδα-πόλη εἶναι μιᾶ ξεπερασμένη ἔννοια γιά τόν Ἀντισθένη, πού ἔχει γιά ἰδανικό τήν κοινωνία ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἡ θρησκεία ὅπως τήν πιστεύει ὁ λαός εἶναι ἕνα κατασκευάσμα γεμάτο ἀνηθικότητες. Ἡ σχολὴ τῶν κυνικῶν εἶχε ἀρκετὴ ἐπιτυχία καί πολλοὺς μαθητές· ὁ θηβαῖος Κράτης ἐγκατέλειψε τή μεγάλη περιουσία του, ντύθηκε μέ κουρέλια καί ζητιάνευε στοὺς δρόμους. Ὁ πλοῦς ἑξακουστός μαθητὴς τοῦ Ἀντισθένη, ὁ Διογένης ἀπὸ τῆ Σινώπη, γιὸς χρεωκοπημένου τραπεζίτη, κατώρθωσε νά ξεπεράσῃ τή διδαχὴ τοῦ δασκάλου του καί δημιουργῆσε τή λέξη Κοσμοπολίτης (βλ. Διογένης. Λαέρτ. 6,63).

Ἀπὸ τήν ἴδια ἀρχὴ τῆς ματαιότητος τῆς γνώσης ὁ Ἀρίστιππος φθάνει σέ μιᾶ ἄλλη, πολὺ διαφορετικὴ ἠθικὴ θεωρία· ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δέν γνωρίζει τίποτα ἔξω ἀπὸ τίς αἰσθήσεις του (ἡ ἀρχὴ αὐτὴ εἶναι ἡ βάση τῆς ἐμπειριοκρατικῆς φιλοσοφίας τοῦ John Stuart Mill, 1806-1873), ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τῆς συμπεριφορᾶς του εἶναι νά δοκιμάζῃ εὐχάριστα αἰσθήματα.

Ἄλλὰ αὐτό δέν σημαίνει ὅτι πρέπει νά ἀναζητῆ κάθε εἶδος ἡδονῆς, γιατί ὑπάρχουν ὀλέθριες ἡδονές· χρειάζεται λοιπόν μιὰ ἐπιλογή ἡδονῶν πού προϋποθέτει διαύγεια πνεύματος καί σταθερότητα ψυχῆς, πού εἶναι ἰδιαίτερα ἰδιότητες τοῦ φιλοσόφου· περιορίζοντας ἔτσι τίς προϋποθέσεις τῆς εὐτυχίας, ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀριστίππου πλησιάζει τῆ διδασκαλία τοῦ Ἀντισθένη.

6. Ὁ Πλάτων

Ἄλλὰ ὑψηλότερα ἀπό αὐτούς βρίσκεται ἡ τελείως ξεχωριστή προσωπικότητα τοῦ Πλάτωνος, πού ἔδρυσε τῆ σχολή του, τήν Ἀκαδημία, κοντά στό δώμιον γυμνάσιο (ἀπό τό ὅποιο πῆρε τό ὄνομά της) μετά τήν ἐπιστροφή του ἀπό τό πρῶτο ταξίδι του στήν Ἰταλία γύρω στό 387 καί πού τήν ὠργάνωσε μέ πρότυπο τήν πυθαγόρεια σχολή τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ἡ σχολή αὐτή ἦταν ἕνας λατρευτικός ὄμιλος πού τά μέλη της τιμοῦσαν τίς Μοῦσες. Ὁ Πλάτων (427-347) ξεκίνησε ἀπό τῆ φιλοσοφία τοῦ δασκάλου του Σωκράτη, στόν ὅποιο ἀφιέρωσε ἔργα (ἰδιαίτερα τόν Φαῦδωνα καί τό Συμπόσιο) πού διατηροῦν αἰώνια τήν ἀξία τους καί τό κάλλος τους. Ἀργότερα στήν ὠριμη ἡλικία του ὁ Πλάτων ἀπομακρύνθηκε ὅλο καί περισσότερο ἀπό τῆ σωκρατική φιλοσοφία. Ἡ βασική του διδασκαλία εἶναι ἡ θεωρία του γιά τίς ἰδέες, τίς πρωταρχικές μορφές τῶν πραγμάτων, πού ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει προτοῦ γεννηθῆ· μόνο σέ αὐτές ὁ Πλάτων ἀναγνώριζε πραγματική ὕπαρξη. Ἀργότερα, σέ προχωρημένη ἡλικία, δέχτηκε στήν Ἰταλία, ἐκτός ἀπό τά διδάγματα τῆς ἐλεατικῆς φιλοσοφίας, καί τίς ἐπιδράσεις τῆς ὀρφικῆς καί τῆς πυθαγόρειας σχολῆς· ἔτσι υἱοθέτησε τίς θεωρίες γιά τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καί τῆ μετεμψύχωση. Ἐπίσης ὁ Πλάτων συνένωσε τόν πυθαγόρειο μυστικισμό τῶν ἀριθμῶν μέ τῆ θεωρία του τῶν ἰδεῶν. Ἴσως ἐπίσης ἐκεῖ ὁ φίλος του Ἀρχύτας ὁ Ταραντινός τοῦ δίδαξε τήν πρωταρχική σημασία τῶν μαθηματικῶν· ἔτσι ἔδωσε ὁ Πλάτων μιὰ ἰδιαίτερη θέση στή μελέτη τους στήν Ἀκαδημία, σέ στενή συνεργασία μέ τόν Εὐδοξο τόν Κνίδιο.

Ἐνα βασικό πρόβλημα ἦταν γιά τόν Πλάτωνα τό πρόβλημα τῆς πολιτείας. Ἀριστοκράτης ἀπό καταγωγή καί ἀπό πεποιθήση αἰσθανόταν ἀποστροφή γιά τῆ δραστηριότητα τῆς ριζοσπαστικῆς δημοκρατίας τῆς ἐποχῆς του, ὅπως ἐπίσης καί γιά τό καθεστῶστης τρομοκρατίας τῶν Τριάκοντα τυράννων (βλέπε Ζ' ἐπιστολή). Ἐπειδή δέν ὑπῆρχε καμιὰ θέση γι' αὐτόν στήν πολιτική ζωή τῆς πατρίδας του, ἐπιχείρησε νά ἀσκήση ἐπιρροή μαζί μέ τόν Δίωνα στήν ἐξέλιξη τοῦ μοναρχικοῦ καθεστῶτος τῶν Συρακουσῶν, ὅπου παρέμεινε τρεῖς φορές - στήν αὐλή τοῦ Διονυσίου Α' (405-367) καί τοῦ Διονυσίου Β'

(367-357) - αλλά δοκίμασε μόνο πικρές απογοητεύσεις. Στην εποχή της άκηης του έγραφε τό μεγάλο του έργο, τήν Πολιτεία, μέ μορφή διαλόγου, στό όποιο άγνοώντας τήν πραγματικότητα αύτοϋ τοϋ κόσμου, περιέγραφε τήν ιδανική πολιτεία, τό κράτος τοϋ δικαίου, στό όποιο έπρεπε νά βασιλεύουν οί φιλόσοφοι. Όταν άργότερα άναγκάστηκε νά δεχτή ότι αύτό τό κράτος ταύριαζε μόνο σέ "θεούς ή σέ παιδιά θεών" σχεδίασε, σέ βασιλιά γεράματα στους Νόμους του, μιá νέα ιδανική πολιτεία, στην όποία έκανε περισσότερες παραχωρήσεις στην πραγματικότητα.

Η μοναδική του προσωπικότητα χαρακτηρίζεται από τό συνδυασμό τοϋ βαθυστόχαστου φιλόσοφου μέ μιá ποιητική και καλλιτεχνική φύση. Ο Πλάτων δέν είναι δογματικός, αλλά μιá σταθερά εξελισσόμενη και άναπτυσσόμενη προσωπικότητα πού άναζητούσε σ' όλη του τή ζωή τήν αλήθεια και τό καλό.

7. Ο Άριστοτέλης

Ο σπουδαιότερος μαθητής τοϋ Πλάτωνος, ό Άριστοτέλης από τά Στάγειρα (384-322), ήρθε στην Άκαδημία σέ ηλικία 17 χρονών (367) και έμεινε εκεί είκοσι όλόκληρα χρόνια ως τό θάνατο τοϋ δασκάλου του (347). Ηδη από αύτή τήν εποχή είχε διακριθή μέ διαλόγους (όπως τόν Προτρεπτικό). Ίσως δέν συμφωνούσε σέ όλα μέ τό δάσκαλό του, ιδιαίτερα μάλιστα μέ τήν τελευταία έν μέρος "μυθολογική" κατεύθυνσή του, αλλά ή άγάπη και ό σεβασμός για τόν Πλάτωνα τόν συνώδευαν σέ όλόκληρη τή ζωή του. Αύτή ή πλατωνική περίοδος υπήρξε για τόν Άριστοτέλη άποφασιστική και όταν άκόμα τήν ξεπέρασε. Τά χρόνια αύτά τής μελέτης τά άκολούθησαν, μετά τό θάνατο τοϋ Πλάτωνος, χρόνια περιπλανήσεων, πού τόν έφεραν πρώτα στην Άσσο (στήν Τρωάδα). Ο Έρμίας, ό τύραννος τοϋ Άταρνέως, είχε δωρίσει αύτή τήν πόλη σέ δύο πλατωνικούς φιλοσόφους, στόν Άριστοτέλη και στόν Ξενοκράτη, πού τόν είχαν συμβουλέψει φιλοσοφικά και πολιτικά. Εκεί στην Άσσο, ίδρυσε ό Άριστοτέλης ένα παρακλάδι τής πλατωνικής σχολής, συγκέντρωσε γύρω του σημαντικούς μαθητές (όπως τόν Καλλισθένη και τόν Θεόφραστο) και ανέπτυξε και εκεί μιá παραγωγική διδακτική δραστηριότητα, όπως ακριβώς και στή Μυτιλήνη, όπου μετανάστευσε τρία χρόνια άργότερα. Η ανεξαρτησία του άπέναντι στόν Πλάτωνα, πού μέ τό χρόνο αύξανόταν, έμφανίζεται ήδη στό διάλογό του "περί φιλοσοφίας" πού έγραφε στην Άσσο, όπου άσκούσε κριτική στην θεωρία των ιδεών και ιδιαίτερα στην θεωρία για τούς ιδεώδεις αριθμούς.

Η φιλία του μέ τόν Έρμια, ό όποιος βρισκόταν στό επίκεντρο τής διεθνούς πολιτικής, φαίνεται ότι είχε άφυπνίσει και προαγάγει τό ένδιαφέρον του και

τήν κατανόησή του για τήν εφαρμοσμένη πολιτική, όπως παρουσιάζεται ήδη στα παλαιότερα μέρη τῶν Πολιτικῶν του, πού συνέταξε τότε στήν "Ασσο." Έτσι αὐτή ἡ μεταβατική περίοδος ὑπῆρξε ἀπό διάφορες ἀπόψεις πολύ σημαντική για τήν εξέλιξη τοῦ Ἀριστοτέλη. Τό γεγονός ὅτι ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας προσκάλεσε τόν Ἀριστοτέλη ὡς δάσκαλο τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου ὀφείλεται ἴσως στίς πολιτικές σχέσεις τοῦ Ἑρμία μέ τόν βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Ἔτσι ὁ Ἀριστοτέλης πῆγε στήν Πέλλα τό 343/2 καί ἐκεῖ, μέ τήν τριετή περίπου διδασκαλία του, προκάλεσε στό νεαρό Ἀλέξανδρο τήν ἀγάπη για τόν Ἑλληνικό πολιτισμό καί τόν προετοίμασε για τή βασιλική του ἀποστολή. Ὄταν ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέβηκε στό θρόνο, ὁ Ἀριστοτέλης ἐγκαταστάθηκε τό 335/4 στήν Ἀθήνα, ὅπου στίς στοές (περίπατοι) τοῦ γυμνασίου τοῦ Λυκείου στό Λυκαβηττό ἔδρασε τή σχολή του - τήν Περιπατητική - κατά τό πρότυπο τῆς Ἀκαδημίας. Ἐκεῖ δίδαξε ἐπί δεκατρία χρόνια, ὡστόσο, μετά τό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου, διώχθηκε ἀπό τήν Ἀθήνα. Σχεδόν ἀμέσως μετά ἀπό τήν ἐκδίωξή του πέθανε στή Χαλκίδα (322).

Στήν Ἀθήνα, στά χρόνια τῆς ὠριμότητάς του, ἀφιερῶθηκε στό κύριο του ἔργο, πού ἦταν ἡ διδασκαλία· τότε ἡ συγγραφική του δραστηριότητα πῆρε πιά δεύτερη θέση, γιατί τά μεγάλα συστηματικά του ἔργα, τόσο τῶν φυσικῶν ὅσο καί τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν, πού συμπλήρωσε αὐτή τήν ἐποχή, δέν εἶναι λογοτεχνικά ἔργα. Ἦταν μόνο σημειώσεις για τά μαθήματά του, πραγμα πού ἐξηγεῖ καί τό ἰδιαίτερο ὕψος τους. Ἐκεῖνο πού ξεχωρίζει ὀλοκληρωτικά τήν ἐργασία του αὐτῆς τῆς ἐποχῆς ἀπό τήν κλασσική μέθοδο εἶναι ὅτι πέρασε πιά στήν ἐμπειρική ἐπί μέρους ἔρευνα, για νά ὑποστηρίξει ἀργότερα ἐπαγωγικά, μέ ἕνα ὅσο τό δυνατόν πλοῦσιο ἀποδεικτικό ὕλικό, τίς γενικές φιλοσοφικές του θεωρίες, για τίς ὁποῦες εἶχε προετοιμασθῆ οὐσιαστικά ἤδη κατά τή μέση περίοδο τῆς ζωῆς του, ἡ ἀκόμη για νά τίς ἀναπτύξει περισσότερο μέ βάση αὐτό τό ὕλικό. Για τό σκοπό αὐτό ἔβαλε τοῦς μαθητές του νά συγκεντρώσουν ἕνα τεράστιο ὕλικό ἔρευνας. Ἐπίσης αὐτός για πρώτη φορά φρόντισε νά ἐφοδιάσει τή σχολή του μέ ἐποπτικά διδακτικά μέσα καί μέ μιὰ βιβλιοθήκη. Ἔγινε ἔτσι ὁ μέγας ὀργανωτής τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Ἐνα παράδειγμα πού δείχνει πόσο ἄλλαξε μορφή ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι τά πολιτικά του, πού ἐνδιαφέρουν περισσότερο τοῦς ἱστορικούς. Σύμφωνα μέ τήν ἄποψη τοῦ Werner Jaeger (*Aristoteles. Grundlegung einer Geschichte, seiner Entwicklung*, 2, ἔκδ., Βερολίνο 1955), πού εἶναι σήμερα γενικά ἀποδεκτή, μέσα στα ὀκτώ βιβλία τῶν Πολιτικῶν, ὅπως μᾶς ἔχουν παραδοθῆ, διακρίνονται τά παλαιότερα Πο-

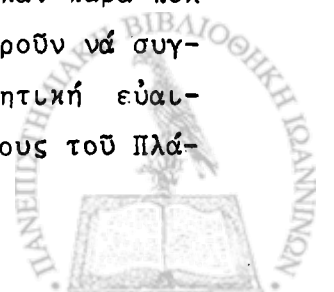

λιτικά (τά βιβλία II, III, VII καί VII), πού ἀποτελοῦσαν ἀρχικά μιὰ ἐνότητα. Ὁ Ἀριστοτέλης τὰ εἶχε γράψει στά σαράντα του χρόνια, ἀμέσως μετά τή δημοσίευση τῶν Νόμων τοῦ Πλάτωνος· σ'αὐτά παρουσίαζε ἀκόμα τό ἰδεῶδες του κράτος μέ τρόπο τελείως πλατωνικό. Ὄταν ἀργότερα στήν Ἀθήνα ἔβαλε τούς μαθητές του νά συγκεντρώσουν τό τεράστιο ὕλικό τῶν 158 Πολιτειῶν του -ἀπό τίς ὁποῦς παρουσίασε ὁ ἕδιος γιά εὐρύτερους κύκλους τήν Ἀθηναίων πολιτεία, πού μᾶς διασώθηκε ἀπό ἕναν πάπυρο τοῦ Λονδίνου-, συνέταξε μέ βάση αὐτό τό ἀποδεικτικό ὕλικό τὰ βιβλία IV-VI, στά ὁποῖα δέν πραγματεύτηκε τό ἰδεῶδες κράτος, ἀλλά πραγματικά κράτη καί ἐξέθεσε τίς ἀδυναμίες τους καί τίς μεθόδους θεραπείας τους. Ἔτσι τὰ Πολιτικά ἀπό ἕνα σχεδιάσμα τοῦ ἰδεῶδους κράτους μεταβλήθηκαν σέ μιὰ γενική διδασκαλία γιά τό κράτος. Τότε ὅμως τό II βιβλίό μέ τήν ἱστορία τῶν οὐτοπιῶν του δέν ταίριαζε πιά σάν εἰσαγωγή. Γι'αὐτό ἔγραψε τό I βιβλίό σάν εἰσαγωγή στό νέο του ἐνοποιημένο ἔργο. Ὅμοια διακρίνονται ἐπίσης σέ ἄλλα διδακτικά του συγγράμματα παλαιότερα καί νεώτερα στρώματα.

Ἔτσι βλέπομε τόν Ἀριστοτέλη, ὅπως εἶδαμε παραπάνω τόν Πλάτωνα, σάν ἕνα σταθερά ἐξελλισσόμενο καί ὄχι δογματικό καί στατικό δάσκαλο, ὅπως θεωρήθηκε ἀπό τή σχολαστική φιλοσοφία ὡς τίς μέρες μας. Αὐτός ὁ μοναδικός καθολικός σοφός, μέ τόν ὁποῖο κανείς δέν μπορεῖ νά συγκριθῆ ὡς τόν Leibniz, δέσποζε στό σύνολο τῶν φυσικῶν καί θεωρητικῶν ἐπιστημῶν καί τίς ὠργάνωσε σέ μιὰ ἐνότητα. Αὐτό εἶναι ἕνα κατόρθωμα πού πολύ δύσκολα γίνεται κατανοητό καί γι'αὐτό ἀκριβῶς εἶναι ἀξιοθαύμαστο. Ἀλλά ἡ ἐμβάθυνση πού ἔδωσε στους ἐπί μέρους κλάδους τῆς ἐπιστήμης ὤφειλε νά ὀδηγήσῃ ἀναγκαστικά στήν ἐξέλιξη τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν μετά τό θάνατό του, γιατί δέν ὑπῆρχε κανένας πού θά μπορούσε νά τόν ἀντικαταστήσῃ στήν καθολικότητα τῶν γνώσεων. Καί αὐτή ἡ ἐξέλιξη ὑπῆρξε χαρακτηριστική τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἔτσι ἡ Ἐπιστήμη, μετά τό θάνατο τοῦ Ἀριστοτέλη, κατατιμήθηκε σέ εἰδικές ἐπιστήμες, ὅπως ἀκριβῶς στόν πολιτικό τομέα τό παγκόσμιο κράτος τοῦ Ἀλεξάνδρου διαιρέθηκε, μετά τό θάνατό του, σέ μικρότερα κράτη.

8. Ποίηση καί Μουσική

Ἐνῶ τό γενικό ἐνδιαφέρον γιά τή φιλοσοφία καί τή ρητορική ἦταν τόσο πολύ δυνατό, ἡ ποίηση ἀντίθετα ὑποχώρησε. Βέβαια γράφτηκαν πάρα πολλά ποιητικά ἔργα, ἀλλά τὰ λίγα πού γνωρίζομε ἀπ'αὐτά δέν μποροῦν νά συγκριθοῦν μέ τὰ δημιουργήματα τοῦ 5ου αἰώνα. Ὅτι ὡστόσο ἡ ποιητική εὐαισθησία δέν ἐξαφανίστηκε, τό δείχνουν μερικοί ἀπό τούς διαλόγους τοῦ Πλά-

τωνος. Ἀφοῦ ὁ Χοιρίλος ὁ Σάμιος (5ος αἰώνας) ὕμνησε σέ ἓνα ἔπος του, στήν Περσηίδα, τή δόξα τῆς Ἀθήνας στούς Περσικούς πολέμους, ὁ ἐπικός ποιητής Ἀντίμαχος ὁ Κολοφώνιος (400;-348;) ἐπέστρεψε μέ τή Θηβαΐδα του στό μῦθο. Ἀλλά στό κέντρο τοῦ ποιητικοῦ ἐνδιαφέροντος βρῖσκεται ἡ τραγωδία. Δέν περιωριζόταν τώρα πιά μόνο στήν Ἀθήνα, ἀλλά καί ἄλλες πόλεις ἄρχισαν νά ἀποκτοῦν θέατρα. Μολονότι ἦταν ἔθιμο στίς γιορτές νά παρουσιάζεται στήν ἀρχή ἓνα δράμα τοῦ 5ου αἰώνα - συνήθως τοῦ Εὐριπίδη, τοῦ ποιητῆ μέ τήν πιο μοντέρνα κοσμοθεωρία, ὁ ὁποῖος κυριαρχοῦσε στή σκηνή -, ὥστόσο καί ἀκόμη αὐτή τήν ἐποχή, ὅπως καί παλαιότερα, γινόταν ἓνας δραματικός ἀγώνας ἀνάμεσα σέ τρεῖς τριλογίες. Ἐτσι ὁ ἀριθμός τῶν τραγωδιῶν τοῦ 4ου αἰώνα ἦταν πολύ μεγάλος. Ἀλλά γνωρίζομε σχετικά πολύ λίγα.

Ἡ πολιτική παρακμή τῆς Ἀθήνας ὠδήγησε στήν ἀποπολιτικοποίηση τῆς κωμωδίας, ὅπως φαίνεται ἤδη στίς τελευταῖες δημιουργίες τοῦ Ἀριστοφάνη:

Οἱ Ἐκκλησιάζουσες (393/2) καί ὁ Πλοῦτος (389/8) διακρίνονται ἀπό τίς προηγούμενες κωμωδίες του ἀπό τή σχεδόν πλήρη ἔλλειψη τοῦ λυρικοῦ στοιχείου. Στίς Ἐκκλησιάζουσες καταγγέλλει ὁ Ἀριστοφάνης ἀπερίφραστα τήν ἐπανάληψη τῆς ναυτικῆς ἐπεκτάσεως, πού ἀπεχθάνονταν, ὅπως λέει, οἱ πλούσιοι καί οἱ ἀγρότες, καί καταδικάζει τή δημιουργία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μισθοῦ πού ἓνας ἀπό τούς ἀρχηγούς τῶν δημοκρατικῶν, ὁ Ἀγύρριος ὁ Κολλυτεύς (γύρω στό 390), ἀνέβασε σέ τρεῖς ὀβολούς καί πού ὁ Ἀριστοφάνης τόν χαρακτηρίζει σάν φοβερό ἀπατεῶνα. Στόν Πλοῦτο ὁ Ἀριστοφάνης ἀντιτάσσεται σέ μερικά κηρύγματα τῆς ἐποχῆς γιά ἰσότητα καί ὕμνεῖ μέ τό στόμα ἑνός προσώπου τῆς κωμωδίας τά ἀγαθά τῆς φτώχειας, μητέρας τῆς εὐπρέπειας καί τῆς ἀρετῆς. Καί στά δύο αὐτά τελευταῖα ἔργα τοῦ Ἀριστοφάνη ἡ πολιτική σάτιρα ὑποχωρεῖ.

Ἡ κωμωδία στρέφεται μετά τόν Ἀριστοφάνη ὅλο καί περισσότερο στίς σκηνές τῆς καθημερινῆς ζωῆς, περιγελά τίς φιλοσοφικές θεωρίες ἢ τίς λογοτεχνικές δημιουργίες καί τολμᾷ ἀκόμη τή γελοιοποίηση τῶν μύθων τῶν θεῶν. Ἐξελίχθηκε ἔτσι στή Μέση κωμωδία, πού γράφτηκε καί παίχτηκε ὄχι μόνο στήν Ἀθήνα, ἀλλά καί σέ ἄλλες Ἑλληνικές πόλεις. Οἱ κυριώτεροι ἀντιπρόσωποι τῆς μέσης κωμωδίας εἶναι οἱ μέτοικοι Ἀντιφάνης (408;-334;), πού ἔγραψε πάρα πολλές κωμωδίες (ἀναφέρονται 365; καί 280;) καί νίκησε δέκα-τρεῖς φορές, ὁ Ἀναξανδρίδας, πού νίκησε δέκα φορές, καί ὁ ἀνώτερός τους Ἀθηναῖος Εὐβουλος, πού διακρίνεται γιά τήν ἀδιάντροπη σαρκαστική του διάθεση καί τήν ἐλευθεροστομία του, πού θυμίζει τήν κωμωδία τοῦ 5ου αἰώνα. Νεώτερος εἶναι ὁ κωμικός Ἀλεξίς, μέτοικος ἀπό τούς Θουρίους, πού

ἔγινε Ἄθηναῖος πολύτης ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ πλοῦ λαμπροῦ ἀντιπροσώπου τῆς νέας κωμωδίας, τοῦ Μενάνδρου (340-292), πού ἦταν ἕως ἀνεψιός του.

Ἐνῶ ἡ ποίηση φανερώνει φανερά πτώση, ἡ μουσική γνωρίζει μεγάλη ἀνθηση καί θέλγει τό κοινό ὄλο καί περισσότερο σέ μεγαλύτερο βαθμό. Γνωρίζουμε δυστυχῶς μόνο ἀποσπάσματα ἀπό τά μουσικά βιβλία, ὅπως τοῦς Πέρσες τοῦ Τιμοθέου (τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰώνα)-ἀπό τοῦς παλαιότερους Ἑλληνικούς παπύρους-, ἀλλά, ἐπειδή δέν γνωρίζουμε τίς νότες, δέν μπορούμε νά σχηματίσουμε καμιά ἰδέα γιά αὐτή τή νέα μουσική.

9. Ἡ ἀρχιτεκτονική

Ἡ ἄτυχη ἔκβαση τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου διέκοψε γιά πολύ χρόνο τήν προσπάθεια ἐξωραϊσμοῦ τῆς Ἀθήνας μέ καλλιτεχνικά δημόσια οἰκοδομήματα. Ἡ ἀνοικοδόμηση ἀπό τόν Κόνωνα τῶν Μακρῶν τειχῶν καί τῶν τειχῶν τοῦ Πειραιᾶ, πού, ὅπως τά παλαιότερα τεύχη, ἦταν πλύνθινα ἐπάνω σέ πέτρινα θεμέλια, μαρτυροῦν τήν οἰκονομική κρίση. Μόνο στήν ἐποχή τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τοῦ Εὐβούλου ἀρχισαν ξανά οἱ Ἀθηναῖοι νά κτίζουν καλλιτεχνικά οἰκοδομήματα, πού συμπληρώθηκαν ὅμως στήν ἐποχή τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τοῦ Λυκούργου, στά χρόνια τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τέτοιο εἶναι τό μαρμάρινο Διονυσιακό θέατρο. Ἡ Ἀθήνα παρέμεινε ὡστόσο ἀκόμη καί τόν 4ο αἰώνα τό κέντρο τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς, μολονότι οἱ Ἀθηναῖοι καλλιτέχνες ἔπαιρναν ἤδη τίς περισσότερες παραγγελίες τους ἀπό ἄλλες πόλεις καί ξένους δυνάστες. Στήν οἰκοδομική δραστηριότητα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς ἀξίζει νά ἀναφέρουμε τό ναό τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς στήν Τεγέα (350-340;), ἔργο τοῦ Σκόπα (τέλος 5ου αἰώνα - 340;), παύ μετά τό ναό τοῦ Δία τῆς Ὀλυμπίας θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος καί ὡραιότερος ναός τῆς Πελοποννήσου, τό ναό τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Πριήνης (ἔργο τοῦ Πυθεοῦ) καί τό κολοσσιαῖο νέο οἰκοδόμημα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος στήν Ἔφεσο, πού εἶχε κάψει ὁ Ἡρόστρατος τό 356. Ἐπικρατοῦν τάντα ὁ δωρικός καί ὁ ἰωνικός ρυθμός, ἐνῶ οἱ κορινθιακοί κίονες συνήθως χρησιμοποιοῦνται μόνο στό ἐσωτερικό τῶν οἰκοδομημάτων, ὅπως στό θόλο τῆς Ἐπιδαύρου (360-330) μέ τήν ἀσυναγώνιστη καί καταπληκτική ἐλευθερία τῆς διακοσμῆσεως, ἔργο τοῦ Ἀργείου Πολυκλείτου τοῦ νεωτέρου. Γιά πρώτη φορά καθαρά κορινθιακό ρυθμό ἔχει τό χαριτωμένο ἰδιωτικό χορηγικό μνημεῖο τοῦ Λυσικράτη στήν Ἀθήνα τό 335/4 (τό σημερινό "Φανάρι τοῦ Διογένη"). Ἀλλά τό πλοῦ φημισμένο οἰκοδόμημα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι τό κολοσσιαῖο ταφικό μνημεῖο τοῦ Μανσώλλου, τοῦ δυνάστη τῆς Καρίας (πέθανε τό 353), πού τό κατέτασαν ἀνάμεσα στά ἑπτὰ θαύματα τοῦ

ἀρχαίου κόσμου. Τό Μουσωναλλετο αὐτό τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἦταν ἰωνικοῦ ρυθμοῦ καί εἶχε σάν ἐπιστέγασμα ἕνα τέθριππο (ἔργο τοῦ Πυθεοῦ - ἢ Πυθέως - καί τοῦ Σατύρου). Γιά τήν πλαστική του διακόσμηση ἐργάστηκαν οἱ μεγαλύτεροι γλύπτες τῆς ἐποχῆς, ὁ Σκόπας, ὁ Βρύαξις, ὁ Τιμόθεος καί ὁ Λεωχάρης.

10. Ἡ πλαστική

Κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς ζωγραφικῆς, πού στό τέλος τοῦ 5ου αἰώνα προσπάθησε νά ἀποδώσῃ τά ψυχικά συναισθήματα, στράφηκε καί ἡ πλαστική τόν 4ο αἰ. πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση. Αὐτό ὠδήγησε σιγά-σιγά στήν ἀναπαράσταση τῶν χαρακτήρων καί, ἀργότερα, στό πορτραῦτο. Γιά ἀνθρώπινες παραστάσεις ἔδωσε πολλές εὐκαιρίες ἡ νέα συνήθεια πού ἐπικράτησε νά ἀνεγείρωνται τιμητικοὶ ἀνδριάντες ἐπιφανῶν ἀνδρῶν πού ζοῦσαν ἀκόμη σέ δημόσιους χώρους. Ἐπίσης ἕξοχο κάλλος ἐπιτεύχθηκε στά ἀττικά ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα. Ἀττικοὶ καλλιτέχνες ἐπεξεργάστηκαν ἐπίσης τίς μεγαλοπρεπεῖς σαρκοφάγους, πού βρέθηκαν στή Σιδῶνα. Στήν παράσταση τῶν θεῶν ἐπέδρασαν οἱ νεώτερες ἀντιλήψεις γιά τή θρησκεία, σύμφωνα μέ τίς ὁποῦς οἱ θεοὶ πάντοτε ἀποδίδονταν ἀνθρώπινα καί παριστάνονταν σέ συγκεκριμένες πράξεις. Ἔτσι ὁ Ἀπόλλων ὁ Σαυροκτόνος τοῦ Πραξιτέλη παραφύλαγε μιά σαύρα, ὁ Ἑρμῆς του κρατοῦσε τό μικρὸ Διόνυσο, ἡ Κνιδία Ἀφροδίτη του ἐτοιμαζόταν γιά τό λουτρό της, πράξη πού συγχρόνως δικαιολογοῦσε τή γυνόνητά της, πού ἦταν ἕνας νεωτερισμός. Ἔτσι αὐτά τά ἔργα δέν ἦταν μόνο θρησκευτικὰ δημιουργήματα. Κοντά στόν Ἀθηναῖο Πραξιτέλη, μέ τόν ὁποῖο ἡ καθαρὴ ἀττική τέχνη βρῆκε τὴν πλοῦς τέλεια καί πλοῦς λεπτή ἔκφρασή της, στέκει ὁ Σκόπας ἀπὸ τὴν Ἰάρο (ἀρχές 4ου αἰ. - 340;), πού οἱ μορφές του ἔχουν πιά μιά παθητικὴ ἔκφραση. Καί οἱ δύο προτιμοῦν τό μάρμαρο ἀπὸ τό χαλκόν. Ἀντίθετα ὁ Λύσιππος, ὁ μέγας καλλιτέχνης τῆς Σικυωνικῆς σχολῆς, πού κυριαρχεῖ ἀκόμη στήν ἐποχὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἦταν μόνο χαλκοπλάστης.

11. Ἡ ζωγραφικὴ

Ἡ ζωγραφικὴ τέλος ἀκολούθησε καί αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη πού ἄρχισε στά τέλη τοῦ 5ου αἰώνα ἰδιαίτερα μέ τόν Παρράσιο. Παράλληλα μέ τὴν ἀττικοῦσωνικὴ σχολὴ δημιουργήθηκε ἡ σχολὴ τῆς Σικυῶνος (Πάμφιλος καί ἄλλοι). Ἀπὸ τεχνικὴ ἄποψη τελειοποιήθηκε ἡ ἐγκαυστικὴ ζωγραφικὴ (μέ λεπτὰ ἐγκαυστικά χρώματα ἐπάνω σέ μάρμαρο καί σέ ξύλινους πίνακες). Ὁ ἐνδοξότερος

ζωγράφος τοῦ αἰῶνα ἦταν ὁ Ἰωάννης Ἀπελλῆς, πού σπούδασε στή Σικυῶνα κοντά στόν Πάμφιλο. Τό πλοῦς ξακουστό ἔργο του ἦταν ἡ Ἀναδυομένη Ἀφροδίτη, στό ναό τοῦ Ἀσκληπιοῦ στήν Κῶ. Ἐπίσης, ὅπως καί ὁ Λύσιππος, ἐκτιμήθηκε ἰδιαίτερα ἀπό τόν Ἀλέξανδρο, πού ἤθελε νά ἀπεικονίζεται ἀποκλειστικά ἀπό αὐτούς τούς δύο καλλιτέχνες. Συνολικά ἡ τέχνη τοῦ 4ου αἰῶνα θεωρεῖται σάν "ἡ δεύτερη κλασσική", πού ἔδωσε τήν τέλεια ἔκφραση στή λατρεία τοῦ Ὁραίου.

Χ. ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΩΣ ΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΤΡΙΠΑΡΑΔΕΙΣΟΥ ΚΑΙ Ο ΛΑΜΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (323-321)

1. Ἡ κατάσταση τοῦ κράτους κατὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου

Ἡ τεράστια αὐτοκρατορία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἦταν ἀκόμη πρὸ ἀνομοιογενῆς ἀπὸ τὸ βασίλειο τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Οἱ προσπάθειες τοῦ ἰδρυτῆ της, πού πέθανε τόσο νέος, νὰ συνενώσῃ τὰ διάφορα ἔθνη καὶ στοιχεῖα της δέν εἶχαν τὸν ἀπαραίτητο χρόνο γιὰ νὰ καρποφορήσουν. Ὅσο ζοῦσε ὁ Ἀλέξανδρος, ἡ προσωπικότητά του ἔφτανε γιὰ νὰ διατηρηθῇ ἡ ἐνότητα τοῦ κράτους του. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δέν μπόρεσε νὰ ἐμποδίσῃ, ὅπως εἶδαμε, τίς στρατιωτικὲς ἐπαναστάσεις καὶ τίς συνωμοσίες. Καί, ὅταν γύρισε ἀπὸ τίς Ἰνδίες, μὲ θλίψη διαπίστωσε καὶ τιμῶρησε πολλές πράξεις, παραλείψεις καὶ ἀπειθαρχίες, στοὺς ἀξιωματούχους - πρὸ πάντων στοὺς ξένους ὑπαλλήλους, πού ὁ ἑὺλοιοσ ἐῖχε διορίσει. Εὐκόλα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ προβλέψῃ τί θὰ συνέβαινε μετὰ τὸ θάνατό του. Ἐξ ἄλλου στό περιβάλλον του μιά μικρὴ ομάδα ἀνδρῶν, πού εἶχαν συντελέσει στό θρίαμβό του καὶ πού οἱ περισσότεροὶ τοὺς βρίσκονταν στήν ἀκμὴ τῆς ἡλικίας τους, σχεδόν ὅλοι ἀπὸ τὴ νέα γενιά τῶν Μακεδόνων πού πίστευε ὅτι αὐτὴ κατέκτησε μαζί μὲ τὸν Ἀλέξανδρο τὸν κόσμον, δέν μπορούσαν νὰ περιορισθῶν ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἐμπρὸς σ' ἓνα δευτερεύοντα ρόλο. Ἐκτός ἀπὸ τίς διοικητικὲς καὶ στρατιωτικὲς ἱκανότητές τους οἱ ἄνδρες αὐτοὶ οὐδέποτε τερᾶστια μέσα: πρῶτα ἀπ' ὅλα τὸ στρατό τοῦ Ἀλεξάνδρου, πού τὸν χαρακτήριζε - τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὰ μακεδονικὰ καὶ τὰ ἑλληνικὰ τμήματά του - ἓνα πολὺ δυνατὸ πνεῦμα ἀλληλεγγύης, πνεῦμα πού ἓνας ἱκανὸς ἀρχηγὸς θὰ μπορούσε νὰ ἐκμεταλλεῖται πρὸς ὄφελός του. Ὑστερα τὰ τεράστια χρηματικὰ ἀποθέματα (πολλὲς ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια χρυσὲς δραχμὲς), πού ἀπὸ τὰ θησαυροφυλάκια τῶν περσικῶν ἀνακτόρων εἶχαν περάσει στὰ ταμεῖα τῆς νέας αὐτοκρατορίας.

2. Τὸ πρόβλημα τῆς διαδοχῆς

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος δέν εἶχε ἀποκτήσει γιὰ, ὅσο ζοῦσε, καὶ δέν εἶχε ἀρίσει τὸ Διάδοχό του. Ἔτσι τὸ πρόβλημα τῆς διαδοχῆς του ἦταν ὀξύ. Τὴν οἰκογένειά του ἀποτελοῦσε, ἐκτός ἀπὸ τὴ μητέρα του Ὀλυμπιάδα πού ἔμενε στή Μακεδονία, ἓνας ἐπιληπτικὸς ἀδελφός, ὁ Ἀρριδαῖος, γιὸς τοῦ Φιλίππου ἀπὸ τὴ Φιλύνα, μιά χορεύτρια.¹ Αὐτὸν ὡστόσο ἀνακήρυξε βασιλεῖα τὸ μακεδονικὸ πεζικό, πού τὸ ἀποτελοῦσαν ἀγρότες ἀφωσιωμένοι στή βασι-

1. Ὁ Φίλιππος εἶχε παντρευτῆ ἑπτὰ γυναῖκες (βλ. παρακ. σ. 115 σημ.).

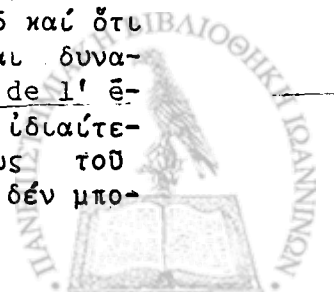

λική οικόγένεια του Φιλίππου. 'Αλλά οί ανώτεροι αξιωματούχοι του κράτους πέτυχαν ὥστε οί εὐγενεῖς ἐταῖροι του ἱππικοῦ νά δεχτοῦν μιά λύση πού οὐσιαστικά δέν δέσμευε τό μέλλον: περιμένοντας τή γέννηση του παιδιοῦ του 'Αλεξάνδρου καί τῆς Ρωξάνης (γεννήθηκε μάλιστα, ὅπως ἤλπιζαν, ἀγόρι πού ὀνομάστηκε 'Αλέξανδρος Δ') ἕνα συμβούλιο ἀντιβασιλείας θά κυβερνοῦσε τό κράτος. "Ἐτσι ὑπῆρχε κίνδυνος συγκρούσεως ἀνάμεσα στό πεζικό καί στό ἱππικό, ἀλλά ἡ σύγκρουση ἀποσοβήθηκε χάρι σέ ἕνα συμβιβασμό: ὁ 'Αρριδαῖος ἀνακηρύχτηκε βασιλεύς καί πῆρε τό ὄνομα Φίλιππος Γ'. Παράλληλα ἀνακηρύχτηκε βασιλεύς μετά τή γέννησή του ὁ 'Αλέξανδρος Δ, ὁ γιός του 'Αλεξάνδρου καί τῆς Ρωξάνης. "Ἐτσι τό κράτος ἀπέκτησε δύο βασιλεῖς. Κοντά στό Φίλιππο 'Αρριδαῖο τοποθετήθηκε κηδεμόνας (προστάτης) ὁ Κρατερός, πού ὡς ἀντιπρόσωπός του ἀνέλαβε τή διοίκηση του στρατοῦ τῆς 'Ασίας, ἔνω ὁ Περδίκκας ἀναγνωρίστηκε χιλάρχος, ἀξίωμα πού ὁ 'Αλέξανδρος δανείστηκε ἀπό τήν περσική ἱεραρχία καί πού ἔδινε στόν κάτοχό του ἀπόλυτη ἐξουσία. 'Ο 'Αντίπατρος φρίστηκε ἐπίτροπος (ἀντιβασιλεύς) τῆς Μακεδονίας καί τῆς 'Ελλάδας. Μιά νέα διανομή τῶν ἐπαρχιῶν συμπλήρωσε αὐτή τήν ὀργάνωση· ἔτσι ἡ ἐνότητα του κράτους διατηρήθηκε προσωρινά, γιατί γρήγορα συγκρούστηκαν αὐτοί πού ἐπιδίωκαν νά τή διατηρήσουν πρὸς τό συμφέρον τῶν νόμιμων κληρονόμων, αὐτοῦ πού ἤθελαν νά τή διατηρήσουν γιά δική τους ὠφέλεια καί ἐκεῖνοι πού ἤθελαν νά ἀποσπάσουν ἀπό αὐτό τό τεράστιο κράτος ἕνα τμήμα καί νά τό κάνουν βασίλειο πού νά ταιριάζη στό ἀνάστημά τους.

3. 'Ο ἀγώνας τῶν 'Ελλήνων γιά τήν ἐλευθερία

Οί πρῶτες δυσκολίες, πού ἀντιμετώπισαν οί νέοι κυβερνήτες του κράτους, προήλθαν ἀπό τούς 'Ελληνες. Μιά ἐπανάσταση τῶν 'Ελλήνων παλαιμάχων, πού ὁ 'Αλέξανδρος εἶχε ἐγκαταστήσει στίς ἀνατολικές ἐπαρχίες, εὐκόλα καταπνίγηκε. Δέν ἔγινε ὁμως τό ἔδλο στήν Εὐρώπη. "Ἐτσι ἡ 'Αθήνα, πού κατὰ τή βασιλεία του 'Αλεξάνδρου προσωρινά εἶχε δεχτῆ μέ ἐγκαρτέρηση τήν κατάσταση, ἔκανε, μέ τόν Λυκούργο, μιά προσπάθεια ἀνορθώσεως τῶν οἰκονομικῶν τῆς· παράλληλα ἔως τότε ἀναδιοργανώθηκε ἡ στρατιωτική ὑπηρεσία τῶν ἐφήβων¹. καινούργια ὄχυρά κατασκευάστηκαν· τριακόσιες τριήρεις ἐ-

1. 'Η ὑπόθεση του U. von Wilamowitz (Aristoteles und Athen, Βερολίνο, 1893-τ. I, σσ. 193-194) ὅτι ἡ ἐφηβεία ἰδρύθηκε μετά τό 336/5 καί ὅτι ἀποτελοῦσε μέρος τῶν μεταρρυθμίσεων του Λυκούργου δέν εἶναι δυνατό νά γίνη σήμερα δεκτῆ. Βλ. σχετικά Χρ. Πελεκύδη, Histoire de l'ἐφηβεία ἀττικῆς ἀρχαίας, Παρίσι 1962, ἰδιαίτερα σσ. 7-17 καί 71-79. 'Η πιθανότητα ὁμως μιᾶς μεταρρυθμίσεως του θεσμοῦ μετά τή μάχη τῆς Χαίρωνείας, ὅσο μικρή κι ἂν εἶναι, δέν μπορεῖ νά ἀποκλεισθῆ.

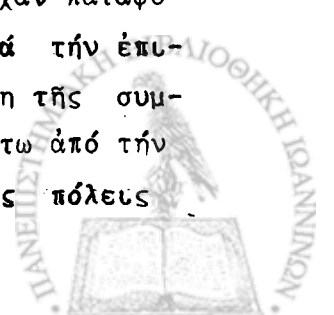

τοιμάστηκαν στά νέα ναυπηγεῖα τοῦ Πειραιᾶ. Τά μέτρα αὐτά ἐπέτρεπαν στήν Ἀθήνα νά διατηρήσῃ κάποια ἐλευθερία κινήσεων· βέβαια δέχτηκε μετά ἀπό διαπραγματεύσεις νά ἀποδώσῃ στόν Ἀλεξάνδρο τῖς θεϊκές τιμές πού ἐκεῖνος τό 324 ἀπαίτησε ἀπό τῖς ἐλληνικές πόλεις. Ἀντίθετα ὅμως, ὅταν ὁ βασιλεὺς θέλησε νά ἐπιβάλλῃ τόν ἴδιο χρόνο σέ ὅλα τά ἐλληνικά κράτη τήν ἐπάνοδο τῶν ἐξορίστων (μέτρο πού ἀπέβλεπε νά ἐξαφανίσῃ αὐτές τῖς συμμορίες ἀνθρώπων χωρίς πατρίδα καί μισθοφόρων, πού ἀπό ἕναν αἰῶνα περιπλανιῶταν σέ ὅλο τόν ἐλληνικό κόσμο, ἦταν ὅμως ἀντίθετο σέ μιᾶ βασική ἀρχή τῆς Κορινθιακῆς συμμαχίας, δηλ. τῆ μή ἐπέμβαση τῶν βασιλέων στίς ἐσωτερικές υποθέσεις τῶν πόλεων), μόνον ἡ Ἀθήνα - μαζί μέ τήν Αἰτωλική συμπολιτεία - αἰσθάνθηκε ὅτι ἦταν σέ θέση, ἀν ὄχι νά ἀρνηθῇ, τουλάχιστον νά διαπραγματευτῆ. Κατά τῖς διαπραγματεύσεις ὅμως αὐτές ἔγινε γνωστός ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐκεῖνη τῆ στιγμή ὁ μέγας ἐμφυχωτής τῆς πόλης, ὁ Δημοσθένης, ἦταν ἐξορίστος γιά τόν ἐξῆς λόγο: τό 324 ὁ Ἄρπαλος, ὁ θησαυροφύλακας τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἶχε δραπετεύσει ἀπό τή Βαβυλώνα παίρνοντας μαζί του 5.000 τάλαντα καί 6.000 μισθοφόρους μέ τούς ὁποίους ἤλπιζε νά ἐξεγείρῃ σέ ἐπανάσταση τήν Ἑλλάδα. Ἐγινε δεκτός στήν Ἀθήνα μέ τόν ὄρο νά μῆ μέσα στήν πόλη χωρίς τούς στρατιῶτες του καί νά ἀφήσῃ ὡς ὑποθήκη τά χρήματα πού εἶχε οἰκειοποιηθῆ. Ἡ ἐξαφάνιση ἑνός μέρους αὐτῶν τῶν χρημάτων καί ἡ μυστηριώδης φυγή τοῦ Ἀρπάλου ἀπό τήν Ἀθήνα ἔδωσαν ἀφορμή σέ μιᾶ δίκη, πού ἀκόμα καί σήμερα παραμένει σκοτεινή. Στή δίκη αὐτή ὁ Δημάδης καί ὁ ἴδιος ὁ Δημοσθένης, πού ὡστόσο ἦταν ὁ εἰσηγητής τῶν μέτρων πρόνοιας καί ἀσφάλειας στήν ὑπόθεση τοῦ Ἀρπάλου, κατηγορήθηκαν ὅτι εἶχαν δωροδοκηθῆ καί καταδικάστηκαν σέ ἐξορία.

4. Λαμιακός ἢ Ἑλληνικός πόλεμος

Ὅταν τόν Ἰούλιο τοῦ 323 ἔφθασε στήν Ἀθήνα ἡ εἴδηση τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐπικράτησε ἀμέσως ἡ πολιτική τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος, τό ὁποῖο μέ ἀρχηγούς τό ρήτορα Ἵπερεΐδη καί τό στρατηγό Λεωσθένη (Λεωσθένους Κεφαλήθεν) ἐπιδίωκε τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀθήνας καί τῆς ἄλλης Ἑλλάδας ἀπό τή Μακεδονία καί τή δημιουργία μιᾶς νέας Ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας.

Ὁ Λεωσθένης εἶχε συγκεντρώσει ἕνα μεγάλο μισθοφορικό στρατό (τμήμα του ὑπῆρξε τό σῶμα τῶν 6.000 μισθοφόρων τοῦ Ἀρπάλου, πού εἶχαν καταφύγει στό Ταύναρο). Ὁ στρατός αὐτός ὑπῆρξε βασικό στοιχεῖο γιά τήν ἐπιτυχία τῶν ἀθηναϊκῶν σχεδίων. Οἱ Ἀθηναῖοι κήρυξαν τή διάλυση τῆς συμμαχίας τῆς Κορύνθου καί ἴδρυσαν μιᾶ νέα ἐλληνική συμμαχία κάτω ἀπό τήν ἡγεσία τους· στή συμμαχία αὐτή προσχώρησαν οἱ Αἰτωλοί, πολλές πόλεις

τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας, ἡ Θεσσαλία καί ἡ Πελοπόννησος (μέ ἐξαίρεση τή Σπάρτη), ὅπου πρώτη προσχώρησε ἡ Σικυών.¹

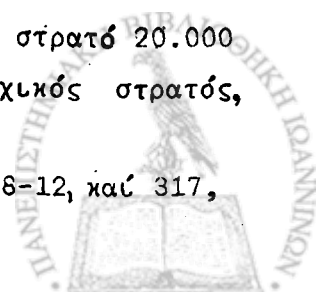
Ὁ Δημοσθένης, πού ζοῦσε ἐξόριστος στήν Αἴγινα ἢ τήν Τροιζήνα, ξέχασε τίς φιλονικίες τοῦ μέ τόν Ὑπερεΐδη καί περιώδευσε στίς πόλεις τῆς Πελοποννήσου (στήν ὁποία εἶχαν σταλῆ καί ἐπίσημοι πρεσβευτές τῆς Ἀθήνας -μεταξύ αὐτῶν ἦταν ὁ Ὑπερεΐδης καί ὁ Πολύευκτος ὁ Σφήττιος), γιά νά πετύχη τήν προσχώρησή τους στόν ἀντιμακεδονικό ἀγῶνα. Μετά ἀπό αὐτή τή διπλωματική του ἀποστολή οἱ Ἀθηναῖοι τόν ἀνακάλεσαν ἀπό τήν ἐξορία· μιᾶ ἀθηναϊκή τριήρης στάλθηκε στήν Αἴγινα, γιά νά τόν μεταφέρει στήν Ἀθήνα, ὅπου τόν ὑποδέχτηκαν θριαμβευτικά. Μέ ψήφισμα τοῦ χάρισαν τό πρόστιμο τῶν 50 ταλάντων.

Μόλις ἐπιβεβαιώθηκε ἡ εὔδηση τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ Λεωσθένης πέρασε ἀπό τήν Πελοπόννησο στήν Αἰτωλία, ὅπου 7.000 Αἰτωλοὶ προστέθηκαν στό μισθοφορικό στρατό του. Μέ τή βοήθεια τῶν Λοκρῶν καί τῶν Φωκέων κατέλαβε τίς θερμοπύλες, γιά νά ἐμποδίση τόν Ἀντίπατρο νά εἰσβάλῃ στή Νότια Ἑλλάδα.

Παράλληλα στήν Ἀθήνα ἀποφασίστηκε ὁ ἐξοπλισμός 240 πολεμικῶν πλοῦν (ἀπό τά ὁποῖα 40 ἦταν τετρήρεις). Ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ὡς σαράντα ἐτῶν ἐπιστρατεύτηκαν. Ἔτσι, ἀφοῦ κράτησαν γιά τή φρούρηση τῆς πόλης τοὺς ὀπλίτες 3 φυλῶν, ἔστειλαν ὡς ἐνισχύσεις στό Λεωσθένη 5.000 Ἀθηναίους ὀπλίτες, 500 ἵππεῦς καί 2.000 μισθοφόρους. Τά στρατεύματα αὐτά μέ τή βοήθεια τοῦ στρατοῦ τοῦ Λεωσθένη νίκησαν τοὺς Βοιωτοὺς, Εὐβοεῖς καί Μακεδόνες, πού ἐπιχείρησαν νά ἐμποδίσουν τή διάβασή τους ἀπό τή Βοιωτία. Ὁ Ἀντίπατρος ζήτησε βοήθεια ἀπό τόν Κρατερό καί τόν Λεοννάτο. Μέ ἀνεπαρκεῖς δυνάμεις (13.000 ὀπλίτες καί 600 ἵππεῦς, ὅσους μπόρεσε νά συγκεντρώσῃ στή Μακεδονία, πού ἦταν χωρὶς μάχιμους ἄνδρες, γιατί οἱ στρατιῶτες εἶχαν ἀκολουθήσει τόν Μ. Ἀλέξανδρο) προσέβαλε τίς θέσεις τῶν Ἑλλήνων στίς θερμοπύλες, νικήθηκα (ἔξ ἀιτίας τῆς ἀποστασίας τῶν Θεσσαλῶν) καί ἀναγκάστηκε νά καταφύγῃ στήν ὄχυρή Λαμία, ὅπου πολιορκήθηκε ἀπό τίς δυνάμεις τοῦ Λεωσθένη. Κατά τή διάρκεια τοῦ χειμῶνα σέ μιᾶ ἀψιμαχία στό πολιορκημένο φρούριο τραυματίστηκε θανάσιμα ὁ Λεωσθένης. Οἱ Ἀθηναῖοι τόν ἔθαψαν μέ μεγάλες τιμές καί ὁ Ὑπερεΐδης ἐκφώνησε τόν ἐπιτάφιο λόγο γιά τοὺς νεκροὺς τοῦ πολέμου. Ἡ ἀπώλεια ὑπῆρξε σκληρή. Ὁ διάδοχός του Ἀντίφιλος δὲν ὑπῆρξε ἰσάξειός του.

Στό μεταξύ ὁ Λεοννάτος ἔφθασε στή Μακεδονία καί μέ στρατό 20.000 ὀπλιτῶν καί 2.500 ἵππεων προχώρησε στή Θεσσαλία. Ὁ συμμαχικός στρατός,

1. Γιά τήν προσχώρησή τῆς Σικυῶνος βλ. Sylloge,³ 310, στ. 8-12, καί 317, στ. 10-16.

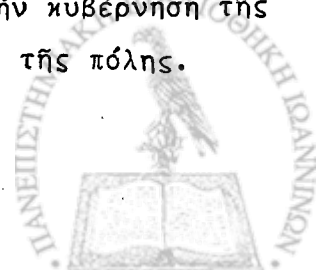
μετά τήν ἀναχώρηση τῶν Αἰτωλῶν, μόλις ἦταν ἀνώτερος ἀριθμητικά ἀπό τό στρατό τοῦ Λεωνάτου. Ὑπερεῖχε ὁμως στό ἱππικό. Ὁ Ἀντίφιλος ἔλυσε τήν **κολοροκία** τῆς Λαμίας καί ἐπιτέθηκε ἐναντίον τοῦ Λεωνάτου στή θεσσαλική πεδιάδα. Στή μάχη ἱππικοῦ πού ἀκολούθησε, τό συμμαχικό (κυρίως θεσσαλικό) ἱππικό νίκησε τοὺς Μακεδόνες καί ὁ Λεωνάτος φονεύθηκε. Ἀλλά ἡ μακεδονική φάλαγγα ἀπέφυγε τήν πανωλεθρία καταφεύγοντας στά ὑψώματα (ὕσως στήν περλοχὴ Φαρσάλων) καί τήν ἐπόμενη ἡμέρα¹ δύο μακεδονικοὺ στρατοῦ (τοῦ Ἀντιπάτρου καί τοῦ Λεωνάτου) ἐνώθηκαν. Ἀλλά ὁ Ἀντίπατρος δέν τόλμησε νά ἐπιτεθῆ καί ὑποχώρησε πρὸς Βορρᾶ.

Ἡ ἔκβαση τοῦ ἀγῶνα ἔμελλε νά κριθῆ στή θάλασσα. Ὁ Ἀντίπατρος περιμένε νέες ἐνισχύσεις ἀπὸ τήν Ἀσία. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔπρεπε ἐπομένως μέ κάθε τρόπο νά ἐμποδίσουν τή διάβαση τῶν δυνάμεων τοῦ Κρατεροῦ ἀπὸ τήν Ἀσία στήν Εὐρώπη: ἐνῶ μιά μοῦρα τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ἐπιτηροῦσε τό στόλο τοῦ Ἀντιπάτρου, μιά ἄλλη μοῦρα ἐπιχειρήσε νά θέσῃ κᾶτω ἀπὸ ἀθηναϊκό ἔλεγχο τὰ Στενά. Ἡ μοῦρα αὐτή ἀπέτυχε στήν ἀποστολή τῆς καί νικήθηκε κοντά στήν Ἄβυδο ἀπὸ ἓνα μακεδονικό στόλο μέ ἀρχηγό τό ναύαρχο Κλεῦτο (ὑποθέτουν ὅτι ὁ στόλος αὐτός ἦρθε μέ διαταγή τοῦ Περδύκα ἀπὸ τῆ Φοινίκης). Ἔτσι, ἐνῶ ὁ Κρατερός μπόρεσε νά περάσῃ τὰ στρατεύματά του στήν Εὐρώπη, ὁ νικημένος ἀθηναϊκός στόλος τοῦ Ἑλλησπόντου ἐνώθηκε μέ τήν ἀνέπαφη μοῦρα. Συγχρόνως ἐνώθηκαν καί οἱ δύο μακεδονικοὺ στόλοι τοῦ Ἀντιπάτρου καί τοῦ Κλεῦτου. Ἀλλά μετά τῆ ναυμαχία τῆς Ἀβύδου οἱ Ἀθηναῖοι ἔχασαν τήν ὑπεροχή τους στή θάλασσα: διέθεταν 170 πλοῖα, ἐνῶ οἱ Μακεδόνες εἶχαν 240. Ἐπιχειρήσαν ὡστόσο καί πάλι νά νικήσουν τοὺς Μακεδόνες. Στή ναυμαχία τῆς Ἀμοργοῦ, ὁ Ἀθηναῖος στρατηγός Εὐετίων¹ νικήθηκε ἀποφασιστικά (θέρος τοῦ 322 π.Χ.) ἀπὸ τόν Κλεῦτο καί ἡ ἦττα αὐτή σήμαινε τό τέλος τῆς ναυτικῆς ὑπεροχῆς τῆς Ἀθήνας στό Αἰγαῖο, πού εἶχε ἀρχίσει μετά τῆ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας.

Μετά τήν ἀφίξη τοῦ Κρατεροῦ στήν Ἑλλάδα, οἱ δυνάμεις τῶν Μακεδόνων ξεπερνοῦσαν τῖς 50.000, ἐνῶ οἱ σύμμαχοι διέθεταν μόνο 25.000 πεζοὺς καί 3.500 ἱππεῖς. Ἡ ἀποφασιστική μάχη διεξήχθηκε στήν Κραννῶνα τῆς θεσσαλίας τόν Σεπτέμβριο τοῦ 322.² Ἐνῶ τό θεσσαλικό ἱππικό νίκησε, τό συμμαχικό πεζικό δέν μπόρεσε νά ἀντέξῃ στήν ἐπίθεση τῆς μακεδονικῆς φάλαγγας, ἀλλά ὑποχώρησε μέ τάξη καί κατέλαβε τὰ ὑψώματα. Ἡ μάχη δέν ὑπῆρξε φονική, ἀλλά οἱ στρατηγοὺ τῶν Ἑλλήνων, γιά νά ἀποφύγουν τήν πλήρη καταστροφή, ζήτησαν εἰρήνη. Στήν Ἀθήνα τό φιλομακεδονικό κόμμα μέ ἀρχηγό³ τόν στρατηγό Φωκίωνα καί τό ρήτορα Δημάδη ἀνέλαβε τήν κυβέρνηση τῆς πόλης. Ὁ Ἀντίπατρος ἀπαύτησε τήν παράδοση χωρὶς ὄρους τῆς πόλης.

1. IG. II² 505, 17-19.

2. Διοδ., 18, 9-13 καί 17-18. Ἰουστίνος 13, 5.

Τό δημοκρατικό πολύτευμα καταργήθηκε. Τή θέση του πήρε ένα τιμοκρατικό πολύτευμα: μόνο όσοι Ἀθηναῖοι εἶχαν περιουσία 2.000 δραχμές εἰσατήρησαν τά πολιτικά τους δικαιώματα· ἔτσι ὁ ἀριθμός τῶν πολιτῶν περιωρίστηκε περίπου στό μισό. Μακεδονική φρουρά ἐγκαταστάθηκε στή Μουνιχία. Ὁ Ἀντίπατρος ζήτησε ἐπίσης νά τοῦ παραδώσουν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς πέντε σημαντικώτερους ἀρχηγούς τοῦ δημοκρατικοῦ πατριωτικοῦ κόμματος. Οἱ Ἀθηναῖοι δέχτηκαν καί αὐτή τήν ἀξίωση. Ὁ Ὑπερέδης, ὁ Ἰμέρατος -ἀδελφός τοῦ Δημητρίου Φαληρέως¹-, ὁ Ἀριστόνικος καί ὁ Εὐκράτης² κατέφυγαν στό ἱερό τοῦ Αἰάκου στήν Αἴγινα. Ἐκεῖ τοὺς συνέλαβαν οἱ Μακεδόνες τοῦ Ἀντιπάτρου (διέπραξαν μάλιστα τήν ἱεροσυλία νά τοὺς ἀποσπάσουν ἀπό τό βωμό) καί τοὺς ἔστειλαν στόν Ἀντίπατρο, σίς Κλεωνές τῆς Ἀργολιδοκορινθίας, πού τοὺς θανάτωσε μέ βασανιστήρια. Οἱ Μακεδόνες ἐπιχείρησαν κατόπιν νά συλλάβουν καί τό Δημοσθένη, πού εἶχε καταφύγει στό ναό τοῦ Ποσειδῶνα στή νῆσο Καλαυρία (στό σημερινό Πόρο)· ὁ Δημοσθένης αὐτοκτόνησε μέσα στό ναό (χειμῶνας τοῦ 322) γιά νά μή πέση ζωντανός στά χέρια τῶν Μακεδόνων. Εἶχε ἀγωνιστῆ ὡς τό τέλος μέ πάθος, μέ θάρρος καί μέ διορατικότητα γιά τό ἰδανικό τῆς ἐλεύθερης πόλης. Καί τελικά τό μόνο του λάθος εἶναι ὅτι ἀπέτυχε. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀργότερα στή βάση ἀνδριάντα του χάραξαν τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Εὔπερ ἔσση γνώμη ῥώμην, Δημοσθενες, εἶχες,
οὔ ποτ' ἄν Ἑλλήνων ἤρξεν Ἄρης Μακεδῶν.

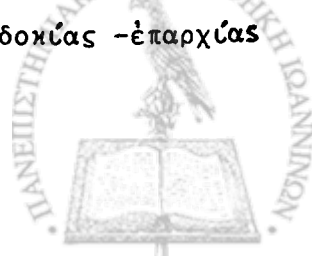
Ἡ ὑποταγή τῆς Ἀθήνας ἔθεσε τέρμα στόν πόλεμο. Ὁλόκληρη ἡ Ἑλλάδα ξανάπεφτε κάτω ἀπό τή Μακεδονική κυριαρχία, χωρίς τοὺς τύπους πού εἶχε ἐπιβάλλει ὁ Φίλιππος καί εἶχε σεβαστῆ ὁ Ἀλέξανδρος. Δέν γινόταν πιά λόγος γιά τήν Κορινθιακή συμμαχία. Ὁ Ἀντίπατρος δέν εἶχε κανένα συμφέρον νά συνενώσει τίς ἑλληνικές πόλεις, ἀλλά ἀντίθετα νά τίς διαιρέσει καί νά ὑποστηρίξει σ' αὐτό τό πλῆθος τῶν κρατῶν τά φιλομακεδονικά κόμματα. Μόνο οἱ Αἰτωλοὶ ἀντιστέκονταν ἀκόμα καί ὁ Ἀντίπατρος ἦταν ἀπασχολημένος μέ τήν ὑποταγή τους (Διόδ. 18, 24-25).

5. Συνασπισμός ἐναντίον τοῦ Περδίκκα

Ἀλλά ἀνησυχητικά νέα ἔφθασαν ἀπό τήν Ἀσία. Ὁ Περδίκκας, ἀρχηγός τῆς μεγάλης στρατιᾶς, φανέρωνε τίς προθέσεις του: σχεδίαζε νά παντρευτῆ μιά ἀδελφή τοῦ Ἀλεξάνδρου, τήν Κλεοπάτρα, καί συμπεριφερόταν σά νά ἦταν ὁ μόνος κυρίαρχος τοῦ κράτους. Ἦδη εἶχε δώσει διαταγή στόν Ἀντίγονο, τό διοικητή τῆς Φρυγίας, νά παραδώσει τή διοίκηση τοῦ στρατοῦ του στόν Εὐμένη, πού ἔμελλε νά ἀναλάβῃ τή διοίκηση τῆς Καππαδοκίας -ἐπαρχίας

1. Γιά τόν Δημήτριο Φαληρέα βλ. παρακ., σ. 114.

2. Γιά τόν Εὐκράτη βλ. παρακ., σ. 91.

πού είχε μείνει έξω από την πορεία του 'Αλεξάνδρου και δεν είχε ειρηνεύσει τελείως. 'Ο Εύμένης από την Καρδία, ο παλιός γραμματέας του 'Αλεξάνδρου, δεν ήταν αγαπητός στους Μακεδόνες, πού τον κατηγορούσαν (έκτός από τό ό,τι δεν ήταν Μακεδόνας) για την καιροσκοπική πολιτική του και για τό σκανδαλώδη πλοῦτο του.¹ 'Ο 'Αντίγονος αρνήθηκε νά έκτελέση την έντολή του Περδίκκα, έγκατέλειψε τή Φρυγία και κατέφυγε στή Μακεδονία. 'Ο 'Αντίπατρος, ο Κρατερός, ο 'Αντίγονος, ο Λυσίμαχος, διοικητής της Θράκης, και ο Πτολεμαῖος, διοικητής της Αἴγυπτου, συμμαχῆσαν έναντίον του Περδίκκα και του Εύμένη. 'Ο Πτολεμαῖος, πού είχε πάρει την Αἴγυπτο, την πιά πλούσια και πιά όμοιογενή έπαρχία του κράτους, σχεδίαζε νά τή μεταβάλῃ σέ ανεξάρτητο κράτος. Ήδη είχε κατορθώσει νά προσαρτήσῃ την Κυρήνη και είχε επίσης πετύχει νά μεταφέρῃ στήν Αἴγυπτο τή σορό του 'Αλεξάνδρου, πού ο Περδίκκας σκόπευε νά στείλῃ στή Μακεδονία. 'Ο Πτολεμαῖος έφερε στή συμμαχία οίκονομική, στρατιωτική και ήθικῆ ένίσχυση τεράστια. Γι' αυτό τό λόγο ο Περδίκκας θέλησε νά άπαλλαγῇ πρώτα από αυτόν. 'Ενώ ο Εύμένης στήν Καππαδοκία κατέστρεφε ένα στρατό τῶν έχθρῶν του σέ μάχη όπου σκοτώθηκε ο Κρατερός, ο Περδίκκας κατευθύνθηκε πρὸς την Αἴγυπτο μέσα από τή Συρία, αλλά δεν μπόρεσε νά περάσῃ τό Δέλτα και, ὕστερα από μιá σειρά άποτυχιῶν στίς όποῖες δοκιμάστηκε τό ήθικό του στρατού του, δολοφονήθηκε μέσα στή σκηνή του από τόν Σέλευκο και μιá ομάδα δυσ-αρεστημένων άξιωματικῶν.²

6. Ἡ Διανομή τῆς αὐτοκρατορίας στόν Τριπαράδεισο (321).

Μερικές εβδομάδες αργότερα στόν Τριπαράδεισο (Ἄνω Συρία) ο Πτολεμαῖος, ο 'Αντίγονος και ο 'Αντίπατρος, πού μέ δυσκολία είχε σταματήσει τόν πόλεμο μέ τούς Αἰτωλούς, αναδιωργάνωσαν την αὐτοκρατορία (321). 'Ο 'Αντίπατρος έγινε ἐπιμελητής (ἐναντιβασιλεὺς) τῶν δύο βασιλείων. Ἡ Διοίκηση τῆς Ἀσίας ανατέθηκε στόν 'Αντίγονο³ κοντά του τοποθετήθηκε και ο Κάσσανδρος, ο γιός του 'Αντιπάτρου. Τό σύστημα αυτό έξισοροποῦσε και έξουδετέρωνε τίς έξουσίες, αλλά οί φιλοδοξίες του 'Αντιπάτρου, του 'Αντιγόνου και του Κασσάνδρου και τῶν άλλων διοικητῶν έπαρχιῶν, του Πτολεμαίου, του Λυσιμάχου και του Σελεύκου, σατράπη τῆς Βαβυλωνίας, προμήνυαν ἤδη νέες συγκρούσεις.

1. Διοδ., 18,6.

2. Διοδ., 18,33-36.

3. Διοδ., 18,39.

ΧΙ. ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ
ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΤΡΙΠΑΡΑΔΕΙΣΟΥ ΩΣ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΙΨΟΥ
(321-301)

1. 'Ο Πολυπέρχων αντιβασιλεύς στή Μακεδονία

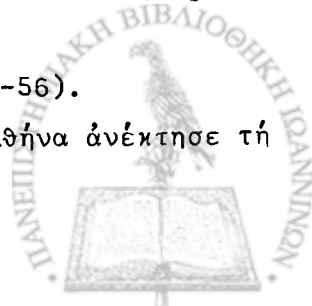
Στή διανομή του Τριπαραδείσου ὁ 'Αντίγονος ὁ Μονόφθαλμος πήρε τό καλύτερο μερίδιό. Εἶχε τό στρατό, μέ τόν ὁποῖο ὑπολόγιζε ὄχι μόνο νά νικήσῃ τόν Εὐμένη, ἀλλά καί νά πετύχῃ τήν κυριαρχία τῆς 'Ασίας, ὅπου ἤδη ἀπό τό 320 ἀσκοῦσε τήν ἐξουσία του, ἔδινε διαταγές καί μοῦραζε τίς στρατιωτικές διοικήσεις. Ἔτσι, ὅταν τό 319 ὁ 'Αντίπατρος πέθανε, ὁ διάδοχος του Πολυπέρχων, ἕνας ἀπό τούς πρῶ ἠλικιωμένους στρατηγούς τοῦ 'Αλεξάνδρου, πού ἦταν ἰκανός στρατιωτικός, ἀλλά μέτριος πολιτικός, ἐπιδίωξε μέ ὅλα τά μέσα νά στερεώσῃ τή θέσῃ του ἀπέναντι σ' ἕναν τόσο ἐπικίνδυνο ἀντίπαλο. Ἔπρεπε πρῶτα ἀπ' ὅλα νά ἀποφύγῃ στήν Εὐρώπῃ τήν ἐπανάληψη τῶν γεγονότων τοῦ 322. Γι' αὐτό τό 319, μέ διάγραμμα, πού ἔγινε στό ὄνομα τοῦ βασιλέως Φιλίππου 'Αρριδαίου, ὁ Πολυπέρχων ἀποκατέστησε σέ ὅλες τίς ἑλληνικές πόλεις τά δικαιώματα καί τίς ἐλευθερίες πού ὑπῆρχαν στήν ἐποχή τοῦ Φιλίππου καί τοῦ Μεγάλου 'Αλεξάνδρου καί ἀνακάλεσε τούς ἐξορίστους.¹ Ἡ ἐφαρμογή τοῦ διαγράμματος συνωδεύτηκε ἀπό ταραχές στήν 'Αθήνα ἢ δημοκρατία πού ἀποκαταστάθηκε (318) καταδίωξε τούς ἀρχηγούς τῆς κυβερνήσεως πού εἶχε ἐγκαταστήσει ὁ 'Αντίπατρος: Ὁ Φωκίων, πού εἵκοσι πέντε χρόνια κήρυσσε τήν ἀποδοχή τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, πλήρωσε μέ τή ζωή του αὐτή τήν πολιτική του.² Χάρη σ' αὐτό τό διάγραμμα οἱ συμπάθειες τῶν ἑλληνικῶν πόλεων στράφηκαν πρὸς τόν ἀντιβασιλέα Πολυπέρχωνα καί τή βασιλική οἰκογένεια.

2. Ὁ Εὐμένης καί τό τέλος του

Ὁ Πολυπέρχων ἀποκατέστησε σχέσεις μέ τόν Εὐμένη, πού ἦταν σέ παράδοξη θέσῃ στήν 'Ασία ἢ διανομή τοῦ Τριπαραδείσου τοῦ εἶχε ἀφαιρέσει τήν ἐπαρχία του· ἀλλά ὁ Εὐμένης ἰσχυριζόταν ὅτι ὑπεράσπιζε, στό ὄνομα τοῦ νεκροῦ καί θεοποιημένου 'Αλεξάνδρου καί πρὸς τό συμφέρον τῶν νόμιμων διαδόχων του, τήν ἐνότητα τοῦ κράτους ἀπέναντι στους στρατηγούς καί διοικητές τῶν ἐπαρχιῶν, πού ἐνδιαφέρονταν μόνο γιά τά συμφέροντά τους. Ἡ πολιτική αὐτή, πού ἦταν πιθανώτατα συνέπεια τῆς μή μακεδονικῆς καταγωγῆς του, τοῦ ἔδωσε στήν 'Ασία μεγάλο κύρος στά μάτια τῶν παλαίμαχων στρατιωτῶν τοῦ 'Αλεξάνδρου, κύρος πού μεγάλωναν οἱ προσωπικές του ἰκανότητες

1. Γιὰ τό κεῖμενο τοῦ διαγράμματος βλ. στό Διόδωρο (18, 55-56).

2. Διόδ. 18, 66-67. Ἀνακλήθηκαν τότε οἱ ἐξορίστοι καί ἡ 'Αθήνα ἀνέκτησε τή Σάμο (πρβλ. καί Syll³, 317).

καί οἱ μεγάλοι χρηματικοί πόροι πού διέθετε. Ἔτσι ὅλοι ὑπολόγιζαν τή δύναμή του. Ὁ Ἀντίγονος, πού τό 320/19 τόν εἶχε νικήσει στήν Καπαδοκία καί τόν εἶχε πολιορκήσει στό φρούριο τῆς Νώρας, τοῦ προσέφερε τή συμμαχία του, ἀλλά ὁ Εὐμένης τήν ἀρνήθηκε. Ἀντίθετα δέχτηκε, ὅπως ἦταν φυσικό, τή συμμαχία πού ὁ Πολυέρχων τοῦ πρότεινε στό ὄνομα τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας. Γιά νά διαιρέση αὐτόντό συνασπισμό τοῦ ἀντιβασιλέα, πού ἐξουσίαζε τή Μακεδονία καί τήν Ἑλλάδα, καί τοῦ Εὐμένη στήν Ἀσία, ὁ Ἀντίγονος ἔπρεπε νά ἐξασφαλίσῃ τήν κυριαρχία τῆς θάλασσας. Αὐτό τό πέτυχε νικώντας κοντά στό Βυζάντιο τό στόλο τοῦ Πολυέρχοντος. Ἔτσι κόπηκε ἡ ἐπαφή μεταξύ τῶν δύο συμμάχων. Κατόπιν ὁ Ἀντίγονος στράφηκε ἐναντίον τοῦ Εὐμένη, πού ἦταν ὁ πῶς ἐπικίνδυνος. Ὁ Εὐμένης ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσῃ ἀπό τή Συρία στίς ἐπαρχίες τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, πού ἦταν περισσότερο ἀφοσιωμένες στή μνήμη τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐκεῖ βρῆκε ἐνισχύσεις σέ στρατό, σέ ἵππικό καί ἐλέφαντες. Μιά σειρά ἐπιχειρήσεων μεγάλης ἐκτάσεως ἀρχισε τό 318, γιά νά καταλήξῃ μετά ἀπό διάφορες ἐναλλαγές τῆς τύχης στήν ἀποστασία τῶν στρατευμάτων τοῦ Εὐμένη· ὁ ἕδος μάλιστα παραδόθηκε στόν Ἀντίγονο πού τόν ἐκτέλεσε (317). (Διοδ. 19,12.34-37-44).

3. Σύγκρουση Πολυέρχοντος καί Κασσάνδρου. Ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς στήν Ἀθήνα

Στήν Εὐρώπη ἡ θέση τοῦ Πολυέρχοντος δέν βελτιώθηκε. Ὁ Κάσσανδρος, πού ὁ πατέρας του Ἀντίπατρος τόν εἶχε τοποθετήσῃ κοντά στόν ἀντιβασιλέα, ἀρνήθηκε νά ὑπηρετήσῃ ἕνα μέτριο στρατηγό καί ἐναντίον βασιλέα καί συμάχησε μέ τόν Ἀντίγονο, πού τόν εἶχε στείλῃ στήν Ἑλλάδα ἀπό τό καλοκαίρι τοῦ 318. Μέ τριάντα πέντε πλοῖα ἐμφανίστηκε στό Σαρωνικό κόλπο, γιά νά ἐνισχύσῃ τή φρουρά πού εἶχε ἐγκαταστήσῃ ὁ Ἀντίπατρος καί πού πάντα κρατοῦσε τή Μουνιχία παρά τό διάγραμμα τοῦ Πολυέρχοντος. Μέσα στό χειμῶνα τοῦ 318/7, ἡ Ἀθήνα ὑποτάχθηκε στόν Κάσσανδρο καί δέχτηκε ἕνα τιμοκρατικό καί ὀλιγαρχικό πολίτευμα λιγώτερο πιεστικό ἀπό τό πολίτευμα τοῦ 322. Ὁ Κάσσανδρος παρέδωσε τήν κυβέρνηση τῆς πόλης σέ ἕναν Ἀθηναῖο, πού-ἴσως μέ τόν τίτλο τοῦ προστάτη ἢ ἐπιστάτη ἢ νομοθέτη(1) στήν πραγματικότητα εἶχε τήν ἐξουσία τυράννου καί διολκοῦσε μέ τήν ὑποστήριξη τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς τῆς Μουνιχίας. Ἦταν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, ρήτορας καί φιλόσοφος, μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη. Στά δέκα χρόνια τῆς κυβερνήσεώς του ἀποκατέστησε τά οἰκονομικά τῆς πόλης, χάρη στήν εἰρήνη καί προστάτεψε τίς μεγάλες καί μεσαῖες περιουσίες - τίς περιουσίες δηλ. τῶν πολιτῶν πού

1. Πρβλ. IG, II 2 ἐκδ., 1201.

είχαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα - μέ νόμους έναντίον τῆς πολυτέλειας καί μέ τήν κατάργηση τῶν λειτουργιῶν, πού ἀποτελοῦσαν βαρῦ φόρο πάνω στίς περιουσίες. Ἡ Ἀθήνα, ἀφοῦ ἔχασε τήν αὐτοκρατορία της, ἐξαρτιόταν τώρα ἀπό τίς μεγάλες δυνάμεις πού τῆς ἐξασφάλιζαν τόν ἐπισιτισμό της. Ὁ Δημήτριος δέν ἔκανε τίποτα γιά νά βελτιώσῃ τήν κατάστασιν· ἀντίθετα, ἀποτρέποντας τοὺς συμπατριῶτες του ἀπό κάθε στρατιωτική καί ναυτική δραστηριότητα, ἐπέσπευσε τό τέλος τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἀθήνας, πού δεχόταν τόν ἀντίκτυπο τῶν μεγάλων γεγονότων, πού γίνονταν μακριά ἀπό τήν πόλιν καί τήν Ἑλλάδα.

4. Ὁ θάνατος τῆς Ὀλυμπιάδας

Ὁ Πολυπέρχων δέν ἔχανε ἔδαφος μονάχα στήν Ἀθήνα, ἀλλά καί σέ ὅλη κληρῆ τήν Ἑλλάδα. Στό τέλος τοῦ 315, ὁ γιός του Ἀλέξανδρος κρατοῦσε μόνο μερικές ὀχυρές θέσεις στήν Πελοπόννησο καί τήν Κεντρική Ἑλλάδα. Στήν ἴδια τή Μακεδονία, ἡ θέσις τοῦ ἡλικιωμένου ἀντιβασιλέως κλονίστηκε ἰδιαίτερα, ὅταν ἡ Ὀλυμπιάδα, πού τῆς ἐπέτρεψε νά ἐπιστρέψῃ ἀπό τήν Ἡπειρο, ἔβαλε νά σκοτώσουν τόν Φίλιππο Γ' Ἀρριδαῖο (323-317) καί τή γυναῖκα του Εὐρυδίκη, πού ἀμφισβητοῦσαν τά δικαιώματα τοῦ ἐγγονοῦ της Ἀλεξάνδρου Δ'. Στήν εὐδση αὐτή, ὁ Κάσσανδρος εἰσέβαλε στή Μακεδονία καί κατέλαβε τήν Πύδνα, ὅπου εἶχε καταφύγει ἡ Ὀλυμπιάδα, τῆς ὁποίας διέταξε τήν ἐκτέλεση (316). Ὁ Πολυπέρχων δέν τόλμησε νά τόν ἀντιμετωπίσῃ. Κανείς μετά τό θάνατο τοῦ Εὐμένη δέν ἐνδιαφερόταν γιά τή βασιλική οἰκογένεια, πού εἶχε περιοριστῆ στή Ρωξάνη καί τό γιό της Ἀλέξανδρο Δ', πού ὁ Κάσσανδρος τοὺς κρατοῦσε στήν Ἀμφίπολη κάτω ἀπό ἐπιτήρησι. Ὁ Κάσσανδρος κυβερνοῦσε γιά λογαριασμό του τή Μακεδονία καί τήν Ἑλλάδα, ὅπου ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς Θήβας (316) τόν ἔκανε δημοφιλεῖ, πράγμα πού σκόπευε νά ἐκμεταλλευτῆ.

1. Ὁ Φίλιππος Γ' Ἀρριδαῖος ἦταν γιός τοῦ Φιλίππου ἀπό ἄλλη γυναῖκα του, τή Φιλίνα, ἀντίζηλο τῆς Ὀλυμπιάδας. Ἡ γυναῖκα τοῦ Ἀρριδαίου Εὐρυδίκη ἦταν κόρη τοῦ νόμιμου βασιλέως Ἀμύντα Δ' (359), γιοῦ τοῦ Περδίκκα Γ' καί ἀνεψιοῦ τοῦ Φιλίππου Β'. Ὁ Φίλιππος Β' ὑπῆρξε ἀρχικά ἐπίτροπός του καί σχεδόν ἀμέσως τόν παραμέρισε. Ὁ Ἀμύντας Δ' εἶχε ἀποκτήσει τήν Εὐρυδίκη ἀπό γάμο του μέ τήν Κυανῆ, κόρη τοῦ Φιλίππου Β' μέ τήν Αὐδάτα, ἄλλη ἀντίζηλο τῆς Ὀλυμπιάδας. Ὑπενθυμίζουμε ὅτι ὁ Φίλιππος εἶχε παντρευτῆ ἐπτά γυναῖκες, τή Φύλα, τή Φιλίνα, τήν Αὐδάτα, τήν Ὀλυμπιάδα, τή Μῆδα, τή Νικησίουπολη καί τήν Κλεοπάτρα.

Ὅσον ἀφορᾷ τόν Ἀμύντα Δ', αὐτός θανατώθηκε μέ διαταγή τοῦ Ἀλεξάνδρου μετά τή δολοφονία τοῦ Φιλίππου στίς Αἰγές τό 336, γιατί μπορούσε νά εἰχαι ἕνας ἐπικίνδυνος διεκδικητής τοῦ θρόνου τῆς Μακεδονίας.

5. Α' συνασπισμός έναντίον του 'Αντιγόνου

'Αλλά για τόν Κάσσανδρο, τόν Λυσίμαχο στή Θράκη καί τόν Πτολεμαῖο στήν Αἴγυπτο, ἡ παντοδυναμία τοῦ 'Αντιγόνου στήν 'Ασία ἀποτελοῦσε ἀπειλή. Δέν εἶναι γνωστό ὡς ποῦ ἔφτανε ἡ φιλοδοξία τοῦ ἡλικιωμένου 'Αντιγόνου, πού ἦταν ἀρχηγός τοῦ καλύτερου στρατοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, κύριος τῶν θησαυρῶν καί τῶν φόρων τῆς 'Ασίας καί πού τόν βοήθοῦσε καί τόν ὠθοῦσε ὁ γιός του, ὁ τολμηρός Δημήτριος ὁ Πολιορκητής. Τά ἔθλια κίνητρα, πού, τέσσερα χρόνια προηγουμένως, εἶχαν συνενώσει τοὺς στρατηγούς έναντίον τοῦ Περδίκκα, συνένωσαν τώρα, έναντίον τοῦ 'Αντιγόνου, τόν Πτολεμαῖο, τόν Λυσίμαχο, τόν Κάσσανδρο καί τόν Σέλευκο, πού, ἐπειδή δέν αἰσθανόταν ἀσφαλῆς στή Βαβυλώνα, εἶχε καταφύγει κοντά στόν Πτολεμαῖο. Ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ συνασπισμοῦ, ὁ 'Αντίγονος, μέ ἱκανότητες μεγάλου ἀρχηγοῦ, ὠργάνωσε τόν ἀγῶνα ἀπό τό 'Ιόνιο πέλαγος ὡς τόν 'Ινδό ποταμό. Στήν Εὐρώπη συμμάχησε μέ ὄλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Κάσσανδρου - τοὺς Αἰτωλοὺς, τίς πόλεις τῆς Πελοποννήσου καί τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας, τόν Πολυέρχοντα, πού ἦταν στρατηγός τῆς Πελοποννήσου-, ἐνῶ ὁ ἔθλιος ἔκαμε στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις σ' ὅλη τήν Ἑλλάδα καί τό Αἴγαῖο (ὅπου μέ ἔμπνευσή του σχηματίστηκε τό κοινόν τῶν νησιωτῶν) ⁽¹⁾ σάν προστάτης τῶν ἐλευθεριῶν πού καταπίεζαν ὁ Λυσίμαχος καί ὁ Κάσσανδρος. Στή Συρία ἀφαίρεσε ἀπό τόν Πτολεμαῖο τὰ λιμάνια τῆς Φοινίκης, πού θά τοῦ χρησίμευαν ὡς βάση γιά τό στόλο πού σχεδίαζε νά ναυπηγήσῃ τοποθέτησε ἀφοσιωμένους στρατηγούς στίς κυριώτερες στραπεῦες τῆς 'Ασίας. Μέσα στά ἔτη 314 καί 313 ὁ πόλεμος γενικεύτηκε στήν Ἑλλάδα καί στήν 'Ασία. Δέν ἔχουμε ἀρκετές πληροφορίες γιά αὐτή τήν περίοδο. Φαίνεται πάντως ὅτι στό τέλος τοῦ 313, μολονότι ὁ 'Αντίγονος εἶχε στείλει στήν Ἑλλάδα μονάχα μισθοφορικό στρατό μέ ἀρχηγούς συχνά λιγοπιστούς, ὁ Κάσσανδρος εἶχε χάσει ἓνα μέρος τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας καί τῆς Πελοποννήσου καί ἀντιμετώπιζε δύσκολα στά βορειοδυτικά τοὺς Αἰτωλοὺς καί τοὺς Ἰλλυριοὺς. Ὁ 'Αντίγονος σχεδίαζε μιὰ μεγάλη ἐκστρατεία στήν Εὐρώπη· εἶχε ἤδη συγκεντρώσει τό στρατό του κοντά στόν Ἑλλάσποντο. Ἄλλά ἡ ἀποφασιστική στάση τοῦ Λυσιμάχου καί ἡ σταθερή ἀπόφαση τοῦ Βυζαντίου νά μείνῃ οὐδέτερο τόν ἐμπόδισαν νά περάσῃ τὰ Στενά.

Τήν ἀνοιξη τοῦ 312 ὁ 'Αντίγονος πληροφορήθηκε ὅτι ὁ αἰγυπτιακός στρατός εἶχε εἰσβάλει στή Συρία. Ἐστειλε έναντίον του τό γιό του Δημήτριο, πού συγκρούστηκε μέ τόν ἐχθρό κοντά στή Γάζα. Ὁ Δημήτριος πίστευε ὅτι εἶχε τή στρατηγική ἱκανότητα τοῦ Μ. 'Αλεξάνδρου· ἀλλά ὁ Πτολεμαῖος καί ὁ Σέλευκος, πού διοικοῦσαν τήν ἀντίπαλη παράταξη, διέθεταν ἀνώτερο

1. Διοδ. 19,62. F.Durrbach, Choix ... ἀρ. 13.

ἀριθμητικά στρατό καί εἶχαν μεγαλύτερη πείρα ὁ Δημήτριος, τελείως νικημένος, μέ τά λείψανα τοῦ στρατοῦ του συνενώθηκε μέ τόν πατέρα του. Ὁ Ἀντίγονος ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψῃ τό σχέδιό του νά περάσῃ στήν Εὐρώπη. Ὁ Σέλευκος ἐπωφελήθηκε ἀμέσως ἀπό τή νίκη καί κατέλαβε τή Βαβυλώνα. Ἡ παρουσία του σ' αὐτή τήν ἐπαρχία, στά μετόπισθεν τοῦ Ἀντιγόνου, μετέβαλε τελείως τήν κατάσταση. Ἔτσι, μολονότι ὁ Δημήτριος ἀνακατέλαβε τή Συρία τό 311, δέν ἦταν δυνατό νά νικήσῃ τοὺς συνασπισμένους. Ὁ Ἀντίγονος πέτυχε νά κλείσῃ συμφωνία μέ τόν Λυσίμαχο καί μέ τόν Πτολεμαῖο. Ὁ Κάσσανδρος ἀνακηρύχτηκε στρατηγός τῆς Μακεδονίας ὡς τήν ἐνηλικίωση τοῦ Ἀλεξάνδρου Δ'. Ὁ Λυσίμαχος διατήρησε τή Θράκη, ὁ Πτολεμαῖος τήν Αἴγυπτο, τή Λιβύη καί τήν Ἀραβία, ὁ Ἀντίγονος τήν Ἀσία, ἐνῶ ὅλες οἱ ἑλληνικές πόλεις ἀνέκτησαν τήν ἐλευθερία καί τήν αὐτονομία τους.

6. Ἐριδες μεταξύ τῶν συμμάχων. Ὁ Δημήτριος Πολιορκητής στήν Ἀθήνα

Ἀλλά κανείς δέν ἦταν ἀποφασισμένος νά σεβαστῇ τήν εἰρήνην τοῦ 311. Ὁ Κάσσανδρος ἤθελε νά ἔχῃ μόνιμα τή διακυβέρνηση τῆς Μακεδονίας. Ἄλλωστε ἡ ἐλευθερία πού δόθηκε στίς ἑλληνικές πόλεις περιώριζε ἐπικίνδυνα τή δύναμή του, ὅπως καί τή δύναμη τοῦ Λυσιμάχου. Ὁ Πτολεμαῖος δέν παρατήρησε ὀριστικά ἀπό τή Συρία, πού τή θεωροῦσε, ὅπως καί ὅλοι οἱ παλαιότεροι καί νεώτεροί του μονάρχες τῆς Αἰγύπτου, σάν τό ἀπαραίτητο προκάλυμμα τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Πηλοσίου. Τό κράτος τοῦ Ἀντιγόνου στήν Ἀσία καί οἱ συμπάθειες τῶν Ἑλλήνων πρός τό πρόσωπό του ἀποτελοῦσαν κίνδυνο γιά ὅλους. Ὁ Κάσσανδρος, ὁ Πτολεμαῖος καί ὁ Ἀντίγονος φιλονικοῦσαν γιά τήν Ἑλλάδα καί κανείς τους δέν ἤθελε νά ἀφήσῃ τόν ἄλλο νά ἐπικρατήσῃ ἐκεῖ ὀριστικά. Ὁ Πτολεμαῖος εἶχε πετύχει τό 309 νά προσεταιριστῇ τό στρατηγό τοῦ Ἀντιγόνου Πτολεμαῖο, ὁ ὁποῖος κατεῦχε τή σημαντική θέση τῆς Χαλκίδας. Συγχρόνως προσπαθοῦσε νά ἐγκατασταθῇ στή νότια ἀκτὴ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, στίς Κυκλάδες καί τήν Ἑλλάδα, ὅπου ἐμφανίστηκε τό 308 καί ἐπιχείρησε νά ἀποκαταστήσῃ τήν Κορινθιακή συμμαχία.

Τότε ὁ Ἀντίγονος εἶχε μιᾶ μεγάλη ἐπιτυχία: Τό καλοκαίρι τοῦ 307 ὁ Δημήτριος Πολιορκητής ἐμφανίστηκε ξαφνικά μπροστά στόν Πειραιᾶ μέ στόλο ἀπό 200 πλοῖα καί ἔδωξε τή φρουρά τοῦ Κασσάνδρου καί τόν Δημήτριο Φαληρέα. Ἡ Ἀθήνα ὑποδέχτηκε μέ πρωτοφανῆ ἐνθουσιασμό τό νεαρό στρατηγό πού ἀποκατέστησε τή δημοκρατία, ἐπέστρεψε στήν πόλη τίς παλιές κληρονομίες τῆς Λήμνου καί τῆς Ἴμβρου καί ἀνακοίνωσε τό σχέδιό του νά συγκαλέσῃ πανελλήνιο συνέδριο γιά τίς ὑποθέσεις τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. (Διοδ., 20, 45-6. Πλουτ. Δημ. 8-14).

7. 'Ο Δημήτριος έναντίον τοῦ Πτολεμαίου στήν Κύπρο

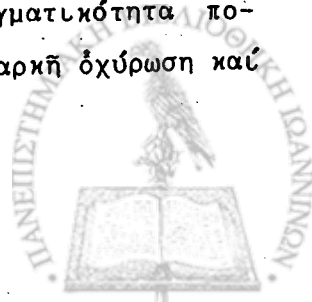
'Ο Δημήτριος σχεδίαζε νά χρησιμοποιήσῃ σάν βάση γιά τίς μελλοντικές ἐπιχειρήσεις του τήν 'Αθήνα' γι' αὐτό σκόπευε νά ἀνοικοδομήσῃ τά τεύχη καί τά ναυπηγεῖα της, στά ὅποια θά προμήθευε τήν ἀπαραίτητη ξυλεία. 'Ο Δημήτριος ἀναχώρησε ἀπό τόν Πειραιᾶ τό 306 μέ 163 πολεμικά πλοῦα, γιά νά ἐπιτεθῇ στήν Κύπρο ἐναντίον τοῦ Πτολεμαίου. 'Ο τελευταῖος θεωροῦσε πάντοτε αὐτό τό νησί ὡς ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τοῦ κράτους του, γιατί ἀπό ἐκεῖ ἐπιτηροῦσε τή Συρία, πού ἐπιθυμοῦσε νά ἀνακαταλάβῃ. Τό 310 εἶχε κατορθώσῃ μέ δυσκολία νά διώξῃ τοὺς τελευταίους τυράννους τῆς νήσου.

Στήν Κύπρο ὁ Δημήτριος προσέβαλε τόν Πτολεμαῖο καί πολιορκήσῃ τή Σαλαμίνα, πού προσπάθησε νά διασώσῃ ὁ Πτολεμαῖος μέ στόλο ἀπό 140 πλοῦα. 'Εξαίρετος διπλωμάτης καί ὀργανωτής ὁ Πτολεμαῖος, πού δέν ἦταν ἰκανός στρατηγός, νικῆθηκε ὀλοκληρωτικά' σχεδόν ὀλόκληρος ὁ στόλος του αἰχμαλωτίστηκε ἢ βυθίστηκε. 'Η καταστροφή αὐτή ἐξασφάλισε στόν 'Αντίγονο τήν κυριαρχία τοῦ Αἰγαίου.

8. Οἱ "διάδοχοι" παίρνουν τό βασιλικό τίτλο. Νέος γενικός συνασπισμός κατά τοῦ 'Αντιγόνου

'Αμέσως μετά τή νίκη στή Σαλαμίνα ὁ 'Αντίγονος καί ὁ γιός του Δημήτριος πῆραν τόν τίτλο τοῦ βασιλέως, σύμβολο τῆς παντοδυναμίας καί τῆς προσωπικῆς ἐξουσίας, πού ἐπιθυμοῦσαν νά ἔχουν οἱ ἴδιοι καί οἱ ἀπόγονοί τους. 'Ο Πτολεμαῖος, ὁ Λυσίμαχος καί ὁ Σέλευκος μιμήθηκαν τό παράδειγμα τους. 'Επίσης ὁ Κάσσανδρος, ἤδη τό 310, εἶχε θανατώσῃ τή Ρωξάνη καί τό γιό της 'Αλέξανδρο Δ' ὁ Πολυπέρχων ἐξ ἄλλου εἶχε δολοφονήσῃ τόν 'Ηρακλῆ, ἕνα νόθο γιό τοῦ Μ. 'Αλεξάνδρου ἀπό τή Βαρσίνη. 'Ετσι τίποτε δέν ἐμπόδιζε τόν Κάσσανδρο νά καταλάβῃ τό θρόνο τῆς Μακεδονίας. Στήν πραγματικότητα ὅμως μόνο ὁ 'Αντίγονος φαινόταν ὅτι ἦταν ὁ πραγματικός διάδοχος τοῦ Μ. 'Αλεξάνδρου χάρη στό τεράστιο ἀσιατικό του κράτος, στή θαλασσοκρατορία του καί στή φήμη πού εἶχε ἀποκτήσῃ στήν 'Ελλάδα. 'Ο ἠλικιωμένος στρατηγός ὑπολόγιζε πολύ στή βοήθεια τοῦ γιοῦ του Δημητρίου. Αὐτός ὅμως ἦταν ἐπιπόλαιος τυχοδιώκτης καί ταραχοποιός, πού δέν εἶχε τίποτα δημιουργήσῃ καί τίποτα ὀργανώσῃ, καί οὔτε ἦταν καλός στρατηγός.

'Ο Δημήτριος ἀποκλήθηκε ἀπό τοὺς συγχρόνους του Πολιορκητής καί μέ τήν προσωνομία αὐτή εἶναι γνωστός στήν ἱστορία' στήν πραγματικότητα πολιορκήσῃ πολλές πόλεις, κατέλαβε ὅμως μόνο λίγες μέ ἀνεπαρκῆ ὀχύρωση καί νίκησε μόνο μέτριους στρατηγούς.

Τό 305 ὁ Ἀντίγονος καί ὁ Δημήτριος ἀπέτυχαν σέ μιὰ ἐκστρατεία ἀπό ξηρά καί ἀπό θάλασσα κατά τῆς Αἰγύπτου, παρόμοια ὅπως πρὶν ἀπό 16 χρόνια εἶχε ἀποτύχει ὁ Περδίκκας.

9. Πολιορκία τῆς Ρόδου

Τό 304 ὁ Δημήτριος ἐπιχείρησε νά πολιορκήσῃ τή Ρόδο. Ἡ μεγάλη αὐτή πόλις ἤθελε νά μεύνη οὐδέτερη στόν πόλεμο κατά τῆς Αἰγύπτου. Ἐπιθυμοῦσε νά ἐκμεταλλευτῇ τή νησιωτική της θέση καί νά μεύνη ἔξω ἀπό τοὺς πολέμους πού συντάραζαν τόν Ἑλληνικό κόσμο. Ἐγκαινιῶζε ἔτσι τήν πολιτική οὐδετερότητας, πού θά ἀκολουθοῦσε ἐπί πενήντα χρόνια. Οἱ ἐπιχειρήσεις, πού διεξήχθησαν καί ἀπό τίς δύο μεριές μέ ἀποφασιστικότητα καί μέ χρησιμοποίηση πολλῶν τεχνικῶν μέσων, κατέληξαν σέ μιὰ συνθήκη εὐνοῦκή γιά τοὺς Ροδίους, πού τοὺς ἐπέτρεπε νά διατηρήσουν καλές σχέσεις μέ τόν Πτολεμαῖο.

10. Δράση τοῦ Δημητρίου στήν Ἑλλάδα

Στήν Ἑλλάδα ὁ Κάσσανδρος κέρδιζε ξανά ἔδαφος, ἀλλά ὁ Δημήτριος ἔφθασε ἔγκαιρα καί τόν ἐμπόδισε νά καταλάβῃ τήν Ἀθήνα, στήν ὁποία ἐγκαταστάθηκε ὁ ὕδιος καί πέρασε σκανδαλώδη ζωή. Τό 303 μιὰ ἐπιτυχῆς ἐκστρατεία ἀποκατέστησε τήν ἐξουσία του στήν Πελοπόννησο (ὅπου ὁ Πολυέρχων διατηροῦσε μόνο μερικά ὄχυρά). Τό 302 ἡ Κορινθιακή συμμαχία, πού ὕδρυσε ξανά ὁ ὕδιος, τόν διώρισε ἀρχιστράτηγο τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων. Οἱ ἐπιτυχίες τοῦ Δημητρίου στήν Ἑλλάδα ἀπειλοῦσαν ἰδιαίτερα τόν Κάσσανδρο. Γι' αὐτό προσπάθησε ἐπίμονα νά σχηματίσῃ νέα συμμαχία κατά τοῦ Ἀντιγόνου καί νά ὠθήσῃ τοὺς συμμαχοῦς του σέ δράση.

11. Δράση τοῦ Λυσίμαχου. Μάχη τῆς Ἰφού (301)

Τό 302 ὁ Λυσίμαχος εἰσέβαλε στήν Ἀσία καί, προτοῦ ὁ Ἀντίγονος πληροφορηθῇ τήν εὐδῆση στή νέα πρωτεύουσά του, τήν Ἀντιγόχεια τῆς Συρίας, κατέλαβε τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ὑψιπέδου τῆς Μ. Ἀσίας καί τίς ἐλληνικές πόλεις τῆς ἰωνικῆς ἀκτῆς. Ὁ ἡλικιωμένος Ἀντίγονος προχώρησε νά τόν συναντήσῃ συγχρόνως διέταξε τόν Δημήτριο, πού πολεμοῦσε στή Θεσσαλία μέ τόν Κάσσανδρο, νά ἔλθῃ νά ἐνωθῇ μαζί του. Ἀλλά ὁ Λυσίμαχος, πού περίμενε ἀπό τήν Ἀνατολή ἀποφασιστική ἐνίσχυση, ἀπέφυγε νά δώσῃ μάχη.

Οἱ λίγες εἰδήσεις, πού ἔχουμε γιά αὐτά τά γεγονότα, δέν μᾶς πληρο-

φοροῦν γιά τή δράση τοῦ Σελεύκου, ὅταν ἐπανῆλθε στή Βαβυλώνα. Ἐπισημειωθῆ μάλιστα ὅτι δέν εἶναι γνωστό ἄν πῆρε μέρος στή συμφωνία τοῦ 311. Ὑποθέτουμε μόνο ὅτι στά δέκα αὐτά χρόνια ἐπιχείρησε μιᾶ μεγάλη ἐστρατεία στήν Ἰνδία ὡς τό Γάγγη καί ἔκλεισε συνθήκη μέ τό βασιλέα Sandracerta (πού οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζαν Σανδράκοττο). Μέ τή συνθήκη αὐτή ὁ Σέλευκος παραιτήθηκε ἀπό τήν Πενταποταμία καί ἀπό τή χώρα τοῦ Ἰνδοῦ. Ἡ θυσία αὐτή ἦταν ἕως ἀπαραίτητη, γιά νά μπορέση ὁ Σέλευκος νά συγκεντρώσῃ ὅλη του τήν προσοχή στή Δύση.

Πάντως τό 301 ὁ Σέλευκος ἐνίσχυσε, σημαντικά τόν Λυσίμαχο μέ ὅλα τά ἀπαραίτητα ἀσιατικά πολεμικά ὄπλα (ὅπως ἐλέφαντες καί δρεπανηφόρα ἄρματα). Στήν πεδιάδα τῆς Ἰφού, στή Φρυγία, ἐγίνε ἡ ἀποφασιστική μάχη ἔκει συγκρούστηκαν οἱ δύο στρατοί (περίπου 150.000 ἄνδρες)¹. Οἱ σύμμαχοι νίκησαν. Στό τέλος τῆς μάχης ὁ Δημήτριος Πολιορκητής εἶχε τραπῆ σέ φυγή καί ὁ Ἀντίγονος ὁ Μονόφθαλμος ἦταν νεκρός. Ἔτσι ἐξαφανιζόταν σέ ἡλικία 81 ἐτῶν ὁ καλύτερος στρατηγός τῆς ἐποχῆς καί ὁ τελευταῖος ἀντιπρόσωπος τῆς πολιτικῆς πού ἀπέβλεπε στή διατήρηση τῆς ἐνότητας τοῦ κράτους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ πολιτική ὅμως αὐτή δέν ἦταν ἐφικτή. Ἢδη ἀπό τό 311 εἶχαν ἀρχίσει νά σχηματίζονται γύρω ἀπό τό Αἶγατο μεγάλες ἐδαφικές ἐνότητες.

12. Ἡ διαίρεση τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου

Ἡ διαίρεση πού ἀποφάσισαν οἱ νικητές τοῦ 301 καθόρισε μέ ἀκρίβεια τά σύνορα τῶν ἐλληνιστικῶν κρατῶν. Ὁ Κάσσανδρος διατήρησε τή Μακεδονία καί τήν Ἑλλάδα, ὁ Λυσίμαχος τή Θράκη καί τή Μ. Ἀσία ὡς τόν Ταῦρο, ὁ Σέλευκος ὅλες τίς ἀνατολικές ἐπαρχίες καθώς καί τή Συρία καί ὁ Πτολεμαῖος, πού δέν εἶχε πάρει μέρος στίς ἐπιχειρήσεις τοῦ 301, ἔπαιρνε προσωρινά μονάχα τή Νότια Συρία (Κοίλη Συρία), πού τοῦ παραχωροῦσε ὁ Σέλευκος χωρίς συνθήκη. Ἔτσι σχηματίστηκαν πάνω στά ἐρείπια τοῦ κράτους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τέσσερα βασίλεια τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καί Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Συρίας καί τῆς Αἰγύπτου, πού οἱ πόλεμοί τους θά ἀποτελέσουν ἀντίκειμενο τῆς ἱστοριογραφίας τοῦ 3ου αἰῶνα.

1. Πλουτ. Δημ. 28-29.

XII. ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΙΦΟΥ ΩΣ ΤΗΝ ΑΝΟΔΟ ΤΟΥ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ ΓΟΝΑΤΑ ΣΤΟ ΘΡΟΝΟ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ (301-276)

1. Τά αἵτια νέων συγκρούσεων: συμμαχία Λυσιμάχου-Πτολεμαίου καὶ Δημη- τρίου-Σελεύκου

Ἡ διανομή τῆς Ἰφου περιεῖχε τὰ σπέρματα νέων πολέμων. Ἦταν εὐ-
κολο νά προβλεφθῇ ὅτι θά ἄρχιζε ἀνάμεσα στοὺς Πτολεμαίους καὶ στοὺς Σε-
λευκίδες μιὰ μακρόχρονη σύγκρουση -μιὰ σύγκρουση πού θά διαρκοῦσε ὅσο
καὶ οἱ ἔδρες οἱ δυναστεῖες. Ἐπίσης ἡ ἐπέκταση τοῦ κράτους τοῦ Λυσιμά-
χου (ἀπό τόν Ἑλλήσποντο ὡς τόν Ταῦρο) ἀπειλοῦσε τό Σέλευκο, γιατί οἱ
δύο γείτονές του, ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Λυσιμάχος, συνῆψαν συμμαχία, πού
ἐπισφράγισαν οἱ γάμοι τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ γιοῦ του Ἀγαθοκλῆ μέ τίς
δύο κόρες τοῦ Πτολεμαίου. (Οἱ γάμοι μεταξύ τῶν μελῶν τῶν βασιλικῶν οἰ-
κογενειῶν ἀποτελοῦσαν πάντα μέρος τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν κρατῶν
ἀπό τήν ἐποχή τῆς φαραωνικῆς Αἴγυπτου). Ὁ Σέλευκος ἀναζήτησε ἐπίσης
συμμάχους: τόν καλύτερο σύμμαχο βρῆκε στό Δημήτριο, τόν ὁποῖο εἶχε
νικήσει στήν Ἰφί.

Μετά τήν Ἰφί ἡ θέση τοῦ Δημητρίου ἦταν ἰδιότυπη. Δέν εἶχε πιά
δικό του κράτος, ἀλλά διατηροῦσε φρουρές σέ διάφορα σημεῖα τῆς Μ. Ἀσίας
καὶ τῆς Συρίας καὶ κυριαρχοῦσε πάντα μέ τό στόλο του στή θάλασσα.

Ἡ κατάσταση αὐτή ταύριζε στήν "πειρατική" του ἰδιοσυγκρασία, ἀλλά δέν
μποροῦσε νά παραταθῇ πολύ, γιατί γιά νά συντηρηθῇ ἕνας στόλος χρειάζε-
ται λιμάνια, ἀνεφοδιασμό, ναυπηγεῖα, ξυλεία. Ὁ Δημήτριος ἤλπιζε ὅτι θά
τά ἔβρισκε ὅλα αὐτά στήν Ἑλλάδα· ἀλλά ἡ Ἀθήνα τοῦ ἔκλεισε τίς πύλες
τῆς· στήν Ἑλλάδα κατεῦχε μονάχα τήν Κόρινθο καί μερικά φρούρια στό Αἰ-
γαῖο καὶ τήν Πελοπόννησο. Μιὰ ἐκστρατεία πού ἔκανε στίς ἀκτές τῆς θρά-
κης τό 298 ἐκφυλύστηκε σέ πειρατική ἐπιχείρηση. Τότε ἀκριβῶς ὁ Σέλευκος
τοῦ πρότεινε συμμαχία καὶ τοῦ ζήτησε σέ γάμο τήν κόρη του Στρατονίκη.

Ἀλλά οἱ σχέσεις τους γρήγορα ἔγιναν ἐχθρικές· ὁ Σέλευκος δέν ἀντιστά-
θηκε στήν ἐγκατάσταση τοῦ Δημητρίου στήν Κιλικία, πού ἦταν φωλιά πειρα-
τῶν, ἀλλά ἀνησύχησε ὅταν τόν εἶδε νά διατηρῇ τίς φρουρές του στήν Τύρο
καὶ τή Σιδώνα καὶ νά ἐπιδιώκη νά συμμαχήσῃ μέ τόν Πτολεμαῖο. Ἐλάχιστα
γνωρίζουμε τὰ γεγονότα αὐτά. Πάντως γύρω στό 296 ἡ συμμαχία τοῦ 301 ξα-
νασηματίστηκε ἐναντίον τοῦ Δημητρίου, πού γρήγορα ἔχασε τὰ τελευταῖα
σημεῖα στηρίξεως πού εἶχε στήν Ἀσία.

2. Ἐπιχειρήσεις τοῦ Δημητρίου Πολιορκητῆ στήν Ἑλλάδα

Ὁ Δημήτριος ἀναζήτησε τήν τύχη του στήν Ἑλλάδα, ὅπου ὁ θάνατος τοῦ Κασσάνδρου ^(298 ἢ 297) ἀφῆσε ἐλεύθερο τό πεδύφ δράσης. Ἐμφανίστηκε ξανά ἐμπρός στήν Ἀθήνα, πού, μετά ἀπό πολιορκία δύο ἐτῶν, παραδόθηκε καί δέχτηκε μακεδονική φρουρά στή Μουνυχία. ⁽²⁹⁴⁾ Μετά πῆγε στήν Πελοπόννησο καί ἀπέκλιψε τή Σπάρτη, ἀλλά τά γεγονότα τῆς Μακεδονίας τόν ἔφεραν στό Βορρά· οἱ δύο γιοῦ τοῦ Κασσάνδρου Ἀντίπατρος καί Ἀλέξανδρος ἀμφισβητοῦσαν τήν κληρονομιά τοῦ πατέρα τους καί ζήτησαν βοήθεια ὁ Ἀντίπατρος ἀπό τόν Λυσίμαχο, ὁ Ἀλέξανδρος ἀπό τόν Πύρρο, τόν βασιλέα τῆς Ἡπείρου, καί τόν Δημήτριο. Ὁ Δημήτριος Πολιορκητής ἦλθε στή Μακεδονία καί θανάτωσε τόν Ἀλέξανδρο, πού τόν εἶχε προσκαλέσει, καί πῆρε τή θέση του (294). Αὐτή ἡ δολοφονία δέν δυσaráστησε τοὺς Μακεδόνες· δέν ἀγαποῦσαν τόν Κασσάνδρο, γιατί εἶχε ἐξοντώσει τήν οἰκογένεια τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ Δημήτριος ἀντίθετα ἦλθε στή Μακεδονία μέ τό κύρος πού τοῦ ἔδινε ἡ προσωπική του φήμη. Ἀλλά, μολονότι ὁ νέος βασιλεὺς δέν συνάντησε δυσκολίες στή Μακεδονία, ἡ θέση του παρέμενε ἀβέβαιη. Ἡ Μακεδονία ἦταν κουρασμένη. Ἐπὶ 50 χρόνια ὑπῆρξε ἡ μεγάλη πηγή ἀνθρώπων ἀπό τήν ὁποία ἀντλήσαν στρατιῶτες ὁ Φύλιπος, ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Ἀντίπατρος, ὁ Κασσάνδρος καί ἀκόμα οἱ βασιλεῖς τῶν ἐλληνιστικῶν κρατῶν.

Ὁ βασιλεὺς τῆς ἐξαντλημένης Μακεδονίας δυσκολεύτηκε νά διατηρήσῃ τίς ἐλληνικές πόλεις, ὅπου ἡ πλειοψηφία τῶν πολιτῶν δέν εἶχε ποτέ δεχτῆ τίς συνέπειες τῆς Χαίρωνείας. Τό 293 ἐπαναστάτησε ἡ Βοιωτία. Μετά ἀπό μιὰ πρώτη ὑποταγή τῆς ἐπαναστάτησε πάλι τό 291 καί ὁ Δημήτριος κατέλαβε τή θῆβα ὕστερα ἀπό μακρόχρονη πολιορκία.

Στήν Ἀθήνα οἱ δημοκρατικοί, πού εἶχαν ὑποστηρίξει τόν Δημήτριο, ὅταν παρουσιάστηκε ὡς ὑπερασπιστής τῶν ἐλληνικῶν ἐλευθεριῶν, ἔγιναν φυσικά ἐχθροὶ του τώρα πού ἦταν διάδοχος τοῦ Κασσάνδρου· μέ δυσκολία ἕνας μετροπαθῆς Ἀθηναῖος πολιτικός, ὁ Φαῦδος ὁ Σφήττιος, ἀπέτρεψε τή ρήξη.

Ἀκόμα πλεό δύσκολη ἦταν ἡ θέση τοῦ Δημητρίου ἀπέναντι στά γειτονικά βασίλεια. Ἡ Μακεδονία δέν ἦταν πιά ἡ μόνη ἰσχυρά ὀργανωμένη δύναμη στή Βόρεια Ἑλλάδα. Ὁ Λυσίμαχος εἶχε καταστήσει τή Θράκη μεγάλο στρατιωτικό κράτος μέ δυνατὸ ναυτικό. Μετά τή μάχη τῆς Ἴφου εἶχε, τουλάχιστον θεωρητικά, ὅλη τή Μ. Ἀσία. Τό 291, ὅταν ὁ Λυσίμαχος σέ μιὰ ἄτυχη ἐκστρατεία στό Βορρά κλάστηκε αἰχμάλωτος ἀπό τοὺς Γέτες, ὁ Δημήτριος θέλησε νά ἐκμεταλλευτῆ τήν εὐκαιρία καί εἰσέβαλε στό βασι-

λειο του Λυσιμάχου. Στην εϋδηση ὅμως τῆς ἀπελευθερώσεώς του ἐγκατέλειψε βλαστικά τὴ Θράκη· ἀλλὰ ὁ Λυσιμάχος δέν θά ξεχνοῦσε αὐτὴ τὴν ἀπόπειρα.

3. Ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία. Τὸ βασίλειο τῆς Ἠπείρου. Πύρρος

Στὴ Δύση ἐπίσης ἡ θέση τοῦ Δημητρίου δέν ἦταν ἀσφαλῆς. Ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία ἐνδιαφερόταν κυρίως νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν της, πού εἶχε διατηρήσει ἀπέναντι στὸν Φίλιππο, τὸν Μ. Ἀλέξανδρο καὶ τὸν Ἀντίπατρο. Ὡστόσο εἶχε δεῖξει ἤδη τὸ 322 ποῖά θά ἦταν ἡ στάση της ἀπέναντι σὲ μιὰ Μακεδονία ἐξασθενημένη ἢ ἀπειλητική.

Ὁ κίνδυνος ἦταν ἀκόμα πῶς συγκεκριμένος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἠπείρου. Ἡ ὁμοσπονδιακὴ αὐτὴ μοναρχία ἀπὸ ἕναν αἰῶνα ἤδη εἶχε ὑποταχθῆ στους ἀρχηγούς τῆς Θεσσαλίας καὶ ἀργότερα στους βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, πού ὤριζαν τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἠπείρου. Τὸ 302 ὁ Πύρρος, γιὸς τοῦ βασιλέως Αἰακίδου, διώχτηκε ἀπὸ τὸ βασίλειό του μετὰ ἀπὸ μιὰ ἐπανάσταση, πού ἔσως εἶχε ὑποκινήσει ὁ Κάσσανδρος. Κατέφυγε στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ πολέμησε γενναῖα στὴν Ἰφθό. Τὴ στιγμὴ τῆς πρόσκαιρης συμφιλώσεως τοῦ 298, ὁ Δημήτριος, πού εἶχε παντρευθῆ τὴν ἀδελφὴ τοῦ Πύρρου, τὸν ἔστειλε ὄμηρο στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ὁ ἐξόριστος Πύρρος βρῆκε καλὴ ὑποδοχὴ στὴν αὐλὴ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Πτολεμαῖος Α΄, πού διαρκῶς προσπαθοῦσε νὰ βρῆ στὴν Ἑλλάδα ἕνα σύμμαχο πού νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴ Μακεδονία, τοῦ ἔδωσε στρατεύματα καὶ χρήματα γιὰ νὰ γυρίσῃ στὴν Ἠπειρο. Ἔτσι ὁ Δημήτριος εἶχε ἕναν ἐπικίνδυνον γείτονα. Καὶ ὁ Πύρρος ἀγαποῦσε τὴς περιπέτειες καὶ ταλαντευόταν -καὶ αὐτὸ στάθηκε ἡ καταστροφὴ του- ἀνάμεσα σὲ δύο σχέδια μιᾶς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας καὶ στὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας, πού ἦταν τόσο κοντὰ στὴς ἀκτὲς τῆς Ἠπείρου· ἦταν ὅμως ἰκανώτερος στρατηγὸς ἀπὸ τὸν Δημήτριον καὶ οἱ σύγχρονοί του τοῦ ἀναγνώριζαν τὴν ὀξυδέρκεια τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

4. Πόλεμος Δημητρίου Πολιορκητῆ καὶ Πύρρου. Τὸ τέλος τοῦ Δημητρίου

Μὲ ἐκπληκτικὴ ἐπιπολαιότητα, ὁ Δημήτριος δέν ἔδωσε σημασίαν σ' αὐτὲς τὴς ἀπειλές. Ἀντὶ νὰ ἐδραιώσῃ τὴ θέση του στὴ Μακεδονία, ἐπιδίωκε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ κράτους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Γι' αὐτὸ κατασκεύασε στὰ ναυπηγεῖα τῆς Συρίας ἕναν τεράστιον στόλον (ἔσως 500 πλοῖα)· συγχρόνως ὁ γάμος του -ὁ τέταρτος- μὲ τὴ Λάνασσα¹, πού χώρισε ἀπὸ τὸν Πύρρον, τοῦ ἐξασφάλισε τὴν Κέρκυρα, πού ἦταν σὲ δρόμον πρὸς τὴν Ἰταλία.

1. Ὁ Δημήτριος Πολιορκητὴς παντρεύτηκε διαδοχικὰ πέντε γυναῖκες: τὴ Φύλα, κόρη τοῦ Ἀντιπάτρου, τὴν Ἀθηναία Εὐρυδίκη, τὴν Δηιδάμεια, τὴν Λάνασσα καὶ τὴν Πτολεμαΐδα, κόρη τοῦ Πτολεμαίου Α΄.

Τό 289 μιά έκστρατεία τοῦ Δημητρίου στήν Ἡπειρο καί μιά ἄλλη τοῦ Πύρρου στή Μακεδονία ἔμειναν χωρίς ἀποτέλεσμα καί κατέληξαν σέ συμβιβασμό.

Ἄλλά τό 288 ὁ Πύρρος πῆρε μέρος στή νέα μεγάλη συμμαχία πού σχηματίστηκε ἐναντίον τοῦ Δημητρίου καί, σέ συμφωνία μέ τόν Λυσιμάχο, εἰσέβαλε στή Μακεδονία. Ὁ Δημήτριος ἐγκαταλείφθηκε ἀπό τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ του, πού εἶχε κουραστῆ ἀπό τήν τυχοδιωκτική δράση του. Ἔτσι ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψῃ τή Μακεδονία. Στήν ἀρχή πῆγε στήν Ἑλλάδα μέ στρατεύματα πού στρατολόγησε στό δρόμο του. Ἡ Ἀθήνα ἦταν ἔτοιμη νά τοῦ ἀνοίξῃ τῆς πύλες τῆς ἄλλὰ ὁ Πύρρος ἔφτασε στήν Ἀττική ἔγκαίρα καί ὁ Δημήτριος, ἀφοῦ παρέδωσε μέ συνθήκη τή Μακεδονία στόν βασιλέα τῆς Ἡπείρου, ἔφυγε μέ πλοῦο στήν Ἀσία (287)⁽¹⁾. Δύο χρόνια περιπλανήθηκε μέ τό μικρό στρατό του καί ἔκανε ἐπιδρομές στά ἐδάφη τοῦ Λυσιμάχου καί τοῦ Σελεύκου, πού τελικά τόν συνέλαβε ἡ αἰχμαλωσία του, γεμάτη τιμητικές διακρίσεις, διήρκεσε ὡς τό θάνατό του (283/2).

5. Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς καί ἡ συμμαχία του μέ τόν Πύρρο

Ἡ ἐξαφάνιση τοῦ Δημητρίου Πολιορκητῆ δέν ἔφερε τή γενική εἰρήνη. Ἦταν δύσκολο νά μείνουν φιλικές οἱ σχέσεις τοῦ Πύρρου καί τοῦ Λυσιμάχου, πού βιαστικά μοιράστηκαν τή Μακεδονία, καί οἱ σχέσεις τοῦ Λυσιμάχου καί τοῦ Σελεύκου. Ἄλλωστε ὁ Δημήτριος εἶχε ἀφήσει στήν Ἑλλάδα τό γιό του Ἀντίγονο Γονατᾶ, ἀρχηγό ἰδιαίτερα ἐπίμονο (ἰδιότητα πού εἶχε κληρονομήσει ἀπό τούς παπποῦδες του Ἀντίγονο καί Ἀντίπατρο), μέ χαρακτηριστικά τελείως ἀντίθετο ἀπό τόν εὐμετάβλητο τοῦ πατέρα του. Ὁ Ἀντίγονος ἦταν ἀποφασισμένος νά ἀνακτήσῃ τό βασίλειο τῆς Μακεδονίας. Διέθετε πάντα δυνατά σημεῖα στηρίζεως στήν Ἑλλάδα: τή Δημητριάδα, τή Χαλκίδα, τήν Κόρινθο, τόν Πειραιᾶ ἀκόμα, ὅπου διατηροῦσε φρουρά, ἐνῶ ἡ Ἀθήνα εἶχε ἐλευθερωθῆ (286).

Γύρω στό 285 ἔχασε τό "κοινῶν νησιωτῶν" (πού προσχώρησε στόν Πτολεμαῖο Α΄) καί ἔνα στόλο μέ ἀρχηγό τόν φιλοκλή ἀπό τή Συρία, διατηροῦσε ὅμως σημαντικό ναυτικό. Στό νέο πόλεμο πού προετοιμαζόταν μποροῦσε νά προσφέρῃ σημαντική ἐνίσχυση στους συμμαχοῦς του. Ἔτσι τό 285 ὁ Πύρρος, ἀνήσυχος, ὅταν εἶδε νά συμμαχοῦν ὁ Λυσιμάχος καί οἱ Αἰτωλοί, ἔκλεισε μυστική συνθήκη μέ τόν Ἀντίγονο Γονατᾶ. Τά ἀποτελέσματα ὅμως αὐτῆς τῆς συνθήκης δέν ὑπῆρξαν θετικά ἰσχυροί παρά τῆς ἐνίσχυσης πού ἔστει-

1. Τό ἀθηναϊκό ψήφισμα πρὸς τιμὴν τοῦ Καλλία τοῦ Σφηττίου εἶναι ἰδιαίτερα διωφτιστικό (βλ. T.L. Shear, Jr., *Hesperia*, Supplement 17, 1978).

λε ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς στὸν Πύρρο, ὁ Λυσιμάχος εἰσέβαλε στή Μακεδονία καὶ ἀνάγκασε τὸν Πύρρο νὰ τοῦ ἀφήσῃ ὁλόκληρο τὸ βασίλειο. Ἔτσι ὁ Λυσιμάχος ἔγινε κύριος ἐνὸς τεράστιου κράτους, πού περιλάμβανε τὴ Μακεδονία -μέ τὴ Θεσσαλία-, τὴ Θράκη καὶ σχεδὸν ὁλόκληρη τὴ Μ. Ἀσία. Στὸ Βορρᾶ εἶχε ἐπιβάλλει τὴν προστασία του στὴν Παιονία, στὰ νοτιοανατολικά ἐλευθέρωσε τὴν Ἀκαρνανία ἀπὸ τὸν ἠπειρωτικὸ ζυγὸ, προσάρτησε τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ εἶχε καλὲς σχέσεις μέ τὴν Ἀθήνα καὶ μέ τὸ ἱερό τῆς Δήλου. Ὁ Πύρρος, πού εἶχε στραφῆ στὸ μεταξὺ πρὸς ἄλλα στόχο, τὴν κατάκτηση τῆς Δύσης, τὸν ἄφηνε ἀνενόητο.

6. Σύγκρουση Σελεύκου καὶ Λυσιμάχου. Μάχη Κουρουπεδίου.

Τίποτα δὲν ἀπειλοῦσε τὸν Λυσιμάχο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἠπείρου. Ἀλλὰ τὰ δυναστικά θέματα καὶ οἱ φιλονικίες τῶν αὐλῶν προκάλεσαν νέα μεγάλη σύγκρουση. Στὴν Αἴγυπτο, ὁ Πτολεμαῖος Α΄, γύρω στὸ 290, εἶχε ὀρίσει ὡς διάδοχό του τὸ γιό του ἀπὸ τὸ δεύτερο γάμο του μέ τὴ Βερενύκη, τὸ μελλοντικὸ Πτολεμαῖο Β΄ τὸν φιλάδελφο, στὴ θέση τοῦ Πτολεμαίου Κεραυνοῦ (γιοῦ του ἀπὸ τὸν πρῶτο γάμο μέ τὴν Εὐρυδίκη, κόρη τοῦ Ἀντιπάτρου). Ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς κατέφυγε στὴν αὐλή τοῦ πεθεροῦ του Λυσιμάχου. Ἐκεῖ βρῆκε μιὰ κατάσταση ἀνάλογη μέ τὴν κατάσταση τῆς αὐλῆς τῆς Αἴγυπτου ἢ δευτέρη γυναίκα τοῦ ἠλικιωμένου Λυσιμάχου, ἢ Ἀρσινόη, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ θρόνο στὰ παιδιά της, εἶχε προκαλέσει τὴ θανάτωση τοῦ νόμιμου διαδόχου Ἀγαθοκλῆ. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἀγαθοκλῆ καὶ ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς κατέφυγαν στὴν αὐλή τοῦ Σελεύκου. Ὁ Σέλευκος ἐπωφελήθηκε ἀπὸ τὴν δυσἀρέσκεια πού προκάλεσε ὁ φόνος τοῦ Ἀγαθοκλῆ καὶ εἰσέβαλε στὴ Μ. Ἀσία. Οἱ στρατοὶ τῶν δύο παλαίμαχων στρατηγῶν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου συναντήθηκαν στὴ Λυδία, στὸ Κουρουπέδιο (=πέδιᾶδα τοῦ Κύρου) (2). Ὁ Λυσιμάχος νικῆθηκε καὶ σκοτώθηκε (Φεβρουάριος 281).

7. Ἡ δολοφονία τοῦ Σελεύκου. Ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας

Ἔτσι ὁ Σέλευκος, χωρὶς νὰ τὸ ἔχη ἐπιδιώξει, ἀποκατέστησε πρὸς ὄφελός του τὴν αὐτοκρατορία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ βρέθηκε κύριος τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπουσίαζε μισὸ αἰῶνα. Ἄφησε στὸ γιό του Ἀντίοχο τὴν ἀντιβασιλεία τῆς Ἀσίας καὶ γύρισε στὴ χώρα τῶν προγόνων του, ἀλλὰ στὴν ἀποβίβασή του (Αὔγ.- Σεπτ. 281) στὴν Εὐρώπη δολοφονήθηκε ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο Κεραυνό,¹ πού, καθὼς δὲν μπορούσε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Αἴγυπτο, ἀποφάσισε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ κράτους τοῦ Λυσιμάχου. Ἔτσι ἐξαφανίστηκε

1. Ἰουστῖνος, 17,2,4.

2. Πεδιᾶδα στὴ Λυδία, βόρεια τῆς Μαγνησίας τοῦ Ἰσθμοῦ. *Revue Ét. Class.* IV, σ.376, σημ. 86. *Bechtel*, σ.440, σημ.294.

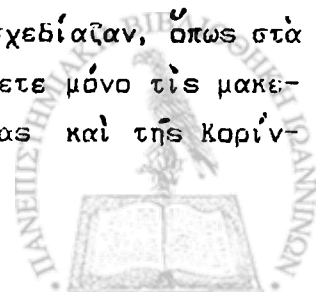
ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (ὁ Πτολεμαῖος Α΄ ὁ Σωτήρ εἶχε πεθάνει τὸ 282), πού ἀντάξειοι τοῦ ἀρχηγοῦ τους ἦταν μεγάλοι στρατηγοὺ καὶ ἰδρυτές κρατῶν. Μιά γενιά λιγώτερο λαμπρὴ τοὺς διαδέχτηκε.

Στὴς βασιλικές οἰκογένειες τῆς Μακεδονίας ἡ δολοφονία ἀποτελοῦσε συχνά τρόπο διαδοχῆς. Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Σελεύκου, ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνός ἐγένε βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ὅπου βασίλευσε δύο χρόνια περίπου (281-279) καὶ παντρεύτηκε τὴν Ἀρσινόη, χήρα τοῦ Λυσιμάχου καὶ δικῆ του ἑτεροθαλῆ ἀδελφή, καὶ ὕστερα θανάτωσε τὰ παιδιὰ τῆς. Αὐτὴ ἡ σειρά τῶν ἐγκλημάτων δὲν ἐνόχλησε τοὺς Μακεδόνες, πού τὸν δέχτηκαν ὡς βασιλέα. Ἡ ἐξουσία του δὲν ἀμφισβητήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀντίοχο, πού καταγινόταν νὰ στερεώσῃ τὴ θέσῃ του στὴν Ἀσία, ἢ ἀπὸ τὸν Πύρρο, πού ἦταν ἀπασχολημένος μὲ τὴς ἰταλικές ὑποθέσεις. Ὁ στόλος τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ, πού ἔπλεε πρὸς τὴ Μακεδονία, νικηθήκε ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὸ στόλο πού ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνός κληρονόμησε ἀπὸ τὸν Λυσίμαχο.

β. Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν (279).

Ἐνῶ οἱ Ἕλληνες δὲν ἀπειλοῦσαν σοβαρὰ τὴ Μακεδονία τοῦ Πτολεμαίου Κεραυνοῦ, ἓνας νέος σοβαρὸς κίνδυνος, ὁ Γαλατικός, παρουσιάστηκε στὸ βορρᾶ. Μεγάλες μεταναστεύσεις λαῶν, πού ἴσως εἶχαν ἀρχίσει ἤδη ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα στὴ Βόρεια Εὐρώπη, προκάλεσαν τὴ μετακίνηση τῶν κελτικῶν φύλων πού ἦταν ἐγκαταστημένα στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη. Οἱ Ἕλληνες δὲν γνώριζαν καλὰ τοὺς βάρβάρους Γαλάτες καὶ δὲν εἶχαν ἀντιληφθῆ τὴν ὑπηρεσία πού τοὺς πρόσφερε ὁ Λυσίμαχος σχηματίζοντας στὴ βόρεια Βαλκανικὴ ἓνα ἰσχυρὸ φράγμα. Ἡ κατάρρευση τοῦ κράτους τοῦ Λυσιμάχου εἶχε ἄμεσες συνέπειες. Τὸ 279 τρεῖς ὀμάδες Κελτῶν προχώρησαν πρὸς τὰ νότια, ἢ μιὰ πρὸς τὴ θράκη καὶ οἱ δύο ἄλλες ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιόυ καὶ ἀπὸ τὴν Ἰλλυρία πρὸς τὴ Μακεδονία. Ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνός ἀποπειράθηκε νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς Γαλάτες, ἀλλὰ νικηθήκε καὶ σκοτώθηκε (τέλος 280 ἢ μᾶλλον ἀρχὴ 279) καὶ ἡ Μακεδονία λεηλατήθηκε καὶ ἐρημώθηκε. Ἡ ἦττα τῶν Μακεδόνων ἀνοιξε τὸ δρόμο στὰ στίφη τῶν Γαλατῶν γιὰ τὴν κεντρικὴ Ἑλλάδα. Τὸ φθινόπωρο τοῦ 279 ὀρδὸς Γαλατῶν κατέλαβαν τὴ Θεσσαλία (Τουστίνος 24,4. Διοβ. 22,3-4).

Ἀκριβῶς ἐπὶ αἰῶνες μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, οἱ Ἕλληνες, διαιρημένοι καὶ ἀνίσχυροι, ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσουν μιὰ ἀπειλὴ ἐξ ἴσου σοβαρὴ. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχαν στόλο καὶ οἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου σχεδίαζαν, ὅπως στὰ Μηδικὰ, νὰ ἀμυνθοῦν στὸν Ἰσθμό. Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς διέθετε μόνο μακεδονικὲς φρουρὲς τῆς Δημητριάδας, τοῦ Πειραιᾶ, τῆς Χαλκίδας καὶ τῆς Κορίν-

θου καὶ ἦταν σὲ πόλεμο μὲ τὸν Ἀντίοχο Α' Σωτήρα (281-261) γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Μακεδονίας, πού διεκδικοῦσαν καὶ οἱ δύο μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Πτολεμαίου Κερραυνοῦ. Ἀλλὰ ἡ προσέγγιση ἑνὸς βάρβαρου κοινοῦ ἐχθροῦ προκάλεσε τὴν προσωρινή συσπείρωση καὶ ἐνότητα τῶν Ἑλλήνων. Στὶς θερμότητες συγκεντρώθηκαν οἱ στρατοὶ τοῦ Ἀντιγόγου Γονατᾶ, τοῦ Ἀντιόχου Α', τῶν πόλεων τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδας, τῶν Ἀθηναίων καὶ κυρίως τῶν Αἰτωλῶν.

Ἀλλὰ, ὅπως τὸ 480, ἔτσι καὶ τὸ 279 ἡ φυσικὰ ὄχυρὴ θέση τῶν Θερμοπυλῶν ὑπερκεράστηκε καὶ ἓνα τμῆμα Γαλατῶν προχώρησε πρὸς τὰ Δυτικά. Γίστε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ τῶν Αἰτωλῶν ἀποχωρίστηκε ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ ἐπέστρεψε στὴν Αἰτωλία, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἀμυνὰ τῆς, ἐνῶ ὁ κύριος ὄγκος τῶν Γαλατῶν κατευθύνθηκε πρὸς τοὺς Δελφούς. Οἱ Ἕλληνες (Φωκεῖς, Βοιωτοί, ὅσοι ἔμειναν Αἰτωλοί) ἐτοιμάζονταν νὰ ὑπερασπιστοῦν τὴν πόλη καὶ τὸ ἱερό τῶν Δελφῶν, ὅταν μιὰ σφοδρὴ χιονοθύελλα, πρῶιμη ἴσως γιὰ τὴν ἐποχὴ, ἔσωσε τὸ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνα. Οἱ Γαλάτες, ἥδη σκληρὰ δοκιμασμένοι ἀπὸ τὸν κλεφτοπόλεμο, δὲν ἄντεξαν τὴ νέα δοκιμασία, ἐγκατέλειψαν κάθε σχέδιο ἐπιθέσεως κατὰ τῶν Δελφῶν καὶ τράπηκαν σὲ φυγὴ. Ὁ λαϊκὸς μῦθος μετέτρεψε τὴν ἀτακτὴ υποχώρησή τους σὲ λαμπρὴ νίκη πού τὴν χρωστοῦσαν οἱ Ἕλληνες σὲ θαῦμα: κατὰ τὴν ἐπιθεσὴ τῶν Γαλατῶν ἐναντίον τῶν Δελφῶν ἐμφανίστηκε "ἐπεφάνη" ὁ θεὸς Ἀπόλλων καὶ κατατρόπωσε τὸν ἐχθρό. "Ἔτσι χάρη στὴν ἐπέμβαση τοῦ θεοῦ (ἐπιφάνεια) σώθηκε τὸ Δελφικὸ ἱερό(1).

Οἱ Γαλάτες υποχώρησαν ἐσπευσμένα πρὸς τὰ Βόρεια, διέσχισαν τὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Μακεδονία καὶ κατευθύνθηκαν ἄλλοι πρὸς τὸ Δούναβη καὶ ἄλλοι πρὸς τὴ Θράκη. Αὐτοὺς τοὺς τελευταίους συνάντησε μὲ τὸ στρατό του ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς (πού στὸ μεταξὺ εἶχε κλείσει εἰρήνη μὲ τὸν Ἀντίοχο) καὶ τοὺς νίκησε ὀλοκληρωτικὰ στὴ Λυσιμάχεια τῆς Χερσονήσου τῆς Καλλιπόλης τὸ 277 (Διογ. Λαέρτ. 2,141. Ίουστίνος 25,1-2).

Ἀλλὰ ἡ γαλατικὴ ἐπιδρομὴ ἄφησε διαρκέστερα ἵχνη ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ γαλατικὰ στίφη εἰσέβαλαν στὴ Θράκη καὶ ἱδρυσαν τὸ γαλατικὸ βασίλειο τῆς Τυλίδος, πού ἐπέζησε ὡς τὸ τέλος περίπου τοῦ 3ου αἰ. π.χ., καὶ περιλάμβανε τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῶν παλιῶν κτήσεων τοῦ Λυσιμάχου καὶ κυρίως τὴ Δυτικὴ Μικρά Ἀσία.

1. Τὸ ψήφισμα τῆς Κω (Sylloge, 3η ἔκδ., 399) ἀποτελεῖ εὐχλωτὴ μαρτυρία γιὰ τὴν ἀτυχεμένη τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν στοὺς Δελφούς κριθῆκε τόσο σημαντικὸ γεγονός ὥστε τριάντα χρόνια ἀργότερα τὸ 247 ἢ τὸ 246 "ἐπὶ ἔρχοντος Πολυεύκτου" στὴν Ἀθήνα οἱ Αἰτωλοί, κύριοι τότε τῶν Δελφῶν, ἱδρυσαν ἢ ἐπανῆδρυσαν τὴν πενταετηρικὴ γιορτὴ τῶν Σωτηρίων σὲ ἀνάμνηση τῆς ἐπιφάνειας τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν Γαλατῶν. Τὸ ἀθηναϊκὸ ψήφισμα, IG, II 2η εκδ., 680, γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς προσκλήσεως τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν νὰ συμμετέχουν οἱ Ἀθηναῖοι στὰ αἰτωλικά Σωτήρια εἶναι τοῦ ἔτους τοῦ ἀρχοντος Πολυεύκτου. Γιὰ τὴ χρονολογία του βλ. Χ. Μελετίδη, BCH, 85, 1961, σσ. 61-67 καὶ Μελέτες Ἀρχαίας Ἱστορίας, Ἰωάννινα, 1979, σσ. 35 καὶ

9. Ἡ ἀρχή τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ

Ἡ μεγάλη αὐτῆ ἀναστάτωση μετέβαλε τήν πολιτική κατάσταση στήν Ἑλλάδα. Οἱ Αἰτωλοὶ καί ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς φάνηκαν ἀντάξιοι τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων. Οἱ ἐπιτυχίες τους κατά τῶν Γαλατῶν τοὺς ἔδωσαν μεγάλη δόξα. Θά δοῦμε παρακάτω τὰ κέρδη τῶν Αἰτωλῶν. Γιά τόν Ἀντίγονο Γονατᾶ ἡ γαλατική εἰσβολή εἶχε ὡς συνέπεια νά γίνη βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, γιατί ἡ χώρα αὐτῆ ἔμεινε χωρὶς βασιλέα καί ὁ ἕδιος δέν εἶχε πιά ἀντίπαλο· ἡ συνθήκη μέ τόν Ἀντίοχο τοῦ τήν παραχωροῦσε· ὁ Πύρρος ἦταν πάντα ἀπασχολημένος στήν Ἰταλία· ἔτσι τό 276 ὁ Ἀντίγονος ἐγκαταστάθηκε στό βασίλειο τῆς Μακεδονίας, στό ὁποῖο εἶχε βασιλεύσει ὁ πατέρας του Δημήτριος Πολιορκητῆς ἀπὸ τό 294 ὡς τό 287. Ἡ Θεσσαλία παρέμεινε Μακεδονικὴ κτήση καί ἡ Ἑλλάδα βέχθηκε τό γεγονός. Ἡ Ἀθήνα ἐπίσης ἀνέχθηκε καρτερικά τή μακεδονικὴ φρουρά πού ἦταν ἐγκαταστημένη στόν Πειραιᾶ (Μουνυχία). Ἀκόμη καί ἡ Σπάρτη σταμάτησε γιά λίγο τή μάταιη ἐχθρική στάση πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, πού τηροῦσε μετὰ τή μάχη τῆς Χαιρωνείας.

Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς εἶναι ἰδρυτῆς μιᾶς νέας μακεδονικῆς δυναστείας. Αὐτός καί ὁ διάδοχός του Δημήτριος Β' μπόρεσαν νά καταστήσουν πάλι τό ἐξαντλημένο αὐτὸ βασίλειο τήν πρώτη στρατιωτικὴ δύναμη τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἐνα εἶδος ἰσορροπίας δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στά τρία αὐτὰ τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, στήν ἀναγεννημένη Μακεδονία, στήν Αἴγυπτο καί στό κολοσσιαῖο καί ἀνοργάνωτο κράτος τῆς Ἀσίας, πού οἱ ἀπόγονοι τοῦ Σελεύκου θά προσπαθήσουν μέ μεγάλο κόπο νά διατηρήσουν ἀκέραιο.

XIII. Η ΣΙΚΕΛΙΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΚΑΡΧΗΔΩΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΡΩΜΗ (337-212)

1. Οί σχέσεις Συκελίας καὶ Ἑλλάδας τόν 4ο αἰώνα

Τά δύο τμήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ πού χωρίζει τό Ἴόνιο πέλαγος εἶχαν διατηρήσει ὡς τό τέλος τοῦ 5ου αἰώνα στενές πολιτικές καὶ πνευματικές σχέσεις.

Λέγεται ὅτι ὁ Γέλων τῶν Συρακουσῶν εἶχε ζητήσει νά ἀναλάβῃ τήν ἀρχιστρατηγία τῶν ἑλληνικῶν στρατῶν στούς Περσικούς πολέμους. Στόν Πελοποννησιακό πόλεμο Ἴωνες στρατιῶτες εἶχαν πολεμήσει ἐμπρός στά τεῖχη τῶν Συρακουσῶν καὶ τριήρεις τῶν Συρακουσῶν στόν Ἑλλησποντο.

Τόν 4ο αἰώνα οἱ σχέσεις αὐτές ἔγιναν λιγώτερο στενές. Ἡ Ἑλλάδα στράφηκε πρὸς τήν Ἀνατολή, ὅπου ἡ Περσική αὐτοκρατορία, σέ ἀποσύνθεση, προσελκύει τοὺς στρατιῶτες της. Καὶ ἡ κοσμογονική ἀναστάτωση πού προκάλεσε στήν Ἀσία ἡ κατάκτηση τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐπιτάχυνε καὶ δυνάμωσε αὐτή τήν κίνηση. Στή Δύση ἡ Καρχηδῶν καὶ οἱ λαοὶ τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας ἀπειλοῦσαν τίς πόλεις τῆς Συκελίας καὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας καὶ προκαλοῦσαν περισσότερο τήν προσοχή τους. Οἱ πόλεις τῆς Δύσης δέν ξεχνοῦν ὡστόσο τήν καταγωγή τους. Τόσο οἱ ἐξωτερικές ἀπειλές ὅσο καὶ οἱ ἐσωτερικές ταραχές τίς παρακίνησαν συχνά νά ζητήσουν βοήθεια ἀπό τή Μητροπολιτική Ἑλλάδα -πρῶτα ἀπό τίς παλιές μητροπόλεις τους, ἀργότερα ἀπό τοὺς νέους λαοὺς τῆς Βόρειας Ἑλλάδας. Γιά ἓνα μικρὸ διάστημα ὁ Πύρρος, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου, φάνηκε ὅτι προορίζεται νά δημιουργήσῃ στή Δύση μιὰ μεγάλη αὐτοκρατορία πού νά συναγωνίζεται τήν αὐτοκρατορία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου στήν Ἀνατολή. Ἀλλά ἡ ἀνάπτυξη τῆς δυνάμεως τῆς Ρώμης ἔδωσε στά γεγονότα μιὰ ἀπροσδόκητη ἐξέλιξη καὶ ἔθεσε τέρμα στήν πρόοδο τοῦ Ἑλληνισμοῦ στή Δυτική Μεσόγειο.

2. Ὁ Ἀγαθοκλῆς τύραννος τῶν Συρακουσῶν

Ἡ πολιτική καὶ κοινωνική ἰσορροπία πού εἶδαμε (κεφ. V) ὅτι ἀποκατέστησε ὁ Τιμολέων μετὰ τή νίκη του ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων (341) δέν διατηρήθηκε μετὰ τό θάνατό του (337). Γιά δέκα περίπου χρόνια δημοκρατικοὺ καὶ ἀριστοκρατικοὺ ἀγωνίζονται γιά τήν κυβέρνηση τῆς πόλης. Τελικά ὁ Ἀγαθοκλῆς ἀπὸ τό Ρήγιο (πού ἀπὸ τό 343 ὑπηρετοῦσε στό στρατό τῶν Συρακουσῶν) μέ ἓνα μικρὸ δημοκρατικὸ στρατό ἀντιτάχθηκε στοὺς ὀλιγαρχικούς καὶ μιὰ καρχηδονιακὴ διαιτησία (319/8) ἔδωσε στόν Ἀγαθοκλῆ τή στρατιωτικὴ ἡγεσία μέ τόν ὄρο νά ὀρκιστῆ ὅτι θά σεβαστῆ τοὺς νόμους. Ὁ Ἀγαθοκλῆς ὀρκίστηκε, ἀλλά γρήγορα παραβίασε τόν ὄρο του καὶ χρησιμοποίησε βία. Μετὰ ἀπὸ ὀδομαχίες δύο ἡμερῶν ἔγινε κύριος τῶν Συρακουσῶν.

Ἀλλά οἱ ὀλιγαρχικοὺ, ἐξόριστοι σέ ἄλλες μεγάλες πόλεις τῆς Συκε-

λίας, συνέχιζαν τήν αντίστασή τους · ζήτησαν βοήθεια από τή Σπάρτη, από όπου ήλθε ο 'Ακρότατος, ο πρεσβύτερος γιός του Κλεομένη Β΄, μέ μικρό στόλο. Οί Σπαρτιάτες καί οί Ταραντίνοι (πού έστειλαν 40 πλοΐα) νικήθηκαν στόν Τάραντα. Τό 313 ή κυριαρχία του 'Αγαθοκλή έκτεινόταν σέ όλη τήν 'Ανατολική Συκελία, μέ έξαύρεση τή Μεσσήνη καί τόν 'Ακράγαντα. 'Η Καρχηδών, πού άνησυχούσε για τή δράση του νέου κυριάρχου τών Συρακουσών, έγκατέλειψε τήν πολιτική τής μη έπεμβάσεως πού άκολουθοΐσε μετά τή μάχη του Κριμίσου. Τό 311 έσχυρό έστρατευτικό σώμα άποβιβάστηκε στό άκρωτήριο Έκνομον. 'Ο άρχηγός του 'Αμύκλας μέ τίς ένισχύσεις του 'Ακράγαντος καί τών όλιγαρχικών έξορίστων απέκτησε στρατό 45.000 άνδρων περλίπου καί νίκησε τόν 'Αγαθοκλή πού περιωρίστηκε στήν περιοχή τών Συρακουσών.

3. 'Ο πόλεμος 'Αγαθοκλή καί Καρχηδονίων

Τότε ο 'Αγαθοκλής συνέλαβε τό αολμηρό σχέδιο (πού εφήρμοσε ο Σκίπύων έκατό χρόνια άργότερα) νά μεταφέρη τόν πόλεμο στήν Καρχηδόνα, για νά άναγκάση τούς Καρχηδονίους νά έπιστρέψουν στήν 'Αφρική. Διασπώντας μέ στρατήγημα τόν άποκλεισμό, πού ο στόλος του 'Αμύκλα ελχε οργανώσει γύρω από τίς Συρακουσες, πέρασε στή Λιβύη μέ 14.000 στρατό, κατέλαβε τήν Τύνιδα καί άρχισε τήν πολιορκία τής Καρχηδόνας. Οί Καρχηδόνιοι άνακάλεσαν τότε από τίς Συρακουσες ένα μέρος του στρατού τους, πού νικήθηκε κοντά στήν Τύνιδα. 'Ο 'Αγαθοκλής διέσχισε τίς πολύ πλούσιες άφρικανικές κτήσεις τών Καρχηδονίων, πλούτισε μέ τίς λεηλασίες καί προκάλεσε άποστασίες. 'Αλλά έξάντλησε έτσι τίς δυνάμεις του. Τό 309 ο τύραννος τής Κυρήνης 'Οφέλλας, πού αυτή τήν εποχή ελχε γίνει έως ανεξάρτητος από τόν Πτολεμαίο, του έφερε ένίσχυση 10.000 άνδρων. 'Ο 'Αγαθοκλής τόν δολοφόνησε, αλλά χρησιμοποίησε τά στρατεύματά του. Έτσι μπόρεσε νά καταλάβη τήν Καρχηδονιακή Λιβύη. 'Αλλά για νά καταβάλη τήν Καρχηδόνα έπρεπε νά κυριαρχή στή θάλασσα καί νά εχη στόλο. 'Ενώ τόν ναυπηγοΐσε, ανέθεσε τήν άρχηγία του στρατού τής 'Αφρικής στό γιό του 'Αρχέστρατο καί έπέστρεψε στή Συκελία, όπου ή κατάσταση ελχε έξελιχτή εύνοϊκά. 'Ο καρχηδονιαός στρατός πού ελχε μείνει εμπρός από τά τεύχη τών Συρακουσών ελχε νικηθῆ, ο 'Αμύκλας ελχε αίχμαλωτιστῆ καί θανατωθῆ, ένώ τά στρατεύματα τών όλιγαρχικών μέ τόν 'Ακράγαντα πάντοτε για βάση συνέχιζαν τόν πόλεμο για λογαριασμό τους. Μέ μιá σειρά νικών εξασφάλισε ο 'Αγαθοκλής τήν κυριαρχία σχεδόν όλόκληρης τής Δυτικής Συκελίας καί

πέτυχε νά διαλύση τό συνασπισμό πού εἶχε γιά κέντρο τόν Ἀκράγαντα.

Ἄλλά δυσάρεστα νέα τόν ἀνάγκασαν νά ἐπιστρέψῃ στήν Ἀφρική, ὅπου βρῆκε ἕνα στρατό ἐξασθενημένο ἀπό μιά σειρά ἀποτυχιῶν. Ἐπειδή δέν αἰσθάνθηκε ἀσφαλῆς, γύρισε βιαστικά στίς Συρακοῦσες ἐγκαταλείποντας τά στρατεύματά του, πού παραδόθηκαν στούς Καρχηδονίους (307).

Ἔτσι ἡ ἐκστρατεία τελείωσε μέ μιά ὀλοκληρωτική ἀποτυχία. Ἄλλά ἡ ἠθική ἐντύπωση ὑπῆρξε τεράστια· ἐπί τρία ἔτη ἕνας ἑλληνικός στρατός στρατοπέδευσε γύρω ἀπό τά τείχη τῆς Καρχηδόνας. Γι' αὐτό οἱ Καρχηδόνιοι δέχτηκαν τήν εἰρήνη πού τοῦς προσέφερε ὁ Ἀγαθοκλῆς καί τοῦ παραχώρησαν τή Δυτ. Σικελία. Ὁ Ἀγαθοκλῆς μπορούσε ἀπό ἐδῶ καί ἐμπρός νά πολεμήσῃ ἀνενόχλητος ἐναντίον τῶν ὀλιγαρχικῶν, πού ἀνάγκασε νά ὑποταχτοῦν. Μέ ἐξαίρεση τόν Ἀκράγαντα, πού συνέχισε τήν ἀντίστασή του, ἡ ἀνατολική Σικελία ἀνῆκε πάλι στό κράτος τῶν Συρακουσῶν, πού ὁ κύριός του, ἀκολουθώντας τό παράδειγμα τῶν μεγάλων στρατηγῶν τῆς Ἀνατολῆς, πῆρε, ἤδη ἀπό τό 306, τόν τίτλο τοῦ βασιλέως.

4. Ἡ κατάσταση τῶν Ἑλλήνων τῆς Κάτω Ἰταλίας. Οἱ Ἕλληνες προσκαλοῦν τόν Ἀγαθοκλῆ

Ὁ νέος βασιλεὺς ἐπέκτεινε τή δράση του ἔξω ἀπό τή Σικελία. Στήν Ἰταλία οἱ ἑλληνικές πόλεις αἰσθάνονταν ὅτι ἀπειλοῦνταν, ἀπό πολύ χρό-
νο, ἀπό τοῦς ἰταλικούς πληθυσμούς, πού εἶχαν ἐκεῖνη τήν ἐποχή μεγάλη ὁρμή γιά ἐπέκταση καί μεγάλες στρατιωτικές ἀρετές. Ἦδη τό 343, ὁ Τάρας, κάτω ἀπό τήν πίεση τῶν Λουκανῶν καί τῶν Μεσσαπίων, εἶχε μιμηθῆ τό παράδειγμα τῶν Συρακουσῶν καί εἶχε ζητήσει βοήθεια ἀπό τή μητρόπολή του. Ἡ Σπάρτη ἔστειλε τόν Εὐρυπωντίδη βασιλέα τῆς Ἀρχίδαμο (361-338), ἀρχηγό μισθοφορικοῦ στρατεύματος, πού νικήθηκε καί σκοτώθηκε τό 338. Ὁ Τάρας στράφηκε τότε πρὸς τοῦς λαούς τῆς Βόρειας Ἑλλάδας, πού τή ζωτικότητά τους μαρτυροῦσαν τά πρόσφατα γεγονότα. Ἡ Μακεδονία δέν μπορούσε νά βοηθήσῃ τόν Τάραντα, γιατί ἀναλάμβανε τότε τό μεγάλο πόλεμο κατὰ τῆς Περσίας. Ἄλλά ὁ Ἀλέξανδρος Α', ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου καί θεῶς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐπιθυμοῦσε νά μιμηθῆ στή Δύση τά κατορθώματα τοῦ ἀνεψιοῦ του. Ἀποβιβάστηκε λοιπόν στή Μεγάλη Ἑλλάδα τό 334/3 καί μέ τίς πρῶτες ἐπιχειρήσεις του ὑπέταξε ὅλη τή Νότια Ἰταλία ὡς τήν Καμπανία. Τότε οἱ Ταραντῖνοι ἀντιλήφθηκαν ὅτι, ἀπό φόβο ἑνὸς ἐχθροῦ, ἀπέκτησαν ἕνα ἀφεντικό. Ὁ Τάρας καί ἀργότερα ἄλλες πόλεις ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου, πού στό τέλος νικήθηκε καί φονεύθηκε ἀπό

τούς Λουκανούς(331). Ἡ ἐπέμβαση του ὡστόσο ἔσωσε τόν Τάραντα ἀπό τήν ἀπειλή τῶν Λουκανῶν.

Εἴκοσι πέντε χρόνια μετά τό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου Α΄ τῆς Ἡπειρου ὁ Τάρας ἀπειλήθηκε ἀπό ἕναν πολύ πύο ἐπικίνδυνο ἐχθρό, τή Ρώμη, πού σιγά-σιγά εἶχε ἐδραιώσει τήν ἐξουσία της σέ ὅλη τή Νότια Ἰταλία. Ἡδη τό 327 ἡ Νεάπολη εἶχε προσχωρήσει στή συμμαχία της. Ἦταν ἡ πρώτη ἑλληνική πόλη πού ἀναγνώριζε τή ρωμαϊκή ἡγεμονία. Στο τέλος τοῦ δευτέρου σαμνιτικοῦ πολέμου ἡ Ρώμη ἐπέκτεινε τή ζώνη ἐπιρροῆς της ὡς τίς πύλες τοῦ Τάραντος, πού οἱ Λουκανοί ἀπειλοῦσαν ξανά μέ ὑπακύνηση τῆς Ρώμης. Ὁ Τάρας γιά δεύτερη φορά ζήτησε βοήθεια ἀπό τή Σπάρτη, πού ἔστειλε τόν Κλεώνυμο, ἀδελφó τοῦ Ἀκροτάτου ὁ Κλεώνυμος ἐπέβαλε τήν εἰρήνη στους Λουκανούς, ἀλλά ἦρθε σέ διάσταση μέ τούς Ταραντίνους, πού, πάλι ἀπομονωμένοι, ζήτησαν βοήθεια ἀπό τόν Ἀγαθοκλῆ. Ὁ βασιλεύς τῶν Συρακουσῶν πέρασε στήν Ἰταλία, νίκησε τούς Ἰταλικούς σέ πολλές μάχες καί τούς ἐπέβαλε τή συμμαχία του. Ἔτσι ἀπέσπασε προσωρινά τή Νότια Ἰταλία ἀπό τή ρωμαϊκή ἐπιρροή.

5. Ἡ ἀνάμιξη τοῦ Ἀγαθοκλῆ στά ἑλληνικά πράγματα.

Τήν ἴδια ἐποχή ὁ Ἀγαθοκλῆς ἀναμύχθηκε στίς ὑποθέσεις τῆς Ἀνατολῆς. Καί ὁ Κλεώνυμος ἀναζητοῦσε ἐπίσης περιπέτειες, ὅπως τόσοι ἄλλοι ἀρχηγοί στόν ἑλληνικό κόσμο μετά τό θάνατο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἡ ἰταλική ἐκστρατεία τοῦ ἦταν πρόσχημα γιά κατακτήσεις. Κατέλαβε τήν Κέρκυρα, ἀπό ὅπου μποροῦσε νά παρακολουθῆ τά γεγονότα καί στίς δύο ἀκτές τῆς Ἀδριατικῆς καί νά κάνη μέ τό μικρό στόλο του συχνές πειρατικές ἐπιδρομές στίς ἰταλικές ἀκτές. Ὁ Κάσσανδρος πού δέν ἤθελε νά ἔχη γείτονα ἕνα Σπαρτιάτη τόσο κοντά στίς ἀκτές τῆς Ἰλλυρίας, πού οἱ διάδοχοι τοῦ Φιλίππου θεωροῦσαν πάντα μιά μακεδονική κτήση, τόν ἔδιωξε ἀπό ἐκεῖ. Τότε ὁ Ἀγαθοκλῆς ἔδιωξε μέ τή σειρά του τή μακεδονική φρουρά ἀπό τήν Κέρκυρα (298) καί τήν ἔδωσε προίκα στήν κόρη του Λάνασσα, διαδοχικά σύζυγο τοῦ Πύρρου καί τοῦ Δημητρίου Πολιορκητῆ. Ἔτσι ἕνας διπλωματικός γάμος ἐξασφάλισε στόν Ἀγαθοκλῆ τή συμμαχία τῆς Μακεδονίας, ἐνός μεγάλου ἑλληνικοῦ βασιλεύου ἔπραγματι χρειαζόταν ἕνα στήριγμα στήν Ἀνατολή, ἐπειδή σκεπτόταν νά ἐφαρμόσῃ τά σχέδια τοῦ Διονυσίου τοῦ Πρεσβύτερου καί νά διώξῃ τούς Καρχηδονίους ἀπό τή Σικελία. Ὁ Ἀγαθοκλῆς εἶχε ἔτοιμο ἤδη ἕνα στόλο 200 πλοίων, ὅταν πέθανε (289). Ὁ Ἀγαθοκλῆς, ἕνας ἀπό τούς πύο τολμηροῦς στρατηγούς αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, εἶχε ἀποκαταστήσει

τό κράτος του Γέλωνος και του Διονυσίου και είχε θέσει τέρμα στις άπει-
λές της Καρχηδόνας και της Ρώμης.

6. Πόλεμος Τάραντος και Ρωμαίων. Ο Πύρρος στην Κάτω Ιταλία και Σικελία

Άλλά και ο Άγαθοκλής είχε κτίσει στην άμμο. Τήν επομένη του θά-
νάτου του ή αυτοκρατορία του διαλύθηκε· οι πόλεις της Σικελίας έφυγαν
από τό συνασπισμό των Συρακουσών και έπεσαν στα χέρια τοπικών τυράννων,
του Ίκέτα στις Συρακούσες, του Φιντία στον Άκράγαντα· οι Ιταλικοί μι-
σθοφόροι του στρατού του (Μαμερτίνοι) κατέλαβαν τή Μεσσήνη. Οι Καρχηδό-
νιοι πίστεψαν τότε ότι βρήκαν τήν εύκαιρία να επικρατήσουν όριστικά· τό
278 οι Συρακούσες, πού οι Καρχηδόνιοι πολιορκούσαν από τήν ξηρά και από
τή θάλασσα, φαίνονταν χαμένες. Στην Ιταλία οι Λουκανοί άπειλούσαν ξανά
τις πόλεις της Μεγάλης Ελλάδας· πολλές από αυτές ζήτησαν προστασία από
τή Ρώμη, τή μόνη δύναμη της Ιταλικής χερσονήσου πού μπορούσε να τους
προστατέψη από τους Ιταλικούς. Έτσι εγκαταστάθηκαν ρωμαϊκές φρουρές
στη νότια Ιταλία· τό 282 ένας μικρός ρωμαϊκός στόλος έπλευσε στον κόλ-
πο του Τάραντος. Τά πλοία του Τάραντος βύθισαν τά τέσσερα ρωμαϊκά, ενώ
ο στρατός του έδιωξε τή ρωμαϊκή φρουρά των θουρίων. Η ενέργεια αυτή
είχε σαν άμεσο αποτέλεσμα τον πόλεμο με τή Ρώμη, πόλη με μέτρια ναυτική
δύναμη, αλλά με πολυάριθμο στρατό πειθαρχημένο και άρτια οργανωμένο,
Έτσι ο Τάρας αναγκάστηκε να ζητήσει ξανά βοήθεια από τήν Ελλάδα και πά-
λι από τήν Ήπειρο.

Ο Πύρρος έκμεταλλεύτηκε τήν εύκαιρία πού του προσφερόταν, για να
αναμιχθῆ αποφασιστικά στις Ιταλικές υποθέσεις. Τό 281 σῶμα 3.000 Ήπει-
ρωτών και άλλων Ελλήνων απήλλαξε τον Τάραντα από τό ρωμαϊκό στρατό, πού
ληλατοῦσε τά περίχωρά του. Τό 280 ο Πύρρος με 20.000 Έλληνες, κυρίως
Ήπειρώτες, αποβιβάστηκε στην Ιταλία. Κοντά στην Ηράκλεια συγκρούστη-
καν για πρώτη φορά ένας έλληνικός και ένας ρωμαϊκός στρατός. Η ρωμαϊκή
λεγεώνα ήταν βέβαια πιο εύκίνητη από τή συμπαγή φάλαγγα· αλλά ή τακτική
του Πύρρου και οι έλέφαντές του του έδωσαν τή νίκη, πού του στούχισε ο-
μως άκριβά. Η έπιτυχία αυτή έδωσε στον Πύρρο τή νότια Ιταλία, αλλά ή
Ρώμη δέν είχε νικηθῆ αποφασιστικά. Μιά έπιδρομή του Πύρρου στό Λάτιο έ-
μεινε χωρίς αποτέλεσμα. Μιά δεύτερη νίκη στό Άσκουλο, πού στούχισε
στον Πύρρο επίσης πολύ άκριβά, όπως ή νίκη στην Ηράκλεια, δέν ήταν αποφα-
σιστική. Στο μεταξύ οι Ταραντίνοι κουράστηκαν από τις στρατιωτικές υπο-
χρεώσεις πού τους επέβαλε ο βασιλεύς. Άλλά ο Πύρρος πήρε άνησυχητικά

νέα από την Ελλάδα, όπου η γαλατική εισβολή απειλούσε την Ήπειρο. Ανάμεσα στον Πύρρο και στη Ρωμαϊκή σύγκλητο άρχισαν διαπραγματεύσεις, που πλησίαζαν σε συμφωνία, όταν έφτασε στη Ρώμη Καρχηδονιακή πρεσβεία. Η παρουσία του Πύρρου στη Μεγάλη Ελλάδα αποτελούσε απειλή για όλες τις δυνάμεις της Δυτικής Μεσογείου. Η Καρχηδών, που φοβάταν για τις κτήσεις της της Σικελίας, πρόσφερε στους Ρωμαίους μαζί με τη συμμαχία της τό στολό που τους έλειπε. Αμέσως διακόπηκαν οι διαπραγματεύσεις με τον Πύρρο. Ο βασιλεύς αποφάσισε να έπιτεθῆ τότε έναντίον των Καρχηδονίων στη Σικελία, όπου οι πολιορκημένες Συρακούσες τον καλούσαν να τις βοηθήσει. Αφήνοντας στην Ίταλία τό γιό του Αλέξανδρο Β' με ένα μικρό στρατό κατοχής, αποβιβάστηκε στο Ταυρομένιον και άπάλλαξε τις Συρακούσες από την πολιορκία. Μέσα σε τέσσερα χρόνια η Σικελία έλευθερώθηκε, ένώθηκε κάτω από την έξουσία του και τον ανακήρυξε βασίλεά της. Έμενε μόνο τό άπόρθητο Λιλύβαλον. Αλλά οι Έλληνες της Σικελίας, όπως οι Έλληνες της Μεγάλης Ελλάδας, κουράστηκαν έπίσης από τον καινούργιο τους κυρίαρχο και από τις άπαιτήσεις του σε άνδρες και σε χρῆμα. Γι' αυτό μόλις ο Πύρρος επέστρεψε στην Ίταλία για να βοηθήσει τους συμμάχους του Σαμνίτες και Λουκανούς, που είχαν νικηθῆ από τους Ρωμαίους, οι Συρακούσες έκλεισαν ειρήνη με τους Καρχηδονίους· τότε οι Καρχηδόνιοι άφησαν στους Συρακουσίους την Ανατολική Σικελία. Έτσι ο Πύρρος βρέθηκε ξανά μόνος στην Ίταλία άντιμέτωπος των Ρωμαίων. Γνώριζε ότι η Ήπειρος κινδύνευε από τη Γαλατική έπιδρομή. Οι Καρχηδόνιοι κυριαρχούσαν στη θάλασσα· ο στρατός του έξαντλιόταν· οι έπιχειρήσεις του στη Λουκανία, όπου στρατοπέδευε ο ρωμαϊκός στρατός, κατέληξαν σε άποτυχία. Η έκστρατεία, που είχε μιá τόσο λαμπρή άρχή, έγινε έπικίνδυνη περιπέτεια. Για όλους αυτούς τους λόγους αποφάσισε να την έγκαταλείψει, να γυρίσει στην Ελλάδα και να ζητήσει εκεί την τύχη του. Ο θρόνος της Μακεδονίας ήταν άδειος έδω και τέσσερα χρόνια. Τό 275 ο Πύρρος ξαναπέρασε την Αδριατική.

7. Ο Ίέρων τύραννος των Συρακουσών. Οι Ρωμαίοι κυριαρχούν στη Νότια Ίταλία

Έκτός από τό φόβο που διατήρησε για πολύ καιρό η Ρωμαϊκή σύγκλητος για τις μοναρχίες της Ανατολής, αυτή η τυχοδιωκτική έκστρατεία δέν είχε κανένα μόνιμο αποτέλεσμα. Η φρουρά που άφησε ο Πύρρος στον Τάραντα ανακλήθηκε τό 272, μετά τό θάνατό του, από τό διάδοχό του Αλέξαν-

δρο Β'· ὁ Τάρας ἀναγκάστηκε νά κλείση εἰρήνη μέ τή Ρώμη, νά γίνη "συμμα-
 χική πόλη" καί νά δεχτῆ ρωμαϊκή φρουρά. Τό 266 ἡ ὑποταγή τῶν Μεσσαπίων
 ἔδωσε στή Ρώμη τήν κυριαρχία ὁλόκληρης τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας. Ἀνάμεσα
 στό μεγάλο Ρωμαϊκό κράτος καί στήν Καρχηδόνα ἡ θέση τῶν Συρακουσῶν γι-
 νόταν ἐπισημάνει, ἰδιαίτερα ἀφότου οἱ μισθοφόροι ἀπό τήν Καμπανία (πού
 ἔφεραν τό ὄνομα Μαιερτίνοι=γιοῦ τοῦ Ἄρη) ἐξουσίαζαν τή Μεσσήνη καί τή
 γύρω περιοχή. Τότε ἔγινε ἕνα νέο στρατιωτικό πραξικόπημα· ὁ στρατός τῶν
 Συρακουσίων ἀνακήρυξε ἀρχιστράτηγο τόν Ἰέρωνα, ἀξιωματικό πού διακρίθη-
 κε ὅταν ὑπηρετοῦσε μέ ἀρχηγό τόν Πύρρο. Ὁ Ἰέρων, ἀφοῦ νίκησε τοὺς Μα-
 μερτίνοὺς στίς Μύλες καί τοὺς περιώρισε μόνο στή Μεσσήνη, πέτυχε νά ἐπι-
 κυρωθῆ ἡ ἐκλογή του ἀπό τό λαό τῶν Συρακουσῶν. Οἱ Μαιερτίνοι ἀπευθύνθη-
 καν τότε στήν Καρχηδόνα, ἡ ὁποία ἐγκατέστησε φρουρά στή Μεσσήνη. Ἀλλά
 οἱ Ρωμαῖοι, πού μόλις εἶχαν ἐξασφαλίσαι μέ μεγάλη δυσκολία τήν κατοχή
 τοῦ Ρηγίου, δέν μπορούσαν νά ἀνεχτοῦν νά καταλάβη μιά τόσο μεγάλη δύνα-
 μη τήν ἄλλη ἀκτὴ τῶν στενῶν. Ἡ καρχηδονιακή φρουρά τῆς Μεσσήνης διώ-
 χτηκε καί ρωμαϊκός στρατός πέρασε στή Σικελία. Ὁ Ἰέρων ἀντιλήφθηκε τή
 σοβαρότητα τοῦ γεγονότος. Γι' αὐτό συμάχησε μέ τοὺς Καρχηδονίους καί
 τά στρατεύματά του ἐνίσχυσαν τόν καρχηδονιακό στρατό πού πολιορκοῦσε τή
 Μεσσήνη. Ἀλλά τό καλοκαίρι τοῦ 263 ὁ ὕπατος Ἄππιος Κλαύδιος ἀπελευθέ-
 ρωσε τήν πόλη ἀπό τήν πολιορκία, τήν ἀνάγκασε νά γίνη σύμμαχος τῆς Ρώ-
 μης καί ἀπέκοψε τόν καρχηδονιακό στρατό ἀπό τά στρατεύματα τοῦ Ἰέρωνος,
 πού ἀποφάσισε νά διαπραγματευτῆ. Ἡ συνθήκη εἰρήνης Ρώμης-Ἰέρωνος περι-
 ὠριζε τό κράτος του στίς Συρακοῦσες, στοὺς Λεοντίνοὺς καί στό Ταυρο-
 μένιον (263). Στό ἐξῆς οἱ Ρωμαῖοι ἐξουσίαζαν τόν ἴσθμό τῆς Μεσσήνης καί
 διέθεταν βάση στή Σικελία, πού ἐπὶ 25 χρόνια χρησίμευσε ὡς πεδίο μάχης
 στοὺς Ρωμαίους καί στοὺς Καρχηδονίους.

Ὁ πρῶτος αὐτός Καρχηδονιακός πόλεμος (265-241), στὸν ὁποῖο ὁ
 Ἰέρων ἀπέφυγε νά πάρη μέρος, τελείωσε (ἀφοῦ ἡ σύγκλητος ἀποφάσισε νά
 ἀναζητήσῃ τή νίκη στή θάλασσα) μέ συνθήκη πού ἄφηνε στή Ρώμη ὁλόκληρη
 τή Σικελία. Ἐτσι τό ὄνειρο τοῦ Γέλωνος καί τοῦ Ἰέρωνος, τοῦ Διονυσίου
 καί τοῦ Τιμολέοντος, τοῦ Ἀγαθοκλῆ καί τοῦ Πύρρου πραγματοποιήθηκε. Ἡ
 Σικελία ἀπαλλάχτηκε ἀπὸ τοὺς Καρχηδονίους, ἀλλά ἔγινε ἡ πρώτη ὑπερπόν-
 τια ἐπαρχία τῆς Ρώμης. Τό μικρό κράτος τῶν Συρακουσῶν, πού κυβερνοῦσε
 συνετά καί πιστά ὁ Ἰέρων κάτω ἀπὸ τή ρωμαϊκή ἐπικυριαρχία, διατηρήθηκε
 ὡς τὶς ἀρχές τοῦ δευτέρου Καρχηδονιακοῦ πολέμου. Τρία χρόνια μετὰ τό
 θάνατο τοῦ Ἰέρωνος (215), οἱ Ρωμαῖοι κατέλαβαν τήν πόλη (212). Ἡδὴ ἀπὸ

τό 263 ἡ αὐτονομία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Δύσης εἶχε καταλυθῆ. Ἀπό τότε ἡ τύχη τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας καί τῆς Σικελίας ἦταν στενά δεμένη μέ τήν τύχη τῆς Ρώμης, πού μέ τήν κατάκτηση τῆς Σικελίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Σαρδηνίας καί τῆς Κορσικῆς ἔγινε ἡ πρώτη δύναμη τῆς Δυτικῆς Μεσογείου.

XIV. Η ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΚΑΙ Ο ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

1. Ἡ επέκταση τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου καί ὁ ἀποικισμός τῶν κατακτημένων περιοχῶν

Παρά τή λαμπρότητα τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ 5ου καί 4ου αἰ., αὐτούς τοὺς δύο αἰῶνες, ὡς τό 334, πού ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος πέρασε στή Μικρά Ἀσία, ὁ Ἑλληνισμός εἶχε σταματήσει τήν ἐδαφική επέκτάσή του. Ἡ μεγάλη ἀποικιστική κίνηση τῆς ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδας εἶχε σταματήσει στό τέλος τοῦ 6ου αἰ.

Μόνο οἱ τύραννοι τῆς Σικελίας εἶχαν ἰδρύσει μερικές ἀποικίες στήν Ἀδριατική. Ὁ Διούσιος ὁ πρεσβύτερος εἶχε προσπαθήσει ἴσως νά ἐκπολιτίσει τοὺς ντόπιους πληθυσμούς τῆς Δυτικῆς Σικελίας. Στή Μικρά Ἀσία οἱ περιστάσεις, προπάντων μετά τήν πτώση τῆς Ἀθηναϊκῆς αὐτοκρατορίας, δέν ἐπέτρεπαν στόν Ἑλληνισμό σημαντικές προόδους. Ἡ μικρή ἐξελληνισμένη ἡγεμονία τῆς Καρίας τοῦ Μουσσώλλου καί τῆς Ἀρτεμισίας ἀποτελοῦσε ἐξαίρεση.

Ἀλλά ἀπό τό 338 ὡς τό 323 οἱ μακεδονικοὶ στρατοὶ διέσχισαν τή Βόρεια Βαλκανική, τήν Αἴγυπτο καί τήν Ἀσία ὡς τίς Ἰνδίες. Στίς χῶρες αὐτές ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἰδρυσε ἀποικίες, ἀπό τίς ὁποῖες μερικές εἶχαν ἀξιοθαύμαστη ἀνάπτυξη. Οἱ διάδοχοί του συνέχισαν αὐτή τήν πολιτική καί ἰδρυσαν ἐπίσης μεγάλες πόλεις, προπάντων οἱ Σελευκίδες. Στήν Αἴγυπτο, χώρα ἀγροτική μέ πληθυσμό ἀπό πολύ χρόνον συνηθισμένο στήν πειθαρχία, οἱ Πτολεμαῖοι φρόντισαν κυρίως νά ἀναπτύξουν τήν Ἀλεξάνδρεια, πού τήν ἔκαμαν πρωτεύουσά τους. Στήν Εὐρώπη ἡ Κασσάνδρεια καί ἡ Θεσσαλονίκη (πού ἰδρύθηκαν ἀπό τόν Κάσσανδρο), ἡ Δημητριάς (=Βόλος, πού ἰδρύθηκε ἀπό τόν Δημήτριο Πολιορκητή), ἡ Λυσιμάχεια (πού ἰδρύθηκε ἀπό τόν Λυσίμαχο στή Θρακική Χερσόνησο) κτίστηκαν σέ περιοχές καθαρά ἐλληνικές καί δέν συντέλεσαν στή διάδοση τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀλλά ἡ ἀποικιστική καί πολιτιστική δραστηριότητα τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐκδηλώνεται προπάντων στήν Ἀσία: στή Μ. Ἀσία ὁ Λυσίμαχος ξανάκτισε τήν Ἔφεσο σέ . . . πλοῦ εὐνοϊκή τοποθεσία· ἡ Λαοδύκεια καί ἡ Ἀπάμεια ἰδρύθηκαν ἐπάνω στό μεγάλο δρόμο τοῦ Μαλιάνδρου· ἡ Πέργαμος, μικρό ὄχυρό ἀκόμη στήν ἐποχή τοῦ Ξενοφάντος, ἔγινε τό 2ο αἶώνα ἡ μεγαλοπρεπής πρωτεύουσα τῶν Ἀτταλιδῶν· στή Συρία οἱ Σελευκίδες ἰδρυσαν τήν Ἀντιόχεια καί τό λιμάνι της, τή Σελεύκεια, στό τέρμα τοῦ δρόμου πού ἐνώνει μέ τή θάλασσα τόν ἄνω ροῦ τοῦ Εὐφράτη· στή Μεσοποταμία ἰδρυσαν

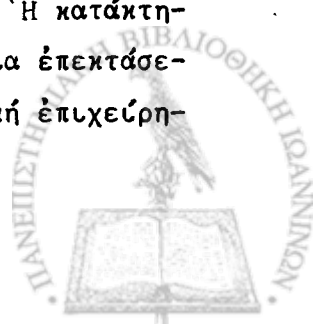
μιά άλλη Σελεύκεια, πού αντικατέστησε τή Βαβυλώνα· ακόμα ὡς τήν Περσία καί τό Τουρκεσταν ἰδρύθηκαν πόλεις καί κτίστηκε μιᾶ ἄλλη Ἐπιόχεια στήν ὄαση τοῦ Μέρβ. Ἀντίθετα στή Δύση ἡ ἐπέκταση τῆς Καρχηδόνας καί ἀργότερα τῆς Ρώμης σταμάτησαν ὀριστικά τήν πρόοδο τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί οἱ ἐκστρατεῖες τοῦ Ἀγαθοκλῆ στήν Ἀφρική καί τοῦ Πύρρου στήν Κεντρική Ἰταλία ἔμειναν χωρίς ἀποτέλεσμα.

2. Τά χαρακτηριστικά τοῦ ἑλληνιστικοῦ ἀποικισμοῦ.

Ἄλλὰ οἱ τεράστιες χῶρες τῆς Ἀνατολῆς δέν κερδήθηκαν ὀλοκληρωτικά ἀπό τόν Ἑλληνισμό, ὅπως ἔγινε τόν 7ο καί 6ο αἰῶνα στή Μεγάλη Ἑλλάδα καί στήν Ἀνατολική Σικελία. Πολλές ἀπό αὐτές τίς ἀποικίες εἶχαν βασιικά στρατιωτικά χαρακτήρα καί ὁ πολιτιστικός ρόλος τους ἦταν σχετικά μικρός. Ἐπύ πλέον, παρά τίς προσπάθειες τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καί τῶν διαδόχων του νά ἐγκαταστήσουν στά νεοκατακτημένα ἐδάφη τοὺς παλαιμάχους τῶν στρατευμάτων τους, δέν μπόρεσαν νά δώσουν στήν ἀγροτική ἀποίκηση (μέ ἐξ-αύρεση τήν Αἴγυπτο καί ἰδιαίτερα τό Φαγιούμ) τήν ἔκταση πού πῆρε ἀργότερα σέ μερικές ἐπαρχίες τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ ἑλληνικός ἀποικισμός στό τέλος τοῦ 4ου καί στόν 3ο αἰῶνα ἦταν κυρίως ἀστικός καί οἱ πλο μεγάλες ἀπό τίς νέες πόλεις ἤλεγχαν πολύ μικρή περιοχή ἀπό τή γύρω τους χώρα. Ἡ γλώσσα τῶν Ἀραμαίων διατηρήθηκε ὡς τό τέλος τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας στά προάστια τῆς Ἐπιόχειας τῆς Συρίας, πού ἦταν ὡστόσο ἓνα ἀπό τά μεγαλύτερα ἑλληνιστικά κέντρα.

Παρά τίς προσπάθειες τῶν Πτολεμαίων, ἡ αἴγυπτιακή γλώσσα συναγωνίζεται μέ ἐπιτυχία στίς ἀγροτικές περιοχές τήν ἐπίσημη ἑλληνική γλώσσα. Ἐξ ἄλλου σ' αὐτές τίς ἀστικές νησίδες ὁ πληθυσμός ἦταν πολύ ἀνάμικτος. Περιλάμβανε, ὅπως ἦταν πολύ φυσικό, μιᾶ πολύ μεγάλη ἀναλογία ντόπιων κατοίκων. Οἱ κάτοικοι τῶν αἴγυπτιακῶν πόλεων τῆς Κανώπης ἀπέτελεσαν τόν πυρήνα τῆς Ἀλεξανδρείας.

Οἱ Ἕλληνες πάλι εἶχαν ποικίλες προελεύσεις· ἀσφαλῶς ὑπῆρχαν ἀνάμεσα τους Ἕλληνες ἀπό τήν κυρίως Ἑλλάδα. Ἀθηναῖοι ἐγκαταστάθηκαν στήν πόλη Ἐπιόχεια πού ἔδρευσε ὁ Ἀντίγονος στή Συρία (307)· ὁ πληθυσμός αὐτῆς τῆς πόλης μεταφέρθηκε ἀργότερα στήν Ἐπιόχεια ἀπό τόν Σέλευκο Α' Νικάτορα. Ἀλλά οἱ Μακεδόνες ἀποτελοῦσαν, στήν ἀρχή τουλάχιστον, τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῶν νέων πόλεων. Ἡ κατάκτηση τῆς Ἀνατολῆς, πού θεωρεῖται συχνά μόνο σάν μιᾶ προσπάθεια ἐπεκτάσεως μιᾶς Ἑλλάδας μέ ὑπερπληθυσμό, εἶναι κυρίως μιᾶ μακεδονική ἐπιχείρη-

ση. Μακεδόνες ήταν οί εύγενεῖς γαιοκτημόνες πού ἔδρυσαν τίς δυναστεῖες τῶν Ἀντιγονιδῶν, τῶν Σελευκιδῶν καί τῶν Πτολεμαίων. Μακεδόνες στήν ἀρχή ἦταν οί ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, ὅπως καί οί χωρικοί, πού ἀποτελοῦσαν τόν κύριο ὄγκο τοῦ στρατοῦ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καί πού ἐγκαταστάθηκαν στίς ἀποικίες του καί στίς ἀποικίες τοῦ Λυσιμάχου καί τοῦ Σελεύκου.

Σ' αὐτούς τούς Μακεδόνες πρόστέθηκαν καί ἄλλοι Ἕλληνες μισθοφόροι ἀπό τίς πιά φτωχές περιοχές τῆς Πελοποννήσου, τῆς Κρήτης καί ἀπό ἄλλες λιγώτερο ἀναπτυγμένες περιοχές (Ἰλλυρία, Ἡπειρο, Θράκη). Στό σημεῖο αὐτό διαφέρει βασιικά ὁ ἑλληνιστικὸς ἀποικισμὸς ἀπὸ τὸν ἀποικισμὸ τοῦ 7ου καί 6ου αἰώνα, ὅπου ἡ πλειονότητα τῶν ἀποίκων, ἄσχετα ἀπὸ τὴν κοινωνική τους προέλευση, ἐρχόταν ἀπὸ τίς περιοχές τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ (τὴ Χαλκίδα, τὴν Κόρινθο, τὴ Μίλητο κ.τ.λ.). Τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο στίς καινούργιες χῶρες δέν εἶχε τὴ δύναμη ἀντιστάσεως πού εἶχαν οἱ Ἕλληνες στή Σικελία ἢ στή Νότια Ἰταλία, κυρίως γιατί ἦλθε σέ ἐπαφή στήν Ἀνατολή μέ ἀρχαίους πολιτισμούς μέ βαθιές ρίζες. Ἔτσι δέχτηκε τὴν ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος.

Στὴν Αἴγυπτο ἡ ἀφθονία τῶν μαρτυριῶν μᾶς ἐπιτρέπει νά παρακολουθήσουμε τὴν ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος. προπάντων στίς ἀγροτικές ἀποικίες τῶν Μακεδόνων παλαιμάχων . . . ἡ πολιτικὴ τῶν μικτῶν γάμων καί τῶν υἱοθεσιῶν δημιούργησε σιγά-σιγά ἕναν πληθυσμὸ ἑλληνοαιγυπτιακό, πού μιλά ἑλληνικά μέ ἔθιμα ὅμως, γούστα καί θρησκευτικές τάσεις. πού δείχνουν τὴν ἐπίδραση τοῦ αἰγυπτιακοῦ περιβάλλοντος. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε ἡ δημιουργία τοῦ σύνθετου πολιτισμοῦ πού οἱ ἱστορικοὶ μετὰ τὸν Droysen ὀνομάζουν ἑλληνιστικὸ. Στόν πολιτισμὸ αὐτὸ ἀναμίχθηκαν, μέ περίεργο καί συχνά γόνιμο τρόπο, τὰ ἑλληνικά καί τὰ ντόπια στοιχεῖα. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ μεταμόρφωση ὁ ἑλληνισμὸς κέρδισε ἀσφαλῶς σέ ἔκταση καί σέ ποικιλία μορφῶν, ἔχασε ὅμως σέ γνησιότητα.

3. Ἐκταση καί δύναμη τῶν ἑλληνιστικῶν κρατῶν

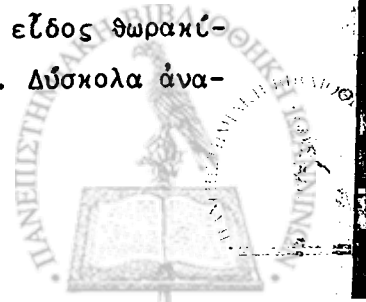
*Ο ἑλληνιστικὸς πολιτισμὸς -ποιοτικά κατώτερος ἀπ' τὸν κλασσικὸ- δέν ἐπικράτησε μόνο στήν Αἴγυπτο καί στήν Πρόσω Ἀσία, ἀλλὰ ἐπίσης ἐπιβλήθηκε ἀργότερα καί στήν Εὐρωπαϊκὴ Ἑλλάδα, γιατί εἶχε τὴν ὑποστήριξη ἰσχυρῶν κρατῶν, στὰ ὅποια μετατοπίστηκε τὸ πολιτικὸ καί οἰκονομικὸ κέντρο τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Τὰ βασίλεια πού σχηματίστηκαν ἀπὸ τὴ διάλυση τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ξεπερνοῦσαν πάρα πολὺ μέ τὸν πληθυσμὸ καί τὴν ἔκτασή τους τὰ κράτη-πόλεις, πού εἶχαν ἀναπτυχτὴ

στήν Ἑλλάδα ὡς τότε. Ἡ Μακεδονία, τό πλο πυκνοκατοικημένο ἀπό αὐτά τά κράτη, εἶχε ἔκταση στήν ἐποχή τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ 70.000-80.000 τετρ. χιλμ., δηλαδή ἦταν τέσσερες φορές περίπου μεγαλύτερη ἀπό τήν Πελοποννησιακή συμμαχία τοῦ 5ου ἢ τοῦ 4ου αἰώνα, στό ἀπόγειο τῆς δυνάμεώς της.

Ἡ Αἴγυπτος ξεπερνοῦσε τίς 100.000 τετρ. χιλμ. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τεράστιου καί ἐκτεταμένου κράτους τῶν Σελευκιδῶν ὑπολογίζεται σέ ἑκατομμύρια τετρ. χιλμ. Ὅσο μικρή κι ἄν ἦταν σέ μερικές περιοχές ἢ πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν τῶν κρατῶν, τό κράτος τῶν Σελευκιδῶν πρέπει νά εἶχε τό λιγώτερο 30.000.000 κατοίκους, ἢ Αἴγυπτος 7 ἢ 8 ἑκατομμύρια καί 4 ἑκατομμύρια ἢ Μακεδονία. Τεράστιες πόλεις ἀναπτύχτηκαν μέσα σ' αὐτά τά κράτη μέ μεγάλη ταχύτητα. Ὁ πληθυσμός τῆς Ἀντιόχειας καί τῆς Σελεύκειας ὑπολογίζεται σέ ἑκατοντάδες χιλιάδες κατοίκους. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἔφτασε τό μισό ἑκατομμύριο στό τέλος τοῦ 3ου αἰώνα, πληθυσμό πού ξεπέρασε ἀργότερα μονάχα ἡ αὐτοκρατορική Ρώμη. Οἱ ἡγεμόνες τῶν νέων αὐτῶν κρατῶν διέθεταν τεράστιους πόρους. Μολονότι δέν εἶναι δυνατό νά ὑπολογιστοῦν μέ ἀκρίβεια τά ἔσοδα, μπορούμε νά ὑποθέσουμε ὅτι οἱ φόροι ἀπέδιδαν κάθε χρόνο στούς βασιλεῦς τῆς Αἰγύπτου καί τῆς Συρίας δεκάδες -ἔως ἑκατοντάδες- ἑκατομμύρια χρυσές δραχμές. Τά ἔσοδα αὐτά -καταπληκτικά σέ σύγκριση μέ ἐκεῖνα πού εἰσέπραττε ἡ Ἀθήνα στήν ἐποχή τῆς πλο μεγάλης της ἀκμῆς- τοῦς ἐκέτρεπαν νά ἐξοπλίζουν στρατούς πλο μεγαλύτερους ἀπό τοῦς στρατούς τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Στήν Ἰψό ὁ Σέλευκος καί ὁ Λυσίμαχος εἶχαν συγκεντρώσει 75.000 ἄνδρες καί ὁ Ἀντίγονος σχεδόν ἄλλους τόσους (στρατούς ἰσοδύναμους μέ τοῦς στρατούς τοῦ Ναπολέοντος στίς πρῶτες μάχες). Σέ εἰρηνικές περιόδους ἢ ἔκταση τῶν αὐτοκρατορικῶν καί ἡ ἔλλειψη ἀφροσιώσεως τῶν πληθυσμῶν ὑποχρέωναν τοῦς βασιλεῦς νά διατηροῦν μεγάλους μόνιμους στρατούς, πού ἐνίσχυναν στόν πόλεμο μέ στρατολογίες.

Πλο αἰσθητή ἀκόμα ἀπό τήν αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στρατιωτῶν ἦταν ἡ πρόδος τῶν πολεμικῶν μέσων· μετά ἀπό τόν φίλιππο γενικεύτηκε γιά τίς πολιορκίες ἢ χρήση τεράστιων πολιορκητικῶν μηχανῶν· οἱ "ἐλεπόλεις" τοῦ Δημητρίου Πολιορκητῆ ἔγιναν ξακουστές παρά τή μέτρια ἀπόδοσή τους. Στίς μάχες ἐκ παρατάξεως χρησιμοποιοῦνται ἐλέφαντες, μερικές φορές σέ μεγάλο ἀριθμό· ὁ Ἀντίγονος εἶχε 75 στήν Ἰψό καί ὁ Πύρρος πῆγε μέ εἰκοσι ἐλέφαντες στήν Ἰταλία. Ἐπίσης στή θάλασσα μεγαλώνουν τά μεγέθη τῶν πλοίων, ἐνῶ ἡ τακτική παραμένει ἀμετάβλητη· οἱ τετριήρεις καί οἱ πεντήρεις, πού τό κατάστρωμά τους προστατεύεται ἀπό ἕνα εἶδος θωρακίσεως, παίρνουν τή θέση τῆς τριήρους τῆς ἀθηναϊκῆς ἐποχῆς. Δύσκολα ἀνα-

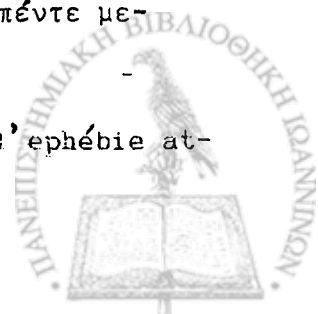
παριστάνεται ἡ διάταξη τῶν κωπηλατῶν ἐπάνω σ' αὐτά τὰ τεράστια πλοῖα, γιὰ τὰ ὅποια γνωρίζουμε ὅτι συχνά εἶναι, γιὰ τὴν ἐποχὴ τους, πραγματικοὶ κολοσσοὶ μέ ἐκτόπισμα μεγαλύτερο ἀπὸ 1.000 τόννους καὶ μέ πλήρωμα πολλές ἑκατοντάδες ναῦτες.

4. Οἱ πόλεις στὴν Ἑλλάδα στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ

Ἀπέναντι σ' αὐτὲς τὲς ἰσχυρὲς αὐτοκρατορίες, ἡ ἀδυναμία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων γίνεται ὀλοένα καὶ περισσότερο αἰσθητή. Ὁ πληθυσμὸς τους, πού ποτέ δέν ἦταν ἰδιαίτερα πυκνὸς ἐξ αἰτίας τῶν συνεχῶν πολέμων καὶ τῶν δυσκολιῶν τοῦ ἐπισιτισμοῦ, μένει στάσιμος ἢ ἐλαττώνεται. Στὴν ἀπογραφή πού ἔκαμε ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς τὸ 313, σέ περίοδο εἰρήνης καὶ σχετικῆς εὐημερίας, ἡ Ἀθήνα εἶχε μόνο 21.000 ἄνδρες, δηλαδή τὸ μισὸ πληθυσμὸ ἀπὸ ὅσο εἶχε, σύμφωνα μέ ὑποθετικούς ὑπολογισμούς, στὲς ἀρχὲς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.⁽¹⁾ Ἡ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν ἀκόμα πιὸ αἰσθητή στὲς γεωργικὲς περιφέρειες. Ἡ Σπάρτη ἦταν μόνο μιὰ μικρὴ κώμη. Σὲ αὐτὲς τὲς πόλεις μέ μειωμένο πληθυσμὸ μειώνεται ἐπίσης καὶ ὁ πατριωτισμὸς. Οἱ στρατοὶ δέν ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολῖτες καὶ οἱ στόλοι δέν ἐξοπλίζονται καὶ δέν συντηροῦνται ἀπὸ πλούσιους ἰδιῶτες. Ὑπάρχουν μόνο στρατεύματα γιὰ παρελάσεις, ἀστυνομία ἀπὸ μισθοφόρους καὶ λίγα πλοῖα, γιὰ νὰ ἐξασφαλίζουν τὴ φύλαξη τῶν συνόρων καὶ τὴν προστασία τῶν ἀκτῶν ἀπὸ τοὺς πειρατές. Ἔτσι ἡ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων εἶναι μονάχα ὀνομαστικὴ. Ἡ ἐλευθερία πού ὑπόσχονται στὲς πόλεις μέ ἡχηρὲς διακηρύξεις οἱ διαδοχικοὶ κύριοι τῆς Ἑλλάδας -ἀπὸ τὸν Φύλιππο ὡς τοὺς Ρωμαίους ἀνθυπάτους- εἶναι περιορισμένη καὶ ἀβέβαιη.

Μόνο ἡ δημοκρατία τῆς Ρόδου, χάρι στὴ νησιωτικὴ τῆς θέση, τὸν πλοῦτο τῆς καὶ τὴ δραστηριότητα τῶν ἐμπόρων τῆς, διατηρεῖ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς -ἀνεξαρτησία πού καθιέρωσε ἡ ἀποτυχία τοῦ Δημητρίου Πολιορκητῆ- καὶ διαδραματίζει ἐπὶ διεθνῆ ρόλο, στὸν ὅποιο μόνο ἡ Ρώμη ἔθεσε τέλος. Παντοῦ ἄλλοῦ ἡ πολιτικὴ ζωὴ περιορίζεται σιγά-σιγά ἐπὶ στὴ διαχείριση τῶν κοινοτικῶν ὑποθέσεων. Ὁ περιορισμὸς τῆς μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ γεμᾶτα μέ κενὸ βερμπαλισμὸ ψηφίσματα τοῦ 3ου καὶ τοῦ 2ου αἰῶνα, πού σώζονται σὲ πολυάριθμες ἐπιγραφές. Ἔτσι ἐξαφανίζεται λίγο-λίγο ἐκεῖνο πού ὑπῆρξε ἐπὶ τρεῖς αἰῶνες ἡ βάση τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς Ἑλλάδας: ἡ πόλη μέ τὴν περιορισμένη ἐδαφικὴ τῆς ἔκταση, τὴν ἔντονη ζωὴ τῆς καὶ τὴ δυνατὴ δημοκρατικὴ τῆς ὀργάνωση· ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἐμπρός ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι οὐσιαστικὰ ἡ ἱστορία τεσσάρων ἢ πέντε μεγάλων κρατῶν.

⁽¹⁾ Γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Ἀττικῆς βλ. π.χ. Χ. Παλεκιδῆ, *Histoire de l'éphébie attique*, Παρίσι, 1962, σσ. 283-294.

5. Τά πολιτεύματα τῶν ἑλληνιστικῶν κρατῶν.

Σχεδόν ἕλα τὰ μεγάλα ἑλληνιστικά κράτη ἦταν βασιλεία. Βέβαια ἀναπτύχθηκε αὐτή τὴν ἐποχὴ μὲ μορφή ὁμοσπονδιακῆς βημοκρατίας, πού ἤδη εἶχε δοκιμαστῆ μὲ ἀρκετὴ ἐπιτυχία τὸν 4ο αἰῶνα στὴ Βοιωτία καὶ στὴν Ἀρκαδία. Μέσα στὸν 3ο αἰ. ἀναπτύσσονται τῶρα στὴν Πελοπόννησο (Ἀχαΐα) καὶ στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα (Αἰτωλία) ὁμοσπονδιακὰ κράτη μὲ σχετικὰ μεγάλη ἐδαφικὴ ἔκταση πού θὰ αποτελέσουν ἀργότερα σημαντικούς παράγοντες στὴ διαμόρφωση τῆς πολιτικῆς καταστάσεως στὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα. Ὡστόσο ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία δὲν ἐγένε ποτέ παράγοντας πολιτισμοῦ καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία διέθετε ἀσήμαντους ὑλικούς πόρους.

Στὰ μεγάλα κράτη τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἡ μοναρχία παίρνει διάφορες μορφές· στὴ Συκελία παραμένει μιά τυραννία μὲ τὴν πρώτη σημασία τῆς λέξης, δηλ. μιά κυβέρνηση τελείως προσωπική, πού στηρίζεται ἐπάνω στό γόητρο ἑνὸς ἀτόμου καὶ σέβεται, τουλάχιστον τοὺς τύπους τῆς δημοκρατίας. Μόνον ὁ Ἀγαθοκλῆς τὸ 304 π.Χ.¹ καὶ ὁ Ἰέρων², ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνες τῶν Συρακουσῶν, πῆραν ἐπίσημα τὸν τίτλο τοῦ βασιλέως.

Στὴ Μακεδονία ἡ βασιλεία ἦταν κληρονομικὴ βασιζόταν στὴ συγκατάθεση τῶν ἐλεύθερων ἀνδρῶν, τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν χωρικῶν. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ δυναστεία τῶν Ἀντιγονιδῶν, πού ἀντικατέστησε τὴ δυναστεία τῶν Ἀργεαδῶν, διατηρήθηκε ὡς τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ὀφείλεται στὶς σπάνιες ἐκανότητες τῶν βασιλέων τῆς, πού δικαιολογοῦσαν τὴν ἀφοσίωση τῶν ὑπηκόων τους. Ἀλλὰ στὴν Ἀσία καὶ στὴν Αἴγυπτο, τίποτα στὴν ὀργάνωση ἢ στὰ ἥθη δὲν περιορίζε τὴν ἐξουσία τοῦ μονάρχη. Ἦδη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 6ου αἰ. καὶ τὸ κράτος τῶν Ἀχαιμενιδῶν εἶχε ἐξελιχθῆ σὲ ἀπόλυτη μοναρχία. Θεσμοὶ καὶ ἐθιμοτυπία ὑψώσαν ἕνα ἀδιαπέραστο τεῖχος ἀνάμεσα στὸν βασιλέα καὶ στοὺς ὑπηκόους του. Οἱ κατακτητὲς εὐκολὰ δέχτηκαν αὐτὴ τὴν κατάσταση. Πίστευαν ἄλλωστε ὅτι ἀνῆκαν σὲ μιά ἀνώτερη φυλὴ, τὴν ἑλληνικὴ, καὶ ὅτι ἡ κατάκτηση τοὺς ἔδινε ἀπόλυτη ἐξουσία ἐπάνω στὶς κατεχόμενες χῶρες καὶ στοὺς κατοίκους τους.

Οἱ Ἕλληνες-καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς οἱ Μακεδόνες- εἶχαν ξεχωριστὴ θέση· στὸ στρατό ἀποτελοῦσαν εἰδικὰ σώματα καὶ στὶς στρατιωτικὲς ἀποικίες ἡ θέση τους ἦταν προνομιακὴ σὲ σύγκριση μὲ τὴ θέση τῶν ντόπιων. Προπάντων οἱ ἑλληνικὲς πόλεις εἶχαν μέσα σ' αὐτὰ τὰ κράτη ἕνα ἰδιαίτερο καθεστῶς σχετικῆς αὐτονομίας ἀπέναντι στὴ βασιλικὴ ἐξουσία. Ὅπως στὴν κυρίως Ἑλλάδα, διατηροῦσαν τοὺς ἄρχοντές τους, τὰ δικαστήριά τους καὶ τοὺς δημοκρατικούς τους θεσμούς, πού ὁ ρόλος τους ὅμως περιοριζόταν,

1. Διοδ. 20,54,1 - μὲ λανθασμένη χρονολογία.

2. Syll³ 427 f : βασιλεὺς Ἰέρων.

καί ἐδῶ ἐπίσης, στά κοινοτικά ζητήματα. Δέν εἶχαν τό δικαίωμα νά ἀνάμικθοῦν ἐνεργά ἰστέ διοίκηση τῶν ὑποθέσεων τοῦ βασιλείου, στό ὅποια ἦταν ἐνσωματωμένες. Ἐπίσης δέν εἶχαν τό δικαίωμα νά συζητοῦν τό φόρο πού τοῦς ἐπιβαλλόταν καί πού μέ τήν ὀμαδική καί ἐξευγενισμένη του μορφή τῶν συνεισφορῶν (συντάξεις) ἦταν ἐξ ἔσου ὑποχρεωτικός, ὅπως ὁ φόρος πού κατέβαλλαν οἱ ντόπιοι. Συχνά ἦταν ἀναγκασμένες νά δέχωνται φρουρά καί μερικές φορές ἀντιπρόσωπο τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Ἰδιαίτερο καί σπάνιο προνόμιο γιά μιὰ πόλη πού ἔδινε ὁ βασιλεὺς ἦταν ἡ ἀνεπιστάθμια. Ἡ πόλη πού εἶχε αὐτό τό προνόμιο ἦταν ἀπαλλαγμένη ἀπό τήν ὑποχρέωση νά δέχεται βασιλικά στρατεύματα στό ἔδαφός της καί νά τά διατρέφει καί νά τά συντηρῇ.

6. Ἡ θεοποίηση τῶν βασιλέων

Ὁ μοναρχικός ἀπολυταρχισμός βρῆκε τή συμβολική του ἔκφραση στή λατρεία τῶν βασιλέων. Ὁ θεσμός αὐτός φέρει τή σφραγίδα τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Πολλαπλές ἀρχές βρίσκονται στό ἑλληνικό ἔθιμο τῆς λατρείας τῶν ἡρώων, στή συνηθισμένη στους πληθυσμούς τῆς Αἰγύπτου καί τῆς Μεσοποταμίας ἔννοια τοῦ "βασιλέως-θεοῦ" καί στους πολιτικούς ὑπολογισμούς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καί τῶν διαδόχων του. Γιατί, ἂν δέν εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ ἀφειρησία του πρέπει νά ἀναζητηθῇ στήν ἐπίσκεψη τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τό χειμῶνα τοῦ 332/1 στό ἱερό τοῦ Ἀμμωνος-Ρᾶ στή Λιβύη, ὅπου οἱ ἱερεῖς τόν χαιρέτησαν σάν γιό αὐτοῦ τοῦ θεοῦ πού οἱ Ἕλληνες ταύτιζαν μέ τό Δία, τουλάχιστον εἶναι βέβαιο ὅτι ἀργότερα δέχτηκε τίς θεῖες τιμές πού τοῦ ἀπέδιδαν οἱ γύρω του καί ἀνάγκασε καί τίς πόλεις τῆς Ἑλλάδας νά τοῦ ἀποδώσουν. Μετά τό θάνατό του ὁ Εὐμένης, ὑπενθυμίζοντας στίς συζητήσεις τήν πραγματική παρουσία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου-θεοῦ, καί ὁ Πτολεμαῖος, μεταφέροντας τή σορό του σάν ἱερό λείψανο στήν Αἴγυπτο, συντέλεσαν στή διάδοση τῆς ἰδέας τῆς θεϊκῆς φύσης τοῦ Ἀλεξάνδρου, πού ἀργότερα ἐξελίχθηκε σέ μιὰ τοπική λατρεία. Κληρονόμοι τῆς δυνάμεως του οἱ Σελευκίδες καί οἱ Πτολεμαῖοι συμμετεῖχαν στή θεϊκή φύση του καί θεοποιήθηκαν μέ τή σειρά τους. Ἡ πρακτική αὐτή ἐκφράζεται στήν ἀρχή μέ μορφή ἀρκετά δειλή: ὁ βασιλεὺς πού βασιλεύει ὀρίζει θεϊκές τιμές γιά τό νεκρό πατέρα του. Ἀλλά ἤδη ἀπό τά μέσα τοῦ 3ου αἰ. ὁ ζωντανός βασιλεὺς λατρεύεται μέ τή σειρά του, ἀφοῦ ταυτιστῆ μέ ἕναν ἀπό τοῦς μεγάλους θεοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου. Τό 2ο αἰῶνα ὁ Πτολεμαῖος Ε' καί ὁ Ἀντίοχος Δ' εἶναι πραγματικοί θεοὶ γιά τοῦς ὑπηκόους τους.

Βέβαια ο θεσμός αυτός δεν είχε παντού την ίδια επιτυχία· δεν είναι περιεργο πού δεν επικράτησε στη Μακεδονία, όπου ο πληθυσμός δεν δεχόταν ούτε τις θρησκευτικές αντιλήψεις, στις όποιες στηριζόταν, ούτε την άπολυταρχία, πού ήταν η συνέπειά του. Στην Ελλάδα ο τίτλος του θεού Σωτήρης, πού έδωσαν οι Αθηναίοι στον Δημήτριο Πολιορκητή και στον Αντίγονο τον Μονόφθαλμο και οι Ρόδιοι στον Πτολεμαίο Α', εκφράζει μονάχα εύγνωμοσύνη. Στην Αίγυπτο όμως η λατρεία των βασιλέων στηρίζεται στην έθνική παράδοση. Στο βασίλειο των Σελευκιδών η θεοποίηση του βασιλέως δίνει μιá συγκεκριμένη μορφή στη βασιλική έξουσία, τόσο για τους ντόπιους πληθυσμούς όσο και για τις ελληνικές πόλεις, και με τή λεπτομερή όργάνωση του ιερατείου έγινε κρατικός θεσμός.

7. Έ διοίκηση των ελληνιστικών κρατών

Έ διοίκηση επίσης έχει στα μεγάλα κράτη μιá πολυσύνθετη μορφή. Ο βασιλεύς περιβάλλεται από ένα συμβούλιο φίλων (συνέδριον), πού τους διάλεγε, όπως στην εποχή του Φιλίππου και του Μ. Αλεξάνδρου, από τό άριστοκρατικό σώμα των βασιλικών ακόλουθων (βασιλικού παύδες). Οι άνώτατοι αξιωματούχοι - σχεδόν όλοι ελληνικής καταγωγής (μετά την άποτυχημένη πρόσπαθεια του Μεγάλου Αλεξάνδρου να μεταχειριστή ντόπιους) - μοιράζονται τις διάφορες διευθύνσεις των μεγάλων κρατικών υπηρεσιών - τή γενική διεύθυνση (ο έπί των πραγμάτων), τις διευθύνσεις στρατιωτικών, ναυτικών, οίκονομικών, έξωτερικών. Έ κεντρική διοίκηση, με μορφή μακεδονική και ελληνική, έλέγχει και επιτηρεϊ τή έπαρχιακή διοίκηση, πού, αν και έχει σχεδόν πάντα ελληνικό άνωτερο προσωπικό, διατηρεϊ τους θεσμούς και τους υπάλληλους των παλιών μοναρχιών. Στην Ασία οι διοικητικές περιφέρειες των στρατηγών είναι περίπου οι ίδιες με τις περσικές σατραπείες. Στην Αίγυπτο οι Πτολεμαίοι διατήρησαν τις έδαφικές υποδιαιρέσεις των φαραών (τους νομούς) και τελειοποίησαν τή γραφειοκρατία, πού είχε σχηματιστή μέσα σε τσους αιώνες και πού ήταν προσαρμοσμένη στην ιδιοσυγκρασία ενός λαού σχολαστικού και φιλόδικου. Έ οίκονομική διοίκηση τής Αίγύπτου, πού μάς είναι αρκετά γνωστή στις λεπτομέρειές της χάρη στους παύρους, είναι περίπλοκη και γραφειοκρατική, όπως η διοίκηση ενός μεγάλου σύγχρονου κράτους. Ασφαλώς, σ' αυτή τή διοίκηση, οι υπάλληλοι δεν εκλέγονται από τους κατοίκους, αλλά διορίζονται και άμεύβονται από τή κεντρική έξουσία. Έτσι ο ελληνικός κόσμος διευρυμένος γνώρισε τό καθεστώς τής γραφειοκρατίας, πού πήρε άνωτερη θέση στις ελληνικές πόλεις από τους άρχοντες.

8. Ἡ οἰκονομία, ἡ ἐργασία καί ἡ γεωργία στήν ἑλληνιστική ἐποχή

Ἡ μακεδονική ὑπεροχή καί ἡ κατάκτηση τῆς Αἴγυπτου καί τῆς Ἀσίας εἶχαν σοβαρές οἰκονομικές συνέπειες. Στήν Εὐρωπαϊκή Ἑλλάδα, ὅπου ἡ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ γίνεται περισσότερο αἰσθητή στίς ἀγροτικές περιφέρειες, σχηματίστηκαν ξανά μεγάλες περιουσίες, πού εἶχαν ἐξαφανιστῆ ἢ περιοριστῆ χάρη στήν ἀνάπτυξη τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν. Ἡ ἐξέλιξη αὐτή εἶναι αἰσθητή ὄχι μόνο στή Σπάρτη ἢ στή Θεσσαλία, ὅπου ἐνισχύθηκε μιᾶ παλιά κατάσταση, ἀλλά καί σέ ὀλόκληρη τήν Πελοπόννησο, στή Βοιωτία, στήν Εὐβοία καί ἕως καί στήν Ἀττική. Τό καθεστῶς αὐτό συνωδεύεταν ἀπό ὅλες τίς συμφορές πού τό ἀκολουθοῦσαν καί στήν ἀρχαιότητα - ὅπου ἡ πρωτόγονη κατάσταση τῶν ἀγροτικῶν ἐργαλείων δέν ἐπέτρεπε τήν ἐντατική ἐκμετάλλευση ἑνός μεγάλου κτήματος. Ὁ ἐπισιτισμός ἔγινε πῶς δύσκολος καί ἡ κατάσταση τῶν γεωργῶν καί τῶν κτηματιῶν ἀθλιώτερη. Μιά φτωχή ἀγροτική τάξη ξανασηματίστηκε καί ἡ Ἀρχαία Ἑλλάδα στό τέλος τῆς ἀνεξαρτησίας της ταραζεται ἀπό τίς διεκδικήσεις πού προκαλεῖ τό θέμα τῆς καταργήσεως τῶν χρεῶν καί τῆς νέας διανομῆς τῆς γῆς (ὅπως στήν ἐποχή τοῦ Σόλωνος).

Στή Συκελία ἡ προβλεπτική πολιτική τοῦ Ἰέρωνος σταμάτησε αὐτή τήν κίνηση. Τό δυτικό τμήμα τοῦ νησιοῦ συνέχισε τόν 3ο αἰῶνα νά ἐξάγει σιτάρι σέ ὅλη τή Μεσόγειο καί μόνο μετά τή ρωμαϊκή κατάκτηση ξέσπασαν ἀγροτικές ταραχές. Στήν Αἴγυπτο καί στήν Ἀσία ἡ κατάκτηση δημιούργησε νέους ὄρους ἐργασίας, ἄγνωστους ὡς τότε στόν ἑλληνικό πολιτισμό. Δίνει στους ἡγεμόνες ἕνα ὑψηλό δικαίωμα κυριαρχίας ἐπάνω στή γῆ πού κατακτήθηκε (γῆ δορυκτικῆτος). Στήν Αἴγυπτο οἱ Πτολεμαῖοι, ὡς κληρονόμοι τῶν Φαράω, ἦταν κύριοι θεωρητικά ὅλης τῆς γῆς, μέ ἐξαίρεση βέβαια τό ἔδαφος πού καταλάμβαναν οἱ ἑλληνικές πόλεις· ἐκμεταλλεύονταν ἐπίσης ἀπ' εὐθείας τό γεωργικό καί τόν ὀρυκτό πλοῦτο τεράστιων ἐκτάσεων. Οἱ Σελευκίδες καί οἱ Ἀτταλίδες ἦταν ἐπίσης - ἕως σέ λιγώτερο βαθμό - μεγάλοι γαιοκτήμονες. Ὁ μέγας ἀριθμός τῶν δούλων, ἡ συχνά προσεκτική ἐπιτήρηση τῶν βασιλικῶν ὑπαλλήλων, ὁ θεσμός τῶν δουλοπαροίκων στήν Αἴγυπτο καί ἡ διατήρηση στήν Ἀσία τῆς δουλείας σά βασιλικά κτήματα ἐπέτρεπαν, παρά τήν ἀθλια κατάσταση στήν ὁποία βρισκόταν συχνά ὁ ἐργάτης, μιᾶ ἐντατική καλλιέργεια. Ἀντίθετα, πολλαπλασιάζοντας τίς παραχωρήσεις στους Μακεδόνες παλαιμάχους, στους ὑπαλλήλους καί στους Ἑλληνες μετανάστες πού ἔρχονταν ἀπό τήν Ἑλλάδα, οἱ ἡγεμόνες διατήρησαν μέσα σά βασιλεία τους μιᾶ ἀρκετά πολυάριθμη τάξη μικρῶν καί μέσων γαιοκτημόνων.

9. Ἡ βιομηχανία στήν ἑλληνιστική ἐποχή

Ὅπως ἡ γεωργία, ἔτσι καί ἡ βιομηχανία δέχτηκε τήν ἐπίδραση τῶν νέων πολιτικῶν καί κοινωνικῶν ὄρων. Ἡ ὕπαρξη ἐνός μεγάλου ἀριθμοῦ δούλων, πού εὐνοοῦσε τίς πιό νωθρές καί εὐκολες λύσεις τῶν τεχνικῶν προβλημάτων, ἐξηγεῖ σέ μεγάλο μέρος αὐτή τήν ἀδιαφορία γιά κάθε ἀλλαγή, πού ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀφιλόκερδη θεωρητική ἔρευνα. Οἱ πρακτικές ἐφαρμογές τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων μένουν ἀκόμα ἄγνωστες, μέ ἐξαίρεση τήν Αἴ-γυπτο, τή χώρα τῶν ἀρδευτικῶν ἔργων, ὅπου γενικεύεται ἡ χρήση τῆς ἔλι-κας-ἀντίλας τοῦ Ἀρχιμήδη.

Στήν Εὐρωπαϊκή Ἑλλάδα ὁ ἐλεύθερος πληθυσμός μειώθηκε χωρίς νά μεγαλώση ὁ ἀριθμός τῶν δούλων. Ἔτσι στίς πιό μεγάλες πόλεις, ἐκτός ἴσως ἀπό τήν Κόρινθο, ἡ βιομηχανία ἔμεινε στάσιμη. Τά μεγάλα ἐργοστάσια, πού δημιουργήθηκαν μέσα στόν 4ο αἰῶνα, δέν συνέχισαν τήν ἀνάπτυξή τους· δέν ἔγινε ὅμως τό ἴδιο στίς νέες χώρες πού κατέκτησε ὁ Ἑλληνισμός, ὅπου ὁ μέγανος πληθυσμός ἔδινε ἄφθονα ἐργατικά χέρια ἐλευθέρων καί δούλων. Ἐκεῖ ἀναπτύχθηκαν, παράλληλα μέ τή μικρή βιομηχανία πού διατηρήθηκε πάντα ζωντανή στήν Ἀνατολή, μεγάλα ἐργαστήρια, τόσο στήν Ἀλεξάνδρεια ἢ στίς μεγάλες πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Συρίας καί τῆς Μεσοποταμί-ας ὅσο καί στά μεγάλα κτήματα τοῦ στέμματος, ὅπου οἱ δοῦλοι ἀποτελοῦ-σαν ἕνα ἄφθονο ἐργατικό χέρι καί ὅπου τά μονοπώλια -τουλάχιστον στήν Αἴγυπτο καί ἴσως στό κράτος τῆς Περγᾶμου- εὐνοοῦσαν τήν ἀνάπτυξη τῶν βα-σιλικῶν ἐργοστασίων. Κατασκεύαζαν λιγώτερα προῖόντα πολυτελείας καί πε-ρισσότερα ἀντικείμενα καθημερινῆς χρήσης. Ἡ ἀλλαγή φαίνεται κυρίως στήν κεραμική, ὅπου ἐκμαγεῖα, πού χρησιμοποιοῦντο ἤδη ἀπό τό τέλος τοῦ 5ου αἰῶνα ἀπό τοὺς ἀγγειοπλάστες τῆς Ἀθήνας, ἐπέτρεπαν τώρα νά κατα-σκευάζωνται σέ βιομηχανικές ποσότητες καί σέ προσιτή τιμή κομψά ἀγγεῖα μέ θέματα διακοσμῆσεως δανεισμένα ἀπό τά μέταλλα ἀντικείμενα. Τά ἀγ-γεῖα αὐτά ἐκτοπίζουν τά ζωγραφισμένα ἀγγεῖα, πού ἔδειχναν τό προσωπικό ταλέντο τοῦ καλλιτέχνη. Ἡ καλλιτεχνική παρακμή σ' αὐτόν τόν τομέα, ὅ-πως καί σέ ἄλλους τομεῖς, εἶναι τό τμήμα τῆς μεγάλης παραγωγῆς, πού ξεπέρασε σέ ἀριθμό ὅ,τι παρήγαγε ὡς τότε ὁ ἑλληνικός κόσμος.

10. Τό ἐμπόριο

Σ' αὐτή τήν παραγωγική βιομηχανία ἀντιστοιχεῖ μιᾶ ἔντονη ἐμπορικὴ κίνηση. Ἡ περιοχὴ τοῦ ἐμπορίου εἶχε ἐπεκταθῆ χάρη στίς κατακτήσεις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ πτώση τοῦ Περσικοῦ κράτους ἐπέτρεψε στόν ἑλλη-νισμὸν νά ἐκτεταθῆ ἡ ἐμπορική αὐτοῦ ἐξέλιξις.

κό κόσμο νά ἔρθη σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τήν κοιλάδα τοῦ Ἄνω Νεύλου, τήν Ἀραβία, τίς Ἰνδίες καί ἀπό τό δρόμο τῆς Βακτριανῆς (πού γι' αὐτό εἶχε τόση σημασία γιά τόν Ἀλέξανδρο) μέ τήν Κεντρική Ἀσία καί τήν Κίνα. Οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἀνταλλάσσουν μέ μεταξωτά καί μπαχαρικά τά προϊόντα τῆς χειροτεχνίας τῆς Αἰγύπτου καί τῆς Συρίας. Οἱ Ἕλληνες ἡγεμόνες ἐξ ἄλλου προσκαλοῦσαν τεχνίτες ἀπό τίς χῶρες τους καί οἱ λιθοξόοι τῆς περιοχῆς τῆς Κανδαχάρης ἐμπνεύστηκαν γρήγορα ἀπό τήν τεχνική καί τίς μεθόδους τῆς ἑλληνιστικῆς γλυπτικῆς. Στή Δύση τό ἐτρουσκικό κράτος, πιστός πελάτης τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας, καταστράφηκε ἀπό τοὺς Ῥωμαίους στήν ἀρχή τοῦ 3ου αἰώνα, ἀλλά ἡ ἐξαφάνισή του ἀντισταθμίστηκε ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῆς Καρχηδόνας καί ἀπό τίς πολιτικές καί οἰκονομικές προόδους τῶν πληθυσμῶν τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας. Ἔτσι δημιουργήθηκαν νέες ἀγορές γιά τήν ἑλληνική βιομηχανία. Σ' αὐτή τήν ἐκτεταμένη περιοχή βελτιώθηκαν οἱ συγκοινωνίες. Ἡ ναυσιπλοΐα ἔγινε τολμηρότερη. Οἱ μέθοδοι ναυπηγήσεως τῶν πολεμικῶν πλοίων ἐπέδρασαν στή ναυπήγηση τῶν ἐμπορικῶν πλοίων. Ἔτσι χρησιμοποιήθηκαν πολύ μεγάλα πλοῖα (ὅπως "οἱ Συρακοῦσες", πού κατασκεύασε ὁ Ἰέρων γιά τήν ἐπικουρωσία τῆς Σικελίας μέ τήν Ἀλεξάνδρεια) καί πού ἔπρεπε νά ἐκτοπίζουν περίπου 5.000 τόννους. Αὐτά τά μεγάλα πλοῖα δέν ἔκαναν πιά ἀκτοπλοΐα, ἀλλά διέσχισαν τή Μεσόγειο ἀκόμα καί τό χειμῶνα, μέρα καί νύχτα. Τόν πύργο πού κατασκευάστηκε στήν ἀρχή τοῦ 3ου αἰ. στή νῆσο Φάρο, γιά νά χρησιμεύσει σάν δείκτης τήν ἡμέρα, σάν φωτεινός ὁδηγός τή νύχτα, τόν μιμήθηκαν σέ πολλά σημεῖα τῆς Μεσογείου. Οἱ χερσαῖοι δρόμοι βελτιώθηκαν. Ἀλλά ἡ Ἑλλάδα ἔμεινε πάντα ἡ χώρα τῶν κακῶν δρόμων* οἱ Σελευκίδες ὅμως κληρονόμησαν καί τελειοποίησαν τό ὀδικό δίκτυο τῶν βασιλέων τῆς Περσίας. Ἐπάνω στοὺς θαλάσσιους καί χερσαίους ἐμπορικούς δρόμους ἀναπτύχθηκαν καί πλούτισαν οἱ ἐμπορικές πόλεις τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου: στή Δύση ὁ Τάρας καί οἱ Συρακοῦσες, πού ἔμειναν ὡς τή ρωμαϊκή κατάκτηση οἱ μεγάλες ἀγορές τῆς Σικελίας καί τῆς Νότιας Ἰταλίας* στό δρόμο ἀνάμεσα στό Ἰόνιο πέλαγος καί τήν Ἀσία ἡ Κόρινθος, πού ἐπωφελήθηκε ἀπό τήν παρακμή τῆς Ἀθήνας, ἡ Δῆλος, πού ἀπό τά μέσα τοῦ 3ου αἰώνα ἔγινε ἀποθήκη δημητριακῶν καί μεγάλη ἀγορά ἰδιαίτερα δούλων, καί ἡ Ρόδος* τίς πύλες τοῦ Εὐξεινίου Πόντου τό Βυζάντιο* στήν Ἀσία ἡ Ἐφεσος, ἀφετηρία τοῦ μεγαλύτερου δρόμου τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ Ἀντιόχεια καί ἡ Σελεύκεια ἐπάνω στόν Τίγρητα* στήν Αἴγυπτο ἡ Ἀλεξάνδρεια, ὅπου συγκεντρώνονταν τά προϊόντα τοῦ Αἰγαίου, τῆς Αἰγύπτου καί τῆς Ἀραβίας. Ἐμποροὶ καί ἐφοπλιστές ἀπό ὅλες τίς χῶρες συγκεντρώνονταν σέ αὐτές τίς

πόλεις καί σχημάτιζαν ίσχυρές συντεχνίες, νεωτερισμό τῆς ἐποχῆς, ὅπου, κάτω ἀπό τήν επίδραση τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ καί τοῦ ἐπιμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, οἱ ἄνθρωποι κατατάσσονταν σέ τάξεις ἀνάλογα μέ τήν ἐπαγγελματική τους δραστηριότητα καί ἀνάλογα μέ τήν πατρίδα τους.

11. Ἡ νομισματική κυκλοφορία. Οἱ τιμές

Ἡ ἔντονη νομισματική κυκλοφορία ἦταν τό ἀναγκαῖο ἐπακόλουθο αὐτῆς τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Διευκολύνθηκε ἰδιαίτερα ἀπό τήν τεράστια ποσότητα τῶν πολύτιμων μετάλλων, πού στό τέλος τοῦ 4ου αἰώνα εἰσήχθησαν στήν ἑλληνική ἀγορά. Ὑπολογίζονται σέ περισσότερο ἀπό ἕνα δισεκατομμύριο χρυσές δραχμές οἱ συσσωρευμένοι θησαυροί τῶν ἀνακτόρων τῶν Σούων, τῆς Περσέπολης καί τῶν Ἐκβατάνων. Οἱ θησαυροί αὐτοῦ τέθηκαν σέ νομισματική κυκλοφορία ἀπό τόν Μεγάλο Ἀλέξανδρο καί τοὺς διαδόχους του. Ἀλλά αὐτή ἡ νομισματική κυκλοφορία μέ δυσκολία ἐπαρκοῦσε στίς νέες ἀνάγκες τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Τό νόμισμα μάλιστα δέν κυκλοφοροῦσε παντοῦ. Πολλές περιοχές διατηροῦσαν ἀκόμη τό ἀρχαῖκό σύστημα τῶν ἀνταλλαγῶν σέ εἶδος· στήν Ἡπειρο, στίς ἀγροτικές περιοχές τῆς Ἀσίας καί -πράγμα περίεργο- στήν Αἴγυπτο τήν ἕδα, ὅπου συνυπῆρχαν (καί τώρα ὅπως καί ἄλλοτε) οἰκονομικές μορφές ξεπερασμένες μέ ἄλλες πολύ προχωρημένες, οἱ ἀγροτικές συναλλαγές καί οἱ πληρωμές τῶν φόρων ἀπό τοὺς χωρικούς γίνονταν σέ εἶδος καί σέ εἶδος τό κράτος ἄμειβε τοὺς κατώτερους ὑπαλλήλους του. Σέ κάθε αἰγυπτιακό χωριό ὑπῆρχαν μιὰ τράπεζα καί μιὰ κρατική ἀποθήκη σιταριοῦ, πού συμβόλιζαν αὐτή τήν κατάσταση. Ἀπό τό ἄλλο μέρος σέ ὁλόκληρο τόν ἑλληνικό κόσμο οἱ τιμές, ἀφοῦ αὐξήθηκαν ἀπότομα ἀπό τή μείωση τῆς ἀξίας τοῦ χρυσοῦ ἐξ αἰτίας τῆς ἀφθονίας του ἀμέσως μετά τίς κατακτήσεις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κατέβηκαν μέσα στόν 3ο αἰώνα καί ἔφθασαν ξανά σχεδόν στό ἐπίπεδο πού ἦταν πρῖν ἀπό 100 χρόνια. Ἔτσι ἀποκαταστάθηκε ἡ ἰσορροπία ἀνάμεσα στήν αὐξημένη νομισματική κυκλοφορία καί στήν ἐντατική παραγωγή.

Αὐτό τό ἀφθονο νόμισμα ἔφερε φυσικά τή σφραγίδα τῆς νέας πολιτικῆς ὀργανώσεως. Τά μικρά τοπικά νομισματοκοπεῖα ἐξαφανίσθηκαν. Ἀκόμη καί τό νομισματοκοπεῖο τῆς Ἀθήνας, πού ἐπί 150 χρόνια κυριαρχοῦσε στήν Ἑλλάδα, ἔχει τώρα μονάχα περιορισμένη δραστηριότητα. Τώρα τά νομισματοκοπεῖα τῶν μεγάλων κρατῶν κυρίως ἐκδίδουν νομίσματα. Ἔτσι τό νομισματικό καθεστῶς ἀπλοποιήθηκε, ἀλλά ὁ ἑλληνικός κόσμος δέν μπόρεσε ποτέ, καί σ' αὐτόν τόν τομέα, νά φτάση στήν ἐνότητα. Ὁ παλιός ἀνταγωνισμός συνεχίστηκε ἀνάμεσα στήν ἀττική δραχμή, πού χρησίμευσε ὡς βάση

τοῦ συστήματος πού υἱοθέτησαν οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας καί τῆς Ἀσίας, καί στήν αἰγυνητική δραχμή, πού μέ τή μεσολάβηση τῆς Ρόδου δέχθηκαν οἱ Πτολεμαῖοι καί τήν ἐπέβαλαν ἐλαφρά τροποποιημένη στίς Κυκλάδες. Τήν αἰγυνητική αὐτή δραχμή δέχθηκαν καί οἱ Συρακοῦσες, ἐξ αἰτίας τῶν ἐμπορικῶν τους σχέσεων μέ τήν Αἴγυπτο.

12. Οἱ τράπεζες

Ἡ ὀργάνωση τῶν πιστώσεων συμφωνεῖ μέ τή μεγαλύτερη κυκλοφορία τῶν κεφαλαίων. Εἶναι γνωστό ὅτι, ἤδη ἀπό τό τέλος τοῦ 5ου αἰώνα, τά καταστήματα τῶν ἀργυραμοιβῶν εἶχαν γίνει πραγματικές τράπεζες. Τά ἰδρύματα αὐτά εἶχαν ἀποκτήσει μέσα στόν 4ο αἰώνα μεγάλο πλοῦτο. Στήν Ἀθήνα ἡ τράπεζα τοῦ Πασίωνος εἶχε, τό 371 π.Χ., κεφάλαιο πενήντα τάλαντα δηλαδή 300.000 ἀτικές δραχμές. Ὁ ἐλληνιστικός πολιτισμός κληρονόμησε αὐτή τήν ὀργάνωση καί τήν ἀνέπτυξε. Παράλληλα μέ τίς ἰδιωτικές τράπεζες ἀναπτύχθηκαν τράπεζες πού γίνονται δεκτές ἀπό ἱερά καί ἀπό πόλεις. Τέλος στήν Αἴγυπτο δημιουργήθηκαν πραγματικές κρατικές τράπεζες. Τά ἰδρύματα αὐτά πλήρωναν τοὺς πελάτες τους μέ τήν ἐμφάνιση πραγματικῶν ἐπιταγῶν καί τό ἐπιτόκιο κατέβηκε συχνά κάτω ἀπό 10% -ἐπιτόκιο πολύ χαμηλό γιά τόν ἀρχαῖο κόσμο (ἡ ρωμαϊκή κατάκτηση θά τό ὑψώση ἀργότερα πάλι)-πού εἶναι ὁ δείκτης μιᾶς πολύ προχωρημένης οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης. Στόν ἐλληνικό κόσμο μετά τόν Μ. Ἀλέξανδρο (ὅπως στήν Ἰταλία τοῦ 16ου αἰώνα καί στήν Ἀγγλία τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰώνα), ἡ ἐμπορική καί οἰκονομική ὀργάνωση ἀναπτύχθηκε πύ γρήγορα ἀπό τή βιομηχανική τεχνική.

Ἔτσι ἡ κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας καί τῆς Περσικῆς αὐτοκρατορίας ἀπό τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας εἶχε σάν ἐπακόλουθο τή μετατόπιση τοῦ οἰκονομικοῦ κέντρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ στήν Ἀνατολή. Ἡ Ἀλεξάνδρεια καί ἡ Ἀντιόχεια ἔγιναν οἱ πραγματικές πρωτεύουσες τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Εὐρωπαϊκή Ἑλλάδα εἶχε βέβαια μιᾶ πύ περιορισμένη δραστηριότητα, ἀλλά τά ἐμπορεύματα καί τά κεφάλαια κυκλοφοροῦσαν μέ ρυθμό ἄγνωστο ὡς τότε στίς χῶρες πού μόλις πρόσφατα εἶχαν κατακτηθῆ καί ἐξελληνισθῆ.

ΧΥ. Ο ΠΡΩΪΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

1. Ύποχώρηση του τοπικού πατριωτισμού και ενίσχυση της ελληνικής εθνικής συνειδήσεως.

Μέσα στην αυτοκρατορία του Μεγάλου Ἀλεξάνδρου και στα βασίλεια τῶν διαδόχων του δέν εἶχε θέση ὁ στενός, ὁ τοπικός πατριωτισμός, ἡ ἰσχυρή ἀγάπη καί ἀφοσίωση πρὸς τὴν πόλη-πατρίδα πού χαρακτηρίζει τοὺς πολίτες τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πόλεων καί ἀποτελοῦσε τὴ μεγαλύτερη δύναμη γιὰ τὴν ἠθική καί πνευματική ἐξέλιξη τῶν Ἑλλήνων. Βέβαια ὁ τοπικός πατριωτισμός δέν ἐξαφανίζεται ἀμέσως μετὰ τὴ μάχη τῆς Χαιρωνείας (338 π.Χ.), ἀλλὰ ἀρχίζει νὰ παρακμάζει, ἀρχικά μὲ πολὺ ἀργό ρυθμὸ πού ἐπιταχύνεται ἀργότερα, στὶς πόλεις τῆς Ἑλλάδας. Στὶς πόλεις πού ἰδρύθηκαν στὶς κατακτημένες χώρες τῆς Ἀνατολῆς (τρίτος ἀποικισμός) - καινούργιες πόλεις χωρὶς ἱστορία καί μὲ ἑτερόκλητα ἐθνικά στοιχεῖα - δέν γεννήθηκε παρόμοιος σέ ἔνταση καί ποιότητα τοπικός πατριωτισμός. Ἐπίσης τὰ νέα ἐλληνιστικά βασίλεια, ἀντίθετα ἀπὸ τὸ παλιὸ ἐλληνικὸ βασίλειο τῆς Μακεδονίας καί τὶς ἐλληνικὲς πόλεις, δέν ἀποτελοῦσαν τὸ κατάλληλο πλαίσιο πατριωτισμοῦ, κυρίως γιὰτί δέν εἶχαν ἐθνική ὁμοιογένεια. Ἰδρυμένα στὶς ἐπαρχίες-χώρες τῆς πολυεθνικῆς Περσικῆς αυτοκρατορίας, πού εἶχε ὡς συνεκτικὸ δεσμὸ τὴν ὑποχρεωτική ὑπακοή τῶν ὑποταγμένων πρὸς τὸν μονάρχη - μία βασική ἐκδήλωσή της ἦταν ἡ προσκύνηση-, τὰ κράτη αὐτὰ κληρονόμησαν ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῆς Περσικῆς αυτοκρατορίας. Μὲ τὸ τυπικὸ τῆς λατρείας τοῦ προσώπου τοῦ μονάρχη, οἱ μὴ Ἕλληνες ὑπήκοοι τῶν Πτολεμαίων καί τῶν Σελευκιδῶν συνέχισαν νὰ δείχνουν πρὸς τὰ νέα κράτη τὴν ἴδια ὑπακοή, τὴν ἴδια φαινομενική ἀφοσίωση καί πίστη, τὴν ἴδια ἐγκαρτέρηση καί, συχνά, τὴν ἴδια ἀδιαφορία, πού ἐδειχναν καί ὡς ὑπήκοοι τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Καί ἡ νοοτροπία αὐτὴ πέρασε λίγο πολὺ καί στοὺς Ἕλληνες. Μόνο οἱ Μακεδόνες, κυρίως οἱ ἀγρότες, διατήρησαν σταθερὴ καί ἀμετάβλητη τὴν πίστη τους πρὸς τοὺς βασιλεῖς τους ὡς τὴν υποτάγῃ τῆς Μακεδονίας στοὺς Ρωμαίους (168 π.Χ.).

Ἀλλὰ ὅσο μικραίνει ὁ τοπικός πατριωτισμός, τόσο ἀντίθετα μεγάλωναν ἡ παλιά συναίσθηση τῶν Ἑλλήνων ὅτι ἀποτελοῦσαν ἓνα ἐνιαῖο ἔθνος - ἐθνική συνείδηση σέ λανθάνουσα κατάσταση πού ἀφυπνιζόταν μόνο μπροστὰ σέ μεγάλο ἐξωτερικὸ κίνδυνο - καί ἡ πανελληνία ἀλληλεγγύη πού ἀπέρρεε ἀπὸ τὴν κοινὴ αὐτὴ ἐθνική συνείδηση. Τὰ σχετικὰ πρόσφατα γεγονότα τὶς εἶχαν ἐνισχύσει :

«Έλληνες από όλες τις πόλεις και από όλες τις περιοχές είχαν συμπαραταχθῆ και πολεμήσει ὁ ἕνας κοντά στον ἄλλο στους πολέμους του Μεγάλου Ἀλεξάνδρου και τῶν Διαδόχων του, είχαν σχηματίσει στις πόλεις και τις νέες αποικίες τῶν κρατῶν τῶν Διαδόχων κοινό μέτωπο ἀπέναντι τούς αὐτόχθονες βαρβάρους, ἔρχονταν καθημερινά σέ ἐπαφή μεταξύ τους στις βασιλικές αὐλές και στις διοικητικές ὑπηρεσίες στις ὁποῖες ἐπαιρναν τις ἀνώτερες θέσεις. Ἔτσι μέσα στα ἑλληνιστικά βασίλεια μίκρυναν οἱ παλιές τοπικές ἑθνες και διαφορές. Φυσικά αὐτό ἔγινε πολύ λιγότερο στήνκυρίως Ἑλλάδα, ὅπου παρέμεινε ζωντανή ἡ παλιά πόλη-κράτος και ἀγωνίστηκε μέ πείσμα νά διατηρήσει τήν αὐτονομία και τήν ἀνεξαρτησία της.

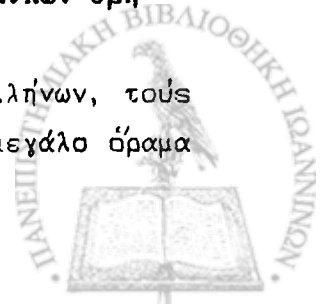
2. Ἡ δημιουργία τῆς κοινῆς γλώσσας τῶν Ἑλλήνων.

Μία σημαντική συνέπεια αὐτῆς τῆς ἐξελίξεως παρουσιάζεται στή διαμόρφωση τῆς γλώσσας. Οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας εἶχαν εἰσαγάγει στή χώρα τους τήν ἀττική διάλεκτο ὡς επίσημη γλώσσα στήν αὐλή και στή διοίκηση, πράγμα πού εἶχε σοβαρές συνέπειες. Οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας και τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλείων τήν διέδωσαν στις χώρες πού ὑπέταξαν στον Ἑλληνισμό. Ἔτσι ἡ ἀττική διάλεκτος χρησιμοποιήθηκε στήν ἑλληνιστική ἐποχή ἀπό πολλά ἑκατομμύρια μή Ἕλληνες και συγχρόνως ἀλλοιώθηκε και ὑποβαθμίστηκε λίγο πολύ και ἔχασε τή χάρη και τήν καλλιτεχνική της ὑφή. Κάτω ἀπό ποικίλες ἐπιδράσεις - κυρίως τῶν Ἰώνων και τῶν ἀλλόγλωσσων βαρβάρων - μεταλλάχθηκε στήν ἑλληνιστική κοινή, ἡ ὁποία σάν γλώσσα εὐκολημιλαϊκή . . . ἐπικράτησε στον προφορικό και στον γραπτό-λογοτεχνικό λόγο σέ ὅλο τόν ἑλληνικό κόσμο Ἀνατολικά τῆς Ἀδριατικῆς.

Μόνο στή Σικελία, ἀσφαλῶς ἐπειδή ἔμεινε ἔξω ἀπό τις κατακτήσεις του Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀναπτύχθηκε μία δωρική κοινή γλώσσα, πού τή χρησιμοποιῆσαν ἀργότερα ὁ Ἀρχιμήδης και ὁ Θεόκριτος. Ἡ δημιουργία τῶν κοινῶν γλωσσῶν - ἰδιαίτερα τῆς ἑλληνιστικῆς ἀττικῆς κοινῆς - πού παραμέρισαν και ἐξαφάνισαν τις ἀρχαίες διαλέκτους φανερώνει μέ τόν καλλίτερο τρόπο τήν τάση ἑνοποιήσεως τῶν Ἑλλήνων, πού τελικά ἐπιβάλλεται και θριαμβεύει ἐπάνω στον παλιό τοπικισμό.

3. Ἡ ἀνάπτυξη του κοσμοπολιτισμοῦ και ἡ διάδοση τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν.

Τά ἴδια γεγονότα, πού μείωσαν τις διαφορές μεταξύ τῶν Ἑλλήνων, τούς ἔφεραν πιό κοντά στους ἄλλους λαούς. Βέβαια ἐγκαταλείφθηκε τό μεγάλο ὄραμα

τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τῆς συγχωνεύσεως τῶν Ἑλλήνων μέ τοὺς λαοὺς ποὺ ὑπέταξε. Μόνο μία μικρὴ μειονότητα ἐλευθέρων πνευμάτων πίστευε, ἀκολουθώντας τὴ διδασκαλίαν τοῦ Ἀντισθένη καὶ τοῦ Διογένη (βλ. σ. 96) καὶ τῶν στωικῶν, στή φυσικὴ ἰσότητά ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ πλούτισε τὴ γλῶσσα μέ τὴν ὠραία λέξιν *κοσμοπολίτης*. Ἄλλωστε στὸ νέο ἑλληνιστικὸ κόσμον οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βάρβαροι συζοῦσαν καὶ οἱ ἀναμείξεις τοὺς ἐξ αἰτίας τῶν καθημερινῶν ἐπαφῶν ἦταν ἀναπόφευκτες - ἀναμείξεις συχνότερες στὰ κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Φαίνεται ὅτι οἱ μεγάλοι σοφοὶ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς γνώρισαν κατὰ κανόνα λίγο καὶ μάλλον ἔμμεσα τοὺς ξένους λαοὺς καὶ πολιτισμούς. Ἐλάχιστοι σοφοὶ εἶχαν ἴσως τὴν περιέργεια νὰ μάθουν τὴν περσικὴν, τὴν ἀραμαϊκὴν ἢ τὴν αἰγυπτιακὴν γλῶσσα.

Ἀλλὰ στὶς λαϊκῆς συνοικίαι τῆς Ἀντιόχειας, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Σελεύκειας, ὅπως καὶ τῆς Δήλου, πραγματοποιήθηκε σιγὰ σιγὰ μία *διαδικασία συγχωνεύσεως*, πού θά εἶχε πολὺ μεγάλες συνέπειες στοὺς τομεῖς τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας. Οἱ Ἕλληνες τῶν λαϊκῶν τάξεων γνώρισαν ἀπὸ κοντὰ τοὺς θεοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοσημεῖωτη ἡ μεγάλη διάδοσις, ἥδη ἀπὸ τὸν 3ο αἰ. π.Χ., τῆς νέας λατρείας τοῦ Ὄσιρη - πού ἀνανεώθηκε ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο Α' τὸν Σωτῆρα (322-283) καὶ διαδόθηκε σ' ὅλοκληρο τὸν ἑλληνικὸν κόσμον ὡς λατεία τοῦ Ὄσιρη, τοῦ Ἄπη καὶ τοῦ Σέραπη. Συγχρόνως πολλαπλασιάστηκαν οἱ πιστοὶ τῶν μεγάλων γυναικείων θεοτήτων τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Συρίας, πού ἀποτελοῦσαν λατρευτικὰ ζεύγη μέ ἄρρενες θεοὺς, τοὺς ὁποίους θρηνοῦσαν σὲ τελετές γεμάτες πάθος καὶ συμβολισμό. Ἐνα συγκινησιακὸ καὶ μυστικιστικὸ στοιχεῖο εἰσάγεται ἀπὸ τὴ λαϊκὴ βάση τῶν πιστῶν στή θρησκευτικὴ σκέψιν καὶ τὴν πλουτίζει μέ τίς ἀσφαλῶς ὄχι πρωτόγνωρες ιδέαι τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀνανέωσης, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀνάστασις, ιδέαι πού εἶχαν ἀγνοήσει σχεδόν ὀλοκληρωτικὰ ἢ διανόση καὶ ὀρθολογισμὸς τῶν τριῶν προηγούμενων αἰώνων. Αὐτῆς οἱ ἀνατολικῆς λατρεῖαι, μέ παγκόσμιαι τάσεις πού δέχονταν πιστοὺς ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, συνετέλεσαν πάρα πολὺ στήν παρακμὴ τῆς ιδέας τῆς πόλης-κράτους.

4. Ἡ πρόοδος τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ θρησκευτικὴ ἐξέλιξις ἦταν ἀρκετὰ ἀργή. Ἀλλὰ οἱ συνέπειαι τῆς ἐγέναν πολὺ γρήγορα αἰσθητῆς στήν ἐπιστήμη. Ὁ διεθνισμὸς [=κοσμοπολιτισμὸς], ἡ ἐπικράτησις τῆς κοινῆς ἑλληνιστικῆς γλώσσας, οἱ εὐκολώτερες καὶ ἀσφαλέστερες ἐπικοινωνίαι διευκόλυναν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Ποτὲ ἄλλοτε ὁ ἀρχαῖος κόσμος δέν γνώρισε σ' αὐτὸ τὸν τομέα λαμπρότερη ἐποχὴ ἀπὸ τὸν 3ο

π.Χ. α.ί., όταν ο Πτολεμαῖος Γ' ο Εὐεργέτης (246-221) ἵδρυσε στήν Ἀλεξάνδρεια τό Μουσεῖο, πραγματικό ἴδρυμα ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν. Μέσα σ' αὐτό ἐργάστηκε ὁ Εὐκλείδης καί ἔδωσε τήν ὀριστική μορφή, διάταξη καί διατύπωση στίς γεωμετρικές ἀνακαλύψεις τῶν προηγούμενων αἰῶνων καί τίς παρουσίασε σάν τό ἀρμονικό οἰκοδόμημα πού χρησιμεύει ὡς τώρα σά βάση γιά τή διδασκαλία τῆς γεωμετρίας. Μέσα σ' αὐτό τό Μουσεῖο ὁ Ἀπολλώνιος ἀπό τήν Πέργη τῆς Παμφυλίας (3ος αἰώνας), μαθηματικός καί ἀστρονόμος, μελέτησε τοὺς κωνικούς τομεῖς [ΚΡ 1, στ. 451-2, Ντ 2] καί ὁ Ἀρχιμήδης (287-212), ὁ μεγαλύτερος μαθηματικός τῆς ἀρχαιότητος, δημοσίευσε τίς λαμπρές του ἀνακαλύψεις στή γεωμετρία καί στή φυσική, ἰδιαίτερα στή μηχανική. Ἡ ἀνατομία, πού ἐπιτρέπεται αὐτή τήν ἐποχή, ἀσκεῖται στίς ἰατρικές σχολές καί αὐτό ἀποτελεῖ μεγάλο σταθμό στήν ἱστορία τῆς ἰατρικῆς. Στήν ἀστρονομία γίνεται δεκτὴ σχεδόν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀστρονόμους ἡ σφαιρικότητα τῆς γῆς καί οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ Ἐρατοσθένη καί ἀργότερα τοῦ Δικαίάρχου δίνουν μία ἀρκετὰ ἀκριβὴ μέτρηση τῆς περιφέρειας τῆς γῆς. Ὁ Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος ὑπεστήριξε ὅτι ἡ μικρὴ γῆ περιφέρεται γύρω ἀπὸ ἓναν τεράστιο ἥλιο - θεωρία πού προκάλεσε στήν πραγματικότητα ἓνα σκάνδαλο ἐξ ἴσου μεγάλο μέ τό σκάνδαλο τοῦ Γαλιλαίου. Ἡ γνώση τῆς σφαιρικότητας τῆς γῆς μαζί μέ τίς ἀνακαλύψεις καί τίς ἐξερευνήσεις, πού ἦταν συνέπεια τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καί τῶν διαδόχων, προκάλεσαν μία τεράστια πρόοδο στή γεωγραφία καί ἐπέτρεψαν στον Ἐρατοσθένη νά σχεδιάσῃ τὸν πρῶτο χρησιμοποίησιμο χάρτη τοῦ κόσμου.

5. Ἡ ἱστοριογραφία.

Τὰ μεγάλα πολιτικά γεγονότα δέν δίνουν πάντοτε ἐρεθίσματα στοὺς μεγάλους ἱστορικούς. Ἔτσι ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς ἱστοριογραφίας μέ μόνη σχεδόν ἐξαίρεση τὸν Πολύβιο - πού ἀνήκει ὅμως στήν ἐπόμενη ἐποχή - δέν σώθηκε τίποτα τό ἰδιαίτερα σημαντικό ἢ πρωτότυπο. Ἰδιαίτερα, εἶναι πολὺ δυσάρεστο ὅτι ἔχει χαθῆ ἡ πλούσια, ἀνεκτίμητη καί δυσαναπλήρωτη ἱστορική βιβλιογραφία γιά τή ζωὴ καί τό ἔργο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν στρατηγῶν καί τῶν γραμματέων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου :

Ὁ Πτολεμαῖος, ὁ γιὸς τοῦ Λάγου (367/66-283/82), πού ἐγίνε ἀργότερα βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ὡς Πτολεμαῖος Α' Σωτὴρ (322-283/82), γιά νά συγγράψῃ τήν ἱστορία του, βασίστηκε στίς Ἐφημερίδες, δηλ. στό ἐπίσημο ἡμερόλογο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ ἱστορία του, πού ἔχει χαθῆ ἐκτὸς ἀπὸ λίγα ἀποσπάσματα, θεωρεῖται ἀξιόπιστη καί ἀμερόληπτη.

Ὁ Ἀριστόβουλος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀριστοβούλου, ἀπὸ τὴν Κασσάνδρεια τῆς Χαλκιδικῆς, πού ἀκολούθησε ὡς τεχνικός τὸν Μεγάλον Ἀλέξανδρον εἰς ἐκστρατεῖες του ἔγραψε σὲ πολὺ μεγάλη ἡλικία (τὸν 30 αἰ.) ἓνα ἱστορικό ἔργο, τοῦ ὁποῦ δὲν γνωρίζουμε τὸν τίτλον (FGH 139). Δὲν χρησιμοποίησε μόνον τὰς ἀναμνήσεις του, ἀλλὰ καὶ τὴν πλούσια ἤδη βιβλιογραφία. Ὁ Ἀρριανὸς ἀπὸ τῆς Νικομήδεια (95-175 μ.Χ.) χρησιμοποίησε τὰς ἱστορίας τοῦ Πτολεμαίου καὶ τοῦ Ἀριστοβούλου. Τὸν τελευταῖον μεταχειρίστηκε ἐπίσης καὶ ὁ γεωγράφος καὶ ἱστορικός Στράβων ἀπὸ τὴν Ἀμάσεια τοῦ Πόντου (64 π.Χ. -19± μ.Χ.).

Ὁ Κλείταρχος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια (4ος-3ος αἰ.) συνέταξε ἐπίσης μίαν ἱστορίαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μετὰ τὸ θάνατον τοῦ βασιλέως, πιθανώτατα ὄχι ἀπὸ προσωπικὴν του ἐμπειρίαν καὶ τὰς ἀναμνήσεις του. Τὸ ἔργον αὐτὸ γραμμένον μέντοι προκατάληψη ὑπὲρ τοῦ Πτολεμαίου εἶχε ρωμαντικὰς καὶ μυθιστορηματικὰς τάσεις καὶ ἄσκησε μεγάλη ἐπίδρασιν εἰς τὴν μεσσηνέστην ἱστοριογραφίαν : εἰς τὸν Διόδωρον (τὸ 17ον βιβλίον του θεωρεῖται ἐπιτομὴ τοῦ ἔργου τοῦ Κλείταρχου), εἰς τὸν Ἰουστίνον, εἰς τὸν Κούρτιον Ρούφον καὶ εἰς τὸν Ἀρριανόν.

Εἰς τὸν Ἱερώνυμον τὸν Καρδιανόν (περίπου 350-260) ὀφείλουμε ἔμμεσα ὅλες σχεδὸν τὰς πληροφορίας μας γιὰ τὴν περίωδον ἀπὸ τὸ θάνατον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὡς τὸ θάνατον τοῦ Πύρρου (323-272) (FGH, 154). Εἰς τὴν ἀρχὴν ὡς συμπατριώτης, φίλος καὶ συμπολεμιστὴς τοῦ Καρδιανοῦ Εὐμένη, γραμματεὴς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀργότερα ὡς φίλος καὶ συμπολεμιστὴς τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Μοναφάλλου, τοῦ Δημητρίου Πολιορκητῆ καὶ τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ παρακολούθησε ἀπὸ πολὺ κοντὰ τὰ γεγονότα. Τὸ ἔργον του χρησιμοποίηθηκε ἀπὸ τὸν Διόδωρον, τὸν Ἀρριανόν (τὰ μετ' Ἀλέξανδρον), τὸν Πλούταρχον (Βίοι Εὐμένη, Δημητρίου, Πύρρου) καὶ θεωρεῖται ἀντάξιον τοῦ ἔργου τοῦ Πτολεμαίου.

Ὁ Δοῦρις ὁ Σάμιος (περίπου 340-270). ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου, ὀπαδὸς τῆς περιπατητικῆς σχολῆς καὶ τύραννος εἰς τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸ 301. Τὰ κυριώτερα ἔργα του ἦσαν Ἰστορίαι ἢ Μακεδονικά (ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸν Ἀμύνταν ὡς τὴν ἐποχὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Πύρρου, ὡς τὸ 281 περίπου), ὁ βίος τοῦ Ἀγαθοκλῆ τῶν Συρακουσῶν, μίαν τοπικὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδας του (Σαμίων ὄροι).

Ἐπίσης ἔχει χαθῆναι τὸ ἔργον τοῦ Τιμαίου τοῦ Ταυρομενίτη (356-260), πού ἦταν ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Σικελίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Δύσης.

Ἄξιζεν νὰ ἀναφέρουμε ὅτι αὐτῇ τῇ ἐποχῇ ἐμφανίζονται δύο νέα ἱστορικά εἶδη : ἡ πολιτιστικὴ ἱστορία καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα. Τὴν πρώτην πολιτιστικὴν ἱστορίαν ἔγραψε ὁ Δικαίταρχος ἀπὸ τὴν Μεσσήνη (πού γεννήθηκε τὸ 340 περίπου

καί ἄκμασε γύρω στό 300), μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη καί τοῦ Θεοφράστου, μέ τίτλο βίος Ἑλλάδος.

Πρόδρομος στά ἀπομνημονεύματα ὑπῆρξε ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς (350±-280±), μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη καί φίλος τοῦ Θεοφράστου, φιλόσοφος καί πολυγραφώτατος συγγραφέας, στὸν ὁποῖο ὁ Κάσσανδρος εἶχε ἀναθέσει τὸ 317 τὴν κυβέρνηση τῆς Ἀθήνας (βλ. παραπάνω, σσ. 114-115). Ἀνάμεσα στά συγγράμματά του πού ἔχουν χαθῆ ἓνα, ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ κυβερνητικοῦ του ἔργου, πού ἔφερε τὸν τίτλο *περὶ δεκαετίας*, εἶχε σαφῶς τὸ χαρακτήρα ἀπομνημονευμάτων. Πρῶτος ὁ Πύρρος (319/8-272), βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν [306-302 καί 297-272] καί ἡγεμὸν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἡπειρωτῶν, συνέγραψε ἀπομνημονεύματα, "*υπομνήματα*", στά ὁποῖα ἐξέθετε τὴ δράση του (FGH, 229). Τὸ εἶδος αὐτὸ ἀνθῆσε στὴν ἐπόμενη ἐποχὴ μέ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Πτολεμαίου Γ' Ευεργέτη (246-221) καί τοῦ Ἀράτου (271-213). Συνέγραψε ἐπίσης ὁ Πύρρος ἓνα σύγγραμμα περὶ τακτικῆς στὸ ὁποῖο ἀνέπτυσε τίς βασικὲς διπλωματικὲς καί στρατιωτικὲς ἀρχές : συμβούλευε νὰ ἐξαντλοῦνται πρὶν ἀπὸ τὴν ἐναρξη ἑνὸς πολέμου ὅλες οἱ διπλωματικὲς δυνατότητες (Πολύαινος, 6, 6, 3) καί νὰ ἀφήνη κανεῖς πάντα στὸν ἀντίπαλο ἐλεύθερο δρόμο διαφυγῆς, γιὰ νὰ μὴ τὸν ἀναγκάζη σὲ ἀπεγνωσμένο ἀγῶνα (Frontinus, *Strategemata*, 2, 6, 9 κε.)

Ὁ Νέαρχος ἀπὸ τὴν Κρήτη (Λατω;), ἐγκαταστημένος στὴν Ἀμφίπολη, παιδικὸς φίλος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἶχε δεχθῆ ὡς ναύαρχος τὴν ἐντολὴ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 325 νὰ βρῆ τὸ θαλάσσιο δρόμο ἀπὸ τὸ Δέλτα τοῦ Ἰνδοῦ ὡς τὸν Περσικὸ κόλπο (βλ. παραπάνω, σ. 86). Ὁ Νέαρχος μέ βάση τὸ ἡμερολόγιο αὐτοῦ τοῦ πλοῦ ἔγραψε ἓνα σημαντικό ἔργο μέ τίτλο *Παράπλους*, στὸ ὁποῖο, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐνδιαφέρουσα ἱστορία τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ στόλου ἀπὸ τίς Ἰνδίες, δίνει πολλές πολύτιμες παρατηρήσεις γιὰ τὴ γεωγραφία καί γιὰ τὴ χλωρίδα τοῦ Περσικοῦ κόλπου (FGH 133). Τὸ ἔργο αὐτὸ χρησιμοποίησαν ὁ Θεόφραστος (*Περὶ φυτικῶν ἱστοριῶν*), ὁ Ἀρριανὸς (*Ἰνδική*) καί ὁ Στράβων.

Ἔτσι στὸ ἐξῆς τὸ ἱστορικὸ πεδίο ἐκτείνεται σὲ ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρώπινης δράσης.

6. Οἱ ἀρχές τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς.

Ἡ γραμματικὴ (θὰ λέγαμε σήμερα ἡ φιλολογία), ἡ ἐπιστῆμη πού μελετᾶ τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα τοῦ παρελθόντος, ἀναπτύσσεται αὐτὴ τὴν ἐποχὴ στὴν Ἀλεξάνδρεια, τὴν Πέργαμο καί σὲ ἄλλες μεγάλες πόλεις. Σοφοὶ ἀπὸ ὅλες τίς χῶρες βρίσκουν στὴν Ἀλεξάνδρεια γι' αὐτὴ τὴν ἐργασία ἓνα θαυμάσιο ἴδρυμα, τὴν Βιβλιοθήκη πού εἶχε ἰδρύσει στὶς ἀρχές τοῦ 3ου αἰῶνα π.Χ. ὁ Πτολεμαῖος Α'. Ἡ

Βιβλιοθήκη γρήγορα απέκτησε 400.000 συγγράμματα, πού αντιπροσωπεύουν πολλές χιλιάδες πρωτότυπων έργων μέ πολλαπλά χειρόγραφα αντίγραφα. Μία παρόμοια συλλογή απαιτούσε και προϋπόθετε τήν ύπαρξη ενός ειδικευμένου προσωπικού για τήν αντιγραφή και τό φιλολογικό σχολιασμό τών κειμένων. Στην εργασία αὐτοῦ τοῦ σχολιασμοῦ διακρίθηκαν οἱ διευθυντές τῆς Βιβλιοθήκης: ὁ Ζηνοδῶρος ὁ Ἐφέσιος (4ος-3ος αἰ.) και στήν ἐπόμενη ἐποχή ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος (257-180) και ὁ Ἀρίσταρχος ἀπό τή Σαμοθράκη (217-144). Μέ μεγάλη φιλολογική διαίσθηση και καταπληκτική πολυμάθεια ἐπέτυχαν νά ἀποκαταστήσουν ὀριστικά τά κείμενα τοῦ Ὀμήρου και τών μεγάλων κλασικῶν συγγραφέων, τά ὁποῖα συχνά ἦταν ἀντικείμενο ἀμφισβητήσεων. "Ὅ,τι σῶθηκε ἀπό τίς σημειώσεις τους ἀποτερεῖ τήν καλλίτερη βάση για τή νεώτερη κριτική.

7. Ἡ φιλοσοφία.

Ἡ πρόοδος τών ἐπιστημῶν ἔχει γενικά σά συνέπεια τήν ἐξειδίκευση. Ὡστόσο στό τέλος τῆς κλασικῆς ἐποχῆς και στήν ἀρχή τῆς ἐλληνιστικῆς παρουσιάζεται για τελευταία φορά - ὀρθότερο εἶναι νά ποῦμε για πρώτη και τελευταία φορά - στήν ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος ἕνας μέγας καθολικός σοφός, ὁ Ἀριστοτέλης (384-322) ἀπό τά Στάγειρα τῆς Χαλκιδικῆς, στά ὁποῖα ἔμεναν ζωντανές οἱ ἀναμνήσεις τῆς μεγάλης ἰωνικῆς παράδοσης τοῦ 6ου αἰ. Για τόν Ἀριστοτέλη και τό ἔργο του, πού σημειώνουν τό πέρασμα ἀπό τήν κλασική ἐποχή, μιλήσαμε ἤδη διεξοδικά (βλ. παραπάνω, σσ.98-100). Περιοριζόμαστε ἐδῶ νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης παρουσίασε ἕνα πραγματικό ἀπολογισμό, μία καταγραφή ὅλων τών γνώσεων τῆς ἐποχῆς του και ὅτι τό ἔργο του ἀντιπροσωπεύει τήν κατάληξη τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας πολλῶν γενεῶν. Ὅμως αὐτό τό καταπληκτικά εὐρύ και ζωηρό πνεῦμα δέν κατάλαβε τή σημασία τών γεγονότων πού ἔζησε. Σέ μία ἐποχή πού ἄλλαζαν τά παραδοσιακά πλαίσια τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου θεωροῦσε ἀκόμη τοῦς Ἕλληνες και τοῦς Βαρβάρους σάν δύο ἀσυμβίβαστους κόσμους, χωρίς ἐπικοινωνία και ἐπαφές μεταξύ τους, και ἔβλεπε πάντα τήν Ἑλλάδα σάν ἕνα ἄθροισμα πολλῶν μικρῶν πόλεων-κρατῶν. Ὅπως εἶδαμε παραπάνω (σ. 100), ἐπειδή μετά τό θάνατο τοῦ Ἀριστοτέλη δέν ὑπῆρχε κανένας πού νά μπορούσε νά συνεχίσει τό ἔργο του, ἡ ἐπιστήμη κατατμήθηκε σέ εἰδικότητες.

Οἱ μαθητές του, πού ἔζησαν στή νέα ἐποχή, κληρονόμησαν τή μέθοδο τοῦ δασκάλου τους και συνέχισαν νά δίνουν ἐπιστημονικό χαρακτήρα στή διδασκαλία τους : ὁ Θεόφραστος ἀπό τήν Ἐρεσό (374±-287±), διευθυντής τοῦ Λυκείου ἀπό τό 323 ὡς τό 287 πρίπου, ἦταν φυσιοδίφης και ψυχολόγος.

Ἀντίθετα στήν πλατωνική Ἀκαδημία ἔγινε τώρα σαφέστερος ὁ διαχωρισμός ἀνάμεσα στή φιλοσοφία καί στήν ἐπιστήμη, διαχωρισμός πού εἶχε ἤδη ἀρχίσει ἀπό τό τέλος τοῦ 5ου αἰώνα, ἔταν ἡ ἐπέκταση τοῦ πεδίου τῶν γνώσεων εἶχε ὡς συνέπεια κάποια ἐξειδίκευση (Ἰπποκράτης, Ἀρχύτας, Εὐδοξος ὁ Κνίδιος - βλ. σ. 77). Ἡ Ἀκαδημία ἔδινε μόνο μία ἀφηρημένη παραδοσιακή διδασκαλία. Ἀπό τόν 3ο αἰ. δέχθηκε τήν μάλλον βλαβερή ἐπίδραση τῶν Σκεπτικῶν, οἱ ὅποιοι, ἔταν ἐπανεξέταζαν τό πρόβλημα τῆς γνωσιοθεωρίας πού εἶχαν θέσει οἱ φιλόσοφοι τοῦ 6ου αἰ., κατέληξαν σέ ἕνα πραγματικό πνευματικό μηδενισμό. Οἱ λεπτές ἀποχρώσεις τῆς Μεγαρικής Σχολῆς (Στίλπων ὁ Μεγαρεύς, Μενέδημος ὁ Ἐρετριεύς) εἶναι μόνο ἀπλά πνευματικά παιχνίδια. Ἡ φιλοσοφία, πού ἀπομακρύνεται ἀπό τήν ἐπιστήμη, ἀσχολεῖται ὄλο καί περισσότερο μέ τά ἠθικά προβλήματα. Ἡ ἐξέλιξη αὐτή εἶναι ἀνάλογη μέ ἐκείνη πού, στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας, εὐνόησε τήν ἀνάπτυξη τοῦ πραγματισμοῦ. Τό μεγάλο πρόβλημα ἦταν τώρα ὁ ὀρισμός τοῦ ὑπέρτατου ἀγαθοῦ. Ἡ ἐπιστροφή στή φύση πού δίδασκαν οἱ κυνικοί κατέληγε σέ ἀφύσικη προσποίηση. Ἡ κυρηναϊκή σχολή ἀναζητώντας τήν ἡδονή κατέληγε σέ μία ἀναξιόλογη ἀπαισιοδοξία. Ἀλλά δύο ἰσχυρές προσωπικότητες - ὁ Ἀθηναῖος Ἐπίκουρος (341-270) καί ὁ Ζήνων ὁ Κιτιεύς (333/2-264±) - ἴδρυσαν στά τέλη τοῦ 4ου αἰ. δύο σχολές, πού ἡ ἀκτινοβολία τους διήρκεσε ὡς τό τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ μεταφυσική τοῦ Ἐπικούρου εἶχε μέτρια ἀξία. Οἱ ἀλλαγές, πού ἔκανε ὁ Ἐπίκουρος στήν ἀτομική θεωρία τοῦ Δημοκρίτου, δέν τήν βελτίωσαν. Τήν ἐπιτυχία τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐξασφάλισαν μία ἀνώτερη ἀντίληψη τῆς εὐτυχίας, ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος ἀπέναντι στούς ἀδιάφορους πρὸς τόν ἄνθρωπο θεοῦς καί ἡ καθησυχαστική αἰσιοδοξία, πού εἶναι συνέπεια τους. Ὁ Ζήνων ξεκίνησε ἀπό διαφορετική ἀφετηρία γιά νά καταλήξῃ σέ ἀνάλογα πρακτικά συμπεράσματα. Μαθητής τοῦ θηβαίου Κράτητος, τοῦ Μεγαρέως Στίλπωνος, τοῦ Ξενοκράτη καί τοῦ Πολέμωνος, δίδασκε ὅτι ἕνας νοῦς, μία εὐφυής βούληση [; ;] κατευθύνει τόν κόσμον καί ὅτι μία ἐσκεμμένη ὑποταγή σ' αὐτό τόν κατευθυντήριο νοῦ εἶναι γιά τόν ἄνθρωπον τό ὑπέρτατο ἀγαθόν, πού συγγέεται καί ταυτίζεται μέ τήν ἀρετή. Αὐτά τά ὑψηλά καί ἀπλά διδάγματα ἔγιναν ἀποδεκτά ἀπό ὅλα τά παιδευμένα άτομα, πού μέσα στήν ἠθική σύγχυση πού ἀκολούθησε τήν παρακμή τῆς πόλης αἰσθάνονταν τήν ἀνάγκη μιᾶς πειθαρχίας καί τάξης καί ἀπέρριπταν τό μυστικισμό τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν. Ὡς τό τέλος τῆς εἰδωλολατρίας ἢ διδασκαλία αὐτή παρέμεινε ἡ πιό ὠραία ἐκφραση τῆς ἠθικῆς στόν ἑλληνορρωμαϊκό κόσμο.

Ὁ θεόφραστος ἦταν Λέσβιος, ὁ Ζήνων Κύπριος ἦταν μισός Ἕλληνας, μισός Σημίτης. Ἴσως μόνο ὁ Ἐπίκουρος ἀπό τοὺς μεγάλους φιλοσόφους τοῦ 4ου καί τοῦ 3ου αἰ., ἦταν Ἀθηναῖος, γεννημένος ὅμως στή Σάμο, ὅπου ὁ πατέρας του ὁ

γραμματοδιδάσκαλος Νεοκλής είχε σταλή κληροῦχος (βλ. Χ. Πελεκίδη, *Histoire de l'érhèbie attique*, σσ. 293-4). Ἀλλά ὅλοι οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι ἀρχηγοὶ σχολῶν δίδασκαν στήν Ἀθήνα, ὅπου μέσα ἢ πλάι στα δύο ἀρχαῖα γυμνάσια [=γυμναστήρια] τῆς Ἀκαδημίας καί τοῦ Λυκείου εἶχαν ἰδρύσει ὁ Πλάτων καί ὁ Ἀριστοτέλης τίς δύο ὁμώνυμες σχολές. Τόσο ἡ πλατωνική Ἀκαδημία, ὅσο καί τό Λύκειο συνέχισαν τό ἔργο τους, παρά τίς δυσχέρειες πού ἀντιμετώπισε τό τελευταῖο ἐξ αἰτίας τῆς φιλομακεδονικῆς στάσης τοῦ Ἀριστοτέλη καί τοῦ θεοφράστου. Ἐκεῖ ἐπίσης ἴδρυσε τή σχολή του ὁ Ἐπίκουρος πού συγκέντρωνε τοὺς μαθητές του στόν ἰδιωτικό του κῆπο. Ἐκεῖ, στήν ἀγορά, στήν Ποικίλη στοά συναντοῦσε ὁ Ζήνων, τοὺς μαθητές του, πού ἀπό τό μέρος τῆς συγκεντρώσεώς τους ὀνομάστηκαν Στωικοί.

Ἔτσι στήν ἑλληνιστική ἐποχή ἡ Ἀθήνα μεταμορφώθηκε ἀπό πλούσια πόλη-ἐμπορική ἀγορά καί ἰσχυρή πόλη-κέντρο αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας σέ Μουσεῖο καί σέ Πανεπιστημιούπολη, στήν πόλη ὅπου γενιές φοιτητῶν παρακολούθησαν στά γυμνάσια, τήν Ἀκαδημία, τό Λύκειο, τό Κυνόσαργες, τό Πτολεμαῖο (πού ἴδρυσε μάλλον ὁ Πτολεμαῖος Γ' (247-222)(1), καί τό Διογένειο(2), τά μαθήματα τῶν φιλοσόφων τῆς ἐποχῆς(3). Λίτις ἀρχές τοῦ 3ου αἰώνα π.Χ. στήν Ἀθήνα ἡ ἐπιθεσία μεταβάλλεται ἀπό ὀργάνωση κυρίως στρατιωτική, πού ἦταν καλαιότερα, σέ μορφωτικό θεσμό γιά ἀνώτερη παιδεία. Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ξεπερνᾷ

1. S. Dow, *Harvard Theological Review*, 30, 1937, σ. 187. Τό Πτολεμαῖο, μαζί μέ τό Θησεῖο, τό Ἀνάκειο, τό Πρυτανεῖο καί τό ἱερό τῆς Ἀγλαύρου (Παυσαν. 1, 17-18, 3) τοποθετοῦνται σήμερα μέ βεβαιότητα στίς Ἀνατολικές ὑπώρειες τῆς Ἀκρόπολης (Γ. Δοντά, *Hesperia* 52, 1983, σ. 57 κα.)

2. Τό Διογένειο ἰδρύθηκε ἀσφαλῶς μετά τό 229/8, μάλλον στό τέλος τοῦ 3ου αἰ. παρά στίς ἀρχές τοῦ 2ου, πρὸς τιμὴν τοῦ Διογένη, τοῦ διοικητῆ τῆς Μακεδονικῆς φρουρᾶς, πού ἀπελευθέρωσε τό 229/8 ὀριστικά τήν Ἀθήνα ἀπὸ τὸν Μακεδονικό ζυγό. βλ. π.χ. Χ. Πελεκίδη, *Histoire de l'érhèbie attique*, σσ. 264-266.

3. Γιά τήν ἑλληνιστική ἐποχή μετά τό 270 ὅλες οἱ πληροφορίες, πού ρᾶς δίνουν οἱ Ἀθηναϊκές ἐπιγραφές, εἶναι συγκολλημένες στήν *Histoire de l'érhèbie attique*, σσ. 260-267 : τό 123/2 οἱ ἑπῆσοι παρακολούθησαν τά μαθήματα τοῦ Ζηνοδότου τοῦ Βαβυλωνίου στό Λύκειο καί στήν Ἀκαδημία. Ὁ Μητρόδοτος καί ὁ Ἀντίοχος ὁ Ἀσκαλόνιος δίδαξαν στό Πτολεμαῖο, ὅπου πρέπει νά ἔχη διδάξει ἐπίσης καί ὁ Χρῦσιππος, τρίτος διευθυντής τῆς Στοᾶς, ὅπως δείχνει τό γεγονός ὅτι ἐκεῖ ἔστησαν τό ἀγάλματό του. Στό Πτολεμαῖο ἐπίσης ὑπῆρχε βιβλιοθήκη παιδική γιά τοὺς ἐφήβους. Ἀκόμη τόν 2ο αἰ. π.Χ. τό Διογένειο ἦταν τό μεγάλο σχολεῖο γιά τοὺς Ἀθηναίους ἐφήβους, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Πλούταρχος: *Ἰμμάνιος Ἀθηνησιν στρατηγῶν ἀπόδειξιν ἔλαβε ἐν τῷ Διογενεῖ τῶν γραμμάτων καί γεωμετρίαν καί τὰ ρητορικά καί μουσικὴν μανθανόντων ἐφήβων* (Quest. conu., 9, 1, 1).

στis επόμενες εποχές τα όρια της Ελλάδας. Καθώς ανοίγει τις πύλες της και σέ νέους (ξένους) από άλλες πόλεις και χώρες όχι μόνο ελληνικές που επιθυμούσαν νά μορφωθούν στην Αθήνα, γίνεται ένα διεθνές κέντρο άνωτέρων σπουδών.

8. Η ρητορική.

Οι καλές τέχνες και τά γράμματα, που άνθουν μέσα στην έλευθερία και την εγυμνρία, παρήκμασαν μέ την άπώλεια της ανεξαρτησίας. Η ρητορική, προ- του εξαφανισθή μαζί μέ την έλευθερία, είχε μία τελευταία δυνατή ανάλαμπη στό τέλος της προηγούμενης περιόδου (βλ. παραπ. σ. 92). Ίσως ποτέ άλλοτε άλλη πολιτική και έθνική κρίση σέ άλλη πόλη ή χώρα δέν γέννησε τόσοσ πολλούς και μεγάλους ρήτορες, όσους επιμύργησε στην Αθήνα ή μεγάλη σύ- κρουση της πόλης μέ τή Μακεδονία στό σαράντα χρόνια πριν από τό Λαμιακό πό- λεμο (359-322). Οι Αθηναίοι ρήτορες της εποχής του τέλους της ελεύθερης πό- λης, μαθητές των μεγάλων δικανικών ρητόρων (του Ίσαίου ιακμάζει ως λογογράφος στό 1ο μισό του 4ου αϊ.) και του Λυσία (440; -380;) της προηγού- μενης γενιάς, είχαν άσκηθή στis σκληρές συζητήσεις στό δικαστήρια, είχαν άποκτήσει την αίσθηση της πραγματικότητας και την τέχνη νά παρουσιάζουν τά γεγονότα και τά επιχειρήματα και νία εύπλαστη και ακριβή γλώσσα.

Η ρητορική γνώρισε μεγάλη άκμή, γιατί αυτή την εποχή έζησαν στην Αθή- να μία πλειάδα εξαιρετικά προικισμένων προσωπικητήτων: ο Υπερείδης (369 - 322), ο Λισχίνης (390; -330), ο Δημάδης (=380-319), ο Δείναρχος (360; -292;), ο Λυκοϋργος (390-324), ο Δημοσθένης (384-322). Τό πάθος του τελευταίου - συχνά άνήσυχο, πάντα μεγαλόψυχο - σκάζει τά πλαίσια της περιόδου που όρισ- θέτησε ο Ίσοκράτης (436-333) και μεταβάλλει τους λόγους του στό ρητορικό κύμα που φουσκώνει και ξεχύνεται, παραλύει την αντίσταση και παρασύρει τίς καρδιές. Η Μακεδονική κατάκτηση εξαφάνισε αυτή την πλειάδα των ρητόρων η της επέβαλε σιωπή.

9. Τό θέατρο: η τραγωδία και η κωμωδία.

Η παρακμή της τραγωδίας, που είχε άρχισει νωρίτερα, ήδη από τίς άρχές του 4ου αϊ. (βλ. παραπ. σ. 101), επιτάθηκε ακόμη περισσότερο στην Έλληνιστι- κή εποχή. Γνωρίζουμε τά όνόματα των διαδόχων του Εϋριπίδη, όχι όμως και τά έργα τους, τά όποια φαίνονταν άνεπαρκή στους θεατές, που προτιμούσαν νά βλέπουν στό θέατρο παραστάσεις τραγωδιών των μεγάλων κλασικών του 5ου αϊ.,

πού δίνονται σέ επανάληψη στους δραματικούς αγώνες τῶν Διονυσίων τῶν ἐν Ἰ-
θρῆ και τῶν Ἀθηναίων μετὰ τό 386. εἶναι φυσικό ὅτι τό κοινόν ἀπομακρύνθηκε
ἀπό ἕνα εἶδος πού δέν ἀνανεωνόταν. Τά νέα ἔργα ἦταν συνήθως ἄψυχες διασκευ-
ές μέτριας ἢ κακῆς ποιότητος.

Ἀντίθετα ἀπό τήν τραγωδία, ἡ κωμωδία ἀνανεώθηκε. Ἡ ἐξέλιξη, πού δια-
γραφόταν ἤδη τόν 4ο αἰ. μέ τή μεταβατική περίοδο τῆς "μέσης κωμωδίας" (βλ.
παραπ. σ. 101), ἀπέληξε εἰς τή "νέα κωμωδία", πού διαμορφώθηκε εἰς τήν Ἀθήνα. Εἰς
νέα κωμωδία διακρίθηκαν ὁ Φιλίμων ὁ Συρακούσιος (+362-264/3) και κυρίως ὁ
Μένανδρος ὁ Ἀθηναῖος (+342/1-292/1±1). Ὁ τελευταῖος μέ τή ρομαντική "πλοκή"
και μέ τή συγκινητική "λύση" τῶν ἔργων του, μέ τούς ἀνθρώπινους τύπους πού
δανεῖζεται ἀπό τήν καθημερινή ζωή και τούς μεταλλάσσει μέ λεπτότητα και χάρη
ἀποτελέσει, μέ τή μεσολάβηση τῶν λατινικῶν διασκευῶν τοῦ Πλάουτου (+250-184)
και τοῦ Τερεντίου (+195-160), τό πρότυπο τῆς κλασικῆς γαλλικῆς κωμωδίας
χαρακτήρων τοῦ Μολιέρου. Ἡ νέα κωμωδία ἦταν τό παράγωγο ἑνός ἐκλεπτυσμένου
πολιτισμοῦ πού ἔβρισκε τότε εἰς τήν Ἀθήνα τήν τελειότερη ἔκφρασή του, ὅπως
δείχνει τό γεγονός ὅτι ἐκεῖ και ὄχι ἄλλοῦ (π.χ. εἰς τήν Ἀλεξάνδρεια) ἔζησαν,
ἔγραψαν και ἔπαιξαν τίς κωμωδίες τους οἱ κωμικοί ποιητές τῆς νέας κωμωδίας
(τέλος 4ου και 3ου αἰ.). Τό ἔργο του ἔγινε γνωστό σχετικά πρόσφατα ἀπό
παπύρους μέ μεγάλα ἀποσπάσματα κωμωδιῶν του πού μᾶς επιτρέπουν νά
ἀποκτήσουμε σαφή γνώμη γιά τό ὕφος και τήν ἀξία του. Τό 1955 βρέθηκε ὁ Δύσκ-
κολος, ἡ πρώτη πλήρης κωμωδία τοῦ Μενάνδρου.

Εἰς τήν Σικελία και τή Νότια Ἰταλία προϋπήρχαν ἰδιαίτερα εἶδη φάρσας.
Ὅπως εἰς τήν Πελοπόννησο και τά Μέγαρα, ἔτσι και εἰς τήν Σικελία ἡ λατρεία τοῦ
Διονύσου εἶχε προκαλέσει, ἤδη τόν 5ο αἰ., τή δημιουργία παραστάσεων μέ γε-
λωτοποιούς πού ἐνσάσκωναν στοιχειώδεις τύπους σάν αὐτούς πού παρου-
σιάζουν οἱ μαριονέτες. Ἐτσι ἀναπτύχθηκε αὐτή τήν ἐποχή τό κατώτερο εἶδος
τῆς "κωμωδίας". Εἰς τή Σικελία και εἰς τήν Ἀλεξάνδρεια ἀναπτύχθηκαν οἱ "μίμοι",
μικρές συνθέσεις μέ μεγάλη κωμική δύναμη. Μίμους ἔγραψε ἤδη τόν 5ο αἰ. ὁ
Σόφρων ὁ Συρακούσιος και ὁ γιός του Σέναρχος. Ὁ Πρώνδας ὁ Κώιος εἰς τήν ἐποχή
τοῦ Πτολεμαίου Γ' Εὐεργέτη (246-221) ἀνέπτυξε περισσότερο αὐτό τό εἶδος
εἰς τούς Μιμιάμους του.

10. Ἡ ποιήση.

Ἡ μεγάλη λυρική ποιήση τῶν χορικῶν τῆς τραγωδίας ἐξαφανίζεται και οἱ
ἀπόπειρες νά ἀναβιώσῃ τό μεγάλο εἶδος ἔλωσαν πολὺ μετῴα τεχνητά ἔργα. Ἀλλά

οἱ νέες πολιτικές καί κοινωνικές συνθήκες εὐνοοῦν τή δημιουργία νέων λογοτεχνικῶν εἰδῶν. Ἐν μία μεγαλόπολι εἰς τήν Ἀλεξάνδρεια, πρωτεύουσα βασιλείου καί ἐπιστημονικό κέντρο, ἀναπτύχθηκε μία ἐπίσημη λόγια ποίηση. Οἱ περισσότεροι ἀντιπρόσωποι της ὑπῆρξαν σοφοί, βιβλιοθηκᾶριοι καί φιλόλογοι. Τά ἔργα τους, κυρίως εἰσακτικά ποιήματα, ἐπιγράμματα, ὕμνοι κατά παραγγελία, μικρά ἔπη, ἔχουν κοινά χαρακτηριστικά, τά ὅποια εἰς σύνολό τους ἀποτελοῦν αὐτό πού ὀνομάζεται *σολή τῆς Ἀλεξάνδρειας* : μυθολογική καί ἐπιστημονική σοφία, πνεῦμα, λεπτότητα, περίτεχνο ὕφος. Ὅσο τεχνητά κι ἂν φαίνονται σήμερα τά πύο φημισμένα ἔργα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς (ὅπως π.χ. οἱ ὕμνοι τοῦ Καλλιμάχου), δέν ἀμφισβητεῖται ἡ πολύ μεγάλη ἐπιτυχία τους καί ἡ ἐπίδραση πού ἄσκησαν στήν ἐξέλιξη τῆς ποίησης τῶν ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου.

Ἀνάμεσα σ' αὐτά τά κάπως ὁμοιόμορφα ταλέντα ξεχωρίζει μία πρωτότυπη προσωπικότητα. Ἐντα εἰδύλλια τοῦ Θεοκρίτου τοῦ Συρακουσίου ξαναβρίσκειται ἕνας μακρινός ἀπόηχος τοῦ πάθους τῆς λυρικῆς ποίησης τοῦ τέλους τοῦ 6ου αἰ. καί στίς γραφικές στάνες διακρίνεται ἡ ωραία θεά ὄχι τῆς ἀγρίας φύσης πού παρουσιάζεται ἀνάμεσα στίς ἀστραπές καί τίς βροντές στόν Ὀμηρο καί στήν παλιά τραγωδία τοῦ Λίσιχίου, ἀλλά τουλάχιστον τῆς ἡμερης φύσης τῶν πλούσιων καί εὐφορων περιχώρων τῆς Κώ ἢ τῶν Συρακουσῶν - πού μποροῦσε νά χαρή μέ τίς αἰσθήσεις τοῦ ὁ παιδευμένος κάτοικος τῶν πόλεων.

11. Ἡ ἀρχιτεκτονική.

Ἐτήν Κεντρική Μητροπολιτική Ἑλλάδα τά μεγάλα ἱερά, τόσο τῶν πόλεων, ὅσο καί τά πανελλήνια, παρακμάζουν. Οἱ Δελφοί καί ἡ Ὀλυμπία μέ μεγάλη δυσκολία ἀνορθώνονται ἀπό τοὺς σεισμούς καί τίς θηλασίες πού ἔχουν ὑποστῆ μέσα στόν 4ο καί 3ο αἰῶνα. Μόνο τό ἱερό τοῦ Ἀσκληπιοῦ στήν Ἐπίδαυρο ἀποκαλύπτει μέ τό κάλλος τῶν οἰκοδομημάτων του τήν ἀφοσίωση πού εἶχε ὁ πολὺς κόσμος γιά τοὺς θεοὺς γιατροὺς, θεραπευτές καί σωτῆρες σέ μία ἐποχή μεγάλης προόδου τῆς ἱατρικῆς.

Ἐτά νησιά τοῦ Αἰγαίου οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, τῆς Αἰγύπτου καί τῆς Περσῆς συναγωνίζονται σέ γενναιοδωρία στή Δῆλο. Ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνα καί τῆς Ἄρτεμις καί τό ἐμπόριο ἔκαναν τή Δῆλο αὐτή τήν ἐποχή σημαντικό κέντρο εἰς ὅποιο οἰκοδομήθηκαν εἰς ἐξέτερο μέρος τοῦ 3ου αἰ. οἱ ὠραίες στοές πού ἀσέβρωσαν οἱ Ἀτταλίδες τῆς Περσῆς καί οἱ Ἀντιγονίδες τῆς Μακεδονίας. Ἀσφαλῶς κάτω ἀπό αὐτή τήν ἄμιλλα γενναιοδωρίας τῶν βασιλέων διαφαίνεται ὁ ἀνταγωνισμός γιά τήν πολιτική ἐπίρροη καί τό στρατιωτικό καί πολι-

τικό έλεγχο στο Αιγαίο πέλαγος.

Άλλά ή δραστηριότητα τών αρχιτεκτόνων βρήκε αυτή τήν εποχή και νέες απασχολήσεις. Παντού έκδηλώνεται μία αγάπη για τήν άνεση, τήν ιδιωτική και τήν ομαδική, άγνωστη στους προηγούμενους αιώνας. Οι νέες πόλεις κί- ζονται επάνω σε κανονικό σχέδιο : οι εταές τους μέ τίς προοπτικές τους προαναγγέλλουν τήν αρκετά μονότονη λαμπρότητα τής έλληνορωμαϊκής κολεοδο- μίας. Παντού πολλαπλασιάζονται τά οικόδομήματα για θεάματα και διασκεδά- σεις. Μαρμάρινα θέατρα παίρνουν τή θέση τών παλιών ξύλινων. Τό αρχαιότερο ίσως μαρμάρινο θέατρο του Διονύσου στην Άθήνα περατώθηκε μόνο γύρω στο 330. Οικοδομούνται στάδια, παλαίστρες και γυμνάσια (=γυμναστήρια) που προσρίζον- ταν για τή γυμναστική, τήν υδροθεραπεία και για περιπάτους.

Ίδιωτες και πόλεις συναγωνίζονταν στην πολυτέλεια : τά ώραιότερα σπίτια τής Αθήνας του 5ου αι. φαίνονται μικρά και σχεδόν φτωχά σε σύγκριση μέ τά σπίτια μιās μικρής Μικρασιατικής πόλης π.χ. τής Πριήνης ή άρχύτερα μέ τά σπίτια τής έμπορικής συνοικίας τής Δήλου. Τά σπίτια αυτά μέ τήν αυλή τους μέ τό περιστύλιο, που σχημάτιζε έσωτερική εσοχά γύρω από τήν οποία είχαν οικοδομηθή τά δωμάτια μέ πολλές άνέσεις, ζωγραφική διακόσμηση και μωσαϊκά, προαναγγέλλουν τίς ρωμαϊκές επαύλεις.

12. Η γλυπτική και ή ζωγραφική.

Κάτω από αυτές τίς συνθήκες ή γλυπτική άπολούθησε ένα νέο δρόμο. Α- σφαλώς ή μεγάλη διακοσμητική γλυπτική δεν έξασπανάστηκε τόν 4ο αιώνα. Δεί- χνει τή ζωτικότητα της - στην Έφεσο, τή Μαγνησία του Παϊάνδρου, τίς Τράλ- λεις, στο Μουσσωλλείο που οικόδομησε ή Άρτεμισία στην Άλικαρνασσό στη μνήμη του Μουσώλλου - σε πραγματικά άριστουργήματα, στα όποια εκφράζεται ή ασύγ- κριτη τέχνη του Σκόπα και τής σχολής του. Άλλά όλυ και περισσότερο ή πλαστική τείνει προς τήν άτομική τέχνη, προς τό μεμονωμένο άγαλμα στο όποιο ένας Πραξιτέλης εκφράζει τήν τελειότητα. Άξιοθαύμαστα έργα άνωνύμων γλυ- πτών, όπως ή Νίκη τής Σαμοθράκης και ή Αφροδίτη τής Μίλου, χρονολογούνται στο τέλος του 4ου ή στις άρχές του 3ου αιώνα. Φαίνεται ότι τό έργα αυτά ή- ταν φτιαγμένα για νέ βλάπονται για τήν τέχνη τους από αρκετά κοντά "βαλωσα- πολλά άγάλματα αυτή τήν εποχή δεν άντιπροσωπεύουν "επίδονοι κευθένους" ή "ήτους" αλλά αποτελούν πιστές αναπαραστάσεις συγκεκριμένων προσώπων. Έτσι ύνοποιεί- σεται ή έπίσημα τό πορτραίτο μέ άτομικά χαρακτηριστικά. Άπό τούς πρωτοπό- ρους τούτό τό είδος ύπήρε στο τέλος τής προηγούμενης περιόδου ή Αθηναίος χαλκοπλάστης Ειλαγίων (άκμασε γύρω στα 323-325) που κατασκεύασε τά άγάλματα

της Σαφώς, της Ζούσης, του Πλάτωνα στη Λακεδαιμόνία και ίσως των τριών μεγάλων τραγικών στο Διονυσιακό θέατρο. Ο Σικυώνιος χαλκοπλάστης Λύσιππος (400/390-τέλη 4ου αί.), ο επίσημος ανδριαντοποιός του Μεγάλου Αλεξάνδρου, της αύλης του και των άλλων Μακεδόνων Βασιλέων, κατασκεύασε πλήθος αγαλμάτων άθλητών, βασιλέων, πολιτικών ανθρώπων, φιλοσόφων και ποιητών, όπως του Σωκράτη (βλ. παραπ., σ.103). Στόν 3ο αί. πρέπει να αποδοθούν μερικά από τα ωραιότερα πορτραίτα, που παλαιότερα αποδίδονταν στη ρωμαϊκή γλυπτική.

Ανάλογη εξέλιξη σημειώνεται και στη ζωγραφική, όπου ο πίνακας, πορτραίτο ή σύνθεση, παίρνει τη θέση της τοιχογραφίας. Από τα άριστουργήματα της παλαιότερης ελληνιστικής ζωγραφικής, όπως τα έργα του Άπελλι, δεν έχει διασωθή τίποτε, μπορούμε όμως να πάρουμε κάποια ιδέα από το περίφημο μεταγενέστερο ψηφιδωτό της Πομπηίας που απεικονίζει τον Μέγα Αλέξανδρο στη μάχη της Ισσού και που άσφαλώς είναι αντίγραφο παλαιότερου έργου του τέλους του 4ου ή των αρχών του 3ου αιώνα.

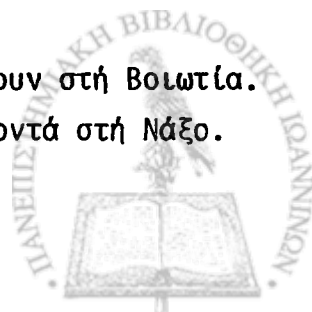
13. Οι ποικίλες όψεις του Ελληνιστικού πολιτισμού.

Αυτές είναι οι ποικίλες νέες μορφές και όψεις του ελληνιστικού πολιτισμού. Από άυστηρά καλλιτεχνική άποψη ο πολιτισμός αυτός είναι άσφαλώς κατώτερος από τον πολιτισμό του 5ου και του πρώτου μισού του 4ου αιώνα, που αναπτύχθηκε επάνω στο έδαφος της έλευθερης Αθήνας - πολιτισμό του οποίου διαπιστώνουμε με λύπη την παρακμή. Άλλά ο νέος ελληνιστικός πολιτισμός χαρακτηρίζεται από το ανώτερο σημείο της εξέλιξης των θετικών επιστημών και της φιλολογίας. Μέσα στόν 3ο αί. διατυπώθηκαν οι ανώτερες θεωρίες ήθικης της αρχαιότητας. Οι πολιτικές αναστατώσεις που μετέβαλαν τόσο ριζικά την όψη του αρχαίου ελληνικού κόσμου όχι μόνο δεν ανέκοψαν την πνευματική δραστηριότητα του Ελληνισμού, αλλά αντίθετα την ανανέωσαν, δημιουργώντας νέες μορφές, ίσως λιγότερο τέλειες, άσφαλώς όμως έξ ίσου γόνιμες και πλούσιες.

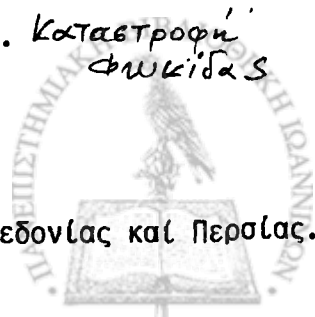

Χρονολογικός Πίνακας (404 - 301 π.Χ.)

404 Μάρτ. Ἀπρίλ. Καλοκαίρι	Παράδοση τῆς Ἀθήνας. Παράδοση τῆς Σάμου στὸν Λύσανδρο.
404 - 403	Οἱ Τριάκοντα στὴν Ἀθήνα.
404 τέλος	Ὁ Θρασύβουλος στὴ Φυλή. Ἀποστάσια τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τὸ Περσικὸ Κράτος.
403	Ἀποκατάσταση τῆς Δημοκρατίας.
403	Γενικὴ ἀμνηστία στὴν Ἀθήνα.
403 τέλος	Πτώση τοῦ Λυσάνδρου.
402 - 400	Πόλεμος Σπάρτης καὶ Ἡλίδος.
401/0	Οἱ Ἀθηναῖοι καταλαμβάνουν τὴν Ἐλευσίνα.
401	Ἡ ἐκστρατεία τῶν Μυρίων. Μάχη στὰ Κούναξα καὶ θάνατος Κύρου (Φθινόπωρο).
400 - 386	Πόλεμος Σπάρτης καὶ Περσίας.
399	Καταδίκη καὶ θάνατος Σωκράτη.
397 - 392	Πόλεμος Συρακουσίων καὶ Καρχηδονίων.
396	Ὁ Ἀγησίλαος στὴ Μικρὰ Ἀσία. Πολιορκία Συρακουσῶν.
395	Πρεσβεία τοῦ Ροδίου Τιμοκράτη στὴν Ἑλλάδα. Ἀρχὴ Κορινθιακοῦ πολέμου. Μάχη Ἀλιάρτου - θάνατος Λυσάνδρου (Φθινόπωρο).
394	Μάχη στὸν χεῖμαρο τῆς Νεμέας καὶ στὴν Κορώνεια, ναυμαχία Κνίδου.
393	Ὁ Κόνων ἐπιστρέφει στὴν Ἀθήνα.
392 - 386	Ἐνωση Κορίνθου καὶ Ἄργους.
392	Ὁ Ἀντιαρκίδας στὶς Σάρδεις. Τὸ Συνέδριο εἰρήνης στὶς Σάρδεις ἀποτυγχάνει.
389	Ἐπιτυχίες τοῦ Θρασυβούλου. Προσπάθειά του νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία.
388	Θάνατος Θρασυβούλου. Νίκη Διονυσίου Α' στὸν ποταμὸ Ἐλωρο.
386	Ἡ εἰρήνη τοῦ βασιλέως (ἢ τοῦ Ἀντιαρκίδα). Ὁ Διονύσιος Α' κυριεύει τὰ Στενά τῆς Σικελίας.
385	Διοικισμὸς τῆς Μαντινείας.
382	Πόλεμος Σπάρτης καὶ Ὀλύνθου. Ὁ Σπαρτιάτης Φοιβίδας καταλαμβάνει τὴ θήβα.
380	Ὁ "Πανηγυρικός" τοῦ Ἰσοκράτη.
379	Παράδοση τῆς Ὀλύνθου. Ἀπελευθέρωση τῆς θήβας.
378/7	Ἰδρύεται ἡ Β' Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία.
377 καὶ 376	Ὁ Ἀγησίλαος καὶ ὁ Κλεόμβροτος ἐκστρατεύουν στὴ Βοιωτία.
376	Ὁ Χαβρίας νικᾷ τὸ στόλο τῶν Σπαρτιατῶν κοντὰ στὴ Νάξο.

375/4	Συνέδριο ειρήνης στή Σπάρτη.
374/3 (ή 373/2)	Οί Θηβαῖοι καταστρέφουν τίς Πλαταιές.
372	Ἐνοποίηση τῆς Θεσσαλίας ἀπό τόν Ἰάσονα τῶν Φερῶν.
371 - 362	Θηβαϊκή ἡγεμονία.
371 θέρος	Μάχη τῶν Λεύκτρων. Β' συνέδριο ειρήνης στή Σπάρτη.
370	Ἰδρυση Ἀρκαδικῆς ὁμοσπονδίας. Δολοφονία τοῦ Τυράννου τῶν Φερῶν Ἰάσονος. Πρώτη ἐκστρατεία τοῦ Ἐπαμεινώνδα στήν Πελοπόννησο. Δεύτερη ἐκστρατεία τοῦ Ἐπαμεινώνδα στήν Πελοπόννησο.
369	Δεύτερη ἐκστρατεία τοῦ Ἐπαμεινώνδα στήν Πελοπόννησο.
367	Τρίτη " " " " "
367 - 357	Ὁ Διονύσιος Β' Τύραννος τῶν Συρακουσῶν.
367	Συνθήκη Περσίας καί Βοιωτίας (Πελοπίδας).
367/6	Πρώτη μνεία τῆς Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας.
364	Θάνατος τοῦ Πελοπίδα στίς κυνόε κεφαλές.
362	Τετάρτη ἐκστρατεία τοῦ Ἐπαμεινώνδα στήν Πελοπόννησο. Μάχη Μαντινείας. Θάνατος Ἐπαμεινώνδα.
362/1	Κοινή Εἰρήνη (χωρίς τή Σπάρτη).
359 - 338	Ἀρταξέρξης Γ' Ὀχος.
359	Θάνατος Περδίκκα Γ' Μακεδονίας.
359 - 336	Φίλιππος Β' τῆς Μακεδονίας.
358	Ὁ Φίλιππος νικά τούς Ἰλλυριοῦς.
357	Ὁ Φίλιππος κυριεύει τήν Ἀμφίπολη καί (τόν χειμῶνα τοῦ 357/6) τήν Πύδνα. Οἱ Ἀθηναῖοι κηρύσσουν τόν πόλεμο κατά τοῦ Φιλίππου.
357 - 355	Ὁ Συμμαχικός πόλεμος τῶν Ἀθηναίων.
356 - 346	Φωκικός πόλεμος (= Γ' ἱερός πόλεμος).
356	Ὁ Φίλιππος καταστρέφει τήν Ποτειδαία. Γέννηση Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.
354	Ὁ Φίλιππος καταλαμβάνει τή Μεθώνη. Μάχη στό Νέον. Θάνατος Φιλομήλου. Ὁ Εὐβουλος, ταμίας τῶν θεωρικῶν στήν Ἀθήνα.
353	Ὁ Ὀνόμαρχος νικά τόν Φίλιππο.
352 (ἀνοιξη)	Ὁ Φίλιππος νικά τόν Ὀνόμαρχο στό Κροκωτό πεδίο. Ὁ Ἀθηναϊκός στρατός στίς Θερμοπύλες.
349 - 348	Ὀλυνθιακός πόλεμος. Καταστροφή Ὀλύνθου.
349 (ἀνοιξη)	Πρῶτος Φιλιππικός τοῦ Δημοσθένη.
347	Θάνατος Πλάτωνος.
346	Φιλοκράτειος Εἰρήνη. Τέλος Γ' ἱεροῦ πολέμου. <i>Καταστροφή Φωκίδας</i>
244	Ὁ Φίλιππος στήν Ἰλλυρία. Ὁ Φίλιππος ἄρχων τῶν Θεσσαλῶν (342;). Ὁ Τιμολέων στή Σικελία.
343	Σύμφωνο φιλίας καί μὴ ἐπιθέσεως μεταξύ Μακεδονίας καί Περσίας.

- 343/2 (χειμώνας) Ὁ Ἀρταξέρξης Γ' ἀνακτᾶ τὴν Αἴγυπτο.
- 341 Ὁ Τιμολέων νικᾷ τοὺς Καρχηδονίους στὴν Κριμισό.
- 340 Πολιορκία τῆς Περίνθου καὶ τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τὸν Φίλιππο.
- 340 (ἀρχή) Συμμαχία τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Φιλίππου.
- (φθινόπωρο) Ἡ Ἀθῆνα κηρύσσει τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ Φιλίππου.
- 339 Ὁ Φίλιππος ἀρχηγὸς στὸν Δ' ἱερό πόλεμο κατὰ τῶν Ἀμφισσέων.
Ὁ Φίλιππος καταλαμβάνει τὴν Ἐλάτεια, Ὁ Τιμολέων συνθηκο-
λογεῖ μέ τοὺς Καρχηδονίους.
- 338 (2 Αὐγ.) Μάχη Χαιρωνείας.
- (χειμώνας) Συνέδριο Κορίνθου.
Θάνατος Ἀρταξέρξη Γ' Ὠχου. Ἀνάρρηση Δαρείου Γ'.
- 337 (ἄνοιξη) Τὸ συνέδριο τῆς Κορίνθου ἀποφασίζει τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Περσίας.
- 336 (ἄνοιξη) Ὁ Παρμενίων καὶ ὁ Ἄτταλος διαπεραιώνονται στὴ Μικρὰ Ἀσία.
- (θέρος) Ὁ Φίλιππος δολοφονεῖται στὶς Αἰγές. Ὁ Ἀλέξανδρος βασιλεὺς
τῆς Μακεδονίας.
- 336 Ἀνανέωση τῆς Κορινθιακῆς συμμαχίας ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο.
- 335 Ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τῶν Τριβαλλῶν καὶ Ἰλλυριῶν.
(φθινόπωρο) Καταστροφή τῆς Θήβας.
- 334 (ἄνοιξη) Ὁ Ἀλέξανδρος περνᾷ τὸν Ἑλλήσποντο.
- (Μάιος-Ἰούνιος) Μάχη Γρανικοῦ.
- 333 (ἄνοιξη) Θάνατος Μέμνονος στὴν πολιορκία τῆς Μυτιλήνης.
- (Νοέμβριος) Μάχη στὴν Ἴσσό.
- 332 (Αὐγουστος) Κατάληψη τῆς Τύρου. Κατάκτηση Αἰγύπτου.
- 331 (ἀρχές) Ἰδρυση τῆς Ἀλεξάνδρειας στὴν Αἴγυπτο.
- (1 Ὀκτ.) Μάχη στὰ Γαυγάμηλα.
Ὁ Ἀλέξανδρος "Βασιλεὺς τῆς Ἀσίας".
- 331 Ὁ Ἀντίπατρος νικᾷ τὸν Ἀχιλῆος τῆς Σπάρτης στὴ Μεγαλόπολη.
- 330 (ἄνοιξη) Πυρπόληση τῆς Περσεπόλεως.
Ἀπόλυση τῶν στρατιωτικῶν τμημάτων τῶν νοτίων Ἑλλήνων.
(Ἰούλιος) Ὁ Βῆσσος δολοφονεῖ τὸν Δαρεῖο Γ'.
- 330 - 327 Ἀγῶνες στὸ ἀνατολικὸ Ἰράν κατὰ τοῦ Βῆσσου καὶ Σπιταμένη.
- 330 (φθινόπωρο) Ἐκτέλεση τοῦ Φιλώτα, φόνος τοῦ Παρμενίωνος.
- 327 - 325 Ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου στὴν Ἰνδία.
- 326 (Μάιος-Ἰούνιος) Μάχη μέ τὸν Πῶρο στὸν Ὑδάσπη.
- 325 Ὁ Ἀλέξανδρος στὰ Πάτταλα.
- 325/324 Ὁ Νέαρχος ἀνακαλύπτει τὴν θαλάσσια ὁδὸ ἀπὸ τὸν Ἰνδὸ ὡς
τὸν Τίγρη καὶ Εὐφράτη.
- 324/323 Προετοιμασία στὴν Ἀραβία.
- 324 (ἀρχές) Ὁ Ἀλέξανδρος στὶς Παργασάδες.
(ἄνοιξη καὶ καλο- Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπαιτεῖ τὴν ἀποθέωσή του ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες.
καίρι)

Διάταγμα γιά τόν έπαναπατριισμό τών έξορίστων.

Συνωμοσία τής "Οπιδος.

Ή "Αρπαλος στήν "Αθήνα.

- 323 (10 ή 13 'Ιουνίου) θάνατος τοῦ "Αλεξάνδρου.
- 323 (καλοκαίρι) "Ο Περδίκκας χιλίαρχος· άνακατανομή τών σατραπειών.
- 323/22 Λαμιακός πόλεμος.
- 322 (καλοκαίρι) Ναυμαχία "Αμοργού.
- (χειμώνας) θάνατος τοῦ Δημοσθένη.
- 321 "Εκστρατεία τοῦ Περδίκκα στήν Αἴγυπτο καί δολοφονία τοῦ Περδίκκα. "Ο "Αντίπατρος άντιβασιλεύς.
- Διανομή τοῦ Τριπαραδείσου.
- 319 (καλοκαίρι) θάνατος "Αντιπάτρου· ό Πόλυπέρχων άντιβασιλεύς.
- Διακήρυξη τής έλευθερίας τών "Ελληνικών πόλεων.
- 318 - 316 "Ο Εὐμένης στρατηγός στήν "Ασία.
- 317 "Η "Αθήνα προσχωρεῖ στόν Κάσσανδρο. "Ο "Αγαθοκλῆς στρατηγός - αὐτοκράτωρ στίς Συρακοῦσες.
- 317 - 307 "Ο Δημήτριος Φαληρεύς κυβερνήτης τής "Αθήνας.
- 316 Δολοφονία "Ολυμπιάδος.
- 315 Διακήρυξη τοῦ "Αντιγόνου τοῦ Μονοφάλμου άπό τήν Τύρο. "Ιδρυση τοῦ Κοινοῦ τών Νησιωτῶν.
- 315 - 311 Πρῶτος πόλεμος τών Διαδόχων (κατά τοῦ "Αντιγόνου).
- 312 "Ο Δημήτριος Πολιορκητής ήττάται στήν Γάζα άπό τόν Πτολεμαῖο.
- "Επιστροφή τοῦ Σελεύκου στή Βαβυλώνα.
- 310 "Ο "Αγαθοκλῆς άποβιβάζεται στήν "Αφρική.
- 310/09 "Ο Κάσσανδρος δολοφονεῖ τόν "Αλέξανδρο καί τή Ρωξάνη.
- 308 Προσπάθεια τοῦ Πτολεμαίου νά άνασυγκροτήσει τήν Κορινθιακή συμμαχία.
- 307 "Ο Δημήτριος Πολιορκητής έλευθερώνει τήν "Αθήνα.
- 307 - 304(;) "Ο "τετραετής" πόλεμος στήν "Ελλάδα.
- 306 Νίκη τοῦ Δημητρίου Πολιορκητῆ σέ ναυμαχία στή Σαλαμίνα (τῆς Κύπρου) κατά τοῦ Πτολεμαίου.
- "Ο "Αντίγονος καί ό Δημήτριος "βασιλεῖς".
- Εἰρήνη άνάμεσα στόν "Αγαθοκλῆ καί στήν Καρχηδόνα.
- 305 Γενικεύεται ή χρήση τοῦ βασιλικοῦ τίτλου άπό τούς διαδόχους.
- 305/4 "Ο "Αγαθοκλῆς βασιλεύς.
- "Ανεπιτυχής πολιορκία τῆς Ρόδου άπό τόν Δημήτριο Πολιορκητή.
- 302 (άνοιξη) "Ο "Αντίγονος καί ό Δημήτριος άνανεώνουν τήν Κορινθιακή συμμαχία.
- 301 (καλοκαίρι) Μάχη τῆς "Ιψοῦ. θάνατος "Αντιγόνου.

- 301 Ἡ Ἀθήνα ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ Δημητρίου Πολιορκητῆ.
- 299/98 Ὁ Σέλευκος παντρεύεται τὴν Στρατονίκη, θυγατέρα τοῦ Δημητρίου Πολιορκητῆ.
- 298; Θάνατος τοῦ Κασσάνδρου.
Ὁ Ἀγαθοκλῆς κατακτᾷ τὴν Κέρκυρα.
- 294 (ἄνοιξη) Ὁ Δημήτριος Πολιορκητῆς καταλαμβάνει τὴν Ἀθήνα καὶ γίνεται βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας .
- 292 Ὁ Δημήτριος Πολιορκητῆς κατακτᾷ τὴν Βοιωτία.
- 289 Θάνατος τοῦ Ἀγαθοκλῆ, τυράννου τῶν Συρακουσῶν.
- 287 (καλοκαίρι) Ὁ Πύρρος καὶ ὁ Λυσιμάχος μοιράζονται τὴν Μακεδονία.
Ὁ Ὀλυμπιόδωρος ἀπελευθερώνει τὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸν Δημήτριο Πολιορκητῆ. Ὁ Δημήτριος στή Μ. Ἀσία.
- 285 Ὁ Σέλευκος Α' αἰχμαλωτίζει τὸν Δημήτριο.
Ὁ Πτολεμαῖος Α' Σωτήρας ἀνακηρύσσει συμβασιλέα τὸν γιό του Πτολεμαῖο Β' Φιλάδελφο.
- 283 Θάνατος Δημητρίου Πολιορκητῆ καὶ Πτολεμαίου Α'.
Ὁ Λυσιμάχος φονεύει τὸν γιό του Ἀγαθοκλῆ.
- 282 Οἱ Ῥωμαῖοι καταλαμβάνουν τοὺς θουρούς.
- 281 Μάχη Κουροπεδίου. Θάνατος Λυσιμάχου.
- 281 τέλος καλοκαιριοῦ Ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς δολοφονεῖ τὸν Σέλευκο Α' καὶ ἀνακηρύσσεται βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας.
- 280 (ἀρχὴ)
(θέρος) Ἐκστρατεία τοῦ Πύρρου στὴν Ἰταλία.
Ὁ Πύρρος νικᾷ τοὺς Ῥωμαίους κοντὰ στὴν Ἡράκλεια.
Ἀνασύσταση τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας.
- 280-279 Πόλεμος Πτολεμαίου Β' - Ἀντιόχου Α' (ὁ Συριακὸς πόλεμος γιὰ τὴν διαδοχὴ).
- 279 Ὁ Πύρρος νικᾷ τοὺς Ῥωμαίους στὸ Ausculum.
Γαλατικὴ εἰσβολὴ στὴν Μακεδονία καὶ στὴν Ἑλλάδα.
θάνατος Πτολεμαίου Κεραυνοῦ, βασιλέως τῆς Μακεδονίας.
- 278 Ὁ Πύρρος ἀποβιβάζεται στὴ Σικελία.
Οἱ Γαλάτες διαβαίνουν τὸν Ἑλλήσποντο.
- 277 Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς νικᾷ τοὺς Γαλάτες κοντὰ στὴ Λυσιμάχεια.
- 276 Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας.
Οἱ Ῥωμαῖοι νικοῦν τὸν Πύρρο στὸ Beneventum ὁ Πύρρος ἐπιστρέφει στὴν Ἠπειρο .

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος.....	3
Βιβλιογραφία.....	4
I. Οί Τριάκοντα τύραννοι καί ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας (404-401).....	5
II. Ἡ σπαρτιατικὴ ἡγεμονία ὡς τὴν εἰρήνην τοῦ Ἀντιαλκίδα (404-386).....	13
III. Ἡ δευτέρα ἀθηναϊκὴ συμμαχία καί ἡ θηβαϊκὴ ἡγεμονία (379-362).....	21
IV. Ἀπὸ τῆς μάχης τῆς Μαντινείας ὡς εἰς ἀρχὴς τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου (362-359).....	37
V. Οἱ Συρακοῦσαι καί ἡ Καρχηδὼν (409-337).....	43
VI. Ἡ Μακεδονία πρὶν ἀπὸ τοῦ Φίλιππου Β΄.....	49
VII. Ὁ Φίλιππος Β΄ τῆς Μακεδονίας καί ἡ Ἑλλάς (359-336).....	57
VIII. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καί ἡ κατάκτησις τῆς Ἀσίας.....	75
IX. Ὁ πολιτισμὸς τοῦ 4ου αἰ. ὡς τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.....	91
X. Τὸ πρόβλημα τῆς διαδοχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὡς τὴν διανομὴν τοῦ Τριπαραδείσου καί ὁ λαμιακὸς πόλεμος (323-321).....	105
XI. Οἱ πόλεμοι τῶν διαδόχων ἀπὸ τῆς διανομῆς τοῦ Τριπαραδείσου ὡς τὴν μάχην τῆς Ἴψου (321-301).....	113
XII. Τὰ βασίλεια τῶν διαδόχων ἀπὸ τῆς μάχης τῆς Ἴψου ὡς τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ (301-276).....	121
XIII. Ἡ Σικελία ἀνάμεσα εἰς τὴν Καρχηδὼνα καί τὴν Ρώμην (337-212).....	129
XIV. Ἡ ἐπέκτασις καί ὁ μετασχηματισμὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.....	137
XV. Ὁ πρῶτος ἑλληνιστικὸς πολιτισμὸς.....	151
Χρονολογικὸς πίνακας.....	165
Περιεχόμενα.....	171

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΛΟΓΟΤΥΠΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΡΓΟ: ΛΟΓΟΤΥΠΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΣΕΡΙΑΣ
"ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ" ΤΗΣ Β' ΛΥΚΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ Β' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΛΟΓΟΤΥΠΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΗΣ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΚΔΟΣΗ: 1998

